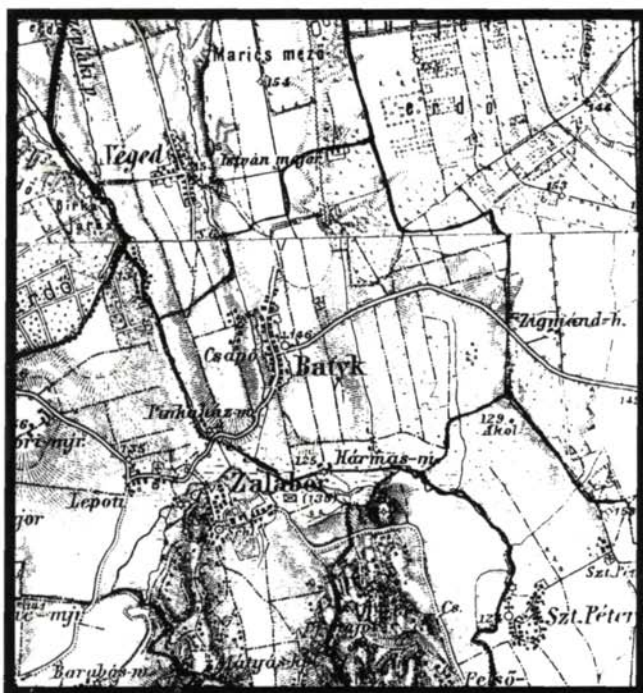

BATYK TÖRTÉNETE

BATYK TÖRTÉNETE

Írta:

Ruzsa Károly

Zalaegerszeg 1998.

ZALAI KISMONOGRÁFIÁK 5.

**A Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága
sorozata**

Szerkesztő:
Vándor László

Technikai szerkesztő:
Frankovics Tibor

Nyomdai előkészítés:
Vucskó János

Lektorálta:
Rácz György

Kiadja a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága

Felelős kiadó:
Vándor László

ISSN 1219 6169
ISBN 963 7205 15 2

Készült Batyk Község Önkormányzata anyagi támogatásával

TARTALOMJEGYZÉK:

I. fejezet: A falu területének története a honfoglalásig	5
II. fejezet: Batyk középkori története	7
A falu kialakulása és nevének eredete	7
Batyk és környéke az Árpád-korban	10
Birtokügyek a 13–14. században	12
Hatalmaskodások	20
Csaták, hadjáratok	23
Áttekintés	25
III. fejezet: Batyk a török korban	27
Mohács után	27
Birtokügyek a 16. század elején	31
A Béry család leányágának örökösödési pereit	33
Török pusztítások, sarcolások	39
Elzálogosítások, osztzkodások, perek	45
A türjei prépostság batyki birtokpereit	49
Új birtokosok és birtokügyeik	54
Török-magyar harcok, Batyk pusztulása	59
IV. fejezet: Batyk az újkorban	67
A falu újratelepülése és nemzetiségi viszonyai	67
Határ- és birtokperek	71
A jobbágyok élete a 18. század közepén	78
Mária Terézia úrbéri rendelete	81
Batyk az úrbérrendezés után	87
A 19. század elejének eseményei	90
A reformkor és a szabadságharc batyki eseményei	96
A földek tagosítása és a jobbágyfelszabadítás	102
A 20. század eseményei	107
Az egyház története	129
Az iskola	139
Batyk malmai	143
Batyk fontosabb útjai	149
Függelék	153
Irodalom	162
Jegyzetek	165

I. fejezet: A falu területének története a honfoglalásig

Mielőtt hozzákezdenék e könyv témájához, Batyk történetének a felvázolásához, tekintsük át területének korai történetét, a települések története ugyanis nem a honfoglaló magyarok letelepedésével vagy az írásokban való megjelenéssel kezdődik, hanem több évezred távolába nyúlik vissza.

A korai történetre csak a régészeti ásatásokból vagy terepbejárások során előkerült leletekből lehet következtetni. Mivel Batykon nem végeztek régészeti kutatásokat, ezért csak az 1990-es évek elején Horváth László András és H. Simon Katalin – a Göcseji Múzeum régészei – által végzett terepbejárások eredményeiből lehet megállapítani, hogy mely korokban, mely népek és kultúrák telepedtek le ezen a vidéken.¹

Batyk földrajzi szempontból jó fekvésű, a Zala partján fekszik, patakjai a régi korokban a jelenleginél jóval bővizűbbek voltak. Mivel az őskor vadászó, gyűjtögető embere a vízhez kötődött, Batyk területe alkalmas lehetett a megtelepedésre, bár erre jelenleg régészeti bizonyíték nincsen.

Az első emberek nyomai az Kr. e. 6. évezredből maradtak ránk. Az újkőkorszakban megnőtt a Kárpát-medence lakosainak száma, ők már nagyobb méretű településen éltek. Ezek az emberek termelő gazdálkodást végeztek, földet műveltek, kézműipart folytattak. Egy ilyen település nyomai kerültek elő a zalavégi temetőnél kezdődő Kellő dűlőben, amely a batyki Gáti dűlőbe is átnyúlik. A telep 800 méter hosszan halad a patakparti domb oldalában déli irányba.² Ezen kívül őskori leletek kerültek elő a Csapói horgosban, a Kőhídi dűlőben, a Felső Síkon, a Csapási dűlőben, Pinkóc és Alsó Csapó között és a Szegedi dűlőben.

Az Kr. e. 4. évezredben kezdődött rézkor utolsó szakaszából néhány lelőhely ismert a falu területén. A korszak emberei már állatok tenyésztésével is foglalkoztak a földművelés mellett. Ilyen településre utaló leletek kerültek elő Csapói horgosban és a már említett Kellő és Gáti dűlőkben.

A rézkor után hosszú kihagyás következik a terület lakottsága tekintetében, hiszen a bronzkor elejéről származó leletek nem kerültek elő. Az Kr. e. 1. évezredben kezdődő késő bronzkorban azonban újra megtelepedtek emberek Batyk területén. Erre utaló leletek kerültek elő a Zala partján a Hármási malom mellett, a Főszegi kertek alatt. A jelentős mennyiségű cseréplelet miatt feltehetőleg egy nagyobb telep lehetett a Felső Síkon.

A vaskorból egyetlen lelet sem került elő Batyk környékéről, de nem hagytak nyomot a késő vaskorban a Dunántúlon megjelent kelták sem.

A rómaiak az időszámítás kezdete után nem sokkal jelentek meg Pannoniában. A római korban nagyobb település nem jött létre Batyk területén, de cserépmaradványok két lelőhelyről is kerültek elő, a Felső-Sík dűlőből és

a Hármasi malom mellől. A környéken volt egy Maestrianae nevű település, amelyet Zalaszentgróttal azonosítottak.³ A régészeti leletek szerint a település a 2. század elejétől egészen az 5. századig lakott volt. Az említett Maestrianae a Szombathely (Savaria) és Fenékpusztá (Valcum) közötti út egyik állomása volt. Müller Róbert⁴ feltételezése szerint Zalaszentgróton kereszteződött a Szombathely–Fenékpusztá közti út egy kisebb jelentőségű úttal, amely Zalalövőnél ágazott ki a „Borostyánúthól” és a Zala folyó völgyében haladt. A két út közül valamelyik bizonyosan itt vezethetett keresztül. Talán valamelyikük átkelőjére utalnak a Hármasi malomnál, a Zala parton előkerült cseréptöredékek.

Az 5. századtól következő népvándorláskorból egy lelőhelyen találtak nagyobb mennyiségű cserépmaradványt. Ez a Kőhídi dűlőben, a Zalához közel került elő, itt esetleg egy átkelőhely lehetett abban az időben.

A 8. századra az avarok és szlávok szállják meg a vidéket, a 9. század elején az itt lakó népeket Nagy Károly frank császár leigázta. 846 körül Pribina herceg e vidéken kapott területet a frankoktól, központja Zalavár volt. A hercegség területére németeket telepítettek be és templomokat építettek. Közülük egy ezen a vidéken lehetett, mert a Salapiugin nevű településen Szent Péter és Hradbertus (Rupert) tiszteletére épített templomot, Liupram érsek szentelte fel 852/853 táján. A templomot minden tartozékával együtt a salzburgi érseknek adta át.⁵ A frank „Salapiugin” vagy latin „Salla flexum” név Zala kanyart jelent, de fordíthatjuk a magyaroktól kapott nevének megfelelően Zalaszegnek is. A későbbi Zalaszeg ugyanúgy a Zala folyó kanyarulatáról kapta a nevét, mint Salapiugin. A templom helyét még nem sikerült megtalálnia a régészetnek, de szinte teljesen bizonyos, hogy a környéken már ebben a korban templom állt.

A frank uralom végét az jelentette, amikor a 900 nyarán Itáliából visszatérő és az Alföldről előrenyomuló magyarok elfoglalták a Dunántúlt. A honfoglalók által birtokba vett területen Kézai Simon krónikája szerint Vérbulcsu törzse telepedett le. A nagyszámú ránk maradt helynévből feltehető, hogy az itt lakó, honfoglalás harcait túlélte szláv népesség egybeolvadt a magyar néppel. A honfoglalás és az azt követő időszakból nem találtak eddig leleteket Batykon. Zalaszentgróton találták a legközelebbi 10–11. századi leleteket, de Zalavégen is előkerült egy 11. századi hajkarika.⁶ Batyk területén a Nyugati Berek dűlőben és a Csapási dűlőben Árpád-kori cserépmaradványokat találtak. A Szegedi patak mellől, a Mise úti dűlőből, a Főszegi kertek alól és a Felső-Siki dűlőből kerültek elő a középkorból származó cserépdarabok.

II. fejezet: Batyk középkori története

A falu kialakulása és nevének eredete

Amint azt az előző fejezetben láttuk, a krónikák szerint a honfoglalás után a Balaton vidékén Vérbulcsu vezér és törzse telepedett le. Ennél többet azonban nem tudhatunk meg a környékről. Mivel a honfoglalás után még hosszú ideig a szóbeliség volt a jellemző a kormányzásra ezért a 13. századig semmilyen adatunk nincs Batykról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a falu nem is létezett.

Amikor a 12. század végére III. Béla király rendeleteinek és az udvari kancellária működésének a hatására szélesebb körben elterjedt az írásbeliség, az addig szóban lebonyolított hivatalos- és magánügyeket írásba foglalták, kezdtek sorra megjelenni a magyar úri nemzetségek és birtokaik az oklevelekben.

A 13. század elejétől, 1211-től szerepel az oklevelekben a Türje nemzetség. Mielőtt tovább mennénk, nézzük, hogy mi is ez a nemzetség. Az ún. úri nemzetség vérségi, leszármazási alapon összetartozó személyek, később családok csoportja, akik a nemzetséghez való tartozásukat a „*de genere*” megjelöléssel fejezik ki. A nemzetségek az eredetüket egy nagynevű közös őstől veszik. Ez a nagynevű ős általában Szent István király korában élt személy lehetett, aki általában megalapozta a nemzetség birtokrendszerét. Később a nemzetség tagjai közösen használták az ősi birtokokat, közösen döntöttek sorsáról. A pénzen vásárolt birtok viszont a vásárlónak a személyi tulajdona lett, annak sorsába nemzetségbeli rokonainak nem volt beleszólásuk. A nagyobb nemzetségek több vármegyében is rendelkeztek birtokokkal, a kisebbek pedig egy vármegyében, esetleg csak néhány faluval. A nemzetségek összetartozásuk erősítésére monastorokat építettek.⁷

A Türje nemzetség ősi területe Zala vármegyében a Zala folyó kanyarulata közelében feküdt nagyobb részében annak bal partján. Ezen az összefüggő területen alakultak ki azok a falvak, amelyek a Türje nemzetség birtokai lettek. Ezek a birtokok Bozol (ma Zalabér külső „*Lepoty*” nevű része), Zalabér, Batyk, Türje, Vitenyéd (Türjétől észak-keletre feküdt), Dabronc és Szentgrót falvak voltak. A későbbiek folyamán még megszerezték hozzá Barlabáshidát (a mai Pakod Zalabér felé eső része) és néhány távolabbi települést. A nemzetség valamely tagja alapította a mai is álló türjei templomot és a premontrei szerzetesek számára a monostort valamikor 1234 előtt.⁸ A nemzetség országos rangra valamikor a 12. század végén juthatott, mivel a 13. században már ott találjuk őket a királyi udvarban. A nemzetség egyik

legmagasabb méltóságra jutott tagja a kezdetben Türje, majd birtoka alapján Szentgróti Dénesnek nevezett bán volt. Dénes, mint főlovászmester IV. Béla király oldalán részt vett 1241-ben a tatárok elleni elvesztett Muhi csatában, azok között a fiatal vitézek között volt, akik a király kimentették a csatából és elkísérték menekülésében az Adriai tenger partjára. Eközben a király kinevezte horvát-dalmát-szlavón banná és királyi helytartóvá. Dénes 1245-ben a király utáni első ember, Magyarország nádora, majd tárnokmestere lett. 1248-ban azonban újra nádori címet kapott. Mindeközben több vármegyének az ispánja is volt, majd élete utolsó éveiben szolnoki ispán lett. Dénes unokaöccse Szentgróti Fülöp az egyházi pályára lépett, előbb dömösi prépost, majd zág-rábi püspök lett, 1262-től 1272-ben bekövetkezett haláláig pedig esztergomi érsek, Magyarország legfőbb egyházi méltósága volt. Rajtuk kívül a 13. század közepén a nemzetség szinte minden tagja viselt valamilyen méltóságot. A Türje nemzetség a 13. század végére, három ágra vált szét, amelyek nevüket a lakóhelyükről kapták. Így lett a Türje nembeli Joachim (a fent említett Dénes testvére) a Szentgróti család, a Türje nembeli János a (Zala-) Béry és testvére Márk az Orbonay család őse.⁹

A nemzetség tagjai köteleességüknek érezték, hogy a saját monostorukról, a türjei prépostságról gondoskodjanak. 1249-ben Szentgróti Dénes bán nagy birtokokat adományozott a prépostságnak. A szerzeteseknek adta a barlabáshidai, a vitenyédi birtokait, Szentgróton négy jobbágytelket, egy malmot és a vám bevételeinek a felét. Rajta kívül a nemzetség más tagjai is jelentős adományokkal gyarapították nemzetségi monostorukat.¹⁰

Ezeknek a nemzetségbeli birtokadományozásoknak köszönhetjük Batyk első írásos említését is. 1251-ben ugyanis Szentgróti Dénes bán nővére, bizonyos Ákos özvegye a lelki üdvössége érdekében a türjei premontrei szerzetesek Szűz Mária egyházának adományozta Batyk nevű prédiáját háromkényi földdel, a rajta lévő malommal és egy Pechur nevű szolgálával együtt, akit harangozónak szánt a monostorban. A korabeli jogviszonyok szerint a nemzetségi birtokot csak a nemzetség minden tagjának a beleegyezésével lehetett elidegeníteni. Ezért amikor Lőrinc türjei prépost és János nevű rendtársa oklevél kiállítását kérte, a veszprémi káptalan a nemzetségbeli rokonai beleegyezését kérte az özvegy képviselőitől. Ezért 1251-ben Szentgróti Dénes bán, akkor szolnoki ispán tudatta a veszprémi káptalannal, hogy nővére a rokonok beleegyezésével tette az adományát a prépostság javára, ezért ne kételkedjenek benne és állítsanak ki róla bizonyáglevelet. Ezután már a veszprémi káptalan is kiállította az adományozásról a bizonyáglevelét.¹¹ Az oklevélben leírják a birtok fekvését is. Eszerint az két patak között fekszik. Keletről a Batyk-patak, nyugatról az Ágas-patak, északról pedig Zlaudus püspök faluja határolja.

Az 1251-ben kiállított oklevelek ellenére is csak három év múlva juthatott hozzá új birtokaihoz a türjei prépostság. A korabeli jogviszonyok szerint ugyanis csak úgy foglalhatta el jogszerűen a birtokát a megadományozott, hogy a király embere és valamely hiteleshely kiküldötte a birtokon a szomszédok jelenlétében felolvasta az adománylevelet és a határok bejárásával beiktatta a birtokba, ha ennek nem mondott ellene senki a megjelentek közül. Erre a procedúrára került sor Batykon 1254. október 17-én. Ekkor IV. Béla király parancsára Tekenyei János fia Dénes királyi ember a vasvári káptalan tagjának, Jakab örkanonoknak a jelenlétében beiktatta a türjei prépostságot a birtokba. Az ünnepélyes beiktatáson a rokonok és a szomszédok között megjelent Szentgróti Dénes és Béry Pósa is.¹² A beiktatás alkalmával megjárták a birtok határait is. Eszerint a falun egy patak folyik keresztül, aminek a neve Batyk-patak. Ettől a pataktól keleti irányba indultak el és mentek egészen addig, amíg a Zala folyóhoz nem értek. A Zala folyó partján nyugati irányba fordultak és mentek addig, amíg egy másik patakig nem jutottak, aminek a neve Ágas-patak. Ennek a pataknak a partján északi irányba mentek, amíg el nem értek Zlaudus püspök falujáig.¹³ Ez a Batykkal határos északi falu az akkori Véged, a jelenlegi Zalavég.¹⁴ Mivel akkor Batyk nem a jelenlegi helyén feküdt, hanem a mostani Pusztabatyk nevű dűlőben, ezért a helyek a következőképpen azonosíthatók a mai helynevekkel. A szóban forgó két patak közül a Batyk nevű patak a jelenlegi Berek-patakkal, az Ágas-patak pedig a kertek alatt folyó jelenlegi Szajki- vagy Csörgető-patakkal azonos. Ez az említett Ákos özvegye által ajándékozott terület azonban nem volt azonos a teljes Batyk falu területével, mivel azon a későbbi időkben a Béry és a Szentgróti családnak is volt birtoka.¹⁵ Az özvegy tehát csak a reá eső részt adta a türjei prépostságnak.

Mint az első említésekben látható a falu neve az Árpád-kor óta egészen napjainkig folyamatosan Batyk. Az első oklevelekben ez a név „Bogk” és „Bogc” alakban szerepel. A nyelvészek szerint a falu neve pusztán Árpád-kori személynévből keletkezett magyar névadással. A név alapja a régi „Both” személynév lehetett, aminek a kicsinyítő képzős alakja lehet a „Bogk” alak.¹⁶ Karácsonyi János nemzetségtörténeti munkájában azt írja, hogy „a középkori íródeákoknak ugyancsak meggyűlt a bajuk, mikor a régi magyar »Tyürlye« szót latin betűkkel akarták kifejezni.”¹⁷ Nos, ugyanez vonatkozik a Batyk névre is, nem csak a Türje nemzetség nevére. A középkortól a 19. századig szinte számtalan változatban írták le a falu nevét az okiratokban.¹⁸ Az íródeákoknak a lágy „ty” mássalhangzó érzékeltetése okozta a problémát. A névváltozatok azt mutatják, hogy a 13–14. században még következetesen „o”-val, „Bogk”-nak írták és talán „Botyk”-nak ejthették a falu nevét, csak a 15. század elejére kezdik a jelenlegi kiejtés szerinti Batyknak mondani a nevet. Az korabeli

adatokat és névemlítéseket figyelembe véve nem tekinthető teljesen bizonyosnak, hogy a „Both” névből származik.¹⁹ Az Árpád-kori kis személynév-tárban szereplő nevek egyikénél sem fordul elő hasonló írásmód a kérdéses időszakban, tehát felvethető az a lehetőség, hogy a név a Bogát személynév alapját képező „Bog” szóból származik.²⁰ Így Batyk esetleg kapcsolódhat a honfoglaláskor a Dunántúlon megtelepedő Bogát vezérhez, esetleg az ő valamikori birtoka lehetett.

Batyk és környéke az Árpád-korban

Az első említés és a névmagyarázat után tekintsük át Batyk környékének Árpád-kori viszonyait. Ebben az időben a jelenleg művelés alatt álló területeknek csak a töredékét művelték meg, a környék legnagyobb része erdő vagy mocsár volt. A vidék nagy részét erdőségek borították, csak közvetlenül a falvak mellett irtották ki a földművelés miatt. Batyktól északra terült el a régen „*Farkas erdejének*” nevezett, ma a Szajki erdő néven ismert, nyugatra pedig a később „*Csapói sűrűnek*” nevezett erdő. Ezek főleg tölgy, cser, bükk, gyertyán, szil és égerfákból álltak. Az erdőt legeltetésre és makkoltatásra egyaránt használták, innen szerezte be a lakosság a tűzifát és az építéshez szükséges fákat is, sőt vadakban is bővelkedett. A Farkas erdeje elnevezés arra is utal, hogy egykor még farkasok is éltek itt. (Esetleg egy Farkas nevű ember birtoka lehetett.) A régi időkben a talajvízszint sokkal magasabban volt a mainál. A kanyargó patakok – mivel ekkor még szabályozatlanul folytak – széles mocsarokat alkottak. A Zala folyó több ágra osztódva szintén igen széles mocsarat és szigeteket hozott létre, mint például a Hármási malom mellett egészen a 20. század közepéig létező nagy szigetet, amit csak a folyó szabályozása szüntetett meg. A folyóvizek nagyobb esők után áradásokkal fenyegették a mellettük lévő réteket és szántóföldeket. A környékbeli mocsarak nagyságára jellemző, hogy 1596-ban a Batykkal szomszédos Véged lakói beköltöztek a mocsárba, hogy elkerüljék a törökök további pusztításait.²¹ Ezek a környékbeli mocsarak bizonyára jó lehetőséget nyújtottak a halászatra és a pákászatra is. Mint a későbbiekben majd olvasható, a batykiak hallal is adóztak a földesuraiknak.²² A Zala folyó és a patakok vizeire a falvak határában malmok épültek. Batykon már ebben az időben két ilyen vízimalom is létezett. A későbbi Kettős és Hármás malom.

Batyk szűkebb és tágabb környékén a 13. század végére már sok település létezett, több mint manapság. Nézzük, hogy hány falut ismerünk a szomszédságunkból és mikor találkozhatunk velük először az oklevelekben. Batyktól északkeletre, Türrjétől északra terült el egykor egy Apsa nevű falu. Ezt a mostanára már teljesen eltűnt települést 1256-ban említik meg először

egy oklevélben.²³ A keletről szomszédos Türje a környék talán legrégebbi települése. Mint fentebb láthattuk, itt már a tatárjárás előtt állt a premontrei szerzetesrend monostora és temploma. Az első írásos említése 1234-ből származik, ekkor „*Gurla*” néven szerepel a falu.²⁴ A déli szomszéd Tüskeszentpétert 1301-ben említi egy oklevél „*terra Sancti Petri*” néven.²⁵ Aranyad csak nagyon későn, 1455-ben szerepel először az írásokban.²⁶ A szomszédos Zalaszeg falut – aminek a helye a mai Csúszódombon található – szintén a 13. század folyamán, 1275-ben említik először. Ezt a falut is elpusztította a török és soha sem épült újjá.²⁷ A Zala folyó másik partján fekvő Zalabérrel mint faluval 1254-ben találkozunk, amikor „*Beer*” néven szerepel. Megemlítik viszont 1247-ben a Zalabérbe vezető utat.²⁸ A Zalabér fölötti dombokon létezett a középkorban egy Vadkert nevű település is. Ennek a falunak a helye valahol a mai Szent Antal hegyi kápolna környékén lehetett. Oklevélben 1247-ben szerepelt először „*Vodkerth*” néven.²⁹ A már említett Barlabáshidát a környék több településéhez hasonlóan 1247-ben említik először oklevélben. Ekkor két malom és egy híd is volt a faluban, amin vámot szedtek az utazóktól.³⁰ A már szintén említett Bozol a középkor folyamán még önálló falu volt, 1247-ben említik „*Bozool*” néven. A török pusztítások következtében a 17. századra teljesen elpusztult, majd újjáépült, de ekkor már, mint Zalabér része.³¹ A közeli Vas megyei falvak közül a mai Baltavár falu elődjét, Martonfát 1247-ben említik egy oklevélben „*Mortunus*” néven. A falu eredeti helye valahol a mai baltavári szőlőhegy táján volt, csak a 17. században költöztek a lakói a mai helyre és lett a település neve Baltavár.³² A Baltavárral egyesült Kisbérrel a 13. század elején találkozhatunk oklevélben. Az oklevél keltezését nem tartalmaz, ezért a pontos keletkezési dátumát nem ismerjük.³³ Széplakot 1295-ben említi meg egy oklevél „*Zeplak*” néven. Erről a faluról vette előnevét a későbbi Batykon is birtokos Botka család.³⁴ A Szajki erdő a benne egykor létezett faluról, Szajkról kapta a nevét. Mára már csak az egykori falu neve maradt fenn. A falu 1268-ban már szerepel egy oklevélben, mégpedig „*Zouajk*” néven.³⁵ Hosszúpereszteg több középkori faluból tevődött össze. Első írásos említése az 1268-as évből való, amikor is „*Perezteg*”-nek hívják.³⁶ Bögöte csak 1387-ben szerepel egy oklevélben, amikor „*Buguche*” a neve.³⁷ A fentiekből megállapítható, hogy a 14. század elejére már szinte mindegyik környékbeli faluról van adatunk. A felsorolt települések közül azonban nem mindegyik tudta kiheverni a török korban elszenvedett pusztításokat.

A kora Árpád-kori és középkori települések nagysága jelentősen elmarad a mai falvak nagysága mögött. Akkor még a csak néhány szolgacsalád által lakott házcsoporthoz is falunak – latinul possessiónak vagy prédiumnak – nevezték. A középkorban a 10–20 házból álló falvak számítottak átlagosnak.

A korai településeken a házak nem sorban, hanem általában szétszórva, rendszertelenül helyezkedtek el. A szomszédos és távolabbi falvak között a közlekedés földutakon folyt, amely utak követték a természet adta lehetőségeket, általában a dombtetőkön húzódtak. Esős időszakokban, a tavaszi és őszi esőzések idején szinte lehetetlen volt minden közlekedés. Mivel hidak ekkor csak ritkán léteztek, ezért a vízfolyásokon gázlókon keltek át. A középkorban a Zala folyó bal partján lévő falvaknak szinte semmi kapcsolata nem volt a másik parton lévő településekkel, esetleg csak a földbirtokos személye – mint Batyk esetében a Türje nemzetség – kötötte össze őket. A Zalán csak kerülőkel, vagy a barlabáshidai hídon vagy a zalabéri Gerend nevű réven lehetett átkelni.³⁸ A falvak lakói nagyobb részben földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Ritkábban találhatunk arra vonatkozóan adatokat, hogy a lakosság valamilyen kézműves mesterséget űzött volna. Feltehető azonban az, hogy minden háztartásban készítettek olyan eszközöket, amelyekre a napi munkájukhoz szükségük volt.

Birtokügyek a 13–14. században

Az első említések után hosszú ideig nem hallunk újra Batykról, csak a 13. század végén kerül újra elő. Ekkor, 1299-ben István alországbíró előtt a Türje nemzetségből származó Szentgróti és Béry családok tagjai, Szentgróti Tamás fia Fülöp mester, Tamás és Dénes fia Tamás valamint Béry Pósa fia János, Márk és Pósa mester zalai főesperes megosztottak a nemzetségbeli birtokaikon.³⁹ Az oklevélből kiderül, hogy az osztozkodó felek már meghalt szülei, Béry Pósa és Szentgróti Dénes valamint Tamás fiai között korábban is létrejött egy osztozkodás, amiről a türjei konvent bizonyáglevelét is kiállított. Ezt azonban a felek nem tartották be, a birtokok tekintetében pedig sok vita volt a két ág tagjai között. Március 1-jén az alországbíró előtt a felek fogadott bírák segítségével megegyeztek abban, hogy a béke érdekében és a közeli rokonság miatt mindkét fél megbocsát minden ellenségeskedést és jogtalanságot, gyilkolást, javak elvitelét, rombolást és gyűjtogatást. A felek a megegyezés szerint a korábbi osztozkodást megerősítették, amely szerint Béry Pósa fiainak Jánosnak, Pósa mesternek és Márknak jutott több egyéb birtok mellett Bér és Batyk is. Az oklevél elmondja azt is, hogy a korábbi osztozkodáskor Béry Pósnak jutott Batykot Pósa fiainak akarata ellenére Szentgróti Fülöp fiai maguknál tartották, maguk szedték jövedelmeit, ezért kötelezik magukat arra, hogy április 8-án Batykon Tomaji László és Enyerei Herceg fia Imre királyi emberek és a veszprémi káptalan embere előtt visszadják a birtokot minden haszonvételével együtt a Béryeknek. A megegyezés szerint birtokon élő népek bármiféle sérelem nélkül maradhassanak vagy el-

melhessenek szabad akaratok szerint. A megegyezés szerint a felek minden oklevelet érvénytelenítettek, amelyet a pereskedés miatt adtak ki, a birtokjogokat biztosító okleveleket pedig átadják egymásnak, amelyek között volt IV. Béla király egy aranybullával ellátott oklevele is.

Az osztozkodásról szóló oklevél elmondja, hogy több malom is van Batykon, amelyek közül egy a Szentgróti családhoz tartozó bizonyos nemesé, ezért azt nem adták át a Béryeknek. A malom egykerekű volt, a tulajdonos nemes nevét pedig nem jegyezték be az oklevélbe. Az oklevél másik érdekessége, hogy a birtokon lakókat népeknek (populi) nevezi. Ebben a korban kezdett több archaikus népelemből egységesülni a földesúrnak alávetett földművelő népréteg. Az elnevezések még nem egységesültek ebben az időben, több változatot is használtak.⁴⁰ Az oklevélből megállapítható, hogy Batykot ekkor nem szolgák lakták, hanem szabad költözködési joggal rendelkező jobbágyok. A jobbágyok szabad költözködését az oklevél külön kihangsúlyozza, mint a Béryek által tiszteletbenntartandó jogot.

A 14. század elejére megváltozott a Túrje nemzetség tagjainak korábbi önzetlen, jó viszonya a türjei prépostsággal. 1322 előtt a Túrje nemzetségbeli Pósa fia Márk és Pósa másik fiának Jánosnak a fia István jogtalanul elfoglalták a prépostság birtokainak egy részét. Az elfoglalt birtokok között találjuk a Dráván túl, Körös vármegyében fekvő Apatolczot, a Zala vármegyei Barlabáshidát, Batykot a „*Ketheus*” azaz Kettős nevű malommal és Vitenyédet. A birtokok elfoglalása miatt per folyt Balázs türjei prépost és a Túrje nemzetségbeliek között, amelyet a prépostság meg is nyert. 1322. október 13-án, a zalavári konvent előtt Márk és testvére István mesterek bűnbánóan, „*a felmutatott okleveleket elolvastván és üdvös jámborságból indítatván*” az elfoglalt birtokokat visszaadták a türjei prépostságnak, mint jogos tulajdonosuknak.⁴¹ A kiállított oklevélben arra kötelezték magukat, hogy a prépostot és a szerzeteseket a fenti birtokok használatában többé nem háborgatják. Kijelentették továbbá, hogy ha valamelyikük az egyezés ellenére a mégis a türjei prépostság birtokaihoz nyúlna, vagy jobbágyait zaklatná, az még a per megindítása előtt köteles 30 márka bírságot fizetni a mindenkori prépostnak.⁴² Az 1322. évi oklevél csak a vasvári káptalan, András türjei prépost kérésére 1518. augusztus 25-én kiállított átiratában maradt fenn.⁴³ Az oklevél hitelességét Holub József Szentpétery Imrére hivatkozva megkérdőjelezte a megyetörténeti munkájában, érvei azonban nem meggyőzőek.⁴⁴

1334-ben a Vas vármegyéből származó Varsányi Agmánd fiai Imnusz és János pereskedett Káldy Imre fia Andrással és feleségével, Ormándi Balázs mester leányával. A közöttük folyó perben úgy egyeztek meg, hogy a Káldyak Batyk birtokuk felét, mely előbb Guke mesteré volt, 25 márkáért Agmánd fiainak adták.⁴⁵ Mivel a birtokról azt írja az oklevél, hogy a Zala

folyó mellett feküdt, mindenképp Batykról van szó. Azt nem tudjuk azonban, hogy az említett Guke mester hogyan jutott az itteni birtokához. A Varsányi családról annyit lehet tudni, hogy a 14. század elején nagyobb vagyont gyűjtöttek össze különböző birtokok révén, de a század végére eltűnnek a történelem színpadáról, talán kihalt a család.

1343-ban valamilyen tulajdonjogi vita lehetett a türjei prépostság batyki birtokrésze körül, valamelyik Türje nemzetségbeli család esetlegesen megkérdőjelezhetette az adománylevél hitelességét. Április 24-én kelt oklevelében ugyanis a veszprémi káptalan bizonyítja, hogy megjelent előtte János a türjei Szűz Mária monostor szerzetese és bemutatta a káptalan 1251-ben a régi pecsétje alatt kibocsátott oklevelét, kérve annak átírását. Miután a káptalan levéltárában előkeresték az oklevél szövegét, azt János prépost részére a káptalan új pecsétje alatt átírták.⁴⁶ Mivel a veszprémi káptalan hitelesnek találta és megújította az Ákos özvegye által tett adományról szóló oklevelet, ezért valószínűleg nem lett birtokper az ügyből.

A 14. század végén nagy birtokper folyt a Türje nemzetségből származó Szentgróti család és a Béry család leányági leszármazottai között. A század '70-es éveire ugyanis férfiágon kihalt a Béry család. 1371-re csak két leány van életben, Béry János fia Miklós leánya Margit, aki Kecskédi Gáspár fiának Lászlónak felesége, valamint Béri István ismeretlen nevű leánya, aki Drugeth János volt nádor fiának Miklós pohárnokmesternek felesége. Az akkori jogviszonyok és az „*ösiség*” törvénye szerint a leányok a családi vagyont nem örökölhették, csak negyed részére, az úgynevezett „*leánynegyedre*” tarthattak igényt. Ezt a leánynegyedet általában pénzben vagy értéktárgyakban adták ki az örökösöknek, nehogy a család ősi birtoka felaprózódjon. Ha több leány volt egy családban, akkor is csak a birtokok egy negyede járt nekik, amit felosztottak közöttük. Az 1351-ben megerősített ösiség törvénye szerint a férfiágon kihalt család vagyonának a közeli (felmenő vagy oldalági) rokonokra, vagy ezek hiányában királyra kellett szállnia. Az öröklési rendet abban az esetben lehetett csak megváltoztatni, ha a király az utolsó férfi családtag leányát vagy leányait „*fiúsította*”. Ez a fiúsítás annyit jelentett, hogy a leányt jogilag férfi örökössé nyilvánította a király, ilyen módon apja ősi birtokaiban teljes jogú örökössé tette. Nem tartozott azonban az ösiség törvényének hatálya alá az apa által pénzen vásárolt birtok, ami felett szabadon rendelkezhetett.⁴⁷ Mivel a Béry család utolsó nő tagjai közül az egyik nagyon magas rangú, a királyi udvarban bárói méltóságot viselő férjet kapott, ezért szinte természetes, hogy I. (Nagy) Lajos király Drugeth Miklós pohárnokmester feleségét fiúsította, ezáltal biztosította a vagyont számára. Ezt megirigyelve 1371. április 9-én Kecskédi Gáspár fia Miklós is megjelent I. Lajos király előtt, hogy az ő feleségét Béry Margitot is fiúsítsa atyja birtokaiban. Kecskédi

László korábban a vérét is ontotta a király szolgálatában, ezért kérését teljesítette I. Lajos király.⁴⁸ A fiúsítás után Kecskédi Gáspár fia László átköltözhetett a zalai birtokokra, mert Csáktornyai Lackfi István familiárisaként 1376-ban és 1387-ben zalai alispánként szerepel.⁴⁹ Kecskédi László gyermekei felvették a Béry nevet és ezen a néven szerepelnek egészen a család újabb kihalásáig, a 16. század közepéig. Mivel az 1371-es fiúsításokkal I. Lajos király beavatkozott a Türje nemzetségbeli családok öröklési rendjébe, ezért pereskedés kezdődött az öröklésből kizárt Szentgróti család tagjai és a Béry Margit családja között. Érdekes, hogy Drugeth Miklós pohárnokmester családja a felesége fiúsítása ellenére sem szerepel itteni birtokosként és nem is vesz részt a birtokfelosztási perekben.

A per első szakaszairól nincsen információnk, csak a végeredményről kapunk tájékoztatást egy oklevélből. 1392. november 25-én, Budán kelt oklevélben Zsigmond király bizonyítja, hogy előtte Szentgróti László fia Miklós mester – kiskorú fia György nevében is –, valamint Kecskédi Gáspár fia László felesége a néhai Béry János fia Miklós leánya Margit s ennek fiai Mihály, Gáspár és Boldizsár fogadott bírák ítélete alapján kiegyezve egymással beszüntetik pereiket s megállapodnak, hogy a vasvári káptalan kiküldöttje előtt Kanizsai Miklós tárnokmester Zala, Vas és Sopron vármegyék ispánja vagy helyette a részükre kiküldött egy-egy királyi ember felosztja közöttük két egyenlő részre Bér, Vadkert, Bozol, Batyk és Türje Zala vármegyei birtokaikat, ugyan ez ítéletet hoz Egyházaspakod és Dabronc birtokok, Batyk és Türje részbirtokok ügyében a vételükre vonatkozó oklevelek alapján.⁵⁰ Kecskédi László felesége és fiai megkapják Béry János fia István béri „*locus sessionalis*”-át valamennyi épületével együtt, helyette pedig Szentgróti Miklósnak megfelelő értékű üres földet juttatnak Béren. A felek a birtokosztályt kötelesek a vasvári káptalan előtt Vizkeresztig (1393. január 6.) bevallani s amelyik fél megszegi az egyezséget, az pénzbüntetés és vagyонvesztés terhét vonja magára. A király utasítja a vasvári káptalant, hogy a feleket iktassa be a birtokokba. A felek a peres egyezséget betartva, még a határidő előtt 1393. január 2-án megegyeztek a birtokok felosztásában, a felosztott birtokokba pedig a királyi emberek és a vasvári káptalan hiteles embere beiktatta a feleket.⁵¹ A Szentgróti családnak jutott Batyk határában a „*Hármas*” nevű malom. Margit asszony és fiai pedig a bozoli malmot kapták. Az oklevél szerint a Hármas malom egy házban örölt, míg a bozoli malom két házban, ezért a Szentgróti család tagjai évente Vizkeresztkor különböző juttatásokat kaptak a bozoli malomból is. Az oklevél leírja a Batykon felosztott birtokok fekvését is. Eszerint a falu fekvése kelet-nyugat irányú – egy déli és egy északi házsorból áll – és egy patak osztja ketté. (Az oklevél nem adja meg a nevét, csak „*bizonyos patak*nak” nevezi, de az 1251. évi oklevélből tudjuk, hogy ez a

Batyk nevű patak.) A falu bizonyára a Túrje–Bozol közötti út két oldalán fekvő és egyetlen utcából állt. Mivel a Szentgróti és Béry család tagjai csak a pataktól nyugatra fekvő telkeken osztoztak, ezért nyilvánvalóan a keleti oldalon lévő telkek a türjei prépostság tulajdonában lehettek. A felosztott falurész összesen 13 jobbágytelkekből állt, amiből a déli oldali soron volt 6 telek, az északi oldalon pedig 7 telek. A jobbágytelkek közül Szentgróti Miklós mesternek és fiainak 7 telek, Béry Margit asszonynak és fiainak 6 telek jutott, úgy, hogy mindketten kaptak jobbágytelkeket az utca mindkét oldalán. Mivel az oklevél nem a teljes faluról szól és nem tartalmazza a türjei prépostság részeit, ezért nehéz megbecsülni Batyk akkori nagyságát. Ha egyharmadosnak vesszük a birtokosok tulajdoni hányadát, akkor a türjeieknek is legalább 6 jobbágyportájának kellett lennie a patak keleti partján. A porták számát összeadva körülbelül 20 jobbágyportára tehetjük Batykot ebben az időben, amihez legalább (minimum 5 főt számolva családonként) 100 lakos tartozhatott.

A Szentgróti és Kecskédi családbeliek egyezségével azonban nem szűnt meg a birtokperек folyamata. A birtokok egy részére – valószínűleg szintén leányági leszármazás alapján – a Molnári család tagjai is igényt tartottak. Ennek az ügynek a tárgyalására Batykra érkezett Ilosvai Leusták nádor is. 1393. április 8-án Batykon (in villa Bagk) keltezett oklevelében a nádor utasítja a vaskvári káptalanat, hogy Molnári Miklós fia Miklóst és Béry (eredetileg Kecskédi) Gáspár fia László fia Mihályt a Batykon a felek és a fogadott bírák között lefolytatott tárgyalások alapján ossza meg a Béry család tagjai által pénzen vett birtokokban, azokban, amelyek a nőágot is megilletik. Ezek a birtokok Pakod másképp Barlabáshida és Kan. Erre a megosztásra hamarosan sor is került. 1393. május 4-én kelt oklevelében a vaskvári káptalan az Ilosvai Leusták nádor 1393. április 8-án Batykon kelt oklevelének rendeletéből Molnári Miklós fia Miklóst és Béry Gáspár fia László fia Mihályt megosztatja az elődeik által pénzen vett, vagyis a nőágot más címen megillető jószágokban, Pakod másképp Barlabáshida birtokot és a lakatlan Kan földben és a többi birtokokban.⁵² A káptalan oklevele Batykról azt írja, hogy a felek között nem osztatott fel, hanem minthogy a birtokot Béry Mihály apja (Kecskédi) László a maga és a felesége Béry Margit személyében pénzen vette, ezért annak halála után Mihály foglalta el és őt illeti meg teljes joggon.

A Kecskédi vagy felvett nevén Béry család tagjai tehát teljes joggal birtokukba vették a környéken a javaikat. Hamarosan pénzügyi gondjaik lehettek, mert egy részét zálogba vetették. Egy 1447-ben kelt oklevelben a vaskvári káptalan bizonyítja, hogy előtte Béry Boldizsár a Zala vármegyében lévő Batyk faluban 12 hold földet – 8 holdat a Hidegkútra járó és 4 holdat a Kétútköz dűlőben – Végedi Bozoki Domonkosnak, János tilaji plébánosnak, Sárkány Bálintnak és Domonkos fia Györgynek 3 aranyforintért zálogosít

el.⁵³ Mivel ugyanezen évben a szomszédos Végeden (Zalavég) Sitkey Bertalan 5 aranyforintért zálogosított el 5 jobbágytelket, megállapítható, hogy egy jobbágytelekért 1 aranyforint kölcsönt adtak ebben az időben.⁵⁴ Tehát Végedi Bozoki Domonkos, János plébános és a Sárkány családbeliek is egy-egy jobbágytelket vettek zálogba. A számokból az is megállapítható, hogy egy-egy jobbágytelekhez a belteleken kívül 4 hold szántóföld járt. Az oklevélben szereplő Hidegkútra járó és Kétútköz nevű dülőnevek az 1251-ben és 1254-ben említett patakok nevein kívül az első földrajzinév említések Batykon.

1469 előtt Béry Boldizsár a szomszédos Végeden (Zalavég) birtokos Sitkey család tagjainak is zálogosított el birtokrészeket Batykon, amire egy hatalmaskodásból derül fény. 1469. március 10-én Pálóczi László országbíró tanúkihallgatást rendel el Sitkey Gotthárd fia János és fiai Jakab, Gotthárd és István valamint Sitkey Antal és név szerint felsorolt társaik panaszára.⁵⁵ A panaszok szerint Béry András az apja Béry Boldizsár biztatására a Zala vármegyei Batyk faluban lévő Sitkey Jánosnak elzálogosított részét erővel viszszevette, egy itteni jobbágyát elfogatta és csak 60 forint ellenében engedte szabadon.

1474. december 16-án kelt oklevelükben a Zala vármegyei adószedők tanúsítják, hogy a Mátyás király által kivetett portánként egy aranyforintos hadiadóval a batyki birtokuk után hátralékos maradt a Szentgróti család összesen 8 1/2 aranyforinttal.⁵⁶ A vármegye felhatalmazást adott az adószedőknek arra, hogy szükség esetén a birtokról hajtssák be a hátralékot. Mivel a hadiadót portánként vetették ki, ezért megállapítható tehát, hogy ekkor 8 és 1/2 portájuk volt itt. Mivel azonban amint fentebb láttuk a Béry családnak és a türjei prépostságnak is voltak itt birtokai, ezért nem a teljes falu nagysága a 9 porta. Mivel nem ismerjük a birtokosok tulajdonának egymáshoz viszonyított hányadát, nem állapítható meg a falu valódi nagysága. Ha a batyki birtokok kb. harmadát számítjuk egy-egy birtokosra, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy ekkor 25–30 porta lehetett Batykon. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ennyi ház állt a faluban, hanem ennél akár több is lehetett, mivel egy-egy jobbágytelken több jobbágycsalád is lakhatott és lehettek olyan jobbágycsaládok is, akik nem érték el az adóköteles szintet. Ha Batyk portaszámait összevetjük az ugyanezen oklevélben szereplő szomszédos Véged (Zalavég) portaszámait, akkor megállapítható, hogy a két falu nagyjából azonos nagyságú lehetett ekkor, mivel az itt birtokos Sitkeyek ekkor 24 porta után maradtak adósok a hadiadóval.

A következő Batyról szóló oklevélben megint csak zálogosításról olvashatunk. Eszerint 1483. január 6-án kelt oklevelében a budai káptalan bizonyítja, hogy előtte megjelent a néhai Béry András fia István és 6 jobbágytel-

ket elzálogosított a Zala vármegyei Batyk birtokon Óbudai Kálmánnak a királyi gyalogosok kapitányának és családjának.⁵⁷ Az ügyletet megújították négy év múlva, mert 1487. június 27-én a budai káptalan átírja a Béry István és Óbudai Kálmán közötti zálogügyekben korábban saját maga által kibocsátott okleveleket. Mivel ez a portaszám közel áll az 1474-ben a Szentgróti család birtokában lévő 8 és fél portaszámhoz, ezért valószínűleg megállja a helyét az a feltételezés, hogy Batyk harmad része a Béry, harmad része a Szentgróti, harmad része pedig a türjei prépostságé volt. Eszerint pedig Béry István a teljes batyki birtokrészét elzálogosította.

1501-ben újra a türjei prépostságnak lehettek birtokjogi gondja a batyki birtokuk tekintetében, mert a vasvári káptalannal átíraták azt az 1254. október 17-én kelt saját oklevelét, amelyben IV. Béla király parancsára beiktatta a prépostságot az Ákos özvegye által adományozott batyki birtokrészbe.⁵⁸ Mivel 1501-ben Béry István és fiai hatalmaskodtak a prépostság – szintén a 13. század közepén a Szentgróti családtól kapott – barlabáshidai birtokán, talán a batyki birtokjogi vitákat akarta megelőzni András prépost az oklevél átíratásával.⁵⁹

A 16. század elejére újabb birtokosok is megjelentek Batykon, a később Fajszai előnévvel szereplő Ányos család jutott valamilyen módon birtokhoz itt. Mivel rokonságban álltak a Béry családdal, ezért feltehetőleg leányágon kapták a birtokrészüket. Első itteni említésük 1508-ból származik. Ekkor Ányos Ferenc a Bér, Pusztapakod, Batyk, Bozol, Vadkert, Orosztony, Udvarnok, Pusztamizsér és Kisvásárhely birtokokban lévő jószágai felét vejének, Sárközi Pálnak adta el, s erre II. Ulászlótól királyi megerősítést is nyert.⁶⁰ Az ügy folytatása 1511-ből származik. Június 3-án kelt oklevelében a budai káptalan bizonyítja, hogy Fajszai Ányos Ferenc fia Péter kérelmére megállapította, hogy a 24. évét már betöltötte. Fajszai Ányos Péter ezek után megerősítette azt az ügyletet, amit korábban Fajszai Ányos Ferenc – az ő apja – tett Dobokai Sárközi Pál és felesége Ányos Ágota asszony, az ő nővére javára. A nevezett Ányos Péter és Sárközi Pál egymást testvérré fogadják az alábbi birtokokban: Zala vármegye: Felsőörs, Füred, Bér, Pusztapakod, Pakod, Batyk, Bozol, Vadkert, Orosztony, Udvarnok, Pusztamizsér, Kisvásárhely, Vas vármegye: Kecskéd, Szentmárton, Veszprém vármegye: Fajsz, Vámos, Hidegkút, Lepsény, Esztergár, Fejér vármegye: Mecsér, Balinka, Csór, Szentgyörgy, Zernybakonya, Borsod vármegye: Keresztúr, Kisfalud.⁶¹ A felsorolt birtoknevekből kitűnik, hogy nem holmi kisbirtokos nemesi család kezébe kerültek a Béry család birtokrészei.

Hamarosan még újabb birtokosok kerültek elő, ugyanis 1515-ben kelt oklevelében a vasvári káptalan bizonyítja, hogy előtte Veronika asszony, Széplaki Botka Dávid özvegye és fiai Ferenc, László, Mátyás, Gáspár és

Mihály a Batyk nevű birtokrészét, melyet Hagymásy Miklóstól visszaváltottak, úgy Barbarának Szelestey Miklós özvegyének, Sárának Monoszlai Meszher Mihálynének, Orsolyának Deregdi Bernard nejének, Orsolyának Gércze Ákos özvegyének a részeit is 25 forintért Kámoni Istvánnak és nejének Katalinnak elzálogosítják.⁶²

Az újabb földesurak mellett azonban a már több évszázada itt birtokos Béry család is megőrizte tulajdonát. 1518. augusztus 23-án, Budán kelt oklevelében II. Lajos király közli a kapornaki konventtel Béry János nemes panasztát, miszerint Béry Jánosnak a Zala vármegyei Batyk faluban lévő kúriájához tartozó szántóföldjeit Béry István és fiai Ferenc és László már harmadik éve használják.⁶³

Ennek az oklevélnek abból a szempontból is jelentősége van, mert első ízben említ nemesi kúriát Batykon. A falu birtokosai a korábbi időszakban más településen laktak és csak a megbízott tisztségviselőik által kormányozták a falut és szedték be a járandóságait a jobbágyoktól. A türjei prépostság szerzetesei a mai türjei templom mellett egykor létezett monostorban, a Szentgróti család tagjai a 13. század elején épített szentgróti várban éltek. A Szentgróti család férfiága a 15. század elejére kihalt, de birtokaikat a beházasodott Hagymásy család vette át, akik szintén Szentgrótról igazgatták azokat.⁶⁴ A Béry család tagjai kezdetben, a 13. századtól a mai Nemestemetőben álló lakótornyukban, majd a faluban laktak. 1507. június 3-án, II. Ulászló király Budán kelt oklevelében aztán megengedte Béry Istvánnak, hogy a zalabéri birtokán a saját maga és birtokai védelmére fából és kőből kastélyt, másképp erődítményt (castellum seu fortalitium) emelhessen, amelyet árokkal és falakkal vehet körül, a falakat pedig bástyákkal erősítheti meg.⁶⁵ Ekkor építtette fel a Béry család a török korban, egészen a 17. század végéig fennálló várat. Béry János valószínűleg kiszorulhatott az unokatestvére, Béry István által Zalabérben épített várból ezért építtetett magának egy nemesi lakot Batykon.

Szinte napra ugyanakkor íródott egy másik oklevél is Batykról, mint a fentebb már említett. Bizonyára valamilyen birtokjogi vonatkozásból András türjei prépost kérésére és bemutatásban 1518. augusztus 25-én kelt oklevelében a vasvári káptalan átírja a zalai konvent 1322. október 13-án kelt oklevelét, amelyben a zalai konvent bizonyítja, hogy előtte Béry Pósa fia Márk és Pósa fia János fia István a Türje nemzetségből visszaadják a türjei Szűz Mária egyháznak az általuk jogtalanul elfoglalt birtokokat, többek között Batyk birtokot a Kettős malommal.⁶⁶ Talán ugyanúgy elfoglalták a prépostság birtokait is, mint a fenti esetben Béry János birtokait.

Egy 1521. február 28-án kelt oklevél szerint Gergely kapornaki apátot perbe idézik, mivel a kapornaki tizedkerület tizedszedőjének kérésére a

kallosdi jobbágysai felfeszítették Berekszői Hagymássy László és János jobbágysának Batyki Lénárdnak pincéjének kapuját, hogy az elmaradt dézsma fejében egy hordó bort elvigyenek Kallosdra.⁶⁷ A per végén a szentgróti várnagy és az apát békés egyezséget kötött, miszerint a tized lefizetése után a bort visszaadja a jobbágnak. Az oklevél valószínűleg csak egy Batykról származó és így csak a nevében batyki jobbágyról szól. Ezt erősíti a Kehida melletti kallosdi jobbágyok szereplése az ügyben. Ha a jobbágy mégis Batykon lakott, akkor bizonyára csak valamelyik környékbeli hegyen termelt boráról lehet szó, mivel Batyk területe teljességgel alkalmatlan a szőlő és bortermelésre.

1526-tól 1529-ig Szentgróti Hagymássy János az embereivel a veszpémi püspökség Szentgróti tizedkéséhez tartozó Barba, Kisvásárhely, Dabronc, Felső- és Alsótúrje, Hetye, Lak és Szentgrót valamint a Novai tizedkéséhez tartozó Batyk, Bozol, Nagy- és Kispakod és Bagota falvakból az egyházat illető terméstizedet a maga számára elfoglaltatta, ezzel mintegy 700 aranyforint kárt okozott.⁶⁸ A falvak neveiből megállapítható, hogy Hagymássy János nem idegenek, hanem a saját maga birtokairól és jobbágysaitól az egyháznak járó részt foglalta le. Mivel ezt a részt nem adta át a püspökségnek azt is mondhatjuk, hogy duplán szedte be a járandóságait.

Hatalmaskodások

Az események ismertetése előtt nézzük meg hatalmaskodás jelentését. Hatalmaskodás alatt az egyik nemes által egy a másik nemes ember személyének, vagyonának illetve jogainak erőszakos megsértését értették, amely kezdetben fej- és jószágvesztéssel járt. Alapesetei voltak a nemes ember házába való erőszakos behatolás, nemesi javak vagy tartozékok erőszakos elfoglalása, nemes ember törvényes ok nélküli letartóztatása, megverése, megsebesítése vagy megölése. Zsigmond király törvényei már különbséget tettek kisebb és nagyobb hatalmaskodások között, ami a büntetések enyhítését is jelentette, a kisebb vétkeseket csak az okozott károk és költségek megtérítésére ítélték. A fej- és jószágvesztés pedig később fejjávltsággá enyhült. A kezdeti komoly büntetések ellenére nagyon gyakoriak voltak ezek a kisebb-nagyobb hatalmaskodások az egész középkor folyamán, szinte minden nemesi család követett el ilyen tetteket. Az csak a különböző nemesi családok vérmérsékletétől és a hatalomvágyuk mértékétől függött, hogy ezekre milyen gyakran került sor és milyen jellegűek voltak. Batyk birtokosai közül a Szentgróti és Béry család, majd az újonnan megjelenő birtokosok közül a Hagymássy család tagjai is az erőszakosabb, sok hatalmaskodást elkövető nemesek közé tartoztak. Ezeknek a hatalmaskodásoknak a legnagyobb része

azonban nem érintette Batykot, hanem idegen birtokok és birtokosok ellen irányult.

Mivel az 1299-ben történt osztozkodásról szóló oklevélben többféle hatalmaskodás (gyilkosság, javak lerombolása, elégetése és elvitele) ügyében békét köt egymással a Szentgróti és a Béry család, az ellenségeskedést kiváltó okok között pedig ott találjuk Batyk birtok jogtalan visszatartását a Szentgrótiak által, ezért feltételezhető, hogy Batykon is követtek el hatalmaskodásokat egymás ellen a felek, bár ezeket az oklevél nem részletezi, így konkrétumokat nem ismerünk az ügyből.⁶⁹

Az első Batykkal kapcsolatos hatalmaskodás – amelyet ismerünk – a 14. század elején történt, amikor Béry Pósa fia Márk és Pósa fia János fia István mesterek elfoglalták a türjei prépostság birtokainak egy részét, közöttük Batykot is a Kettős nevű malommal együtt.⁷⁰ A hatalmaskodási per után a Béryek visszaadták a birtokot jogos tulajdonosaiknak a türjei prépostság premontrei rendű szerzeteseinek.

1424. március 11-én, Budán kelt oklevelében Zsigmond király utasítja a zalai konventet illetve a kapornaki konventet, hogy végezzenek vizsgálatot Szőlősi László fiai Ambrus, Gergely és Osvát és István fia György panaszában, amely szerint Szentgróti László a név szerint felsorolt udvarnoki jobbágyaival, közöttük Batyki Péter és Batyki Lukács nevű jobbágyaival rátortek a Szőlős nevű birtokához tartozó részre, fáit kivágatták és tönkretették.⁷¹ Ez a hatalmaskodás csak annyiban érinti Batykot, hogy a név szerint említett két jobbágy bizonyára innen vette a nevét, Batykról származott el Udvarnokra. A Szentgróti család tagjai tehát a jobbágyaikat egyik birtokukról a másikra költöztették vagy engedték költözni.

1469. március 10-én, Budán kelt két oklevelében Pálóczi László országbíró meghagyja Vas vármegyének illetve a vasvári káptalannak, hogy tartsanak tanúkihallgatást Sitkey Gotthárd fia János és fiai Gotthárd és István valamint Sitkey Antal és név szerint felsorolt társaik panaszában.⁷² A panaszok szerint Béry András az apja Béry Boldizsár biztatására a Zala vármegyei Batyk faluban lévő és Sitkey Jánosnak elzálogosított részét erővel viszszavette, egy itteni jobbágyát elfogatta és csak 60 forint ellenében engedte szabadon. Béry András ezen kívül Végeden (Zalavégen) egy jobbágy szántóit erőszakosan magának foglalta el. Sitkey Bertalan özvegye Katalin asszony és fia László felbujtására Széplaki Botka János a panaszosok széplaki kúriájából jogbiztosító iratokat vitt el. Ezen kívül Bakófldén és Sitkén is elkövettek hatalmaskodásokat. Az országbíró felszólítja Vas vármegyét, illetve a vasvári káptalant, hogy az ügyet vizsgálja ki és a feleket idézze perbe a király elé. 1469. április 3-án, Vasváron kelt oklevelében Vas vármegye jelenti Mátyás királynak, hogy a megtartott tanúkihallgatás bizonyította, hogy a hatalmasko-

dások úgy történtek, ahogy azt a Sitkeyek előadták. 1469. április 18-án kelt oklevelében a vasvári káptalan szintén jelentette Mátyás királynak, hogy az országbíró korábbi parancsára tanúkihallgatást tartott, amely bebizonyította, hogy Béry András, Béry Boldizsár biztatására a Sitkey János és fiai által zálogjogon bírt Batyk nevű birtokon és Végeden hatalmaskodott. Batykon egy birtokrészt, Végeden pedig egy jobbágytelket foglaltak el. Ezért a feleket a királyi kúriába, a bíróság elé perbe idézték Szent György nyolcadára (1469. május 1-jére). A Béry család tagjainak Szentmárton birtokon adták át az idézést.

A 16. század elejére már egymás ellen is követnek el hatalmaskodást két ágra szakadt család tagjai, az egyik ág tagjai elfoglalták a másik ág birtokait. 1518. augusztus 23-án, Budán kelt oklevelében II. Lajos király közli a kapornaki konventtel Béry János nemes panaszát, amely szerint már harmadik éve, hogy Béry István és fiai Ferenc és László a Zala vármegyei Batyk falujában lévő kúriájához tartozó szántóföldjeit használják, a részét Vadkert pusztában és Bér faluban pedig hatalmaskodva elfoglalták.⁷³ A király meghagyja a kapornaki konventnek, hogy küldje ki hites emberét, hogy ennek jelenlétében a királyi ember a panasz tárgyában tanúvallatást tarthasson. A hatalmaskodókat pedig törvénybe idézze meg a király elé.

Nem sokkal a Mohácsnál bekövetkezett katasztrófa előtt még két hatalmaskodás említése ismert. Mindkét oklevélben adóügyekkel kapcsolatos hatalmaskodásokról van szó. 1521. február 28-án Kapornakon kelt oklevelében Hosszútóti György és Csány Balázs zalai alispánok Gergely kapornaki apátot – mivel kallosdi jobbágysai Lukács kapornaki plébános, a kapornaki tizedkés tizedszedőjének a kérésére Esseghváry Ferenc pápai várnagy megbízásából, felfeszítették Berekszői Hagymássy László és János jobbágyának, Batyki Lénárd pincéjének kapuját és az elmaradt dézsma fejében egy hordó bort elvittek Kallosdra – megidéztek a kapornaki sedriára. Írásba foglalják az Ollári János, Henyei Mihály, Kehidai Ambrus, Koppányi Benedek, Kallosdi Péter plébánosok, Szoboszlói Albert szolgabíró, Szoboszlói Imre deák és a Hagymássyak nevében Ferenc, szentgróti várnagyuk által november 31-én Kallosdon megkötött békés egyezséget, amely szerint a tized lefizetése után a hordó bort visszaadták Batyki Lénárdnak, és kétszáz forint bírság terhe mellett megszüntették a pereskedést, okleveleiket érvénytelennek nyilvánítva, kétszáz forint előzetes bírság terhe alatt.⁷⁴ Lehetséges, hogy az 1424-ben Udvarnokon említett Batyki nevű jobbágysai említéséhez hasonlóan itt is csak egy Batykról elszármazott jobbággyal van dolgunk.

1526-tól 1529-ig Szentgróti Hagymássy János a szentgróti vár tisztviselőjével, Tekenyei Thassol Jánossal és embereivel a veszprémi püspökség Szentgróti tizedkéséhez tartozó Barba, Kisvásárhely, Dabronc, Felső- és

Alsótürje, Hetye, Lak és Szentgrót valamint a Novai tizedkéséhez tartozó Batyk, Bozol, Nagy- és Kispakod és Bagota falvakból az egyházat illető terméstizedet a maga számára elfoglaltatta, ezzel mintegy 700 aranyforint kárt okozva. 1526-ban még a Szentgróti tizedkéshez tartozó Udvarnok, mindkét Türje valamint a Kapornaki és a Novai tizedkéshez tartozó Csáford és Bagota falukbéli bortizedet is lefoglaltatta, ezzel összesen 770 aranyforint kárt okozott.⁷⁵

A felsorolt hatalmaskodások száma elég csekély, bár ha a nagyon kevés Batykról szóló középkori oklevélhez viszonyítjuk, elég soknak tűnik. Az oklevelek majdnem egy negyede szól hatalmaskodásról, vagy azzal kapcsolatos perrel. Az ismert eseteket tekintve megállapítható, hogy kirívóan durva esetek, vagy gyilkosságok és rablások nem történtek Batykon. A legdurvább hatalmaskodás az 1469-ben elrabolt és csak 60 aranyforint váltságdíj ellenében elengedett jobbágy ügye volt.

Csaták, hadjáratok

A fentebb felsorolt birtokjogi vonatkozású oklevelek adatai mellett történtek más események is Batykon, vagy annak közvetlen szomszédságában, amelyek említést érdemelnek. Az első ilyen esemény, egy csata volt, amely 1276 januárjának első napjaiban történt a Zala folyó Batykkal szembeni partján fekvő Zalaszegegnél. A csata előzményeként a Dunántúlon 1275 decemberében háború tört ki a kormányzó Csák nemzetségbeliek és a hatalomból kibuktatott ellenfeleik között. Gut-Keled nemzetségbeli Joachim, Geregye nemzetségbeli Miklós és társaik feldűlják a Csák nemzetségbeli Mihály veszprémi ispán birtokait. Csák nemzetségbeli Péter nádor IV. László király személyes részvételével hadjáratot vezetett a Héder nembeli Kőszegi Henrik fiai és a már említett társai ellen.⁷⁶ Joachim bán csapatai 1276 januárjának elején csaptak össze a nádor csapataival Zalaszegegnél, ahol a bán csapatai vereséget szenvedtek, seregének egy része Istvánd felé hátrált. Zala folyó mellett Istvánd faluban a Ják nemzetségbeli Márton comes fia Mike elfogta a lázadók egyik seregevezérét, Inkei Both fiát, Demetert és kivégezte. IV. László király Márton fia Mikének adta a lefejezett Demeter Inke falubeli birtokát.⁷⁷ Az ütközet január 8-a előtt történt, mivel IV. László király ezen a napon már Zalaistvándon bocsátott ki oklevelet.⁷⁸ Valószínű, hogy a két hadsereg a Hármasi malommal szembeni, lapályosabb vidéken ütközhetett meg egymással. A polgárháborút kirobbantó Joachim bán a következő év áprilisában, Szlavóniában esett el a Babonić család ellen vívott ütközetben.⁷⁹

Bár nem hadjáratral függ össze, hanem a Béry család leányági leszármazottainak perével van kapcsolatban Ilosvai Leusták nádor 1393. április 8-án

történt batyki látogatása és ítélethozatala, de itt újra megemlíthetjük.⁸⁰ Mivel ebben a minket érdeklő időszakban nagyon ritkán adott ki oklevelet Ilosvai nádor, ezért nem állapítható meg az, hogy honnan érkezett és hova indult tovább Batykról. Annyi bizonyos csak, az április 8-át megelőzően március 14-én. Budán állított ki oklevelet, április 8-a után pedig májusban újra Budán van.⁸¹ Jelenlegi ismereteink és az írások alapján Ilosvai Leusták nádor – a régi rend szerint a nádor a király utáni második ember az ország kormányzásában – a legmagasabb rangú személy, akinek batyki látogatásáról írás maradt ránk.

1437-ben meghalt Zsigmond király, utódjává vejét, Albertet választották, aki azonban hamarosan elhalálozott. Albert után az országos rendek Ulászló lengyel királyt választották uralkodónak. I. Ulászló király és Albert özvegyének hívei között polgárháború kezdődött. 1440 júliusa és decembere között Erzsébet királyné emberei elfoglalták az ellenpárt híveinek Vas, Zala és Veszprém vármegyékben lévő várait. I. Ulászló 1441. február vége és május eleje között hadjáratot folytatott ezeknek a váraknak a visszafoglalására. A hadjárat egyik első állomása Pápa városa volt, innen déli irányba továbbindulva, hamarosan elérkezett Zala vármegyébe. Március 4-én Redneken (Csabrendek) tartózkodott, majd 1441. március 7-én érkezett Végedre (Zalavég), március 9-én pedig már Kemend vára alatt adott ki oklevelet. Végeden keltezte azt az oklevelét, amelyet a február elején kinevezett Hunyadi János és Újlaki Miklós erdélyi vajdának küldött.⁸² A király és hadai tábornokok Rendeken, Végeden és Kemend vára alatt is. Mivel a katonaságnak élelemre és a lovainak abrakra is szüksége van, valószínű, hogy a Véged szomszédságában lévő Batyknak is hozzá kellett járulni a sereg ellátásához. A királyi sereg Kemend ostroma után Márványkő (Vas vármegye) vára felé vonult tovább.⁸³ I. Ulászló 1441-es hadjárata sikeres volt, visszafoglalta a volt királyné embereitől az elfoglalt várakat, amelyeket visszaadott a korábbi tulajdonosaiknak.

1490-ben. Mátyás király halálát követően újra polgárháború dúlt az országban. II. Ulászlót választották meg királynak a rendek, de ebbe, mint trónkövetelő Habsburg Miksa római király nem nyugodott bele és beavatkozott a hadaival. Április végén Magyarországra küldte a hadaival Niclas von Salm grófot Pettau–Muraszombat–Rákos–Vasvár útvonalon. 1490. október 4-én személyesen is megindult 16 ezer főnyi seregével. Sopron–Szombathely–Vasvár útvonalon vonulva október 25-én értek Gébártra. Innen továbbvonulva 27-én értek Kemendre, 30-án Sümegre, 31-én pedig Rendekre (Csabrendek). Mivel a felsorolt helységekből egyértelmű, hogy az Egerszegről Sümegre vezető útról van szó, amely nagyjából a mai településeken keresztül vezetett, bizonyos, hogy az osztrák sereg átvonult Batykon is. Mivel a sereg még áprilisban durván kifosztotta Vasvárt,

lisban durván kifosztotta Vasvárt, feltehető, hogy nem a legbékésebb módon viselkedtek az útjukba kerülő falvakban sem. Miksa a hadjárata során elfoglalta a Dunántúl jó részét Székesfehérvárig. 1491-ben lendült támadásba II. Ulászló magyar király, aki visszafoglalta az elvesztett területek egy részét. Az 1491. november 7-én kötött pozsonyi békében viszont még mindig a Miksa kezén levő várak között említik Szentgrótot és Kemendet is, tehát vidékünk több mint egy évig osztrák kézen volt.⁸⁴ Valószínűleg ennek a hadjáratnak a tapasztalataiból is okulva kérte 1507-ben Béry István II. Ulászló királytól, hogy zalabéri birtokán a saját maga és birtokai védelmére várat építhessen.⁸⁵

Áttekintés

Ha az adatok ismertetése után megpróbáljuk áttekinteni Batyk középkori történetének főbb eseményeit és fejlődésének irányait, az első és legfontosabb megállapításunk az lehet, hogy a falu nem tudott a fejlődés első lépcsőjéről továbblépni, megmaradt kis falunak. A továbbfejlődést, a mezővárossá válást több tényező is akadályozta. Az első a letelepüléssel és a fekvéssel kapcsolatos. Amikor a honfoglalás után a magyarok kezdtek letelepedni a környéken és létrejöttek az állandó települések, Batyk nem a legelőnyösebb helyre került. A falu közvetlenül egy nagyon mocsaras, vízenyős terület mellett telepedett meg, pedig sokkal előnyösebb területet is találhattak volna maguknak (például a mai falu területét). A helyválasztást valószínűleg a falu későbbi életét meghatározó malmok indokolták. A másik tényező a birtokosokkal kapcsolatos. A terület földesura a Türje nemzetség, majd annak családjai nem Batykon, hanem a szomszédos Türjén, Szentgróton és Zalabérben hozták létre saját lakóhelyüket. Mivel Batykot felosztották a türjei prépostság, a Béry és a Szentgróti család tagjai között, igazán egyiké sem volt, így nem lehetett birtokközpont. A harmadik tényező a szomszéd települések fejlettsége. A szomszédos falvak közül Türjén templom és premontrai monostor, Zalabérben vár, templom és rév, Szentgróton vár, templom és ferences rendi monostor. Végeden (Zalavégen) templom, vásár és vám volt. Később ezek a szomszédok Véged kivételével elérték a mezővárosi rangot. Mivel a földesurak elsőrendű érdeke volt, hogy megőrizték kiváltságait, Batyknak nem jutott semmilyen lehetősége a fejlődésre, a kiváltságos helyzetű települések utolérésére. Ennek oka volt az is, hogy a tulajdonosok közül mindenki a saját lakóhelyének és teljesen az ő birtokában lévő falunak az érdekeit nézte, nem óhajtott a másik féllel osztozni a kiváltságok által létrejött haszonvételeken.

Azt is megállapíthatjuk azonban, hogy minden hátráltató tényező dacára mégis fenn tudott maradni Batyk, sőt még szerényebb mértékben képes volt fejlődni is. Ha összehasonlítjuk a nagyságát a környező településekkel, azt az

eredményt kapjuk, hogy nem sokkal maradt le mögöttük. Az 1474-ben a Szentgrótiak részeként említett 8 és 1/2 porta egy az átlagosnál nagyobb falur mutatt, ha hozzáadjuk a Béry család és a türjei prépostság részeit is.

A középkori Batykon kérdéses a templom léte is. A 14. század elején a pápai zsinat tizedadó kivetését határozta el egy tervezett keresztes hadjárat költségeire, amit a veszprémi egyházmegyében az 1330-as évek elején szedtek be. Itt a környékbeli települések között található egy település, amelyet először „Boch” másodsor „Bozarek” alakban írnak. A kutatók ezt a települést Batykkal azonosítják. Sajnos ezen az egy alkalmon kívül nincsen templomemléltése Batyknak. Ez nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy volt itt templom, de nehezen bizonyíthatóvá teszi.

Batyk földrajzi helyzete előnyöket is rejtett magában. A vízfolyásos, patakok és folyók szabdalta mocsaras terület nem csak hátrányt jelentettek. Kifejezetten előnyös volt ez a halászat és malomipar szempontjából. A batykiak halászattal is foglalkoztak, mint a 17. századi urbáriumokból kiderül. A legfontosabb előnye vizeknek a malomiparban mutatkozott meg. Általában a vízparti településeken vízimalmokat is találunk. Batykon az a nagyon kivételes eset állt fenn, hogy több malom is működött a falu határában folyó vizeken. Feltételezhető, hogy három malom is létezett Batykon. Az 1251-es adományozás szerint volt egy malma a türjei prépostságnak (a későbbi Kettősmalom), volt egy a Szentgróti, később a Hagymássy családnak (a későbbi Hármasmalom) és egy malmot átadtak a Béry családnak az 1299. évi osztozkodás alkalmával. Nem tudni, hogy ez azonos volt-e az 1322-ben a Béryek által a prépostságnak visszaadott Kettősmalommal, vagy esetleg egy rövidebb ideig működő harmadik malomról lehet-e szó. (A malmokról bővebben lesz szó a Malmok című fejezetben.) A faluban lévő malmoknak olyan jelentősége is volt, hogy megnőtt a falu átmenő forgalma, mivel a vízfolyásokban szegény Kemenesalja közelebbi településiről is jártak ide örölni. Batyk egyik előnye az volt, hogy fontos utak mentek át részben magán a falun, részben annak területén. Az előnyös fekvéséből adódó lehetőségeket földesurai soha nem használták ki, nem kértek soha ide vámszedési engedélyt. (Az utak fejezetben erről a témáról bővebben lesz szó.)

Batykról a jelenlegi ismereteink szerint nem vette a nevét egyetlen nemesi család sem. Egy olyan esetet ismerünk, amikor egy vitás ügyben megyei emberként jelölték Batyki Gergely fia Gegőt és Gergely fia Andrást.⁸⁶ Ez az említés azonban kétségesnek tekinthető mivel a hatalmaskodás Letenyéhez és Becschelyhez kapcsolódik, ilyen esetekben pedig általában környékbeli, a helyzetet jól ismerő embereket szoktak kijelölni. Más a helyzet a jobbágycsaládok tekintetében. Mint fentebb láthattuk, kétszer is előfordult olyan eset, hogy jobbággy viselte vezetéknevként a falu nevét.

III. fejezet: Batyk a török korban

Mohács után

A világ történetében Amerika felfedezése (1492) számít a középkor befejezésének, Magyarországon általában a mohácsi csatavesztéstől számítják az újkort. 1526. augusztus 29-én, a mohácsi csataterén összezsúpolt egymással a magyar és a török haderő. Ebben a tragikus következményekkel járó küzdelemben elvérzett a középkori magyar állam, elesett a király és a főurak egy jelentős része. A vesztes csata után az ország két pártra szakadt, egyik oldalon a magyar nemzetiségű királyt akaró és választó nemesek, a másik oldalon pedig Habsburg Ferdinánd ausztriai főherceg hívei álltak. A mohácsi csatát követően az első párt Szapolyai János erdélyi vajdát, a második párt Habsburg Ferdinándot választotta magyar királlyá. Ezzel a megosztottsággal együtt járt a polgárháború és az ország védelmi képességének csökkenése is. A környékbeli nemesek szintén pártokra szakadtak, megosztottak abban a kérdésben, hogy kit támogassanak. Batyk birtokosai közül egyedül – a Szentgróti család kihalása után a birtokaikat öröklő – a Hagymássy család pártállását ismerjük. A 15. század közepén Hagymássy Kristóf Erdélybe távozott és Szapolyai János király özvegyének, Izabellának a pártjára állt. Ezért 1556. december 19-én Regensburgban I. Ferdinánd király a „hűtlen” Hagymássy Kristóf birtokait elvette és saját híveinek adományozta. A birtokbaiktatásnak azonban Kristóf testvére Euszták ellene mondott, így a birtokok megmaradtak a családban.⁸⁷

Batyk és a környékbeli falvak lakói először nem sokat érezkelhettek az ország tragédiájából. Néhány nap múlva bizonyára hallottak az elvesztett mohácsi csatáról, sőt a földesuraik között lehetett olyan is, aki részt vett a csatában, de közvetlenül még nem érintette őket a török megjelenése. Az 1526. augusztus 29-e után előrenyomuló török csapatok csak az ország középső vidékeit, a Duna két partján fekvő területeket pusztították el Győrig. Ezért Mohács után a falu néhány évig még élhette a maga békés életét.

Fennmaradt egy 1531-ben készült adóösszeírás, amely még a török pusztítások előtti, középkor végi állapotában mutatja be Batykot és Zala vármegye többi települését. Eszerint Batyk falunak három birtokosa volt, mégpedig Hagymássy János, Béry István és Béry János.⁸⁸ (Érdekes, hogy a tüzrői prépostság sem ebben, sem a későbbi adóösszeírásokban nem szerepel, holott nekik is voltak Batykon birtokaik és jobbágyaik.) A három birtokos összesen 30 portával rendelkezett, aminek csak az egyharmad része, 10 porta volt az

adózőképes. Ezen kívül még 12 szegény, 7 elhagyott és egy szabados (libertinus) porta volt található a faluban.

Egy-egy jobbágyporta a faluban lévő belső telekből és a külső tartozékokból állt. A belső teleken állt a ház, a gazdasági épületek és ide tartozott a kertalja is. Ezeket együtt hívták portának. A porta külső tartozékai között voltak szántóföldek, rétek, valamint a falu közös használatában lévő erdő- és legelőrészek. A portához tartozó területek nagysága falunként és földesuranként is változott. Ezek a jobbágyporták a földesúr tulajdonát képezték, akinek a jobbágyok a telek használata után robottal, szolgáltatásokkal és bérleti díjjal tartoztak.⁸⁹ A batyki jobbágycsaládok között volt egy, amely már 1531-ben szerződéses viszonyban állt urával Hagymássy Jánossal. Ez a család olyan megállapodást kötött urával, ami alapján feltehetőleg szabadabb jogi és adózási helyzetbe került, mint a többi jobbágy. A szerződés alapján bizonyos pénzösszeget fizetett és szolgálatot teljesített Hagymássy Jánosnak a szabadabb helyzetéért. Az ilyen szerződéses jobbágyokat nevezték akkoriban szabadosoknak (libertinus).⁹⁰

Az 1474. évi adóhátralékosok összeírása alapján 25–30 jobbágyporta meglétével számoltunk a faluban lévő három birtokos, a Szentgróti és a Béry család valamint a türjei prépostság tulajdonában. 1531-ben valóban 30 porta van a faluban, ebben a számban azonban valamilyen okból nincsen benne sem a türjei prépostság része, sem a két falubeli malom. Ez azonban így is azt bizonyítja, hogy a közben eltelt 57 év alatt elég sokat fejlődött a falu. Ennek érzékeltetésére hasonlítsuk össze Batyk adatait a környékbeli falvak, valamint Szentgrót mezőváros adataival, amelyek ugyancsak az 1531. évi rovásadó összeírásban szerepelnek:

<u>helység:</u>	<u>összes porta:</u>
Szentgrót	83
Zalavég	49
Batyk	30
Türje	25
Bozol	21
Zalabér	14
Alsó-Türje	8

Mint láthatjuk, a nagyság szerinti táblázatban a környező falvak között Batyk a harmadik helyet foglalja el. A falu jelenlegi helyzetének ismeretében meglepő és egyben elismerésre méltó ez az előkelő helyezés.

Ha azonban csak a felsorolt hét környékbeli faluban lévő adófizető jobbágyportákat vesszük figyelembe, akkor a következő sorrendet kapjuk eredményül:

	<u>helység:</u>	<u>adófizető porta:</u>
1.	Szentgrót	25
2.	Zalavég	20
3.	Bozol	15
4.	Batyk	10
	Türje	10
6.	Zalabér	6
7.	Alsó-Türje	3

Batyk a gazdagság szerinti táblázatban csak a negyedik helyre került, Bozol itt megelőzte. A középkorban, de az összeírás készítésének a korában is az volt a törvény, hogy csak azok után a porták után kellett adót fizetni, amelyek egy bizonyos vagyoni szintet elértek, azaz adózóképesek voltak. A nagyon szegény jobbágycsaládokat nem terheltek még külön az adóval, csak a módosabbaknak kellett adózniuk. A 16. század elején a batyki lakott porták közül már majdnem minden második elérte ezt a vagyoni helyzetet, ezzel szemben Szentgróton csak minden harmadik porta után kellett adózni, tehát viszonylag gazdagabbak voltak a falubeli jobbágycsaládok.

Török sereg első alkalommal 1532-ben jelent meg a vidéken. Április 25-én I. Szulejmán szultán a százezer főnyi hadseregével Isztambulból Bécs vára ellen indult. Szulejmán korábban, 1529-ben egyszer már megkísérelte Bécs bevételét, de akkor a Duna partján vonult fel. Ezúttal a sereg másik útvonalon indult támadásra, július 19-én átkelve az eszéki fahídon, a Dél-Dunántúlon, a Dráva folyó vonalán vonulva Kanizsánál lépett Zala megye területére. A török főszereg július 30-án érkezett Kanizsa vára alá, ahonnan a Foglár patak völgyében vezető úton észak felé indult tovább Pölöske és Kapornak várak vonalán. Augusztus 2-án Kapornakon táborozott a sereg, mivel a Zala folyó vizén hidat kellett építeni a számára, 3-án pedig már Kemend és Kám vára alatt járt. Pecsevi török történetíró szerint a szultán vezette főszereg Kapornak várától észak-nyugat fele, a nagyvezír által vezetett előhad pedig egyenesen északnak indult tovább. A két seregrész a Rába folyón Rábahídvégnél kelt át, majd augusztus 10-én megkezdte Kőszeg várának az ostromát, amelyet Jurisics Miklós védett. Mint tudjuk az ostromot több mint két hét eltelté után a török sereg minden eredmény nélkül fejezte be.⁹¹ Nem tudjuk, hogy a nagyvezír serege vagy a körülötte járó portyázók pusztították-e el a falut,

csak maga a pusztítás ténye bizonyos, ami valamikor 1532 augusztusának első napjaiban történhetett.

Tehát a Bécs ellen indított szultáni hadjárat hozta Batyk számára az első török pusztítást. A falu felégetésére a bizonyítékot az 1534. évi adólajstrom szolgáltatja. Ekkor Batykon mindösszesen csak 4 adófizető és 4 szegény jobbágyportát írtak össze.⁹² A három évvel korábbi 23 lakott portával szemben csak 8 maradt meg a faluban. Ez pedig annyit jelent, hogy nagyon nagy arányú volt a pusztulás, a törökök a falu kétharmadát megsemmisítették. A korábbi 10 adófizető portából csak 4 maradt adózóképes, ami szintén kétharmados veszteséget mutat.

A török hadsereg katonái és a sereg mellett portyázó martalóc segédcsoportok a környező falvaknak is komoly károkat okozott. Hasonlítsuk össze az összeírásokban szereplő adataikat a hadjárat előtt és után:

	helység:	hadjárat előtt:		hadjárat után:	
1.	Szentgrót	1531:	83	1534:	47
2.	Zalavég	1531:	49	1534:	15
3.	Batyk	1531:	30	1534:	8
3.	Türje	1531:	25	1542:	7
4.	Bozol	1531:	21	1536:	puszta
5.	Zalabér	1531:	14	1548:	10

Ezek az adatok is arra utalnak, hogy minden falut érték kisebb-nagyobb pusztítások. A környékbeli települések közül néhányat még az átlagosnál is nagyobb kár ért, Bozolt, Bögötét, és Tilajt teljesen megsemmisítette, pusztává tette a török. A bekövetkezett nagyarányú pusztítást mutatja az is, hogy 1535. július 11-én I. Ferdinánd király azért adott vásártartási engedélyt Türjének és a türjei prépostságnak, hogy a török okozta károkat mielőbb ki tudja heverni.⁹³ A jelentősebb eredmény nélkül befejezett hadjárat után a törökök kivonultak az országból és néhány évig nem támadtak újra. A mi vidékünket pedig legközelebb csak 1551–52-ben és 1566-ban, Szigetvár eleste és Zrínyi Miklós halála idején érte török támadás.

A fenti adatok után elég meglepő, hogy a bekövetkező viszonylag nyugalmasabb húsz éves időszakban Batyk nemhogy fejlődött volna, hanem továbbra is csökkenő tendenciát mutat a falubeli porták száma. Az 1536. évi tavaszi rovásadó összeírásban mindösszesen csak 1 adózóképes jobbágyportát írtak össze, amelynek a tulajdonosa Hagymássy János volt.⁹⁴ Nem tudjuk, mik lehettek az okai ennek a további, hosszan tartó hanyatlásnak. Annyi bizonyos, hogy az átvonuló török sereg nem csak anyagi károkat okozott, de katonái nagyon sok embert megöltek, másokat pedig rabságba hurcoltak. Az

életben maradt jobbágyság bizonyára más falvakba költözhettek, ahol nagyobb biztonságban érezhették magukat és jobb körülményeket biztosítottak a földesurak a számukra.

Birtokügyek a 16. század elején

A török pusztítások mellett a földesurak, a magyar nemesek sem kímélték egymást és a jobbágyságot. Alig fél évvel a hadjárat után, 1533 februárjában Béry István kirabolta a batyki Kettősmalmot, amely a türjei prépostság birtokában volt. Béry a malomból elvitette a prépost ott található összes gabonáját, magát a prépostot pedig megfenyegette, hogy betöri a fejét. Márton prépost ezért Ferdinánd király előtt beperelte Béry Istvánt.⁹⁵ A rablás közvetlen indítéka valószínűleg abban keresendő, hogy a török csapatok elvitték vagy elpusztíthatták a termés egy részét is, ami miatt gabonahiány lépett fel. A közvetlen ok mellett szerepet játszhattak korábbi ellentétek is. Egy 1539-ben kelt okiratból tudhatjuk meg azt, hogy már 1531 óta egy másik per is folyt Márton türjei prépost és Béry János között Demeter János batyki jobbágy miatt. 1539-ben aztán a kapornaki konvent előtt kijelentették, hogy jó embereik közvetítésével egyezségre jutottak, a perben korábban kiadott okleveleiket érvénytelenítették.⁹⁶

A két részre szaladt országban a két király főemberei igyekeztek elfoglalni egymás birtokait. A Szapolyai János király udvarában egyre magasabbra jutó Enyingi Török Bálint – akinek a birtokai jobbára a Dunántúlon feküdtek – a környékbeli nemesek kárára igyekezett növelni birtokait, amihez az ideológiai alapot a pártharcok adták. 1542. július 9-én, a Rendeken tartott megyegyűlésen Zala vármegye hatósága előtt panaszt tett és tiltakozást jelentett be nemes Rajky Gábor saját maga és testvére György nevében Török Bálint és felesége ellen, mert elfoglalták a teljes batyki birtokrészüket és a Pusztapakodon lévő malmukat, ami nagy kárukra volt. A birtokokat a felszólítások ellenére sem adták vissza Török Bálinték.⁹⁷ Valamikor 1541. augusztus 29-e előtt történhetett ez a hatalmaskodás, ugyanis Buda elfoglalásakor Szulejmán szultán elfogatta Török Bálintot és magával vitte Isztambulba, ahol a Héttoronyban raboskodott egészen 1551-ben bekövetkezett haláláig.⁹⁸

Nem csak a Rajky család birtokait foglalta el azonban Török Bálint, hanem más családokét is. Ugyancsak 1542-ben kelt Zala vármegyének az a kiadványa, amelyben bizonyítják, hogy Heteyi Tamás, Csabi Basó András és társaik panaszt emeltek a korábban Török Bálint által elfoglalt Bér kastélyuk és annak tartozékai: Bér, Bozol, Pusztapakod és Egyházaspakod teljes birtokok s részek Batyk, Kisvásárhely, Dabronc, Lak, Barba, Csáford és Bagota birtokokban valamint Vadkert pusztá miatt. A béri castellumot és a birtokokat

most Török Bálint özvegye, Pempflinger Katalin foglalta el és azok birtokából a nevezett panaszokat kikergette.⁹⁹

A birtokok elfoglalására valóban sor került, mivel az 1542. évi adóösszeírásban csak Török Bálint és Rajky István szerepel batyki birtokosként.¹⁰⁰ Az is kiderül a fenti vitákból és hatalmaskodásokból, hogy ekkorra már újabb birtokosai is vannak Batyknak a korábban megismertek mellett. Az 1531-ben említett 30 porta után azonban csak 3 adózóképes portáról tesznek említést, tehát alig tíz év alatt majdnem megszűnt Batyk.

1543-ban a zalai konvent jelentette I. Ferdinánd királynak, hogy Csaby Farkas cseszneki várkapitány – a későbbi béri várkapitánnyal – Démi Répássy Ferencsel együtt csalárd módon elfoglalta a béri várat, a várnagyot és ajtónállókat elkergették, az ott lévő értékeket, hadiszereket és élelmet elszállították. A vár elfoglalása miatt Béry János és Basó András tett panaszt, a zalai konvent az eset kivizsgálása után a feleket perbe idézte a király elé.¹⁰¹ Mivel a várral együtt annak tartozékait is elfoglalták, így valószínűleg Batykot is bekebelezték.

Az erőszakos foglalások ellenére maradt még birtok a Béry család kezén is. 1545-ben ugyanis a kapornaki konvent bizonyítja, hogy előtt Béry János azon kölcsönök fejében, amelyet birtokai visszaszerzésére Basó Andrástól kapott, elzálogosítja részeit Bér várában, valamint Bér, Batyk, Bozol, Egyházaspakod, Pusztapakod, Vadkert, Kisvásárhely, Dabronc, Nyírlak, Bagota és mindkét Csáford falvakban és pusztákban, 700 forint értékben.¹⁰² Az ügylet létre is jött, bár utána hamarosan meghalhatott Basó András, mivel az 1545. évi adóösszeírásban szereplő birtokosok között már csak özvegyét találjuk. Eszerint Batykon Heteyi György, Basó András özvegye, Csaby Farkas és Rajky István birtokolt összesen 11 portát.¹⁰³ Ebből adózóképes volt 3 porta, szegény 6 porta, elhagyott pedig 2 porta. Ebben az adóösszeírásban megfigyelhető a jobbágytelkek aprózódása is, mivel már több olyan porta létezik Batykon, amely a korábbi egész jobbágyteleknek csak a fele volt. A pozitívumot az jelenti, hogy a három évvel korábban szinte alig létező falu fejlődésnek indult, új lakók költözhetek Batykra, akik a korábban elhagyott telkek egy részét művelés alá vették. Ez a megindult fejlődés 1548-ra tovább fokozódott, mivel ekkor már összesen 18 lakott jobbágyportája volt a faluban birtokos nemeseknek, Hagymássy Eusztáknak, Hagymássy János özvegyének, Heteyi Györgynek, Káldy Miklósnak, Csaby Farkasnak, Rajky Jánosnak, Béry Jánosnak és Bernátnak valamint Morgay Jánosnak.¹⁰⁴ A porták közül 9 adózóképes, 5 szegény, 4 pedig újonnan épített volt. Ezek az újonnan épített porták bizonyítják, hogy a jobbágyság és a földesurak kezdték kiheverni a korábbi megrázkódtatásokat – még mindig bíztak a jövőben, semmit sem törődtek a török veszéllyel. Az adóösszeírásokban megjelennek a batyki

malmok is, amelyeket valószínűleg csak erre az időre építettek újjá tulajdonosaik – a Hagymássyak és a türjei prépostság – valamint a működtető molnáraik.

A Béry család leányágának örökösödési perei

A 16. század közepén hosszas pereskedés kezdődött a Béry család férfiága és leányági leszármazottai között a családi birtokok tulajdonjoga miatt. A pereskedésre azért kerülhetett sor, mert a rokonság már látta, hogy a Béry család férfiága ki fog halni, hiszen Béry Jánosnak nem voltak fiú utódai. Ennek a pereskedésnek az első állomása I. Ferdinánd király 1549. augusztus 10-én Pozsonyban kelt oklevele, amelyben közli a kapornaki konventtel, hogy megjelent előtte Hathalmi László felesége, a néhai Csabi Basó András első feleségétől, Anna asszonytól származott Krisztina, aki követeli a mostoháján, Ukky Orsolyán a 4–5 évvel ezelőtt elhalt édesapja különböző Zala vármegyei falvakban, közöttük Batykon lévő birtokait és ingóságait, amelyek összesen 1500 forint értéket képviselnek. A király utasítja a konventet, hogy az ügyet vizsgálja ki, tegyen jelentést és a feleket idézze perbe a királyi kúriába.¹⁰⁵ A birtokokat a per után valószínűleg megkaphatta Csabi Basó Krisztina, mivel a következőkben már őt is perlik a birtokok miatt.

1550-ben I. Ferdinánd király két oklevelet is kibocsátott a pereskedés ügyében. Február 21-én Sopronban kelt oklevelében közli a kapornaki konventtel, hogy megjelentek előtte Karakószörcsökai Szörcsökai Jakab és Pál a néhai Szörcsökai István és a néhai Ládonyi másképp Porkoláb Lukács leánya Anna gyermekei, akik előadták, hogy a saját maguk és Porkoláb Lukács fia Miklós fia Ládonyi György nevében követelik Béry Boldizsár utódaitól a leányágát illető részt a néhai Boldizsár Zala megyei – köztük Batyk falubeli – birtokaikból. A birtokokat Béry Boldizsár leszármazottaitól, fiától Béry Jánostól, Ukky Orsolyától, néhai Csabi Basó András – Boldizsár leányának, Katalinnak a fia – özvegyétől valamint Csabi Basó András első feleségétől született leányától, Krisztinától, Hathalmi Lázár feleségétől követelik. A király a kapornaki konventet az ügy kivizsgálására és jelentéstételre valamint a felek perbe idézésére utasítja.¹⁰⁶ A fentivel azonos tartalmú, szeptember 19-én Sopronban kelt mandátum szerint megjelentek a király előtt Karakószörcsökai István fiai, Jakab és Pál, valamint a Ládonyi másként Porkoláb család több tagja, akik a Béry család származékai, s előadták, hogy kérik a néhai Béry Boldizsár teljes birtokrészeiből őket megillető részt – többek közt Batyk birtokból – Boldizsár más leszármazottaitól, Béry Jánostól, Csabi Basó András özvegyétől és Hathalmi László feleségétől. A király törvényes határnapot tűz ki a Béry család nőága és fiága közti vitás ügyek rendezésére,

s a tárgyalásra megidézeti a konvent által – melynek kötelességévé teszi, hogy mandátumát a Béry rokonoknak mutassa be – a fiági Béry rokonokat. A konvent jelenti, hogy a megidézendőket Bér faluban találta együtt, s perbe idézte.¹⁰⁷

A következő évben tovább folyt a per. 1551. január 29-én Kapornakon kelt Zala vármegye átirata I. Ferdinándhoz annak május 1-jén kelt mandátumára. Az írás szerint a nemesi megyegyűlésén bemutatták Ferdinánd birtokmegosztást elrendelő oklevelét, melyet a megyéhez intézett. Eszerint a király előtt megjelent a Sávolyi, a Béry és a Csabi család több tagja előadva, hogy ők Béry András leszármazottai, ezért Béry András birtokaiban, többek közt Batykon is – melyek őket a leányági leszármazás alapján illeti meg, és eddig osztatlanok voltak – testvéries megosztást szeretnének tenni. Kéri a királyt, rendelje el a megye útján a birtokmegosztást. A király ezt el is rendelte név szerint meghatározva azokat a megyei tisztviselőket, akiknek kötelességük a birtokmegosztást végrehajtani. Egy későbbi gyűlésen már a megye képviselőinek jelentését olvasták fel, amiből kiderült, hogy az osztály lebonyolításával megbízottak nem tudták a fent felsorolt családok kérésének megfelelően az osztozkodást levezetni, mert – nagyrészt ugyanezen nemesi családok más ágai, illetve rokonai – azt meggátolták. A megyegyűlés úgy döntött, hogy az egész ügyet újból felterjeszti a király személyes jelenlétének bírósága elé.¹⁰⁸

Míneközben úgy látszik Béry János megpróbálta eladni birtokai egy részét, ugyanis 1551. február 2-án a zalavári káptalan előtt Heteyi György a saját és Felsőkáldi Káldy Miklós, Ányos Boldizsár, Basó Ambrus özvegye Ukky Orsolya és Hathalmi Lázár felesége Basó Krisztina nevében tiltakozást jelentett be Béry ellen, eltiltva attól, hogy a többek közt Batykon lévő birtokrészeit elidegenítse, a megvételtől pedig Csaby Farkast tiltva el.¹⁰⁹

Az 1550-es évben más leányági leszármazottak is pereskedésbe kezdtek. Az augusztus 8-án, Sopronban kelt oklevelében a király közli a kapornaki konventtel, hogy megjelent előtte Felsőszelestei Szelestey Gergely – a néhai Berekszői Hagymássy Ákos leánya a néhai Barbara fia – és Kámoni Nagy Ferenc felesége Margit – Hagymássy Ákos lánya Veronika leánya Katalin fia – és panaszt tettek, hogy a néhai Lajos király halála után Széplaki Botka László – Ákos leánya Veronika fia – Hagymássy Ákosnak a Zala vármegyei Batyk falubeli teljes birtokrészét, amelyhez ők is jogot tartanak, elzálogosította a néhai Hagymássy Jánosnak. A birtokokat jelenleg Hagymássy János fiai Péter és Euszták használják. A panaszosok, mint leányági örökösök követelik maguknak az őket megillető részt. A király utasítja a konventet, hogy az ügyet vizsgálja ki, tegyen jelentést az eredményről, a peres feleket pedig idézze meg a királyi kúriába.¹¹⁰

A fenti pereskedések már előrevetítették a Béry család férfiágának kihalását. A perekből megállapíthatóan a leányágon rokon családok előre biztosítani akarták a maguk számára a birtokokat. 1553-ban be is következett az, amire a rokonok vártak, Béry Jánossal magvaszakadt a Béry családnak.¹¹¹ 1553. május 18-án kelt I. Ferdinánd király adománylevele, amelyben a Béry család magszakadtára hivatkozva javaikat fele-fele részben Nádasdy Tamásnak és Mérei Mihálynak adja.¹¹² A birtokok között volt Batyk falubeli birtokrészek is. Az adományozás után Révay Ferenc 1553. szeptember 13-án, Pozsonyban kelt oklevelében utasítja a kapornaki konventet, hogy küldje ki hitest emberét, akinek jelenlétében a nádori ember Nádasdy Tamás országbíró és Mérei Mihály királyi személyes jelenléti bírósági helytartót beiktathatja a néhai Béry testvérek, Ferenc, László és János birtokaiba és birtokrészeibe. A kijelölt nádori emberek Rajky János vagy Gábor, Szántói Botka Miklós, Gersei Pethő Mihály vagy Gáspár voltak, közülük a Rajky család, mint helybeli birtokos szerepel.¹¹³ Szeptember 20-a után a konvent jelenti a nádori helytartónak, hogy parancsa alapján a konvent hitest embere Gersei Pethő Gáspárral együtt szeptember 20-án, adomány címén megpróbálta beiktatni Nádasdyt és Méreit a néhai Béry testvérek birtokrészeinek birtokába. Az iktatásnál megjelentek a szomszédos nemesek, közülük a beiktatásnak ellene mondott Heteyei Gergely, Ányos Boldizsár, Pathky Miklós és felesége Béry Éva, Kapolth János, Sennyei Gergely és Zsófia, Hathalmi László és felesége Krisztina, Herrántfalvi Herranth Péter, Heteyei Dorottya, Ivánczi János, Heteyei Ilona, ...kei Gergely és felesége Káldy Miklós özvegye Barbara. A konvent az ellentmondó feleket valamint Márkfalvi Márk Jánost, Béry Bernát lányát, Annát, Morgay János feleségét perbe megidézte nádori helytartó elé.¹¹⁴ A rokonság tehát sikerrel megakadályozta, hogy a király kedvelt híveinek a kezére juttassa jogos örökségüket, mivel később már nem hallunk az ügyről. A Béry család leányági rokonai ezután sorra batyki birtokosként szerepelnek az adóösszeírásokban.

Mindemellett a király másként is intézkedett Béry János birtokainak ügyében, 1553-ban ugyanis a kapornaki konventhez küldött utasításában elrendeli, hogy zálog jogcímén Basó András leányát, Krisztinát, Hathalmi László leányát iktassa be Béry János birtokaiba, így Batyk birtokba is.¹¹⁵ Nem tudni, hogy mennyi pénzt adott kölcsön Basó Krisztina Béry Jánosnak és milyen körülmények között jutott a zálogbirtokokhoz.

Rajta kívül Batyk más birtokosai is üzleteltek azonban a részeikkel, amelyből néha pereskedés lett. 1554. szeptember 11-én I. Ferdinánd király közli a kapornaki konventtel, hogy megjelent előtte Berekszői Hagymássy Euszták előadva, hogy 1553. szeptember 29-én zálogjegyzéget kötött egymással a néhai Kámoni István leánya Krisztina – Kámoni Nagy Ferenc fele-

sége – valamint Szelestey Farkas, Orbán, György és Sebestyén bizonyos batyki birtokrészrel kapcsolatban, ami ellen ő tiltakozott. A per a királyi kúriában és Nádasdy Tamás nádor királyi helytartó előtt folyt eddig. A király most felszólítja a kapornaki konventet, hogy az ügyet kivizsgálva tegyen jelentést az eredményről, a feleket idézze perbe a királyi kúriába. A konvent jelentette a királynak, hogy az ügyet kivizsgálta, a felek részére a királyi kúriában folytatandó perre az idézést kézbesítette.¹¹⁶

A pereskedések néhány évig szüneteltek, azonban az 1560-as évek elején újra kezdtek a vitákat. Nádasdy Tamás nádor 1561. október 9-én, Sárváron kelt okleveléből ismerjük Hathalmi László és felesége Krisztina asszony, a néhai Basó András lánya panaszát. Eszerint Hathalmi László a felesége nevében a többek közt Batyk birtokban lévő részeit visszakéri Basó András özvegyétől Ukky Borbálától – kinek első férje Mark János, a második Kalócz Péter, a harmadik pedig Basó András volt. A király utasítja a kapornaki konventet, hogy az özvegyet szólítsa fel a birtokrészek átadására, ha erre nem hajlandó, akkor a feleket idézze perbe a királyi kúriába. Az oklevélen megtalálható a konvent jelentésének fogalmazványa, amelyben jelenti a nádornak, hogy Bérbén vizsgálatot tartott, amely során megállapította, hogy az özvegy nem adta vissza a birtokokat.¹¹⁷

1564. szeptember 19-én kelt a kapornaki konvent jelentése Miksa királyhoz, Oláh Miklós esztergomi érsek, királyi helytartó Pozsonyban, szeptember 1-jén kelt mandátumának teljesítéséről. A helytartó előtt megjelent a Béry és Csaby s ezek beházasodott és oldalági családainak több tagja – valamennyien a Béry család nőági leszármazottai – kérve a néhai Béry András, István, Ferenc és László birtokaiból, köztük Batyk faluból azt a részt, amely a leányágot éppen úgy megilleti mint a fiágot, avagy, ha ez nem így lenne, akkor legalább az őket megillető leánynegyedek azoktól a fiági Béry leszármazottaktól, akiknek a kezén most a birtokok és birtokrészek vannak. (Ezek a szerteágazó családok a Szelestey, Pispék, Wathay, Marczaltói, Sennyei, Lelkes, Medvei családok.) Kérelmük alapján a helytartó a megosztás létrehozására hatánapot tűz ki, amelyre a megidézi a királyi kúriába. Az idézéssel a konventet bízta meg, amely azt teljesíti (részletesen jelenti a helyeket, ahol a sok beidézett felet megtalálta), és annak megtörténtéről a jelentőlevelet a királyhoz felterjeszti.¹¹⁸

A Béry család férfiági kihalása után még tíz évvel is újabb leányági örökösök jelentkeztek. 1564. december 1-jén I. Miksa király közli a kapornaki konventtel, hogy megjelent előtte Sávolyi Farkas – Sávolyi Mihály és Hosszútóti Julianna fia, Hosszútóti Ambrus és Béry István fia András leánya Erzsébet unokája – aki a saját és Béry István leányági leszármazottai (Béry István fia András leánya Erzsébet leánya Hosszútóti Julianna leánya

Orsolya és Szőrösöki Pál fiai Imre és Benedek, Béry István fia András fia István leánya Katalin és Csaby István leánya Csaby Anna és Szelestey Sebestyén gyermekei Gábor és Katalin, Berekszői Hagymássy Euszták felesége Katalin, Szabari Pispék Farkas felesége Krisztina, Vági Wathay Lőrinc felesége Klára, Marczaltói Miklós felesége Sára, valamennyien Csaby István és Béry István fia András fia István leánya Katalin gyermekei, Sennyei György felesége Zsófia, aki Béry István fia András fia István leánya Klára és Ákosházi Sárkány Ferenc leánya) nevében előadta, hogy a Zala megyei birtokrészekből, így Batyk faluból is kéri a leányágot illető részt, amely Béry István, Ferenc és László tulajdona volt.¹¹⁹

Az örökség feletti viták mellett végrendeletileg is jutottak új tulajdonosok Batykon birtokokhoz. 1565. június 7-én a kapornaki konvent előtt Béry Ferenc leánya Anna Kapolith Ferenc özvegye, Cherneky Gáspár felesége végrendelkezett. A hagyományozott birtokok között van a Hagymássy Eusztáknak és felesége Katalinnak, Szelestey Sebestyén gyermekeinek Gábornak és Katalinnak, Wathay Lőrinc felesége Klárának, Marczaltói Miklós felesége Sárának, Szabari Pispék Farkas felesége Krisztinának, Zempchei János felesége Magdolnának elzálogosított Batyk birtok is.¹²⁰

1567-ben a Heteyi család tagjai birtokaik egy részét elcserélték egymás között. Heteyi Gergely a teljes Zala megyei birtokrészeit – így Batyk birtokokban lévőket is – minden hozzátartozó javakkal együtt átadta Heteyi Ilona gyermekeinek, cserébe megkapta azok Vas megyei részeit.¹²¹

Az örökösödési perek még 1579-re sem értek véget. A Szelestey és a Hagymássy család tagjai perében 1579. november 4-én I. Rudolf király adott ki oklevelet.¹²² A mandátumban több, korábban keletkezett oklevelet átír, köztük az 1554. szeptember 14-én Batykon Széplaki Botka István királyi küldött jelenlétében a felek közötti tárgyaláson készült oklevelet is. Ebben a néhai Széplaki Botka László után maradt birtokok felosztása ügyében intézkedtek. Az oklevélben szerepelnek Herranth Péter, Rajky György, Heteyi György batyki birtokos nemesek és Fülö Gergely, Alföldi István és György, Demeter Tamás, Felföldi Sebestyén, Darabos Bálint, Marton Bálint és Kigyós Domonkos jobbágyok. (Batyk lakói közül a felsorolt nyolc jobbágy az első azok sorában, akiket név szerint is ismerünk.) A per ezután még hosszú évek múlva is folytatódott. 1583-ban Istvánffy Miklós nádori helytartó adott ki bizonyáglevelet tanúsítva, hogy megjelent előtte a Felsőszelestei Szelestey család több tagja és a Berekszői Hagymássy család jogi képviselője együttesen előadva, hogy közöttük a Szelesteyekre a Botka-rokonság révén átszármazott Batyk faluban lévő birtokrész miatt pereskedés folyt. Ennek során közbeeső ítéletek is születtek, de nem zárult még le, bár az azóta elhalt elődök kezdték a pert. Most a felek békés egyezséget akarnak kötni, mert ezt ta-

nácsolták az általuk választott döntőbírák is. Az egyezség szerint a Szelesteyek beszüntetik a pereskedést a Hagymássyakkal szemben, a birtokot átadják Hagymássy Gábornak azzal a feltétellel, hogy ennek ellenében Hagymássy Miklós a vasvári káptalan előtt 325 magyar Ft-ot letesz a Szelesteyek javára.¹²³ Az egyezségnek a Hagymássyak eleget tettek. A vasvári káptalan oklevele bizonyítja, hogy Hagymássy Miklós az egyezségnek megfelelően Kisasszonynapkor (szeptember 8.) letette a 325 magyar forintot a Szelestey család tagjai javára batyki birtokrészükért cserébe.¹²⁴

A folyamatos pereskedés jegyében más családok is tettek jogi lépéseket a jószágaik és jogaik védelmében. 1581-ben a vasvári káptalan előtt Káldy Péter a család többi tagja nevében is eltiltja Herranth Péter és rokonait többek közt a batyki birtokrészek visszatartásától és birtoklásától.¹²⁵

Az örökösödési perek utolsó ismert felvonására 1586-ban került sor. Szeptember 1-jén a vasvári káptalan bizonyítja, hogy Márky János, Hathalmi Lázár és Miklós és Csány János között békés egyezség jött létre a néhai Csabi Basó András birtokrészei, így Batyk megosztásában is. A megegyezés szerint minden birtokrészt, jogot és javakat valamint a birtokokat érintő hiteles leveleket, amit addig Márky János tartott kézben a fent nevezett örökösöknek visszaadja örök jogon. Az örökösök nem akarnak hálátlanok maradni, ezért Márky Jánosnak adnak az élete végéig tartó használatra egy lakott és egy elhagyott telket Bér birtokon, hasonlóképpen azokat a szőlőket is Bér szőlőhegyén, amelyeket az saját pénzén vett.¹²⁶

Ezzel az egyezséggel zárult a több mint 30 évvel korábban kihalt Béry család egykori birtokai miatti pereskedés. A perekben számtalan olyan család szerepelt, amelyek ereiben kisebb-nagyobb részben a néhai Béry család tagjainak vére folyt. Az iratokból kiderül, hogy ebben az időben Batyk egy része a Zalabér, Pakod, Bozol, Csáford, Barba, Dabronc alkotta birtokcsoportba tartozott, amely még az egykori Türje nemzetségbeli szállásterületre vezethető vissza. A perek nem minden szereplője jutott még a hosszas viták ellenére sem birtokhoz Batykon. Közülük a Basó, Béry, Cherneky, Csaby, Hagymássy, Herranth, Heteyi, Ivánczi, Káldy, Köcski, Laky, Márky, Morgay Rajky, Répássy, Sankó, Semptey, Szőrösöky és Zele családokból származók nevét találhatjuk meg az adóösszeírásokban. Ez a névsor így is elég hosszú, de megállapítható, hogy ennél sokkal több nemes tartott jogot itteni birtokokhoz. Ez a hosszas pereskedés bizonyára a faluban lakó jobbágyok életét is megkeserítette, hiszen azt sem tudhatták biztosan, hogy ki az adott időszakban a földesuruk. Szinte minden földbirtokosnak csak egy-egy jobbágyporta jutott Batykon, de voltak olyanok is, akinek csak pusztá, azaz lakatlan ház hely jutott.

Török pusztítások, sarcolások

Magyarországot a mohácsi csata elvesztése után folyamatosan veszélyeztette a török, bár vidékünkön az első hadjáratot csak 1532-ben vezette. 1541-ben Buda vára is Szulejmán szultán és a törökök kezére került, ezzel az ország három részre szakadt. Magyarország egy része a Habsburgok kezén volt, egy része a Török Birodalom része lett, egy része pedig Erdélyi fejedelemséggént viszonylagosan önállóvá vált. A középső része, benne Buda várával a törökök kezébe került, ahonnan támadásokat tudtak indítani a többi országrész ellen.

A török csapatok első ízben 1550-ben indultak portyára Zala megye ellen. Augusztus és szeptember fordulóján egy lovasscsapat Zalavár és Keszthely között áttörve a végvárok vonalán Zalabér, Sümeg és Tátika várai között elhaladva pusztított.¹²⁷ Nádasdy Tamásné levele szerint „... *Szent Grótban hat házat égettek, azon innét egy falut is elégettek, ...*” Mivel Nádasdyné általában Sárváron lakott, ezért levelében valószínűleg azt jelentheti az „innét” kifejezés, hogy a felégetett falu Szentgróttól északra feküdt, tehát csak valamelyik környékbeli településről lehet szó.

1551-ben a törökök hadjáratot indítottak a megmaradt országrészek, elsősorban Erdély ellen. Ez év augusztusának végén a Dunántúlon is folytak a harcok, amelyeknek a fő hadszíntere azonban Kelet-Magyarországon volt. Khadim Ali basa budai beglerbég parancsára a fehérvári szandzsák egyik lovasserege áttört a Veszprém és Vázsony végvárai között és egészen Szentgróttig törve előre elpusztította annak részeit és a környező falvak egy részét.¹²⁸ 1552-ben folytatódtak a harcok, amely Veszprém várának elfoglalását eredményezte a törökök számára. Június 14-én a veszprémi püspök arról panaszkodik a királynak, hogy a török tűzzel-vassal pusztítja Sümeg környékét. A magyar végvárok katonasága ebben a helyzetben Szentgrót váránál összpontosult, figyelve a török hadmozdulatokat.¹²⁹

Ezek a felsorolt török portyák és magyar hadmozdulatok bizonyosan érintették Batykot is, mivel az adóösszeírásokból komoly veszteségek olvashatók ki. 1549-ben még 18 lakott jobbágyporta volt, 1550-ben már csak 9 lakott, 1553-ban pedig 14 lakott portát találtak az adószedők. Az 1553-ban meglévő porták azonban nagy elszegényedést mutatnak, mivel az 1549-ben említett egész portákkal szemben itt már csak 6 egész porta szerepel, a többi fél illetve negyed. Ezek közül 1549-ben még 11, 1553-ban pedig csupán 6 (ebből csak 2 egész) volt képes adózásra. Az adózók mellett 4 szegény porta szerepel az összeírásban. Találtak az összeírók ekkor 3 pusztá portát és 4 újjaépített portát is, amelyek feltehetőleg az 1551–52. évi háború valamelyik hadművelete során váltak pusztává. 1552 augusztusában a Zala vármegyei

adószedők arról értesítették Zrínyi Miklós horvát bánt, hogy a szántói (ide tartozott Batyk is) és a tapolcai járások jóformán semmi adót sem fizettek, mivel török hódoltság alá estek.¹³⁰

1566-ban I. Szulejmán szultán újabb, immár a hatodik magyarországi hadjáratára szánta el magát. Isztambulból május 1-jén indult meg csapataival Bécs ellen. Júniusban elkezdődtek a csatározások a dunántúli hadszíntéren. Ezek a harcok általában a magyar és császári csapatok sikereit hozták, akiknek sikerült néhány várat visszafoglalni a töröktől. Augusztusra azonban megérkezett Szulejmán szultán hadserege is, amely 6-án megkezdte a Zrínyi Miklós által védett Szigetvár ostromát. Zrínyi és a vár védői több mint egy hónapon keresztül sem kaptak segítséget a császári csapatoktól, ezért 1566. szeptember 8-án megmaradt emberei élén kitört a várból és elesett. A kitörésre a megadás helyett szánta rá magát a magára hagyott, hős várkapitány. A magyaroknak mindössze annyi vigasza lehetett, hogy Szigetvár ostromának ideje alatt meghalt a nagy hódító Szulejmán szultán is. A győztes törökök az ostrom befejezése után, szeptember és október hónapokban elfoglaltak egy sor Somogy vármegyei várat és végigpusztították szinte az egész Dunántúlt.¹³¹

1566 tavaszán Gall Ádám császári generális jelentette Miksa főhercegnek, hogy a török seregek Sümeg körül pusztítanak. Összel, Szigetvár eleste után a portyázók eljutottak a környékre is és a mohácsi csatavesztés után harmadszor is elpusztították Batykot. Amint azt az 1564. évi adóösszeírásból megtudjuk, Batyk a török támadást megelőzően már újra 26 portából állt, ezek közül 24 volt lakott. A megoszlás a következő volt: 14 adófizető, 8 szegény, 1 újratelepitett és 2 pusztá portá és egy urasági gazdatiszt (servitor).¹³² Az adatok bizonyítják, hogy Batyk kezdte kiheverni a korábbi két pusztítás okozta károkat, már nagyobb volt mint a szomszédos többi község. Sajnos a falu sorsa újra csak a felégetés lett. Az 1566 őszi adóösszeírás siralmas képet mutat a faluról. 12 birtokos nemesnek összesen 7 adófizető portája maradt. 16 portá mellett szerepel a felégetett (combusta) megjegyzés. Az összeírást készítő adószedő Batyk neve után is odaírta megjegyzésként, hogy a falut Sziget eleste után felégették.¹³³

Mint látjuk, közvetlen adatok is bizonyítják azt, hogy a török csapatok megint eljutottak a környékre, közöttük Batykra és óriási károkat okoztak. Valószínű, hogy az egy hónapig tartó ostrom következtében a jobbágynak volt idejük felkészülni a támadásra és így legalább a rabság és a legyilkolás elől megmenekülhettek azzal, hogy elrejtőztek. Erre mutat, hogy 1569-re már részben újjáépült a falu, 13 portá állt Batykon, amelyek közül 9 volt teljesen újratelepitett. Ezek szerint életben maradt annyi jobbággy, hogy fel tudták

építeni a falujukat a romokból. Batyk 30 év alatt már a harmadik alkalommal hevert ki egy súlyos csapást.

Az 1566-os háború hadjárataiban Batyk egyik tulajdonosa, Sitkey Mihály türjei prépost is részt vett, aki premontrei szerzetes létére fegyverrel a kezében igazi hazafiként végigküzdötte a hadjáratot. Távollétének idején azonban Kövesy Benedek sümei várnagy azzal a hamis indokkal, hogy Türjét a töröktől való félelem miatt lakói elhagyták, elfoglalta a megerősített monostort. Amikor Miksa király a visszaadására szólította fel, akkor pedig e helyett felgyújtotta a monostor. A lángok elpusztítottak mindent a két torony kivételével.¹³⁴ Tehát nem csak a portyázó török csapatok pusztítottak a vidéken, hanem a magyar nemesek egy része is.

1561-ben újra a környéken jártak a török hadak. Július 25-e körül a fehérvári és veszprémi török csapatok ezernél több katonával Szentgrót ellen vonultak, amelyet megrohamozva megpróbáltak elfoglalni. Az őrség azonban ellenállt és így nem sikerült a tervük. A környező falvakat azonban bosszúból kirabolták és felégették.¹³⁵

A törökök az 1543-ban elfoglalt Fehérvár várával a központban megszervezték újabb magyarországi szandzsájkukat. Ez kisebb közigazgatási egység volt a török államszervezetben, egy nagyobb területű magyar megyének felelt meg, és szpáhi birtokokra tagozódott. Egy-egy ilyen szandzsák élén katonai és kormányzati jogkörrel a szandzsákbég állt.¹³⁶ Az újonnan megszervezett fehérvári szandzsák megpróbálta kiterjeszteni a hatalmát Batykra és a környék más falvaira is. A már meghódított vagy az általuk hódoltság-hoz számított falvakat a törökök parancsnokok katonáiknak adták javadalombirtokként. 1570 körül a fehérvári törökök összeírták az általuk megfenyegetett és több-kevesebb sikerrel adófizetésre kényszerített magyar falvakat. Az elkészült „*idzsmál defter*”-ben a szpáhik birtokai között ezt találjuk: Mahmud bin Halil tímár-javadalombirtokai: Batyk, Dörög, Szentlászló, Nemestakarcs, Gétye, Nemesbük.¹³⁷ A falvak közül Batyk a rezi, Dörög a sümei, Szentlászló a szentgyörgyvári, Nemestakarcs a szentgróti török náhijében azaz járásban feküdt, Gétye és Nemesbük hovatarozása nem szerepel. Batyknak a defter szerint 366 akcse értéke volt. Ugyanekkor a szomszédos Véged (Zalavég) Hüsejin Bin Ovejsz javadalombirtoka volt Egyházasszentpéter és Karmacs faluval együtt.¹³⁸ A három falu Batykhhoz hasonlóan a rezi náhijéhez tartozott, Zalavég értéke 500 akcse volt. Ezt a török összeírást bizonyára a Szigetvár eleste utáni, még a pusztítás képét mutató falvokról készítették, mivel az 500 és a 366 akcse érték igen kis falvakat sejtet. (Az akcse egy ezüstdől vert török aprópénz volt, amelyből 50–60 db. érhetett egy magyar aranyforintot ebben az időben.) Ezek szerint tehát Zalavég kb. 8–10 aranyforintot, Batyk pedig 6–7 aranyforintot ért. Ez pedig nagyon

csékély a korábban több száz aranyforintra értékelt Véged esetében, de ugyanez a helyzet Batyk viszonylatában is.¹³⁹ A törökök a Rezi-náhijét, ahova ez a két falu is tartozott 1563–66 között nem írták össze. Az 1570 körül készített defter szerint 21 falu tartozott ide, az 1582-es szerint azonban már csak 10 létezik a járásban, ezek között azonban sem Batyk sem Zalavég nem szerepel.¹⁴⁰

A magyar nemesek és a türjei prépostság mellett már török birtokosa is volt Batyknak. Az említett Mahmud bin Halil és Hüszein bin Ovejsz a fehérvári várban szolgált szpáhiként. Birtokukat halálukig vagy máshová vezénylésükig bírták. A szpáhik a török hadsereg lovas katonái voltak, ők a magyar nemesek török megfelelői, akik szolgálataikért birtokokat kaptak a szultántól. Ezekért további fegyveres szolgálattal tartoztak. A szpáhi a kapott birtokokat nem adhatta el, nem öröközhette az utódaira, sőt azokat a szultán bármely alkalommal visszavehette tőle vagy máshol adhatott újakat helyette. A tímárjavadalombirtok annyit jelentett, hogy a szpáhik ebből fedezték a megélhetésük és a felszerelésük a költségeit.¹⁴¹

A törökök a nekik behódolt falvaktól kétféle adót szedtek. Az egyik a császár adója, a másik pedig a fentebb ismertetett, a földesúrnak járó adó. A császár adója a magyarok által szedett tizednek, a földesúr adója pedig a magyar kilencednek felelt meg. Annyi a különbség, hogy a törökök a termés vagy a vagyon tized részénél többet is beszedtek a falvak lakóitól. Mindezek mellett a törökök még különféle harácsnak nevezett adót is beszedtek az uralmuk alá tartozóktól.¹⁴² Ezeket az adókat a törökök nem csak a meghódított területek lakóira rótták ki. Egy széles sávban az általuk még el nem foglalt, ún. hódoltsági területek lakóit is adóztatták, így alakulhatott ki a kettős adóztatás rendszere. Ezeken a területeken a magyar és a török adószedők és földesurak egyaránt behajtották a járandóságot. A törökök az általuk kiszemelt falvak lakóit általában különböző fenyegetésekkel és támadásokkal kényszerítették rá, hogy adót fizessenek nekik.

Ránk maradt egy török levél, amelyben a környékének falvait szólítják fel komoly fenyegetések közepette adózásra. Ezt a levelet az 1590-es években küldte a „*vikedi, bagykai, bérvári, alsó és felsőtőrei*” és még további 29 falubeli lakosoknak Ali fehérvári és palotai bég. A falvak lakóit Ali bég „*az mi hatalmas császárunknak kik vagytok igaz fejhajtói*”-nak nevezi. Ez annyit jelenthet, hogy a felsorolt 34 falu behódolt, azaz fejet hajtott a török előtt, vagy legalábbis a török a hódoltsághoz számítja őket. Levelében a bég annak okát kérdezi, hogy a falvak lakói honnan vették a bátorságot, hogy megtagadták az adó befizetését. Idézzünk néhány sort a leveléből: „*Mi legyen oka, hogy ... az mi császár adóját ide Fejérvárra bé nem hozátok? Vagy sok az vakmerőség tőletek, miért hogy nem gondoltok «arra», hogy az császár adó-*

jáért veszni mindnyájatoknak, azonmód fiatoknak és fejeteknek? Mindazonáltal ismét is ezen címeres parancsolatinkkal bizonyos ember által intönk és nagy iszonyú büntetés alatt hagyánk és parancsolánk, hogy semmi okvetetlenkedés, nagy hamarsággal az császár adájával beseiessetek! Rátok a siketség miatt iszonyú haraginkat ki ne várjátok."¹⁴³ Ali bég súlyos megtorlást helyez kilátásba arra az esetre, ha nem teljesítenék a parancsait és nem fizetik be az adót. Levele végén arról biztosítja a 34 falu követeit, hogy a korábbi évekről elmaradt adók miatt senkit sem fognak fogságba vetni Fehérváron. Az adott évre esedékes adók befizetésével a falvak mentesíthetik magukat a következmények alól, elkerülhetik a nekik beígért pusztítást. Ali bég a parancsa megtagadónak azonban súlyos megtorlást, az adót befizetőknek pedig védelmet ígér. Azt bizonygatja, hogy a további pusztításokat csak úgy kerülhetik csak el ezek a falvak, ha behódolnak és adót fizetnek. Nem tudjuk, hogy ennek a fenyegető levélnek lett-e valamilyen hatása, a falvak befizették-e vagy sem a császár adóját. Annyi azonban bizonyos, hogy a környék falvainak egy részét – többek között Batykot is – a magyar adószedők 1598-ban már török adófizetőnek is írják.¹⁴⁴

Ha az 1570 körüli magyar adóösszeírásokat nézzük, akkor megállapítható, hogy Batyk ekkor még nem fizetett adót a töröknek, így nem számított török birtoknak. Tehát hiába adták át a falut javadalomként Malumud bin Halil szpáhinak, a batykiak nem hódoltak meg előtte és nem fizettek adót sem neki. 1572–74 között minden adóösszeírásban az szerepel Batyk neve mellett, hogy nem török birtok.¹⁴⁵ Eszerint a fehérvári török defterdárók által valamilyen portya alkalmával készített összeírásnak egyelőre nem lett semmilyen gyakorlati következménye a falunk számára.

1570 után Batyk újra növekedni kezdett, kezdte kiheverni a károkat. 1573-ban már volt itt 1 egész és 5 negyed porta, amely adót tudott volna fizetni, de nem fizették be az adót.¹⁴⁶ Minden birtokos egy-egy adófizető portája után volt adós. Az 1572. és 1573. évi összeírás végére az adószedő megjegyzésként újra odaírta, hogy Batykot a török Sziget várának eleste után felégette.¹⁴⁷ Ez azt bizonyítja, hogy az 1566–73 közötti hét évben nem történt újabb török támadás a környék ellen. Batyk a rövid békés időszakban megpróbálhatta a korábbi a korábbi károkat helyreállítani.

1582-ben nagy csapás érte a környéket. A nagy hidegben befagyott Balaton jegén átkelve a törökkoppányi szandzsák katonasága Körmenig és Vasvárig dúlta végig a vidéket. A tömérdek fogollyal és nagy zsákmánnyal visszatérő törököket Keszthely várának közelében a pápai és keszthelyi várak magyar katonái megtámadták és szétverték, a foglyokat kiszabadították, a zsákmányt pedig elvették tőlük.¹⁴⁸ Batyk esetében a portyának újabb pusztítás lett az eredménye. Az 1582-es adóösszeírásban sok szegény és elhagyott

porta is szerepel az 5 adózóképes porta mellett.¹⁴⁹ A falvak pusztulásában bizonyára az játszotta a legnagyobb szerepet, hogy könnyen megközelíthető helyeken fekszenek. Az összeírás szerint szomszédos Zalavég ekkor a falu fennállása óta első alkalommal teljesen megszűnt, a falut megmaradt lakói elhagyták és több mint 10 éven keresztül senki sem lakott a faluban. Az életben maradt jobbágyság bizonyára a szomszédos falvakba, így esetleg a szomszédos Batykra menekültek.

Megfigyelhető, hogy a faluban lévő lakott porták közül az idő haladtával egyre több a szegény, majd 1582-ben már zsellérek is szerepelnek az összeírásban. Ez a falu lakóinak nagyarányú elszegényedését mutatja. A falu lakóinak 80%-a már szegény vagy a még alacsonyabb zsellér sorsra jutott, nekik már szinte semmijük sincs. A bekövetkezett sok-sok pusztítás miatt a lakóknak többször is újjá kellett építeniük az egész falut, így természetesen nem juthatott elég idejük a termelésre. A mégis megtermelt javakat pedig vagy a földesúr, vagy a török, vagy a rablók vitték el tőlük. Ennek következtében pedig nem csoda, hogy a korábbi gazdag jobbágyság folyamatosan szegényedtek és sokan már a zsellérsorsra jutottak. A szegények és a zsellérek kezében a régi egész jobbágyportáknak csak a negyede vagy még kisebb része maradt, így a falu megművelt területeinek nagysága is jelentősen lecsökkent.

1583 júniusának végén a pécsi, szigetvári és törökkoppányi bégek háromezer lovassal újra végigrabolták az egy évvel korábbi területeket. Ezúttal bántatlanul térhettek vissza váraikba, 700 foglyot – közöttük nemes asszonyokat is – hurcolva magukkal.¹⁵⁰

1587 augusztusában Ali pécsi, Kara és Huszein koppányi bégek törtek be csapataikkal Zala vármegyébe. Napokig pusztítva a megye falvait, Kani-za várától északra akartak visszavonulni. Gelse és Kacorlak között Zrínyi György, Batthyány Boldizsár és Nádasdy Ferenc 3000 főnyi csapatai rajtuk ütöttek, a véres csatában a törökök szétfutottak – elesett többek között Haszszán koppányi bég is – a zsákmányukat elhagyva menekültek.¹⁵¹

A tizenötéves háború során is érthették pusztítások a vidéket. 1593 októberében arról értesítik a szentgróti Hagymássy Gábort, hogy a szigetvári pasa a csapataival Kiskomárom és Egerszeg várainak irányában kezdett támadást.¹⁵² A háború miatt a 16. század végén a környéken élő jobbágyság bujkálni kényszerült. 1598-ban a királyi adószedő azt írja Zala vármegyéről, hogy az állandó török támadások miatt alig van adófizetésre képes falu, csak a megerősített véghelyeken maradtak lakosok.¹⁵³ Ennek igazolására nézzünk egy közeli adatot. Az 1596. évi adóösszeírásban találjuk, hogy a török elől elmenekült végedi (zalavégi) jobbágyság a Zala folyó mocsaraiban, Bér mellett húzták meg magukat.¹⁵⁴ Mivel a környék nagy része mocsaras és erdős te-

riület volt, így a jobbágyok könnyen találhattak olyan rejtekhelyet ebben a mocsárban, ahol el tudtak rejtőzni. Ezt a bujdosást bizonyíthatja a Kőhídi dűlőben, a régi Zala folyó mellett egy szigetszerű kiemelkedésen előkerült nagymennyiségű törökkori cseréplelet.¹⁵⁵

Batyk és a környék számára a tizenöt éves háború legnagyobb csapása 1600. október 20-án következett be, ekkor két hónapi ostrom után Georg Paradeiser kapitány és megmaradt 146 embere feladta Kanizsa várát Ibrahim török nagyvezírnek. A kapitulációért egy év múlva az osztrákok lefejezték Paradeisert, azonban Kanizsa török kézen maradt.¹⁵⁶ (A törökök a győzelem után Kanizsa központtal megszervezték legújabb magyarországi vilajetjüket, a várat pedig megerősítették komoly helyőrséget hagyva benne. Később ezek a kanizsai török csapatok a folyamatos portyáikkal pusztították és sarcolták Zala és Vas vármegyék hódoltságba került falvait.) Batyk környékén Kanizsa ostroma idején komoly hadsereg vonult el. Rudolf császár felmentő sereget indított útnak Győr vára alól a kanizsaiak megsegítésére, amelynek fővezére Mercoeur hercege volt. A sereg szeptember 18-án indult el Győr, Pápa, Vársárhely, Káld útvonalon és 23-án érkezett meg Zalavégre, ahol letáborozott. Innen másnap Szentiván felé vonult tovább a sereg, amely október 7-én egy csatában vereséget szenvedett a töröktől, így nem tudta megakadályozni a vár elfoglalását.¹⁵⁷ Az átvonulás bizonyára érintette Batykot és lakosait is, mivel a 8000 fős sereg élelmezéséről gondoskodni kellett.

Elzálogosítások, osztozkodások, perek

A török pusztítások ellenére új birtokos is megjelent Batykon és a környező falvakban. Egerallyi Bontz László a zalavári és kapornaki apátság prefektusa és kapitánya gazdag, pénzkölcsönzéssel foglalkozó ember lehetett, mivel a környéken a 16. század végére több birtokrészt is zálogba vett különböző pénzüsszegek kölcsönzése fejében. 1588. április 12-én kelt az a szerződés, amelyben a vasvári káptalan bizonyítja, hogy előtte Jakabházai Sallér György özvegye Egerallyi Bontz Lászlótól 100 Ft-ot vett fel, ezért elzálogosította neki a visszaváltásig a teljes birtokrészét Bér és Bozol birtokon. Batyk faluban 2 jobbágytelket zálogosított el minden hozzátartozó javakkal és az Úrhida (Wrhyda) nevű helyen levő rétét.¹⁵⁸ Érdekes az említett Úrhida nevű helynév említése. Ez annyit jelenthet talán, hogy Batyk valamelyik földesura hidat építtethetett a faluban átmenő úton a közlekedés javítására.

1598. július 13-án a zalavári konvent bizonyítja, hogy előtte Koltai Vidos Lőrinc özvegye, Zalai Orsolya és leánya Éva, Vörös Péter felesége valamint Egerallyi Bontz László és felesége Kusóczi Barbara szerződést kötött. Ebben Zalai Orsolya a Bér, Bozol, Pakod, Batyk és Barba birtokokban

lévő teljes részeit és jogait elzálogosítja Egerallyi Bontz Lászlónak 50 aranyforintért a visszaváltásig.¹⁵⁹ A jogok felsorolása között vízimalom részekkel is találkozunk, ami valamelyik batyki malomra utalhat.

1599. február 16-án a zalavári konvent bizonyítja, hogy előtte Wathay Ferenc és Bontz László egyezséget kötött. Eszerint Wathay 150 magyar forintért elzálogosítja a teljes birtokrészét Bér várában, Bér, Bozol, Pakod és Batyk falvakban Bontznak és feleségének a visszaváltásig.¹⁶⁰

A régi birtokosok is foglalkoztak azonban a birtokaikkal. 1594-ben a Hagymássy testvérek, Gábor és Kristóf egymás között osztoznak meg Szentgrót várán és ennek tartozékain Szentgrót, Dabronc, Batyk, Kiszvár-hely, Barba, Udvarnok falvakon. Az osztálylevélben részletesen fel vannak sorolva az uradalom tartozékai. Közöttük a malmoknál azt találhatjuk, hogy két háromkerekű malom fölött osztoznak. Egyik Szentgróton volt, a másik Batykon. A birtokok közül Batykon Hagymássy Gábor része: 1 teljes, de elhagyott telek, valamint 4 lakott negyed telek. Hagymássy Kristóf része 4 lakott és 3 elhagyott telek.¹⁶¹ Tehát a Hagymássy családnak ekkor 12 jobbágtelke volt Batykon, amiből 8 lakott és 4 lakatlan volt.

1598-ra a helyzet nem sokat változott, mivel az adóösszeírást készítők összesen 18 lakott jobbágházat találtak Batykon.¹⁶² Birtokosonként szerint Hagymássy Gábornak és Kristófnak 6 ház, Rajky Istvánnak 6 ház, Sitkey Györgynek 2 ház, Balogh Péternek 2 ház, Egerallyi Bontz Lászlónak 1 ház, Horváth Péter özvegyének 1 ház jobbágya volt. A 18 ház azonban nem jelenti a teljes falunagyságot, mivel mellette még lehettek nem adózóképes és lakatlan házak is. Az összeírás szerint ekkor Batyk már behódolt, török birtok. Ha a környékbeli falvak házainak számát összehasonlítjuk, akkor a következő eredményt kapjuk:

	<u>helység:</u>	<u>adófizető ház:</u>
1.	Szentgrót	69
2.	Batyk	18
3.	Bozol	17
4.	Zalabér	12
5.	Zalaszeg	12
6.	Zalavég	11
7.	Türje	8

Minden török pusztítás ellenére léteztek a környékbeli faluk, köztük Batyk már a legnagyobb volt, csak Szentgrót város előzte meg nagyságában.

Az éppen zajló tizenöt éves háború ellenére bérleti szerződés kötéséről is tudunk a 16. század végéről. 1595-ben a vasvári káptalan előtt Rajky László és testvére, Ostffy Mihály özvegye Rajky Anna árendaszerződést kötnek. Rajky Lászlónak Erdélybe kellett mennie, de javait ez alatt sem akarja gondozatlanul hagyni, másrészt könyörületből, mivel özvegy nővére meghalt férjének birtokai elhagyottak, és tönkre mentek, ezért birtokrészeit Batyk, Pakod, Rajk, Pótréte falvakban minden hozzátartozó javakkal Annának és gyermekeinek, az Ostffy örökösöknek adja bérbe úgy, hogy az első évben 50, a következő években 40 Ft-ot köteles a bérbevevő fizetni.¹⁶³

A 17. század elejéről három adat is szól arról, hogy bizonyos Pethő János nemes részeket zálogosít, illetve ad el Batykon. Nem tudjuk, hogy ez az említett Pethő János mi módon jutott itteni birtokokhoz. Mindhárom alkalommal a vasvári káptalan előtt bonyolítja le az üzleti ügyeit. 1611-ben Pethő János Balogh Pétertől 40 Ft-ot vett fel kölcsön, ezért a teljes ősi birtokrészeit Csáford, Bér, Batyk birtokokban elzálogosította azzal a feltétellel, hogy a visszaváltásig évente 2 Ft-ot ad vissza az említett 40 Ft-ból. Ha a visszafizetés így megtörténik, Balogh Péternek a birtokrészeket vissza kell adnia.¹⁶⁴ 1614-ben Pethő megújította a már meglévő zálogszerződését Balogh Péterrel a további időszakra is, tehát nem tudta visszafizetni a kölcsönvett összeget. 1612-ben Pethő János nemes vallja, hogy az elhagyott teljes nemesi kúriájának fele részét, amit anyai ágon örökölt Batyk faluban 8 hold szántófölddel és minden hozzátartozó javakkal Vörös Balázs jobbágnak 35 Ft-ért örök jogon eladta.¹⁶⁵ Ugyanakkor az említett, elhagyott teljes nemesi kúriájának másik felét, ugyancsak 8 hold szántófölddel és minden hozzátartozó javakkal Kis Lázárnak jobbágnak és örököseinek 35 Ft-ért örök jogon eladja.¹⁶⁶

A második két ügylettel előállt az az érdekes helyzet, hogy két jobbágy jutott hozzá a Batykon lévő nemesi kúriához. A jobbágyok közül Kis Lázár bizonyosan batyki volt, vele még később, 1643-ban is találkozhatunk, mint batyki lakossal, a türjei prépost jobbágyával. Más a helyzet Vörös Balázzsal, ilyen nevű jobbágyok a szomszédos Zalavégen laktak ebben az időben, Batykon ekkor még ilyen nevű jobbágy nem szerepel, tehát végedi jobbágy lehetett. A két jobbágy jogi helyzetén úgy látszik nem változtatott semmit, hogy nemesi lakhelyhez jutottak, mivel később is jobbágyként említik őket. Nemessé csak két esetben válhattak volna. Egyik esetben úgy, ha a király valamilyen érdemükre vagy szolgálatukra tekintettel megneemesíti őket, a másik esetben pedig úgy, ha nemes ember leányát veszik feleségül. Ez esetben azonban csak a gyermekeik lettek volna teljes jogú nemesek, őket még csak ún. „*agilisnak*”, nőnemesnek tekintették volna. A másik nagy kérdés, amit felvet ez az ügylet az, hogy a két jobbágy és családja hogyan juthatott hozzá akkora pénzösszeghez, amiből ki tudták fizetni a 70 Ft-ot. Ne feledjük el,

hogy ebben az időben török portyák, magyar, német hadak, kóborló szegénylegények, hajdúk járják a vidéket, teljes a létbizonytalanság, mindennaposak a rablások, gyűjtogatások, emberrablások. A 70 Ft. két jobbágy birtokában nagy összegnek számított mindig, ilyen háborús, zavaros időkben pedig kifejezetten nagy összegnek. Összehasonlításként megjegyezhetjük, hogy egy évvel korábban, 1611-ben a szomszédos végeden egy-egy malomkereket 25 Ft-ért zálogosítottak el, tehát ennyi pénzért például a teljes Hármási malom zálogba lehetett volna venni, mindhárom malomkerekekével.¹⁶⁷ Nincs elég adatunk, ezért nem tudjuk megállapítani, honnan jutottak hozzá a jobbágyok a kérdéses pénzösszeghez. Esetleg feltételezhető, hogy molnárok voltak valamelyik malomban és így jutottak a nagy összeghez, mivel ez nagy hasznot hozhatott.

1612-ben a vármegyei adószedők az adóösszeírás készítésekor több (meg nem nevezett) nemesnek 1 egész és 2 negyed adózó portáját találták, amin kívül volt még 1 szabados jobbágy és 4 elhagyott ház is.¹⁶⁸ Talán nem tévedünk sokat, ha a szabados jobbágy személyében az előbb említett Kis Lázárt tételezzük fel, aki pénzben meg tudta fizetni járandóságait.

1614 után hosszú szünet következik be az írásos adatok tekintetében, csak 1631-ből ismert a következő Batykról szóló adat. Nem tudhatjuk, hogy ez a kihagyás milyen okoknak tudható be, de valószínűleg elsősorban a török csapatok állandó zaklatásai miatt visszaesett hiteleshelyi tevékenységnek és a földesurak kevesebb jogi intézkedéseinek köszönhető. Nem zárható azonban ki az sem teljesen, hogy Batyk ebben az időben lakatlanná, pusztává vált. Erre is utalhat az első újonnan megjelent adat. A Nagysitkén kelt írásban a Sitkey család nőtagjai és Vas vármegye képviselői egyezkednek egymással. A szakadt és hiányos írásban szó van a Vas és Győr megyei települések mellett a Zala vármegyei Bér és Bozol falvakról valamint Batyk pusztáról.¹⁶⁹ Bizonytalan, hogy itt csak arról van-e szó, hogy a Sitkey család tagjainak batyki része puszta, vagy az egész falu-e a puszta.

1632-ben azonban már világosan faluként szerepel Batyk. December 11-én Fraknó várában kelt Esterházy Miklós nádor oklevele, ebben tudatja a megyével Batthyány Kristóf fia János és Perneszi Pál panaszát, miszerint Egerallyi Jánossal meg akarnak osztozni a nagyatyjuk után őket közös jogon illető Bozol, Batyk, Pusztapakod, Egyházaspakod falvakban és Csány Mezeje pusztában valamint Bér várában rájuk szállott részekben. A nádor elrendeli a felek megosztását a megyének az említett birtokokban.¹⁷⁰

A türjei prépostság batyki birtokperei

A 16. században hunyt el az utolsó premontrei rendű türjei prépost. A század közepén a Hagymássy család tagjai lerombolták a türjei rendházat és a templomot is megrongálták. Ekkor már nem éltek itt szerzetesek sem. Sitkey Mihály türjei prépost halála után a veszprémi püspökök kezére került a közben végvárrá erősített monostor, a 17. század elején kinevezett kezelői voltak a prépostságnak. 1635-ben egy egri egyházmegyéből egy erőskezű pap került a prépostság élére. Santich Mátyás nagy lendülettel kezdett neki a prépostság anyagi és birtokügyeinek rendbetételéhez.¹⁷¹ Egyik első lépésként a birtokok tulajdonjogi ügyeit akarta rendezni. Ebben az időben megújított és átíratott több középkori oklevelet a prépostság birtokairól, köztük Batykról is. Mivel a birtok egy részét az elmúlt zavaros időkben idegenek használták és élték, ezért eltiltotta őket a birtokok használatától. 1636. február 20-án Sümegen a megyegyűlésen kelt oklevelükben a zalai alispánok és a szolgabírák bizonyítják, hogy előttük Santich Mátyás türjei prépost eltiltja Pereszteg, Bögöte, Vérkö, Keléd, Ötvös, Nyavalád, Dabronc, Óhid, Mihályfalva, Erenye, Tekenye, Tölvár, Szentgrót, Szentpéter, Aranyad, Zalaszeg, Batyk és Véged falvak lakóit, Felső-Türje, Apsa, Hetye, Pötl, Bakfölde és Hagyományfölde pusztáknak használatától.¹⁷² 1637. január 24-én a veszprémi káptalan előtt Santich Mátyás panaszt tett Hagymássy István, János és Péter ellen, akik a türjei prépostság védnökségét bírják, egyúttal eltiltja őket a prépostság bírá sától. Az okokat részletesen felsorolja egészen az 1500-as évek elejétől, ezek között szerepel, hogy elfoglalták a prépostság batyki házát.¹⁷³

Mivel szükség volt a birtokok határainak megállapítására is, ezért több esetben tanúkihallgatásokat tartottak Santich Mátyás kérésére. Ezeken a ki hallgatásokon szó volt Batyk határaitól is, de szerepel benne sok batyki job bággy neve is, akiket tanúként hallgattak meg.

1636. december 13-án Homonnai Drugeth János országbíró utasítja a veszprémi káptalant, hogy végezzen tanúkihallgatást Santich Mátyás kérésé re, amelyben a türjei birtok határaitra vonatkozó kérdéseket tettek fel a tanúk nak. A rendeletre három vármegye területéről hívták össze a tanúkat, 1637 márciusában és augusztusában hallgatták ki őket, először 59-et másodsor pedig 72-t.¹⁷⁴ A március 15-ei kihallgatás során egy tanú azt vallotta, hogy a türjei prépostság malma Véged felé, a Batyki patakon van, amely malmot ő még látta forogni. Az augusztus 17-én megtartott kihallgatáson elhangzott vallomások szerint a prépostság batyki birtokához tartozott egy kétkerekű malom is. A birtok határa a bozoli út közepétől az Ágas patakra, innen a Za lára vezet. A Zala folyótól egy keresztút vezet a peresztegi partos úton felül Bögötére, a falu legalsó házának kéménye irányába. Ehhez a végedi jobbá-

gyok még annyit tettek hozzá, hogy régen az országút vonala nem ott húzódott, ahol most, hanem egy holddal beljebb. A jegyzőkönyv szerint a prépostságnak Batykon 40 hold földje és egy malma volt. Az itt lakó jobbágyok a földhasználat fejében szántottak, szőlőt kapáltak a prépostnak, a türjei tónak gátat csináltak, a Kettősmalom építéséhez fát hordtak és volt, aki hordót készítet a prépostnak.¹⁷⁵

1638-ban Esterházy Miklós nádor utasítja a veszprémi káptalant, hogy tartson tanúkihallgatást a prépost kérése alapján. Mivel korábban egy tilosban legelő sertécsordát hajtottak el, a terület hovatartozására vonatkozóan végezzenek vizsgálatot. 1639. március 12-én tartották a tanúkihallgatást. A kérdések nem Batykra vonatkoztak, de a tanúk között szerepelt Nagy Ferenc (Balogh Ferenc 60 éves jobbágya), Pozsgai János (Ceglédi Balázs 60 éves jobbágya), Kiss György (Balogh Katalin 45 éves jobbágya) és nemes Balogh Ferenc batyki lakos. A kihallgatáson megemlítik a Türjéről Batykra vezető utat. 1639-ben tanúkihallgatást végeztek abban az ügyben, hogy az a terület ahonnan Santich Mátyás prépost Hörösökyné állatait elhajtatta az tilos vagy szabad terület volt-e. A kihallgatott tanúk között szerepeltek Nagy Ferenc és Pozsgai János batyki jobbágyok.¹⁷⁶

1639. szeptember 28-án Szentgróton a megyegyűlésen kelt egy, az alispánok és a szolgabírák által kiadott bizonyosságlevél. A nemesek előtt megjelent Heteyi Bálint szolgabíró, aki Santich Mátyás kérése alapján ünnepélyes tiltakozás formájában bejelentette, hogy a prépostnak tudomására jutott, hogy Hagymássy István és János, valamint Sankó Boldizsár és Miklós, Kisfaludy Mihály, Somogyi Pál, Balogh Péter és Ferenc és Dániel János valamint Balogh Zsuzsanna, akik együttesen a földesurai a Zala vármegyében lévő Nagy vagy másképpen Ó Batyk pusztának – ahol maga a prépost is földesúr – a saját birtokaikon lakó jobbágyaik a házaikat pusztulni hagyták és a prépost engedélye nélkül, annak birtokán, a puszta falu határain belül építettek maguknak új házakat. A jobbágyok régi helyükről minden fizetés és szolgálat nélkül költöztek a prépost birtokára. A további építkezéseket és a már álló házak használatát megtiltja, az erőszakos foglalókat pedig beperelte. A szolgabíró Santich nevében eltiltja a felsoroltakat a jogtalan eljárástól azzal, hogy ha prépost bármit tesz jogai védelmére, azt a betelepült jobbágyok, ne neki, hanem a törvénytelen eljárást támogató saját uraiknak róják fel.¹⁷⁷ Ez az oklevél az első adat az 1642-ben folyó perről, amelyben Batyk falu lakóinak új helyre költöztéséről van szó.

1642. szeptember 25-én Esterházy Miklós nádor rendeletben utasítja a veszprémi káptalant, hogy tartson tanúkihallgatást a türjei prépostság vízimalmaira, a batyki, a heteyi, a nyavaládi és az ezekkel szomszédos birtokok határaitra, valamint a pakodi és a szentgróti hídvamra vonatkozóan.¹⁷⁸ No-

vember 18-án Barlabáshegyen a veszprémi káptalan hites embere Horton Fábián és Tóth Péter nádori ember jelenlétében megtartották a tanúkihallgatást a mandátum alapján. A feltett kérdések közül a Batykra vonatkozók: „*Tudják-e, hogy Mogh pusztát most Nagyfalunak hívják? A Sarnok (Zsarnok?) nevű átkelő az Ágas patakon hol van? A 450 holdnyi Három királyok földje hol van és a batyki Szent egyház fele keletre meddig tartott az említett föld határa? A Mogki patakon hol volt a malom, a halastó alatt? Mikor kezdtek a Mogki pusztán az erdőt kiirtva házakat építeni, Batyk falut pusztán hagyva? Mogki szántóföldet mikor még Batykon laktak az emberek azok szántottak-e és vetették-e, minden holdról köblöt adtak-e Tűrjei prépostnak? Mogki malmot mikor kezdték Prépost számára építeni, hány esztendeje? Azt az erdőt, hol most Mogki polgárok házakat építettek, minek hívták, Tűrjéhez tartozott-e? A Mogki patakon régen levő malomtól fogva 450 hold föld délre a Zala vízéig tart-e?*” A tanúk között más jobbágyok mellett meghallgattak batykiakat is: Balogh Péter jobbágyát, Dobos Mártont (75 éves), Hagymássy János jobbágyát, Somogyi Jánost (80 éves) és Hondoti Gáspár jobbágyát, Nagy Ferencet, aki 60 éves volt ekkor.

Amint a kérdésekből kitűnik, a két Batyk közötti viszonyt akarták tisztázni. A kérdések alapján megállapítható, hogy a kihallgatást végzők ismerték az 1251. évi adománylevelet, mert az abban szereplő határookra is rákérdeztek, többek között Zlaudus püspök falujának a helyére is. A tanúk természetesen nem tudták hol feküdt a püspök faluja (honnan is tudhatták volna 400 év múlva), sem a kérdezett Három királyok földjének pontos helyét nem tudták. Tudták viszont, hogy a Magdki azaz Ágas-patakon – ami a mai Szajkipatakkal azonos – malom és halastó volt, de a tulajdonosát nem ismerték. A tanúk azt vallották, hogy amikor Batyk elpusztult akkor annak lakói Mogdkot kezdték építeni. (Tehát úgy tettek különbséget a régi és új falu között, hogy a régit Batyknak az újat némi eltéréssel Mogdknak nevezték.) Az új falu az akoriban Csapónak vagy Csapói Sűrűnek nevezett területen épült fel. A terület korábban a türjei prépostságé volt, a letelepedett jobbágyok korábban az említett 450 hold (258 hektár) föld művelése fejében dézsmát és tizedet adtak a prépostnak. A mondottak némileg ellentétben állnak a Santich által 1639-ben állítottakkal. A prépost szerint a jobbágyok szándékosan hagyták elpusztulni a régi falut, míg a kihallgatáson erről nem esett szó, csak azt mondják, hogy elpusztult a falu. Annyi bizonyos, hogy valamilyen okok miatt 1639 körül a batyki jobbágyok a földesuraikkal egyetértésben arra a döntésre jutottak, hogy a falut elköltöztetik a korábbi helyéről. Ebben a döntésben bizonyára szerepet játszott az is, hogy a régi falu út mellett, jól megközelíthető helyen feküdt. Azzal, hogy a jobbágyok a Csapói sűrűnek nevezett erdőbe költöztek és alapítottak új falut, bizonyára el kívántak rejtőzni a portyázó ellenség, a tö-

rök ellen. Ennek a taktikának időleges eredményei voltak, hiszen a következő 40 évben nem nagyon hallunk batyki pusztításokról. Az költözés azonban bizonyára a területszerzésre és az adózási helyzet megváltoztatására is irányult. Annyi azonban bizonyos, hogy nem a törökök pusztították el a régi Batykot, hanem lakó ítéltek pusztulásra.

A prépost a következőkben sem hagyta annyiban a batykiak áttelepülését, ügyét, tovább vitatkozott és pereskedett. Santich Mátyás kérésére 1643-ban Esterházy Miklós nádor utasítja a veszprémi káptalant, hogy tartson tanúkihallgatást a batyki határok megállapítása, Kis Gergely batyki jobbágy és a Kettősmalom hovatarozása ügyében. A parancs alapján október 29-én Alsótürjén a veszprémi káptalan hites embere, Húsvét Ambrus hahóti apát és Tekenyei Tóth Péter nádori ember jelenlétében vizsgálatot tartottak.¹⁷⁹ A Batykra vonatkozó kérdések a következők: Az a hely ahol Kis Gergely lakik, nem Batik hanem Baghnek hívattatik? Új Batykot, ahol most laknak, Tűrjéhez tartozott-e és mindenkor Csapó sűrűnek hívták, s Kettősmalomhoz bírták? Kis Gergely mindenkor Tűrjéhez szolgált? Az a föld amelyet Kis Gergely bír, nem malomhoz tartozott, hanem Chere földnek hívták? A kihallgatott tanúk vallomásai alapján itt is megállapítható, hogy a lakók igyekeztek névben is különbséget tenni a régi falu és az új között. Nemes Eöcsey Gáspár, a türjei vár 80 éves tisztje szerint „...soha Batiknak nem hitták volna azt az helet, ahol Kis Gergely lakik, hanem Új Baghnek. Az Újbaghk, az kin most laknak, nem Batik, hanem Ch'apó mellett való sűrűnek és Kettősmalomhoz való volt. Azt is tudja, hogy mióta Kis Gergely oda kin szállt, mind éltig szolgált Tűrjére. Tudja, hogy az mely földet Kis Gergely bír, nem Malomköz, hanem Csereföldnek hívták. Azt is tudja, hogy az Hosszúban levő föld Mogkhoz aliter Csapóhoz való és mindenkoron minden igazságot Tűrjéhez adták róla. Tudja, hogy azt a rétet, amelyet Sándor Mihály irtott volna nagy sűrű volt és mind éltéig Sándor rétnek hívták s nem Herándnak és az Kettősmalomközben való nagy rét mellett volt és nagy sűrű volt, és hallotta s tudja azt, hogy mindenkor Tűrjéhez való volt.” Nemes Kerecsenyi György 50 éves türjei tiszt szerint „...Varga Péter házától fogva délről minden Tűrjéhez való volt. Tudja, hogy a Hosszúban vagy a Csereföldben hat holdat Sitkey jobbágya bírt, de azt nem tudja, hogy miképpen bírta.” Osbáth István: Tudja, hogy Kis Gergely földje az előtt is Tűrjéhez való föld volt, hanem a malomgát töltését cseréltek volna. és arról hívják Csereföldnek. A rétről nem tudja, hogy Herand rétnek hívták volna, hanem mind éltig az Kettős malomhoz való volt, csak hogy Sándor fia irtotta s arról hívják Sándor rétnek. Tóth György azt is tudta, hogy „hat házhely vagyon, egyik pusztá, öten laknak 38 esztendőttől fogva, mind ide [Tűrjére] szolgáltak és ugyan maga is szolgáltatta őket.” Ehhez Bakos más-képp Deák István még hozzátette: „...Kis Gergely mellett főlészéről Molnár

András amely az hármasi malomban lakik, kezdte volna föl az Szombathelyi káptalantól, mivel hogy ők bírták és különben nem is engedtek nekik, hanem hogy ha Hagymássy uraimtól olyan levelet hozzon, hogy ennek utána Türijétől el ne foglalhassák.” Hajdú Margit: „Soha sem hallotta, hogy Batiknak, hanem Csapó sűrűnek hívták, és hogy reá szállottak azután nevezték Batiknak.” Személyes élményként még hozzáteszi, hogy „...gyermek korában mikor Zala vízében rákászott, ki hágyván az vízből arra emlékezik, hogy Sándor rétnek hívták, de jobb része erdő volt, és soha nem is hallotta, hogy Herand rétjének hívták.” A tanúk között volt Dobos Márton, Balogh Péter 50 éves jobbágya, Somogyi János, Hagymássy János 70 éves jobbágya, Demeter Benedek Hagymássy István 50 éves batyki jobbágya.

A tanúkihallgatás kapcsolatban volt a türjei prépostnak ugyanezen időben Dániel János özvegyével, Balogh Katalinnal az említett Kis Gergely jobbágy miatt folyt perével.¹⁸⁰ A per szerint Kis Lázár fiát Kis Gergelyt nem engedték Ó Batykról másképp Puszta Batykról átköltözni Új Batykra másképp Csapóra. Már Santich Mátyás előtt Telekessy prépost is megtiltotta a jobbágyoknak az áttelepedést. A peres anyagból kiderül, hogy Új Batyk vagy másképp Csapó falu a Batyk vagy Csapó azaz Végedi-patak és a Ágas más néven Kánya-patak között feküdt. A perben szó volt a Kettősmalom helyreállításáról is. Megállapították, hogy Kis Lázár és Kis Gergely türjei prépostnak a jobbágy szolgálai a mai napig. Az említett időben Kis Gergely, Mod Ferenc, Bors Gyurkó, Szabó Márton, Kis Imre, Posgai házai voltak a türjei prépost földjén Csapón, amelyek a Kettős malomhoz tartoztak. Új Bagknak semmi határa nincsen, minden a régi falu határában van.

A pereknek Santich Mátyás megteremtette az anyagi alapjait. 1642. április 9-én Sümeg városában kelt levelében közli, hogy a prépostság birtokainak védelme miatti perek költségeire felvett Pály Mátyás nemestől 66 imperiális tallért, amelynek fejében zálogba adta neki a Mogk (Batyk) nevű puszta határában a Zala vízen lévő Kettős nevű malma hasznának a felét. A kikötés szerint a jövőben a zálogösszeg letétele ellenében a malom hasznának felét bármikor visszaválthassák Santich örökösei Pálytól. Mivel a perek sokba kerültek, ezért 1644. szeptember 10-én Santich Mátyás türjei prépost az új évig haladékot kért Pály Mátyástól, hogy az 1642-ben a prépostság birtokainak védelme miatti perek költségeire felvett 66 tallérból fennmaradt hátralékát. 25 tallért visszafizesse. Ennek fejében továbbra is zálogban hagyja a Mogk puszta határában, a Zala vízen lévő Kettős nevű malma hasznának a felét.¹⁸¹ Miután a perekkel a prépost a jogi helyzetét rendezte, 1644-ben Új Batykra zselléreket telepített. Mindegyik zsellér 6 hold földet kapott, amiért cserébe minden két hétben adtak egy munkást a prépostnak.¹⁸² Ebben az év-

ben az említett zselléreken kívül a prépostságnak 7 jobbágya is volt Batykon az urbárium szerint.¹⁸³

Teljesen azonban nem kerülhetett nyugvópontra az ügy, mert 1648-ban újra pereskednek a felek. Március 17-én Sümegen a megyegyűlésen kelt oklevelükben az alispánok és szolgabírák bizonyítják, hogy előttük Felnai Ferenc türjei prépost nevében Szanyi János szolgabíró tiltakozást jelentett be Dániel János özvegye Balogh Katalin Batyk faluban lakó jobbágysai Kis János, Kis Péter, Nagy Mihály ellen bizonyos szántóföldek elfoglalása miatt. Az ügyben tanúkihallgatást kértek.¹⁸⁴ Ugyanekkor Sümegen Zala vármegye hatósága átírja a felek kérésére a saját 1643-ból származó idéző levelét abban a perben, amely Dániel János özvegye, Balogh Katalin felperes és Felnai Ferenc türjei prépost között folyik. Ebből kiderül, hogy 1639. szeptember 8-a táján a prépost nem tudni mi okból Orbán István, Réthe Balázs és György valamint Varga Ferenc hajdúit a türjei erődítményből Batykra küldte. A hajdúk betörték Kis Gergely – a panasztevő Batyk faluban lévő birtokrészén letelepült jobbágysa – házába, az udvarából bizonyos számú barmot kihajtottak és elvittek. A panasz nyomán a megye maga elé idézte a prépostot.¹⁸⁵

1648-ban bizonyoságlevelet állítottak ki arról a zálogügyletről, amely Laskói János és az Irányi Dániel János felesége Balogh Katalin között zajlott. Az özvegy egy Pusztá Batykon lévő elhagyott jobbágytelket adott 100 Ft. értékben zálogba.¹⁸⁶

Új birtokosok és birtokügyeik

1649-ben készült a veszprémi káptalan tanúkihallgatási jegyzőkönyve. Ebben a birtokokra és a birtokosokra vonatkozó különböző kérdéseket tettek fel. Az írás szerint Batyk földesurái: Laskói János, Felnai Ferenc türjei prépost, Orosztonyi Zsuzsanna, Kutasi Mihály özvegye, Balogh Ferenc és Péter, Hagymássy István, Pethő Miklós és Kondoray Pál. A faluban lakó jobbágyok közül a legtöbben fizetnek dézsmát. Egyesek, akiknek szőlője is van, hegyvámot adnak. Ha a jobbágyok valahol a falu területén lévő erdőben új irtás tesznek és művelés alá veszik az így nyert területet, azután nem fizetnek tizedet.¹⁸⁷

1653-ban a vasvári káptalan előtt Balogh Zsuzsanna Kondoray Gáspár felesége teljes birtokrészét Nagy és Kis Tötös Vas vármegyei birtokokban, továbbá Batyk faluban 1 lakott jobbágytelket, Bér, Pakod, Bozol birtokokban lakott és elhagyott jobbágy- és zsellértelkeket valamint Bér szőlőhegyén lévő szőlőjét, hegyvámossal együtt Balogh Ferencnek és örökösének 300 tallérért elzálogosította.¹⁸⁸

A 17. század közepén a kihalás veszélye fenyegette a Batykot két évszázada birtokló Hagymássy családot is. 1654-ben már csak a család utolsó férfitagja Hagymássy István szentgróti várkapitány élt. Mivel nem voltak gyermekei, ezért vele később ki is kihalt a család. Hagymássy István a halála előtt szerződést kötött Batthyány Ádámmal végvári főkapitánnyal. Eszerint Hagymássy István méltányolva Batthyánynak az ő irányába tett sok jóságát, Szentgrót várát minden tartozékával örök jognon ráíratta. Kikötötte azonban a következő feltételeket:

1. Ha fiú örökösei születnének, úgy a fenti birtokok mindenképpen őket illetik meg. Ha azonban fiú örökös nélkül maradna, akkor felesége Kisfaludi Borbála 6000 aranyforintot kapjon.
2. A fenti birtokok átvétele esetén Borbála az ingóságait a várhoz tartozó jobbágysággal elszállíttathatja oda, ahova akarja.¹⁸⁹

A szerződésben felsorolják a szentgróti vár tartozékait, amelyek a következők: Szentgrót városa, Dabronc, Udvarnok, Batyk, Alsó- Csáford, Dabronc, Bagota, Vásárhely, Szentmihály, Barba és Lak. Az írás szerint Batykon Hagymássynak egy teljes birtokrésze és egy háromkerekes malma volt a Zala folyó fölött. Nem sokkal a szerződéskötés után, 1655-ben meghalt Hagymássy István, mégpedig úgy, hogy nem hagyott maga után fiú örökös. Ezzel érvénybe lépett a Batthyány Ádámmal egy évvel korábban kötött szerződés, amit jóváhagyás végett felküldtek a királyi udvarhoz, ahonnan azonban csak nyolc év eltelte után érkezett meg a jóváhagyás. Ekkor már Batthyány Ádám sem volt az élők sorában, ezért fiai kapták meg a birtokokat. 1663. május 26-án I. Lipót császár az időközben meghalt Batthyány Ádám fiait, Kristófot és Pált megerősítette Szentgrót vára és a hozzátartozó falvak birtokában.¹⁹⁰ Az oklevél felsorolása szerint ekkor a vár tartozékai a következők voltak: Szentgrót város, Aranyad, Batyk, Bagota, Dabronc, Infa, Udvarnok, Szentpéter, Vásárhely, Csáford, Zalaszeg, Széplak és Véged. Ezzel a szerződéssel illetve utána a királyi megerősítéssel Batyk a feltörekvő nagybirtokos familia, a Batthyány család birtokai közé került.

I. Lipót császár oklevelének kiadásáig azonban Hagymássy István özvegye Kisfaludi Borbála birtokolta Batykot és a többi falut. Ezt bizonyítja a szentgróti uradalomról 1656. június 11-én készített vagyonösszeírás, aminek a címe: *„Hagymássyné asszonyom aminémű jószágot bír Szentgrót várához”*.¹⁹¹ Ebben az összeírásban az szerepel, hogy Batykon van egy három kerékre járó malom. A faluban lévő kocsmá Karácsonytól Szent Mihályig az úré. Szent Mihálytól Karácsonyig a seregé. Ugyanezen év március 15-én készült egy másik összeírás a *„Szentgróti várhoz az mennyi falu vagyon s azokha hány heles jobbágy és sellyér légyen annak röviden való extractusa”* címmel. Ebben azt találjuk, hogy Batykon telekkel rendelkező jobbágy 5 van,

ezek két-két napot szolgálnak a földesúrnak. Pusztá házhely 1 volt a faluban ekkor. A birtokhoz tartozott a „*Bagyiki malom, [amely] 3 kerékre való*” volt. 1656. április 3-án újabb összeírás készült: „*Szentgróti várhoz tartozandó mindenféle jövedelmek följegyzése.*” Eszerint Batykon marhás jobbágy 5 van, akik két-két napot szolgálnak, Karácsonyra kappant adnak. Szent György napján kocsmá nyílik, ami a földesúré, egy háromkerékű malom, az is az úré. Pusztá hely 1 van a faluban. Megjegyzésként szerepel, hogy a „*Bagyiki malomba is egy bokor kű kívántatik.*” Talán egy malomkö beszerzésre vonatkozik ez.

1656. június 26-án kelt levelében Pulyai György szentgróti várkapitány arról tájékoztatja Batthyány Ádámot, hogy Hagymássy István özvegye jogtalanul vajdát nevezett ki a végedi jobbágyok élére.¹⁹² Pulyai szerint Kisfaludi Borbála ezzel beavatkozott a Batthyány birtokok életébe. Az özvegy egy batyki jobbágyot, bizonyos Somogyi Györgyöt nevezett ki végedi vajdának. A vajda kinevezése azt is mutatja, hogy az özvegy birtokában batyki részek is maradtak a férje vagyonából, hiszen Batthyányék nem engedték volna meg, hogy más rendelkezzen a saját jobbágyaik ügyeiben.

1659. május 16-án készült a „*Szentgróti várhoz tartozandó jószágáról való urbárium*”. Ebben összeírták a jobbágyokat, az azok művelésében lévő földeket és a szolgáltatásaikat. Batykon öt lakott telek volt:

Jobbágy neve	telek nagyság	szántóföld	szőlő	rét	ökör	tehén
Kurtó Bálint	3/4.	15 hold	1	2	2	2
Dömötör András	1/2.	8 hold	1	2	2	2
Dömötör Gergely	1/2.	4 hold	1	-	2	2
Posgai Péter	1/2.	6 hold	1	2	-	1
Nagy György	1/2.	8 hold	1	1	2	2

A jobbágyok hasonlóképpen szolgáltak mint a szentgrótiak, két-két napot. Pusztán volt Foga Bálint teljes helye, amihez 20 hold szántó és 1 rét tartozott. Az írás szerint „*Vagyon ezen falu határában egy magányossan való rét, Dömötör Mártoné melyet Martonfai Káldy Mihály bír, ad róla évente 6 cipót, 1 kappant. Ugyanazon határban az Szalán vagyon egy három kerékre épített malom, melyet Ányos Péter úr bír, Molnár Mihály az öccsével Benedekkel lakik benne, vagyon ezen malomhoz szántóföld 35 hold, rét 1. Adnak azon malomtul évente Karácsonyra 2 hizlalt ártányt, 1 vödör menyhalat, 100 cipókenyeret, Húsvétra 100 cipókenyeret, 1/2 borjút.*”¹⁹³

1667. december 12-én a türjei erdőn készült Zala vármegye főszolgabírójának és társainak a tanúkihallgatási jegyzőkönyve, amelyben arra kerestek

választ, hogy a türjei prépost által elhajtatott jánosházi marhák türjei vagy szabad területen legeltek-e.¹⁹⁴ A tanúk között találjuk a hármasmalmi Monár Mihályt, Batthyány Pál 50 éves molnárát, Dömötör Andrást, Batthyány Pál 30 éves batyki jobbágját, Szabó Pétert, Balogh István 25 éves batyki jobbágját, Kis Andrást, Somogyi Miklós 25 éves batyki jobbágját. A következő évben újabb kihallgatást tartottak. 1668. február 7-én és 8-án Türjén és a helyszínen tartottak vizsgálatot egy még 1667-ben kezdődött ügyben, amikor is a jánosházi nemesek elhajtották a türjei prépost sertéskondáját, az egyik pásztort lelőtték a többiek pedig megsebesítették.¹⁹⁵ A tanúk közül batykiak voltak: Bakics György 40 éves és Veres Pál 30 éves, Telekesi Török Imre jobbágjai, Szabó Péter, Balogh István 30 éves jobbágya, Kis András, Somogyi Miklós 27 éves jobbágya valamint Dömötör András, Batthyány Pál 35 éves jobbágya.

1670 körül elpusztult a szomszédos Véged (Zalavég). Az életben maradt jobbágysok másik falukba költöztek. Ezt bizonyítja egy 1702-ben végzett tanúkihallgatás jegyzőkönyve.¹⁹⁶ Az első tanú, Bakics Péter volt, aki 1648-ban született Végeden, a falu pusztulásáig élt itt, majd utána Batykra költözött. Amikor Batyk is elpusztult, akkor költözött át Türjére, ahol 1702-ben is lakott. A második tanú Kertész Gergely volt, aki 1654-ben született Végeden. Ő szintén Batykra került, majd annak az elpusztítása után Türjére költözött.

1673. március 21-én Sümegen kelt oklevelükben a Zala vármegyei alispánok és a szolgabírák bizonyítják, hogy előttük Messöl András, a megye egyik szolgabírája Prodinszky Mihály türjei prépost nevében eltiltotta Szentgrót, Bér végvárat valamint Dabronc, Ötvös, Mihályfalva és Batyk falvak lakóit Apsa, Hetye, Kettősmalom, Cigányrét és Hagyó pusztáknak és a rajtuk lévő réteiknek a használatától.¹⁹⁷

1678-ban Kőrmenden Zala vármegye hatósága tanúsítja, hogy a megye kiküldött szolgabírái jelentették, hogy Nagy Ferenc Szentgrót vára kapitányának panasza alapján – melyet Tóth István béri vajda ellen nyújtott be, hogy állítsa törvény elé Császár Gergelyt, hajdúinak egyikét – kiszálltak Szentgrót várába és ott tárgyalást tartottak. A tárgyaláson a panasztevő kapitány jogi képviselője előadta, hogy még 1670 Mátyás napja táján Császár Gergely – aki Tóth István vajdának a parancsnoksága alatt hajdúskodik Bérben, zsoldos katonai minőségben – összejártsza Nagy Péterrel, néhai Balogh István özvegyének Káldy Rebekának jobbággyával, aki az özvegy Batyk falubeli porcióján él, valamint más ugyanottani jobbággyokkal, elmentek Batyk faluba, s ott a Bér várához tartozó szőlőhegyen a „Hathalmi rész” nevű szőlőt valamint Tompos Ilona, Mészáros Mihály felesége Szentgróthoz tartozó szőlőjét elfoglalta, majd maga mellé véve néhány béri hajdútársát, s a fent említett batyki jobbággyokat használatba vette, azóta is erőszakkal hatalmában

tartja és önkényesen műveli, hasznát beszedi. A felperes gyorsított eljárás során igazságos ítéletet kér. Kéri az eltulajdonított szőlő visszaadását, és az eddig jogtalanul élvezett haszon törvényes becsérték szerinti megtéríttetését. Császár Gergely minderre azt válaszolta, hogy az a darab szőlő az ő feleségét s rokonai kapcsolat törvényes jogán megilleti, amire a felperes jogi képviselője ellenvetette senki sem lehet a maga bírója. Ha Császár Gergely feleségének joga is lenne a szőlőhöz, akkor sem az lett volna az intézés módja, hanem az, hogy jogát törvényes úton, bíróság előtt igyekszik – bizonyítékai bemutatásával – érvényesíteni. A helyszínrre kiszállt szolgabírók és jogban járatos emberek a megye felhatalmazása alapján nyomban törvényt ülnek és mind Császárt, mind társait egyenként 40–40 Ft bírsággal sújtják. Mivel a bírságpénzt Batykon, a helyszínen – mivel nem tudták kifizetni a megbírságot – vagyonlefoglalással szedte be a vármegye.¹⁹⁸

1679. augusztus 8-án kelt levelében Somogy László három teljes jobbágytelkét 80 Ft-ért örök jogon eladta Telekesi Török Imre özvegyének, Kisfaludy Borbálának. Ezek közül egy jobbágytelek, ami épületekkel ellátott és lakott Batyk faluban volt, két elhagyott és épületektől megfosztott Bér faluban volt, amelyek 18 Ft-ért el voltak zálogosítva, így előbb vissza kell váltani azokat.¹⁹⁹

1681. június 10-én készült Szentgrót várának urbárium.²⁰⁰ Batykon „Ezek esküttek Joga János, Dömötör Gergely, Dömötör András”. A faluban élő jobbágyok és földjeik:

Jobbágy neve:	telek	szántó hold	szőlő kapás	irtásrét szekér	irtásföld hold	ökör	tehén	borjú
Joga János	1	10	18	7	-	4	3	2
Dömötör András	1	16	18	3	1	4	6	6
Dömötör Gergely	1	16	13	2	2	(nem szerepel)		
Osváld Balázs	1	(elhagyott, az előző három között felosztva)						
Nagy Péter	1			1		4	3	2

A szántást és szolgálatot úgy végzik mint a többi birtokon élő jobbágyok. Karácsonyra ad minden egyik 1 kappant, 1 szekér tűzre való fát. „Ha az uraság a várhoz jön, illendő gazdálkodással [ellátással] tartoznak lenni.” A jobbágyok a felsorolt szőlőket az Aranyadi-hegyen művelték. A fentiekén kívül Joga János bír egy rétet, fizet utána évente 50 krajcárt. Dömötör Márton bír egy rétet, fizet utána évente 1 kappant, 6 cipót. Van öt hold föld ezen határban, ha bevetik egy holdról adnak egy földkeresztet. „Vagyon ezen határban az Szala vizin egy két kerékre épített malom. Vagyon ezen malomhoz

szántóföld 35 hold, rét 1. Adnak évente ezen malomtul 2 hízott ártányt, Karácsonba 1 vödör menyhalat, 100 cipó kenyeret, Húsvétra 100 cipó kenyeret és 1/2 borjút.”

Mint a következőkben felsorolt adatok alapján majd látni fogjuk, ez volt a közel 600 évvel korábban, még az Árpád-korban alapított Batyk falu és lakóinak utolsó említése. A török hadsereg katonái a Bécs ellen vezetett 1683-as hadjárat alkalmával teljesen elpusztította a többi környékbeli településsel együtt Batykot is.

Török-magyar harcok, Batyk pusztulása

Kanizsa várának 1600-as török elfoglalása és a sikertelen császári viszszafooglalási kísérlet után legközelebb csak 1605-ben jártak nagyobb létszámú ellenséges csapatok a vidéken. Az erőskezű erdélyi fejedelem, Bocskai István hadai a törökkel szövetségben benyomultak a Dunántúlra. Némethy Gergely, Bocskai főkapitánya katonái észak felől vonultak be a környékünkre, 1605. augusztus 20-án elfoglalva Szentgrót várát is. Ugyanezen év novemberében és decemberében a Habsburg császári sereg kiszorította a Bocskai-féle erdélyi seregeket a Dunántúlról.²⁰¹

A következő nagyobb hadjárat szintén az erdélyi fejedelemséghez kötődik. 1620-ban Bethlen Gábor fejedelem hadai vonultak be a Dunántúlra. Az erdélyi és a hozzájuk pártolt dunántúli seregek Pápa és Ruszt körül gyülekezve Ausztria elleni támadást terveztek. Nem csatlakozott azonban Bethlen Gábor csapataihoz a szentgróti vár magyar katonasága, mivel a korábban a környéket pusztító kanizsai török pasa török segédcsapatokat küldött Szentgrót várához a Bethlen-párt támogatására. A Kanizsáról érkezett török katonák azonban segítség helyett fosztogattak és raboltak a vár környékén lévő falvakban.²⁰²

Az 1640-es években újra megélénkül a különböző seregek mozgása a vidéken. 1640 decemberében Batthyány Ádám főkapitány csapatai táboroztak Végeden, Batykon és a környéken. Erről egy december 13-án kelt levélből értesülünk, amit Pölöskei Eördögh István írt Batthyány Ádámnak.²⁰³ Levelében kimenti magát amiatt, hogy nem tudott megjelenni egy szentgróti temetésen. (Ez valószínűleg valamelyik Hagymássy családtag temetése lehetett.) A levél szerint azonban ott volt Esterházy Miklós nádor és Batthyány Ádám főkapitány is. A kanizsai törökök nem tudván erről, portyázni indultak, Martonfa (Baltavár) megsarcolására készültek. Egészen Henyéig jutottak, már a Zala folyón akartak átkelni Alibánfánál, azonban az útközben elfogott magyaroktól megtudták, hogy Batthyány Ádám és Esterházy Miklós nádor „*hadai mind Végeden és az ott körül való falvakon fekszik*”, azaz táborozik.

Ettől úgy megijedtek, hogy azonnal visszafordultak, csak a nemesapáti molnárt vitték magukkal. Véged és Batyk volt a táborhelye a magyar csapatok, akiket itt szállásoltak el. A katonák ellátása bizonyára nem kevés gondot okozott a falubelieknek.

Úgy látszik, hogy a Pölöskei Eördögh István levelében említett magyar hadak a decemberi és januári hónapot is itt töltötték a környéken, Végedet és Batykot használva téli szállásnak. Ebben a korban még csak a legtrikább esetekben került sor nagyobb téli hadmozdulatokra, azonban 1641. január 30-án éppen egy ilyen, a szokásostól eltérő támadást vezettek a török ellen. Batthyány Ádám főkapitány több végvár csapataival összefogva, több száz főnyi lovas katonával portyára indult. Az erre készülő csapatok közül sokan a környékbeli falvakban vertek táborn. A portya célja a Somogy vármegyei Igal faluban tartott török vásár megsarcolása volt. A végvári vitézeknek a „sokadalom” (vásár) kirablását sikerült végrehajtaniuk, sőt nagyon gazdag zsákmányra is szert tettek. Az általuk összeszedett értékes zsákmány „kötővetyéjét”, azaz árverezését Kiskomár várában tartották meg 1641. április 6-án.²⁰⁴

Ebben az időszakban Szentgrót környékén nagy pestisjárvány is dúlt, ami Hagymássy István szentgróti várkapitány 1641. április 5-én Batthyány Ádámmal írott leveléből derül ki.²⁰⁵ Ebben a levélben Hagymássy panaszt tesz Batthyány katonáinak a viselkedése miatt is. Hagymássy kérte Batthyány Ádámot, hogy fegyelmezze meg az embereit. Az eset jól példázza, hogy ezekben az időkben nem csak a törökök, hanem a magyarok sem bántak emberként a jobbágysokkal, mindkét fél képes volt a legsúlyosabb dolgokat is elkövetni a szegény nép ellen. A jobbágyok nem voltak egyik fél katonáitól sem biztonságban, nem fordulhattak védelemért sehova. Nem csak a hadjáratok és erőszakoskodások miatt volt azonban nehéz a jobbágyok élete, hanem a környékbeli várak fenntartása miatt velük végeztetett sok robot is igénybe vette erejüket.

1643. június 4-én Zala vármegye részgyűlést tartott Körmenden. Itt a Berekszői Hagymássy család tagjainak megkeresésére a Szentgrót várának erősítéséhez, a váralja körüli mély védőárokhoz Zalaszeg, Aranyad, Kopány, Kehida, Istvánd, Bezeréd, Gyűrűs és Pakod falvakból házanként egy kézi munkást rendelt közmunkára a vármegye két napra. Ezt a munkát még ugyanabban a hónapban végre is kellett hajtani. Ugyanerre a szolgáltatásra kötelezték még Batyk, Véged, Túrje, Szentpéter, Gógánfa, Tekenye, Tölvár, Szőlös és Henye Karmacs, Erenye és Hidegkút falvak lakóit valamint ifjabb Sárkány Miklós örököseinek portáit.²⁰⁶

A következő évben kisebb csata volt a szomszédos Zalabérben. 1644. július 4-én a kanizsai vár török katonasága a béri várat kísérelte meg elfoglal-

ni, hogy lerombolhassa. A szentgróti és béri csapatok azonban ebben sikeresen megakadályozták őket, amire válaszul a törökök bosszúból felgyújtották Bér falut.²⁰⁷ Ugyanebben az évben újra nagy pestisjárvány pusztított a vidéken. Bessenyei István komári kapitány 1644. november 21-én kelt jelentése szerint éppen abban az időben, a levél megírása idején volt a legnagyobb a megbetegedések száma Bérben is, a betegséget maga a béri várkapitány is elkapta.²⁰⁸ Ha Bérben pestis volt, akkor nagyon valószínű, hogy az a szomszédos falvakat sem kerülte el és Batykon is sokan eshettek áldozatul a járványnak.

1645-öt megelőzően több alkalommal is járhattak erre a kanizsai várbeli török portyázók. Ezt bizonyítja egy a Zala folyó mentén lévő falvakhoz írott levél.²⁰⁹ A Batthyány Ádám a Kanizsával szembeni végvárak főkapitánya és Hagymássy János által 1645-ben írt levélben felszólítják a Zala-parti települések lakóit, hogy tegyenek jelentést a török csapatok mozgásáról a szentgróti várba. *„Hagyjuk és parancsoljuk ti Szala mellett lévő falubeliek, úgy mint aranyadiak, szalaszegiek, szentpéteriek, batykiak, bériek, bozoliak, pakodiak, istvándiak, szöpötkiek mindnyájan, hogy mindenik falubeli a maga határában az Szalán, aholott lovas avagy gyalog által mehet, minden hajnalban megjárja és ha fel vagy alá jövő töröknek nyomát látjátok mindjárt Szentgrótra lőháton sietséggel hírt adjatok, hasonlóképpen ti kik az Farkas erdejében laktok, úgy mint keresztúriak, széplakiak, végediek, peresztegiek, szentódorfaiak, bögöteiek, hosszúfaluiak ha föl vagy alá menő törököt vagy nyomát láttok, lovas falubeli polgár által hamarsággal hírt adgylatok Szentgrótra.”* A főkapitányi parancsot megszögeknek súlyos büntetést helyeznek kilátásba. *„Kedvezés nélkül karóba vonyatunk benneteket, az ki közületek vétkesnek találtatik.”* A biztonsági intézkedésekre Batthyány Ádám szerint azért volt szükség mert, *„hogy az török gyakran kijönnek csataképpen az Szala alól az Farkas erdejére, minthogy pedig sehonnan nem viszik az hírt sehova, mindenkor békével járhatnak”.* Ez a levél rávilágít a törökök által alkalmazott harci és portya taktikára. A portyázók a kanizsai várból kitörve a Principális csatorna és a Foglár patak völgyében északi irányban egészen a Zala folyóig lopakodtak. Itt valamelyik falu határában átkeltek a Zala egyik gázlóján és bejutottak a Farkas erdejébe. Ebben a hatalmas erdőségben el tudtak tűnni a figyelő tekintetek elől és váratlanul tudtak rátörni a veszélyt nem is sejtő vasi Kemeneshát falvaira. A portyáknak a béri várnak kellett volna útját állni, de erre nem nagyon volt képes. A felfedezett török csapatról úgynevezett *„hírlövő mozsarakkal”* kellett volna tájékoztatnia a szomszédos várakat és a veszélyeztetett falvakat. A sokat emlegetett Farkas erdeje amint a bevezetőből tudjuk a mai Szajki erdővel azonos. A mainál sokkal nagyobb erdőség a 17. században lenyúlt a Zala mocsaraiig, így szinte az erdőben fe-

küdt Batyk és Véged is. A török figyelésére levélben felszólított falvak nehéz helyzetbe kerültek, mert ha nem jelentették a török mozgását, akkor Batthyány Ádám állt bosszút rajtuk, ha viszont jelentést tettek róla, akkor a törökök gyújtották fel a falut bosszúból. Ennek megfelelően a falvak kétféle nyomásnak voltak kitéve, azonban bármelyiknek engedtek, a másik fél mindig kárt okozott nekik. A katonák ellen semmit sem tudtak tenni, teljesen védtelenek voltak.

1649. január 19-én Batthyány Ádám főkapitány összeíratta a végvárak tartozékait, hiányait és fogyatkozásait.²¹⁰²⁰¹ „*Kanizsa ellen vetett végheli kapitány uraimék a végházak fogyatkozásait amint be adták: 4. Szentgrót: Ezen végháztul három falut szakasztottak el, amelyek előtte ide szolgálták a gratius labort, most Bérbe és Szalavárra szolgálnak, úgy mint Batski, Véged és Rednek. Ezeket vissza kell adni!*” Ezek között az említett Batski azonos Batykkal. 1649 előtt Batyk és Véged is a Szentgróti vár érdekszférájába tartozott, amit az is mutat, hogy 1643-ban a két falu jobbágysái is részt vettek a vár megerősítési munkálataiban, mert ide kellett nekik szolgálniuk a kötelező ingyen munkát. Valamilyen módon innen szakította el a két falut a béri vár kapitánya. Az összeírásban szerepel a béri vár is, azonban a körzetében felsorolt falvak között nem szerepel sem Batyk, sem Véged. Valószínű, hogy eltitkolták az összeírók elől a vár új szerzeményeit, amelyek törvénytelenül kerültek a fennhatóságuk alá.

1652-ben Kapornakon kelt levelében Ányos Péter levelében arról ír Batthyány Ádámnak, hogy a környéken már csak Mártonfalva, Tilaj, Pakod, Aranyad, Zalaszeg és Batyk lakott helyek.²¹¹ Ugyanebben az évben kelt Batthyány Ádám pátense Kapornak környéki falvakhoz, közöttük Batykhöz is. Elrendeli, hogy a falvak lakói Kapornak várának felépítésében szekerekkel és gyalogosrobottal működjenek közre.²¹²

Batthyány Ádám szentgróti várkapitánya, Pulyai György urának írt leveleiből ismerjük a környék korabeli viszonyait. Az 1656. május 9-én kelt levelében például azt írja: „*az itt való jobbágyság rész szerint a pestis miatt, s rész szerint az sok török adó miatt igen megfogyatkoztak és kevesedtek is, pedig sok szép szőlő, rétek, szántóföldek vannak, de az munkás kevés hozzá, s az kevés jobbágyság rá nem érhetik annyira.*”²¹³

Mint láthatjuk, hogy a környék a folyamatos török pusztítások és sarcolások következtében lassan elnéptelenedett. Segítette a folyamatot a magyar végvári katonák erőszakoskodása és az, hogy ők is megkövetelték a termésből a maguk részét. Ehhez járult még a kitörő járványok okozta népességcsökkenés is. A 17. századra az emberek megismerkedtek a protestantizmus eszméivel és hamarosan áttértek erre a hitre. Követték a másik falvak lakói és földesuraik példáját, akik közül sokan szintén protestánsok lettek. Mivel nem

maradtak fenn róla írások, nem tudjuk, hogy Batyk lakói melyik felekezethez csatlakoztak és mikor tértek át a protestáns hitre, de bizonyosan áttértek a környékbeliekkel együtt. A szomszédos Végeden a falu temploma 1661-ben még állt, de már protestáns anyaegyházként működött, valamint protestáns lelkész működött Zalabérben is.²¹⁴

Az 1660-as években megélénkült a kanizsai törökök tevékenysége is, de emellett a szultán is olyan erősnek érezte birodalmát, hogy 1664-ben újra megpróbálkozott egy Bécs elleni támadással. A hadjárat során azonban csak Szentgotthárdig jutott seregével, ahol Montecuccoli császári hadvezér legyőzte őket. A szorult helyzetben lévő Habsburgok a csata után megkötötték a törökkel a Magyarországra nézve oly hátrányos vasvári békét. A csata és a békekötés helyszíne egyben mutatja a felvonuló és az elvesztett csata után visszavonuló török csapatok haladási irányát is. Feltehető, hogy a törökök Batykot és a környéket is felperzselték. A későbbi időkben élt tanúk vallomásai szerint ebben az évben semmisítette meg a török a béri várat is.²¹⁵

1670 körül elpusztult a szomszédos Véged (Zalavég), az életben maradt lakók Batykra költöztek.²¹⁶ 1733. május 20-án egy tanúkihallgatás során az aranyadi Lisztes András elmondta, hogy Bakics Péter, Bakics Mihály, Bakics György, Vörös Péter, Kígyós Péter, Dongó András, Dongó György, Kertes Gergely végedi jobbágyságok költöztek Batykra, de továbbra is művelték a végedi földjeik egy részét is.²¹⁷ Tehát a falu lakossága a török pusztítások ellenére még nőtt is ilyen módon. Hiába költöztek azonban a jobbágyság akkor az általuk biztonságosabbnak tartott Batykra, mert ez a falu sem élte sokkal túl a szomszéd pusztulását.

A következő években szinte állandóak voltak a török portyázások. A zalabéri vár vajdája, Tóth István összeírta az 1678–81 közötti portyákat, amelyből kiderül, hogy évente több alkalommal is megjelentek e törökök a vidéken, minden esetben károkat okozva. Hol értékeket raboltak el tulajdonosaiktól, hol pedig rabokat vittek magukkal. Számtalan esetben került sor arra, hogy a mezőn dolgozó jobbágyságokat vagy játszó gyermekeket raboltak el. Ezekben a portyákban a törököknek egy Német Gyurkó nevű magyar (talán környékbeli származású lehetett) renegát volt a segítségükre, aki idevezette a kanizsai törököket.²¹⁸

Egy 1733. május 20-án végzett tanúkihallgatás során a tanúk egy nagyon érdekes történetet is meséltek még a 17. század végéről, a török idők-ből. Valamikor az 1670-es években a Bérben várában lakó és katonáskodó Bakony Mihály valamilyen okból megölt egy Géczi Mihály nevű legényt, a holttestet pedig a Kettős malom mellett a vízben rejtette el. Amikor megtalálták a holttestet, Ányos Zsigmond béri várkapitány parancsára az Orbán útja mellé vitték és temették el pontosan a Csapó és Véged közötti határon. A ké-

sőbbi tanúk mind emlékeztek és elmondták, hogy még 1733-ban is megvolt a két birtok közötti határárok oldalában az a kis domb, amit a legény sírja fölé emeltek.²¹⁹ Alaposabban átgondolva a történetet, arra a megállapításra jutunk, hogy ennek esetleg területszerző jellege is lehet. Mivel ekkoriban a török tisztviselők vérdíjat szedtek a faluk határában talált halottak után, a török időkben bevett szokássá vált, hogy a tehetősebb és merészebb települések úgy szereztek újabb földterületeket, hogy elvállalták egy-egy, vitás területen talált halott ember vérdíjának kifizetését, így magukhoz csatolva az említett földet. A mi környékünk pedig ebben az időben a közeli kanizsai vár révén török hódoltságához számított – a béri vár közelsége ellenére is – tehát lehetséges, hogy ez a magyarázata annak, hogy miért nem a falu temetőjébe temették a halottat, miért kellett a határút árkába temetni a meggyilkolt legényt.²²⁰

1683 januárjában IV. Mehmed török szultán hadjáratot hirdetett Magyarország és Ausztria ellen. 1683 áprilisában a török hadak meg is indultak Bécs ellen, a hozzájuk csatlakozott Tököli Imre erdélyi fejedelem csapataival együtt. A török sereg egy sor dunántúli várat elfoglalt ekkor, azonban Bécs ostroma nem járt sikerrel, szeptember 12-én a Bécsét felmentő keresztény sereg tönkreverte a török csapatokat, majd kezdetét vette az ország a török alóli felszabadítása. A hadjárat legnagyobb pusztítását azonban nem a törökök, hanem a velük szövetséges tatár hadak okozták a környéken. Giraj tatár kán csapatai végigpusztították a vidéket.²²¹ A törökök és tatár segélyhadaik a nagyobb várak kivételével szinte minden települést és kisebb várat elpusztítottak az útjukba kerülő vidéken, többek között Batyk környékén is.

A falu pusztulására még a 18. század közepén is visszaemlékeztek Batyk lakói. Egy 1733. május 29-én végzett tanúkihallgatás során Zörget János más néven Kovács János elmondta, hogy éppen akkor volt a batyki csordás bojtárja, „amidőn Bécs alá ment a Török Tábor”. Ebben az évben el is pusztult Batyk.²²² Az 1733. július 30-án Pakodon végzett tanúkihallgatás során a meghallgatott tanúk azt vallották, hogy „amidőn Bécs alá ment a török tábora, akkor Pakod” és Batyk is elpusztult.²²³ Tóth Mihály arról vallott, hogy „Sándor Pálnak az eleit azon okból tudja, hogy nem pakodiak voltak, mivel az attyának, Györgynek attyát Benedeket jól ismerte Battykon laktában, onnénd császár szolgálatjára hajdúságra ment be lakosul Szalabérbe.” Pál Mihály vallomása szerint „Sándor Pálnak attyát Györgyöt és annak is attyát Benedeket ismerte; ki is Batykrul Szalabérben vette lakását Császár szolgálatjára, e fátnessel [tanúval] táborozott is néhány esztendőig.” Tehát a batyki jobbágyok közül volt olyan is, aki beállt katonáskodni, azaz gyalogos hajdú lett. Ilyen hajdú volt a tanúk vallomásában említett Sándor Benedek is. 1735-ben Dömötör Mihály, Batthyány Ádám 70 éves dabronci jobbá-

gya vallotta: „*Batykon született e világra s míg Battyk el nem pusztult Bécs alá való menetelével az Törököknek ott nevelkedett, lehetett 15 esztendő azon üdőben.*”²²⁴ Az 1760. május 8-án Zalabér mezővárosban tartott tanúki-hallgatáson Mészáros János egy házhelyről úgy nyilatkozott, hogy amíg puszta volt, addig Nagy Peti helyének hívták. Volt rajta egy fa amit Nagy Peti Pogácsaalmafájának hívtak az öregek, és „*midőn Batyki falu elégett, az is az tűz által emésztődött.*”²²⁵

IV. fejezet: Batyk az újkorban

A falu újratelepülése és nemzetiségi viszonyai

1683-ban bekövetkezett pusztulása után Batyk legalább egy évtizedig lakatlan volt, azaz pusztán maradt. Ez idő alatt a falu pusztulása évében megkezdett török ellenes felszabadító háború lassan befejeződött. 1690. április 13-án a már hosszú ideje körülzárt kanizsai vár török őrsege is átadta a várat Batthyány Ádámnak és Zichy Istvánnak. Ezzel a Dunántúlon utolsóként, Kanizsa is felszabadult. A császári seregek néhány év múlva a már céltalanná vált várakat felrobbantották vagy sorsukra hagyták. Néhányat közülük kastéllyá alakítottak át tulajdonosaik, mint például a szentgróti várat is, amelyhez Batyk is tartozott. A felszabadított országban újra indult az élet, a török elől elmenekült vagy bujdosásba kényszerült emberek lassan visszatértek korábbi lakóhelyeikre, falvaikba, újjáépítették rommá lett házaikat.

Kanizsa visszafoglalása után összeírták a Zala megyében lévő településeket és velük kapcsolatban minden összeszedhető adatot. Ebben az írásban Batyk még nem szerepel, tehát 1690-ben még lakatlan volt. Ezért semmit sem tudunk arról, hogy ki volt az utolsó időszakban Batyk török földesura, mennyi adót fizettek és milyen szolgáltatásokat nyújtottak neki, mivel az összeírók nem találtak itt senkit aki ezeket elmondhatta volna.

Batyknak ebből az korszakából – a 17. század végéről – származik az Esterházy család számára készült, a Vas és Zala vármegyei birtokaikat tartalmazó összeírás. A környéken lévő birtokaik mind a kámoni uradalomhoz tartoztak, az írás szerint Kámon, Herény, Aranyad, Szentpéter, Batyk, Véged, Zalaszeg és Erenye tartozott ide. A felsoroltak közül csak Kámon és Herény voltak lakott helyek, a többiek ekkor még lakatlanok voltak. Tehát az összeírás készítésekor a környék nagyobb része még pusztta volt. A felvidéki Galántai Esterházyak Batykot, Zalaszeget, Aranyadot és Szentpétért bizonyára a Batthyány családtól szerezte meg. Batyk pusztta volt, de a Hármasi malom – esetleg a Kettős malom is – működött. 1691. szeptember 8-án Esterházy Mihály két fia a végedi birtokból elzálogosított egy részt a hármasi malom molnárának. Az Esterházyak 200 aranyforintért három egykori jobbágyselket adtak zálogba Molnár Mihálynak és négy fiának.²²⁶

A pusztaság után hamarosan benépesült a falu. Az 1696-os adóösszeírás szerint már 10 jobbágycsalád lakott Batykon, akik több földesúr alá tartoztak. A jobbágyok a falu területén 97 hold földet, 10 hold szőlőt műveltek, de volt 164 hold erdejük is. Az összeírás szerint az erdőből is irtottak ki területeket, amelyeket művelés alá vontak.²²⁷ A falu betelepülése talán csak időleges le-

hetett, mivel a következőkben nem hallunk semmit Batykról, 1702-ben pedig újra pusztaként szerepel.²²⁸ Ekkor Türrén tartottak tanúkihallgatást Felsőbüki Nagy István, véged földesura kérésére, a határok megállapítására. Bakics Péter, Szegedy Pál 54 éves türrői jobbágya vallotta: „*Végeden lett e világra, s ott is lakott, míg Véged el nem pusztult, az elpusztulván ment Batykra a szomszédságban lakni, az is elpusztulván Türrére ment.*” Kertész György, Szegedy Pál 48 éves türrői jobbágya: „*Végeden lévén e világra, valamint a fellebb megírt fatens [tanú], úgy lakott Végeden és Batykon is.*” Nagy Péter, Felsőbüki Nagy István 60 éves jobbágya: „*Batykon lévén e világra, ott is lakott a szomszédságban.*” Kihallgatták Pály másképp Molnár Jánost, a türrői prépostság Batyk pusztai molnárát is, aki elmondta, hogy a mint szomszédságban lakó, ismeri Véged határait. A végedi és batyki határ vonala a következő: „*... a Szentgróti útról az által úton napnyugatnak térvén, mégyen a határ a Végedi sárhelyre; a sárhelytől dél felé hajolván mégyen a Gátallya berke mellé a Batyki gyepe szélre felszélrül; onnénd mégyen a Kettős malomhoz tartozandó Gyertyánosnak fel szélről való szélére; onnan nyári napnyugatnak térvén mégyen a Kánya kútra...*”

1703-ban két összeírás is készült a türrői prépostság részére a batyki birtokról. Az első szerint Batyk pusztája csak részben a prépost birtoka, ahol a birtokon lakó 8 zsellér évente 12 nap robotot teljesít. A zsellérek az erdőből irtottak ki maguknak irtásföldeket, amelyeket művelnek. A másik szerint Batyk pusztája több földesúr birtoka. A prépost a legutóbbi időkben 8 negyedes zsellért bírt itt, de jelenleg elhagyott. A földek után holdanként 1 keresztet, az irtásréteket után pedig 1 kappant és 1/2 pint vajat adtak.²²⁹

A kuruc szabadságharc alatt a Dunántúlon ritkán zajlottak nagyobb, Batykot is érintő hadműveletek. 1704 elején Károlyi Sándor kuruc generális elfoglalta a Dunántúlt, de ebben az időben császáriak is jártak erre. Egy 1704-ben készült jegyzék szól azokról a károkról, melyeket a horvát bán átvonuló hadai okoztak. A katonák a Batthyány család batyki malmát kifosztották, a szerszámokat és a gabonát elcipeltek. 1707 telén Rabutin tábornok vonult erre csapataival. A császári sereg Csobánc alól vonult Peresztegre, ahol letáborozott. Vonulása közben a labancokat Bérei Balog Ádám kurucai üldözték és csipkedték. A brigadéros levele szerint a portya során Türrénél egy kuruc alhadnagy is elesett. A Rabutin-féle hadsereget végül a Marcal mellett Tüskévárnál verték meg egy csatában a kurucok.²³⁰

1710-ben Batyk, de legalábbis a Batthyányiak itteni birtoka még mindig lakatlan, mivel az ekkor készült urbáriumban nem található. Helyette annyi szerepel, hogy 72 hold pusztája föld van Batykon. A réteken 6 szekér széna terem. Az urbárium végén megtalálhatók azonban a batyki molnár kötelességei. Ezek teljes egészében azonosak a 17. század közepén szereplőkkel. Adnak

évente 2 hizott ártányt, Karácsonykor 1 vödör menyhalat, 100 cipő kenyeret, Húsvétra 100 cipő kenyeret és egy kappant. 1715-re már részben lakott volt Batyk. Ekkor a faluban 4 jobbágycsalád élt, akik 120 köbőlnyi földet, 21 székér szénára való rétet és 19 akónyi szőlőt műveltek. Az 1720-as portaösszeírás szerint Batyk falu különböző földesurak birtoka. Hat jobbágy művelt meg 56 pozsonyi köbölre való földet. A rétek 16 kaszásnyiak, a szőlők pedig 19 kapásnyiak. A leírás szerint Batykon mélyen fekvő, áradásnak kitett, egy nyomásban használt, csak egyes években bevetett, egy köböl után hárommal termő földek vannak. A rétek egy kaszás után egy – két ökör vontatott – kocsi sással vegyes szénát ad. Legelőjük egyaránt van saját és szomszédos területen. Szőleik Aranyadon vannak, egy kapás után másfél urna, 75 dénárért adható bort teremnek. Tüzi- és épületfájuk van, eladási lehetőségük nincs.²³¹

A faluba legelőször betelepült jobbágyok 1760-ban úgy emlékeztek vissza, hogy azelőtt 40 évvel, azaz 1720-ban költöztek Batykra. Így vallott Papp Mihály 65 éves jobbágy és Mészáros János, a türjei prépostság 60 éves bérese is. Gál János, a türjei prépostság 55 éves árendása is 40 éve lakik itt, azelőtt Türjén lakott. Pehem Péter, Batthyány Imre 44 éves jobbágya: „...miulta Batyki Helseget meg szállották circiter 40 esztendővel ezelőtt, mindenkor állandóssan ott lakott.”²³² Ezek az emberek Batyk első lakói közül valók. Úgy látszik azonban, hogy nem minden birtokos földjén települtek meg még ekkor a jobbágyok, mert 1721-ben Esterházy Péternek Batykon másfél pusztai jobbágyhelye van 25 hold szőlővel.²³³ Az írás szerint a szomszédos zalaszegi birtokát az elmúlt esős esztendő állóvízes berekké változtatta, tehát a Zala folyó ebben az időben nagy mocsarat alakított ki az árterületén, ami Batyk lakóinak az életét is megnehezíthette. Még tíz évvel később is lehetett pusztai helyet találni a faluban, mert 1732-ben Pálffy Miklós nádor új adományt ad a király nevében a zalabéri Ányos Zsigmondnak Pusztai másfélszáz Batykról, ahol a vasvári káptalan ellentmondás nélkül be is iktatta a birtokba.²³⁴

A felsorolt adatok alapján megállapítható, hogy Batyk az 1683-as pusztulása után nem egyszerre települt be, hanem a 18. század elején szakaszosan, időszakos kihagyásokkal lett újra lakott falu. A különböző földesurak sem egyszerre, hanem más-más időben és külön-külön telepítettek le jobbágyokat a birtokaikon. Batyk szerencsésebben jutott túl ezen a nehéz időszakon, mint néhány más, környékbeli település. Az 1670-ben elpusztult Zalavég csak 65 év után lett újra falu, míg a déli szomszéd Zalaszeg sohasem éledt újra, mostanára még a helye is elfelejtődött.

A faluba kezdetben a környékbeli falvakban lakó magyarok telepedtek le. Azonban a 18. század elején a türjei prépostság német (bajor) telepeseket hozatott Türjére a korábban elnéptelenedett házakba. Ezekről a bajorokról

nevezték Tűrje egy részét akkoriban „*Bavaria*” vagy „*Barland*” néven. A környékre betelepedett németek hamarosan megjelentek Batykon is. Ezt bizonyítja egy 1736. október 22-én készült összeírás, amelyben összeírták a szántói járás lakott településeit. Ebben a többiek között szerepel Batyk és Csapó falu is, amelyek részben a türjei prépostság, a szentgróti Batthyány család és más nemesek birtokában vannak. Az írás szerint Batykon magyarok és németek laktak.²³⁵ A zalabéri plébániáról 1748-ban készült „*Canonica Visitatio*” azaz kánoni látogatás szerint Batyk lakói magyarok, némettel vegyesen, összesen 232 fő.²³⁶ Krizmarics zalabéri plébános saját összeírása szerint Batykon 9 német család van.²³⁷ (Ezek családfői Pehem Jakab, Pehem Péter, Druzma Márton, Konczid Ferenc, Praon Mátyás, Praunt András, Sragel Mihály és Loger János lehetnek.) 1757-re megnőtt az itt lakó németek száma, azonban már elkezdődött a beolvadásuk a magyar ajkú lakosságba, mert sok vegyes (magyar-német és német-magyar) házasságban éltünk. Csak Praon Mátyás és Muczer Barbara valamint Hemer Mátyás és Ransen Katalin családjai lehetett tisztán német család, bár a Ransen név esetleg skandináv eredetre is mutathat. Más nemzetiségű párt választott magának és így vegyes volt Romprajner András és Németh Mária, Offimon Bertalan és Papp Ágnes, Kotter András és Falusy Anna, Srágli Mihály és Róka Anna, Firkészli Mihály és Bognár Magdolna, Druzma György és Bakics Erzsébet, Pendli György és Pál Anna, Bognár István és Klajzer Erzsébet, Laki János és Liguri Erzsébet, Martony János és Praon Mária valamint Németh János és Huiber Éva házassága. Két német származású özvegy is élt Batykon, Praon Marianna és Pámer Barbara. Délszláv származást sejtet az özvegy Dugovics Katalin és Bognár András felesége Czimicz Judit neve.²³⁸ A 18. század végére jelentősen csökkent a német nemzetiségűek száma, már csak néhány német eredetűnek tekinthető név fordul elő az adóösszeírásokban, azonban az ilyen nevet viselők is teljesen elmagyarosodtak, magyarnak tekinthették magukat. Ezt mutatja a türjei prépostság 1768. évi összeírása, amely szerint a prépostság jobbágysai mind magyarok.²³⁹ A 18–19. század fordulóján táján már inkább csak a falu két malmának molnárai viseltek német nevet, tehát az iparos réteg volt német nemzetiségű. A geográfiai szótárak készítői már nem is írnak a 19. században a falubeli németekről, tehát magyarnak vallhatták magukat.

Batykon a német mellett a másik nagyobb arányban megjelenő nemzeti-ség a zsidóság volt. Az adóösszeírásokban általában csak „*zsidó*” jelöléssel szerepelnek, de valószínűleg a kereskedőréteget képviselték. A zsidók a 19. század elejére jelentek meg, de Csapón telepedhettek le, mert az adóösszeírás itt említi őket. A 19. század közepére a Keszler család kezébe került a Hármasi malom. Talán ennek is köszönhető, hogy az 1828-ban és 1836-ban itt élő egy-egy zsidó család 1851-re 30 főnyi közösséggé nőtte ki magát.²⁴⁰ Ez

a közösség a 20. századra a német nemzetiséghez hasonlóan lecsökkent. Az itt maradtak közül a holocaust áldozataivá vált a környékbeli zsidóság nagy részével együtt a Keszler család is 1944-ben.

A cigány a harmadik nemzetiség a német és a zsidó után, amely előfordult a faluban. Az ő létszámukat nagyon nehéz megbecsülni, mivel vándor életet folytattak, ezért szinte semmilyen összeírásban sem szerepelnek. A jelenlétükre utalhat azonban a 18. századi urbáriumban előforduló „*Cigányok szeri*” vagy „*Cigányok alatt*” helynév. Az adóösszeírásokban a 18. század utolsó harmadában 1775–85 között találunk „*új polgár*” megjelölésű cigányokat, akik rendszeren művelhették a földeiket és adóztak a termés után. A 19. századból nincsen adatunk batyki cigányokról.

Határ- és birtokperrek

Batyk és a szomszédos falvak egyaránt elpusztultak a török időkben, ezáltal rövidebb-hosszabb időre lakatlanná váltak, a falvak házai összedőltek, a szánóföldeket és a réteket benőtte az erdő. Az ilyen elpusztult és elvadult vidéken az egykori határok is elmosódtak. A régi időkben halmokkal, fákba vésett jelekkel különböztették meg egymástól a faluk határait. Mivel a törökök megölték, rabságba hurcolták vagy menekülésre kényszerítették a földet művelő jobbágyokat, nem volt senki, aki karbantartotta volna a határjeleket, ezért azok fokozatosan elfelejtődtek illetve bizonytalanná váltak. Addig, amíg a falvak néptelenek voltak, addig nem volt különösebb jelentősége senki számára a határoknak, de amint újra letelepedtek a lakók, fontos lett a határok megjelölése is. Időközben azonban itt-ott megváltoztak a határok, a korábban betelepült falvak lakói a még pusztán állók földjeit is művelés alá vették és a területek egy részét igyekeztek magukhoz csatolni. Az egyes földesurak is igyekeztek növelni földeiket a szomszédok rovására. Ebből aztán néha egyszerűbb perrek, néha durvább háborúskodások keletkeztek. Néhány birtokper érintette volt Batyk is a 18. század elején. A legtöbb per Batyk és Zalavég határai miatt folyt. Véged (Zalavég) szinte minden szomszédjával folytatott erőszakoskodásoktól sem mentes határvitákat. Mivel a szomszéd települések mind előbb betelepültek, mint Véged és ennek során foglaltak el tőle bizonyos területeket. Sőt az is kiderül egy 1745-ben tartott tanúkihallgatásból, hogy amíg pusztá volt Véged, a batyki jobbágyok művelték a szántóföldeket, amelyről pusztá földesurainak képviselőinek adtak igazságot, azaz járadékot. A batyki tanúk között Pehem Jakab azt vallotta, hogy 26 évvel ezelőtt a földet maga törte fel az erős, régi parlagot, de Takács Mátyás, Bakics Farkas, Farkas Mihály és Takács Ferenc batyki jobbágy is művelt földet Végeden.²⁴¹

Több hosszan elnyúló per volt Csapó birtokosai és a végediek között. Az egyik ilyen birtokper Csapó és Véged (Zalavég) határai miatt folyt a türjei prépostság és a Szegedy család között. Az ügyben 1733-ban két tanúkihallgatást is tartottak. Az elsőt Véged pusztán „*Szegedy Ferenc úr Battykon nap nyugotrul levő birkás majorjánál*” tartották.²⁴² A kérdések arra vonatkoztak, hogy Csapónak a Kánya-patak és a Szajki-patak közti része a türjei prépostságé-e vagy Végedhez tartozik. A tanúk egy része szerint Csapó és Véged között a határ az egykori végedi malomhely előtt lévő szántóföldek és az „*Orbán útjának*” vonala volt. Volt azonban olyan tanú is, aki szerint Végednek voltak rétjei a Zala mellett, és az említett terület is oda tartozott. Megoszlott a tanúk véleménye abban is, hogy ki etette fel az erdőn termett makkot. Volt, aki a végedi uraságokat az Ányos, Nádasdy és Esterházy családokat említette, volt, aki a türjei prépostságot. Sitkén lakó jobbágyok arról vallottak, hogy ősszel Sitkéről lehajtották a sertéseiket a vitatott területre makkoltatni. Ugyanúgy megoszlott a vélemény arról is, hogy csapói vagy végedi területen áll a Szegedyek birkás majorja. Az ügyben kihallgatták a batyki malomban lakó Molnár János fiait, Istvánt, Györgyöt és Jánost is. A másik kihallgatásra Szegedy Ferenc és Pintár Adalbert türjei prépost kérésére Véged és Csapó határainak megállapítása tárgyában került sor.²⁴³ A vallomások szerint Csapó Batyktól nyugatra fekszik a Kánya-patak és a Szajki-patak valamint az Orbán útja között. „*Azon víz, mely Batyki kertek mellett le foly egy részről, más részről pedig Kánya patakra környől folyva Csapói földet és ami ezen vizek között Orbán útjától fogva foglaltatik, ember emlékezettől fogva Csapói föld.*” Az előző kihallgatástól eltérően itt már egyöntetűen vallották, hogy a terület a türjei prépostságé volt. Az Orbán útján fölül hajtott állatokat a végediek mindig elvették tulajdonosaiktól és elhajtották Sitkére. A határok emlékezetbe vésésének fontosságára mutat rá az egyik tanú vallomása: Zörget vagy másképp Kovács János 1683-ban a batyki csordás bojtára volt. „*A csordás öreg ember lévén mutatta és mondotta, mondván gyerek megemlékezéssel róla, hogy ez az Orbán útja határja Türgyei prépostság Csapó nevű jószágának, ha valaha keresik.*”

A határ még évek múlva is kérdéses volt, mert 1740-ben Zala megye előtt a prépostság nevében Valthum Lipót eltiltotta Csapó pusztá részeinek használatától és írtásától Véged, Szentpéter, Szentgrót falvak teljes lakosságát és a türjei nemeseket. 1741-ben Magyar Péter adminisztrátor tiltakozott a türjei prépostság nevében az ellen, hogy a prépostság Csapó nevű pusztájához tartozó erdőben a végedi és batyki lakosok kiirtottak kb. 50 holdnyi erdőt, ugyanakkor eltiltotta Csapó pusztá részeinek használatától és írtásától Szegedy Ferencet, valamint Batyk és Véged falvak teljes lakosságát. Az elhúzódo percket Szegedy Ferenc ellenében a türjei prépostság nyerte meg.

Egy már 1726-ban megkötött egyezség helyett 1745. június 17-én új egyezséget kötött a prépostság Szegedyvel, amely szerint az visszaadta a jogtalanul használt 60 hold irtásföldet és 10 szekérnyi kaszálót a rajta lévő épületekkel, a birkás majossal együtt.²⁴⁴

1745-ben azonban újra csak vita támadt a falu határai miatt. Ekkor ugyanis Szegedy Ferenc, Zalabéri Horváth Zsigmond és Nádasdnyé Márffy Anna végedi jobbágysai a falu déli határán kivágtak egy erdőrészt. A területet a türjei prépostság a batyki birtokához tartozónak vallotta, így először csak vitákra, majd pereskedésre került sor. (A prépostság a per előtt megpróbálta semlegesíteni Szegedy Ferencet, akivel már 1715 óta haragos viszonyban állt, mivel szomszédos volt az ötvösi és végedi birtokaival. Korábban a prépostság ellenében pert is vesztett Szegedy, mert jogtalanul használta a csapói birtokot. A vesztett per utáni szerződésben ígéretet tett, hogy amennyiben a prépostság valamint Batyk és Véged lakói között a földek használata miatt a jövőben vita támadna, abba nem fog beavatkozni.) Miután Szegedy Ferencet – aki ekkor Zala vármegyei alispán volt – a prépostság így semlegesítette, pert kezdeményezett a végedi jobbágysok ellen, arra hivatkozva, hogy a kivágott erdőrész az ő birtokukhoz tartozott. A per részeként 1748-ban tanúkihallgatást végeztek arra vonatkozóan, hogy kinek a birtoka a vitatott terület. A meghallgatott tanúk szinte egyöntetűen azt vallották, hogy az erdő a végedi uraságok birtokában van, akiktől a végedi jobbágysok bérlik. A tanúk között volt Pehem Jakab, Batthyány Zsigmond 60 éves jobbágysa, aki már 30 éve lakik Batykon és Bakics Farkas, Szegedy Ferenc 50 éves jobbágysa, aki gyermekkorában lakik Batykon. A tanúként meghallgatott Szegedy Ferenc is ezt vallotta: *„azt tapasztaltam, hogy a kurucz háborúk előtt és utána is Végednek a határa dél felől egy fönt álló Vénicz fára megyen, amelynek az egyik ága le is törött, onnénd pedig egyenest napkeletnek, Bakics Farkas batyki házának irányába megyen”*. A tanúk bizonyították, hogy ezen a határon belül a falu régi birtokosai mindig békességben bírták Végedet, ezért a bíróság a vitatott erdőt Végedhez tartozónak ítélte.²⁴⁵

1756-ban még mindig történtek vitára okot adó dolgok Csapó körül, ebben az évben ugyanis újra Batykon vizsgálódtak, mert megint csak a végediek foglaltak el itt területeket. A kihallgatott tanúk szerint Csapó határát Végedtől az Orbán útja választja el, amely a régi batyki pusztámalomgátnál kezdődik és átmegy a Kánya patakig, egy háromágú Tölgyfáig és a patak partján álló Vénicz Szilfáig. Csapót a Zala folyó, a Kánya patak, a Batyki kertes mellett lefolyó patak és az Orbán útja határolja. Az Orbán útjára a batykiak szedhették a makkot zsákszára, de ez a végedieknek nem volt megengedve. Kiderült az is, hogy Takács Pál hallotta, hogy Novák Farkas vármegyei esküdt a zalabéri templom előtt a miséről kijövőket bízta, hogy men-

jenek el tanúskodni Márffy Anna és a végediek mellett, a helyszínen pedig azt mondta a tanúkihallgatást vezető esküdtnék, hogy bármely háromágú fát jelölje meg határnak, csak ne a Vénic fát. Maksányi Ádám peresztegi lakos, Valthum Lipót tisztartója szerint abban az időben nagyon erős erdő volt itt, amit a meghalt prépost kiadott irtani a jobbágynak, amiről levelet is adott nekik. Ez a terület jelenleg már mező. Akkor az emberekkel bejárt a területet, ahol találkozott három végedi lakossal, akik arra kérték, hogy ne szőljön a terület határaitól, mert ők foglaltak el belőle. Mészáros János, a türjei prépostság 56 éves batyki árendása ezen kívül tudja, hogy a Kánya patak partján is irtottak réteket. A tisztartóhoz menő végediek Horváth Péter, Takács György és Pintér János voltak, akik megtiltották a terület kijelölését, de a tisztartó összeszidta őket. Meghallgatták rajtuk kívül Gáll János, Vidágh György, Márffy István, Varga István, Laki Mátyás, Farkas Farkas, Takács János, Bognár Jakab, Németh János, Kis Takács Pál és Bándi István batyki lakosokat, a türjei prépostság jobbágyait valamint Pacsi György csapói erdőkerülőt. A Batykon lévő irtásföldjeinek elfoglalása miatt 1756-ban Szegedy Ferenc nevében ügyvédje tiltakozást jelentett be a többi társbirtokos ellen, ami ellen viszont Csány György tiltakozott Hartvigh Rozália nevében.²⁴⁶

A prépostság csapói birtoka határaival nem minden esetben csak a végedi jobbágyoknak akadt vitája. 1745-ben már a batykiak is vád alá kerültek, hogy területeket foglaltak el Csapón, ami miatt október 11-én vizsgálatot tartottak Batykon.²⁴⁷ A kérdések szerint a végedi Molnár Benedek és János valamint a Batykon lakó Molnár György egyetértésben más végedi és batyki lakosokkal mikor, mely esztendőben mentek a türjei prépostság csapói jöszágára, mikor csináltak ott irtással szántóföldeket és réteket, az említettek hány hold földet, hány kaszásra való rétet csináltak? Esterházy Imre, Szegedy Ferenc, Nádasdyné Márffy Anna végedi és batyki jobbágynak közül ki és hány hold földet és hány kaszás szántót csinált magának a türjei prépostság csapói birtokán? Meghallgatták többek között Németh Mátyás, Kozma András, Varga György batyki jobbágyokat is. Vallomásuk szerint kb. 5 évvel ezelőtt kezdtek a csapói birtokon az irtásokat. Molnár Benedeknek van két darab földje, de hogy mekkorák azt nem tudják, a földek végében van fél szekérre való rét is. Molnár János egy darabban irtott, de, hogy ekkora darab azt nem tudja, de rétje is van egy darab a Kánya patak mellett. Eredetileg „Töllös” [tölgyes] erdő volt a csapói földön, ezt irtották már öt éve. Esterházy Imrénék 5, Márffy Annának 8 jobbágya irtott itt, de csak végediek. Szegedy Ferenc jobbágynak közül a végedi Takács Mátyáson kívül a batyki Könnyid Ferenc, Bakics Farkas, Tóth Tamás, Erdős Dömötör, Tóth Ádám, Erdős János, Németh Mátyás, Molnár Mátyás, Pintér György és Farkas Ferenc is irtott, hogy ki mekkora területet, azt azonban nem tudják.

Nemcsak Véged és Csapó viszonylatában voltak azonban összeütközések. 1750-ben a batyki és végedi határral kapcsolatban két határvizsgálatot is tartottak, mindkettőt október 14-én tartották Batykon. Az első kérdései annak az esetnek a tisztázására vonatkoztak, amikor 1750-ben, aratás után Batthyány Zsigmond Klener Pál nevű batyki jobbágyának a Katonák útján alul fekvő földjéről a learatott és kereszttekbe rakott gabonáját a végediek szekerekre rakták és elhordták. Meghallgatták Bognár György, Horváth Imre, Hoz János, Takács Pál batyki jobbágyokat és Erdős János batyki falubíró. A tanúk elmondása szerint az említett területen 17 kereszt gabona termett, amiből az aratás után a végediek 16 keresztet elvittek, de egy keresztet otthagytak. A gabonát éjszaka vitték el, öt szekérrel, a hatodik üresen ment oda és tért vissza. A tanúk hallották, hogy a szekerekkel a név szerint felsorolt végedi jobbágyok voltak. Klener Pál 8 éve szabadon használhatta a földet, senki sem háborgatta a föld használatában, sőt a termésből esztendőnként dézsmát adott a szentgróti uraságoknak, az irtást azonban egy Dömötör János nevű jobbágy kezdte. Erdős János batyki falubíró az eset után elment a végedi bíróhoz is tanácskozni, hogy mitévők legyenek.²⁴⁸

A másik vizsgálat során azokra a kérdésekre kerestek választ, hogy hol húzódik a Batyk és Véged közötti határ, merre voltak a batyki jobbágyok földjei, foglaltak-e el erőszakkal földeket a végediek a másik falu határában. A tanúk – akik között nem található a két faluba való ember – szerint a két falut a Szajki patak választja el egymástól egészen addig, amíg a vize a Zala folyóba nem ér. A határ a Végedi Kelőnél – itt járnak át Batykra és Türjére – elfordul a pataktól keleti irányba, ahol nemsokára egy régi, már kivágott tölgyfához ér, amit a végedi jobbágyok vágtak ki. A tölgyfától a határ vonala a Régi katonák útján tart kelet felé a Sárhelyig, amit Batyki itatónak is neveztek, majd a Töltésútig és a mellette lévő keresztos hársfáig, innen ezen a Töltés úton egész a Peresztégi útig és a türjei határig. Az ún. Régi katonák útjának a nyomvonala ekkor még felismerhető volt. Ezen a határon belül mindig békével művelhették a batykiak földjeiket „*marhájukat minden kérdés nélkül legeltették, makkoltatták, az erdőt szabadon fájéztatták, aszalták és irtották*”. A tanúk tudták, hogy a végedi jobbágyok tettek irtásokat a Szajki-patak tulsó partján, a „*Töltés úton belül nap kelet felül az hol az Batyki marhának minden napi járása és csapása tapasztaltatik, alattomban határ jelzéseket tettek*”.²⁴⁹

A Csapó, Batyk és Véged közötti határviták viszonylag békés eszközökkel folytak le. A török hatalom és a hódoltság alól felszabadított területeken azonban nemcsak a falvak határa volt bizonytalan, hanem a nemesek birtokjogai is. Mivel a török időkben a földbirtokos nemesek egy része elmenekült, vagy nem tudott a török veszély miatt a birtokával foglalkozni, ezért a

18. század elején és közepén igyekezett tanúkihallgatásokkal vagy perekkel biztosítani birtokait és jogait.

A következőkben nézzünk néhány jogvitát, amely a Béri Balogh család batyki birtokaira vonatkozott. 1735. március 29-én Tekenyén tartottak tanúkihallgatást, ahol azt kérdezték, ismerték-e a tanúk Béri Balogh Péter leányát, Klárát, Gombossy János házastársát és tudják-e, hogy Balogh Péternek milyen részszejásgái voltak Szalabérben és Batykon, életében vagy halála után kik, mikor és mely szejásgokat foglalták el a birtokából. Hogyan jutott a Batthyány família a birtokaikhoz Batykon? ²⁵⁰ A tekenyei Nagy Mihály szerint az édesapja, néhai Nagy Péter Balogh Istvánné jobbágya volt Batykon, aki a házhelyét bírta és szántotta a hozzá tartozó földeket már azelőtt, hogy „*Bécs alatt amidőn az Törököt meg verték*”. A Balogh família jobbágya volt Gál Péter is, akinek a fia János jelenleg Zalabéri Horváth Ferencnek ad árendát. Batyk elpusztulásával a tanú apja Türjére költözött, de onnan is használta a földeket. Nagy Pétert a Batthyányiak a jobbágyukká akarták tenni, elfogatták néhányszor és raboskodott is, de mivel nem volt örökös jobbágy, el kellett engedni. Ezután a Batthyány család művelés alá vettette a házhelyet, ahol most a jobbágyuk, Németh Jakab lakik. Szekér András tekenyei lakos szerint apja, néhai Szekér Ferenc vett Batykon három házhelyet a Szentgróton lakó Kulcsár Farkastól, akihez Benedeki Gergelytől került, ő pedig a Pápán lakó Somogyi Lászlótól vette 53 tallérért. Ez az eredeti adóslevél zálogostól zálogosra járt. Szekérék 20 esztendeig bírták a házhelyeket, de kb. 10 éve a néhai Zalabéri Horváth Ferenc azt állítva, hogy Somogyi Ádám engedélyt adott neki a zálog kiváltására, azokat a hozzá tartozó részekkel együtt a zálogösszeg letételével kiváltotta. Nagy Pétertől hallotta, hogy valaha a Balogh család szejásgái voltak ezek, akiktől a Batthyányiak vették el az összesen 44 hold földet és 30 szekérre való rétet. Dömötör Mihály dabronci jobbágy „*Batykon született e világra s míg Battyk el nem pusztult Bécs alá való menetelével az Törököknek, ott nevelkedett, lehetett 15 esztendő azon üdöben.*” Tudja, hogy Nagy Péter és Gál Péter a Balogh família helyein, a napkeleti oldalon laktak, közöttük lakott Török Imréné jobbágya Dongó György. Az előforduló helynevek: „*Pusztá Batyk*” a dombnál az országútjánál, Belső mező, Két út között, „*Hato Szege*”, Falura dűlő, Külső irtás, Szuha, Vadalmás, Nyír és az oda járó út, Nagy nyír, Külső nyír, Belső nyír, Belső vadalmás, „*Megves*”, „*Szala*” melletti Forgó nevű rét és az út, Türje felől ami úton Batykra járnak.

Az ügy még húsz év múlva sem oldódott meg, mert 1753-ban Zalabérben tartottak tanúkihallgatást miatta.²⁵¹ A tanúk között volt Varga György, Gáll János, Mészáros János és Pap Mihály batyki jobbágy is. Tudták, hogy Kovács Péter házhelye és házának felső szomszédja, Molnár András házhelye – amely most a Batthyány családé – korábban a Balogh família

jussához tartozott. Molnárék csak négy éve csináltak rá házat, korábban Phem Jakab a Batthyány család jobbágya, mint bitangot bírta. Azt nem tudták, hogy mely földek tartoznak a házhelyhez, de amely földeket használ Kovács Péter, azok tartozhatnak oda. Kovács azt mondta valaki uraknak, hogy a földeit az Esterházy uraságoktól kapta. A földek közül egy a Közép dűlőben van, egy a Berekre dűlőben, a Szala mellett nyugatról a Hármasi malomnál, a Kolduson belül egy rétje is van. Molnár András házhelyéhez tartoznak földek Pusztabatykon, a Vadalmásban, a Kolduson, amely egy 25 szekérre való egybefüggő rét a Szala mellett és a Sóska nevű hely. Az egyik tanú hallotta, hogy a Balogh familiának Batykon kilenc házhelye volt, de hogy melyek azok, azt nem tudja.

Nem sokkal később, egy érdekes cset után újra találkozunk a fenti szereplőkkel. 1755 december 5-én Batykon tartottak vizsgálatot, mert Kovács Péternek, Adelfy Antal jobbágynak az irtásföldjét a Végeden lakó Horváth György – miután Kovács az ökreit és ekéjét elhajtotta – titkon újra megszántotta, elvetette és éjjel elhordta a gabonát róla. A tanúk szerint a két hold földet a Gyertyános aljában „ritka erős erdőből” 15 éve kezdte Kovács Péter irtani, amelyet minden évben megművelt és már 40 kereszt termett rajta. Két éve Horváth György azt beszélt, hogy Felsőbüki Nagy Ferenc nekiadta az irtását. Miután Kovács felszántotta a területet és behajtotta ökreit, Horváth újra megszántotta és elvetette, azután „éjszakai órákban, lesve rakták az keresztet a Gyertyánosban, s mingyárt azon éjszaka szekereken el is vitte” a termést. Az említett Horváth György Nádasdnyé asszony végedi jobbágya volt. A tanúk között szerepelt Laki Farkas, Kulcsár István, Gáll János és Varga György Batykon lakó jobbágys. A vita a megye elé került, mert 1756-ban Zala vármegye bizonyáglevelét állított ki arról, miszerint felülvizsgálták Nagy Ferenc és Adelfy Antal ügyében az irtásföldek határait Batyk és Véged között.²⁵²

1760. május 8-án a Zalabér mezővárosban tartott tanúkihallgatáson újra találkozunk a Béri Balogh családdal és Nagy Péter házhelyével.²⁵³ Ezúttal arra kerestek választ, hogy az a Batykon lévő házhely, amelyen jelenleg Kiss János lakik – szomszédai Kovács Péter és Jakab István – a Balogh familiáé volt-e? A tanúk között volt a batyki Papp Mihály és Pehem Péter jobbágys valamint Mészáros János és Gál János béres. A vitás helyet, amíg pusztán állt. Nagy Peti házhelyének hívták. Pehem Jakab 40 éve kezdte használni, 2 forint árenda ellenében bérelte a Batthyány uraságoktól, majd átadta Molnár Andrásnak. Volt itt egy almafa is, amit Nagy Peti Pogácsa-almafájának hívtak az öregek, amely „midőn Batyki falu elégett, az is az tűz által emésztődett”. A házhelyhez Pusztabatykon tartozott föld, amelyet Mészáros János

Dömötör Györgytől és Lisztes Mihálytól hallott „*kik is öreg emberek voltak*”.

1735-ben Novák Farkas és Ferenc, Kiss Lázár és Ernyes Pál özvegye tiltakoztak a vasvári káptalan előtt, mert ahogy értésükre jutott, Zalabéri Horváth Ferenc özvegye és gyermekei bizonyos birtokrészeket, többek közt Batyk faluban meg szeretnének venni a Bokros családtól. Tiltakoznak az elidegenítés ellen, mert a birtokok a Bokros család után örökös jogon őket illetik.²⁵⁴ A Zalabéri Horváth család még 1748 decembere előtt meg is osztozott a birtokain, mert ekkor Zalabérben tartottak vizsgálatot, hogy Horváth Ferenc és Ányos Krisztina fiának Zsigmondnak az osztozkodás után Batykon és Végeden hány ház jobbágy és napszámos jutott.²⁵⁵ Bognár György elmondta, hogy Batykon két ház zsellér jutott Horváth Zsigmondnak, ő maga és testvére András. Házhelyeikhez 10 hold szántó és 3 szekérre való rét tartozik. Azelőtt gyalog szolgáltak robotot, de az osztály után az urak engedelmével irtásokat tettek, mindketten 3–3 hold földet. Ebben az uraság vonós marhákkal segítette őket, azóta két-két ökörrel, kívánság szerint szolgálnak. Az úrnak jövedelme makkból vagy fűből nincsen és Kocsmája sincsen Batykon. Van ellenben egy sereg juha a faluban. Az osztály után a saját földjeit felosztva 3–3 holdat adott a napszámos zselléreknak, Sigárti Jánosnak, Moiszán Mátyásnak. Bognár Mátyás és Ádámnak, ezért 20–20 napot szolgálnak a házhelyeik fejében egy évben. A zsellérek a földhöz maguk irtottak rétet, mindenki 2–2 szekérre valót.

A jobbágyok élete a 18. század közepén

Amint láttuk már a korábbiakban is, a jobbágyok életét a földesuraikkal fenntartott viszony nagyban meghatározta. Az a telek és a rajta lévő ház, amelyben a jobbágy lakott, nem a saját tulajdona volt, hanem földesuráé. Tőle a jobbágy csak bérelte a hozzá tartozó földekkel együtt. A jobbágy szinte csak a saját munkaerejével és szerszámaival rendelkezett, minden más az úré volt. A földbirtokosnak járó bérlet és szolgálat minden földesúr esetében más és más volt. Általában írásban, úgynevezett urbáriumban szabályozták a jobbágyoktól járó különböző szolgáltatásokat, fizetéseket és az ingyenmunkát, azaz a robotot. Ilyen urbáriumok már a 16–17. században is léteztek, de igazán általánossá csak a 18. században váltak, addig szóbeli egyezségek szabályozták a földesúr-jobbágy közötti viszonyt.

Az 1720 körül betelepülő jobbágyok a batyki földesuraktól kaptak egy-egy házhelyet szántóföldekkel együtt, amit használatba vehettek. A régi házak erre az időre már összedőltek, a telkek egy részét benőtte az erdő, de a betelepülők és a földesurak még mindig emlékeztek utolsó tulajdonosaik ne-

vére, akinek nevével emlegettek egy-egy házhelyet. Ilyen például az előző fejezetben sokszor előkerült „Nagy Peti helye”. A betelepülők új házakat és gazdasági épületeket építettek maguknak a régi házhelyeken. A szántókat feltörve használatba vették, a réteket kaszálni kezdték. Mivel békés viszonyok között, jobb eszközökkel egyre több földet tudtak megművelni, ezért idővel kicsi lett a falu területén lévő megművelhető terület. Ezen úgy segítettek, hogy erdőket kezdték kiirtani és felégetni, így termővé téve újabb területeket. A szorgalmasabb, jobb lehetőségekkel bíró jobbágyok szőlőművelést is vállaltak a környező szőlőhegyeken, ami után borban fizettek dézsmát uraiknak.

A jobbágyok fő megélhetési forrása a földművelés és az állattenyésztés volt. A művelt területeken a 18. század elején, a betelepülés után egynyomásos gazdálkodást folytattak. Ez annyit jelent, hogy nem minden évben vetették be ugyan azt a földet. A földek háromszoros termés hoztak. Később áttértek a kétnyomásos gazdálkodásra, amikor a földterületet kétfelé osztották, az egyik részén volt a gabonavetés, a másik részét pedig ugaron hagyták, itt legeltettek. 1748-ban egy telekhez 10 hold szántó és 3 szekér szénára való rét tartozott. A földeket a jobbágyok két ökörrrel szántották és művelték el, általában búzát, árpát és rozstot termesztettek. A ház körüli aprójószágokon kívül sertést, juhot, tehenet és ökröt tartottak. Ló ebben az időben még csak ritkán volt a jobbágyok birtokában. Az állatokat a község legelőin vagy az ugaron legeltették. Legeltetésre, ősszel makkoltatásra használták a falu területén lévő tölgyes erdőket is. A jobbágyok a földhasználat fejében bérletet (árendát) fizettek, termésből pedig tizedet adtak földesuraiknak, de szolgálattal is tartoztak. Például 1748-ban Zalabéri Horváth Zsigmond jobbágyai 20 napot szolgáltak évente a házhelyeik fejében. Különböző ajándékokat is kellett adni az uraik részére, 1748-ban például a türjei prépostságnak évente két csirkét.

Ha erdő irtásával új területeket akartak termővé tenni, erre először a földesuraiktól kellett engedélyt kérni. 1742-ben a Türjei prépostság bizonyosglevelet állított ki arról, hogy a batyki jobbágyoknak megengedte, a prépostság makktermő (tölgyes) erdejének irtását. 1743-ban pedig a prépostság újra a saját erdejében földet ad irtásra.²⁵⁶ Az irtásföldek a művelés alá vonás után néhány évig adómentesek voltak, hogy a belefektetett munka megtérüljön a jobbágyok számára.

A batyki jobbágyok a földművelés mellett, mint láttuk állattartással is foglalkoztak. A legelőterület a faluban mindig kevés volt, ezért úgy kellett bérelniük a földesuraiktól. Ilyen eset volt, amikor 1743-ban Batyk és prépostság szerződést kötött a Csapó területén folytatható legeltetésről, amely szerződést a következő években folyamatosan hosszabbítottak. 1768-ban a job-

bagyok bevallása szerint a bögötei földesuraktól és a türjei prépostságtól béreltek legelőt, amiért az egész falu robottal szolgált a bérbeadónak.²⁵⁷

1767-ig nem volt olyan egységes, országos rendszer, ami minden jobbágyra és földesúrra érvényes lett volna. Minden faluban más volt a jobbágyok kötelezettsége, de ugyan ez volt a helyzet egy falun belül is. A földesurak mást és mást követeltek jobbágyaiktól a földhasználatért, gyakran nagy különbségek voltak az ugyanabban a faluban lakó két jobbágy között, függően attól ki volt a földesura. Ha a jobbágy túl nagynak érezte a terheket, akkor esetleg átment egy másik földesúrhoz, aki kevesebb szolgálatot követelt. Ezt azonban csak a szabadmenetelűek tehették meg, mert az örökös jobbágyok röghöz kötöttek voltak, számukra tiltották a szabad költözést. A 18. század közepére a földesurak jelentősen megnövelték saját kezelésű birtokaikat – az úgynevezett majorságokat – amit továbbra is a robottal műveltettek meg. Mivel nagymértékben növekedett a robot, ez fokozta a jobbágyok terheit is. 1766-ra a növekvő jobbágyterhek miatt a Zala völgye falvaiban a jobbágyok sorra megtagadták az úrbéri szolgáltatásokat. Zalabéren egy Nagy István nevű jobbágy nyílt ellenállásra biztatta az elégedetlenkedőket. Zala megye 1766. január 12-én katonasággal fogatta el Nagy Istvánt, amikor a fogollyal elvonultak Egerszeg irányába, a környező falvakban félreverték a harangokat és Zalaistvándon „ötszáz parasztember vasvellaikkal, durundokkal, fejszéekkel és hosszúfába csinált hegyes vasakkal” várta őket. A katonaság, hogy az összezecsapást elkerülje, Nagyot szabadon engedte. A felfegyverkezett tömeg Szepetk határában letáborozott, ahol a néhány hét múlva kivezényelt császári katonaság békésen feloszlatta a paraszttábort.²⁵⁸ A lezajlott, több napig tartó lázadásban a környékről sok jobbágy vett részt, közöttük bizonyára batykiak is voltak.

Mária Terézia úrbéri rendelete

A parasztmozgalmak hatására 1767. január 23-án kiadott pátensében Mária Terézia királynő úrbérrendezést hajtatott végre, amely során egységes rendszerbe foglalta az egész országban a jobbágyság kötelezettségeit. A meg szabás szerint egy jobbágytelek 18 vagy 20 hold szántóból, 7 hold rétből és $\frac{3}{4}$ hold belső telekből állt, cserébe a jobbágy évi 52 nap ígás vagy 104 nap kézi robotot, a kisebb földterülettel rendelkező zsellér 18 nap kézi robotot, a ház nélküli zsellér 12 nap kézi robotot teljesített. Minden település számára elkészítették az urbáriumot. Az úrbérrendezés során két példányban, 1768. május 16-án illetve július 24-én elkészült Batyk község urbárium is. Az első urbárium, amely a Batthyány család jobbágyaira vonatkozott június 28-án lett jóváhagyva, ebben csak 15 nevet tartalmazó jobbágylista szerepel. A második urbáriumot a megye július 24-én hagyta jóvá, ez – a fenti 15 jobbágy kivételével – az egész falura vonatkozott, a Batykon valamint Csapón lakó jobbágyok teljes névsorát tartalmazza.²⁵⁹ A falu két urbárium közötti szinte egyetlen lényeges különbség, hogy az első a Batthyány család földeit 1. osztályúnak írja, ezért az egész jobbágytelek 18 hold szántóból állt, míg a második a falu más területeit 2. osztályúnak írja, így az egész jobbágytelek 20 hold szántóból állt.

Az urbáriumokban a fontosabb rendelkezések és általánosságban szereplő paragrafusok, adatok nyomtatva szerepelnek, csak a helyi adatokat írták be kézzel. Részletesen szabályoztak mindent, ami előfordulhatott a jobbágy és földesura viszonyában. Nézzük a fontosabb szabályokat:

„Első Punctom: Jobbágy Ház-Helynek Mi-voltárúl:

Mivel az Jobbágyoknak a kötelességeit, s' minden Adózásait Az Jobbágy Helyeknek voltához, és Minéműségéhez kölletik szabni, ezek pedig nem mindenütt egy erányosok, hanem az Határoknak Mivoltához, és azoknak egyéb haszon Vételeihez, vagy is Fogyatozásihoz szükséges azokat alkalmaztatni, ezért ezen Battyki Helységben egy egész Jobbágy Házhelynek belső fundusa, az az Ház-Helye, annak udvara, szérűs, és veteményes kertye oly nagy, és téres Helyt foglallyon, a' minémű két Posonyi Mérő Mag alá kívántatik, a' mennyivel pedig azon belső Fundus kissebbnek találtatik, aztot a' külső szántó földökben, vagy Rétekben kölletik helyre hozni, ellenben a' mennyire két Posonyi Mérőnél nagyobb lészen, tehát az a' külső Appertinentiákban számláltassék, henem ha csak oly kevéssel föllül haladná, hogy egy fertály Mérőnél többet nem tenne, az olyan Tsekélységet nem méltó Tekéntetben venni. Külső Appertinentiákból pedig ugyan egy egész Jobbágy-Ház Helyhez 18 [illetve 20] Hold-szántó Föld, minden egy Holdban két Posonyi Mérőt

számlálván, és Rét hat szekérre való, mivel esztendőnként kétszer kaszáltatik, adattassék.”

Tehát azzal kezdődik az urbárium, hogy megszabja az egész jobbágy-helyhez tartozó földek és rétek nagyságát, ebből könnyen kiszámítható volt az egésznél kisebbel rendelkezők járandósága. Nagyon kevés volt a száma azoknak a jobbágyoknak, akik képesek voltak egy egész jobbágytelket megművelni és az utána járó szolgáltatásokat teljesíteni.

A második pont a jobbágyok haszonvételeit rögzíti. A batykiak a megtermelt borukat szabadon árusíthatják Szent Mihály napjától Karácsony napjáig, azaz szeptember 29-től december 25-ig. Ha a jobbágnak irtásföldjei vannak, azokat tőle a földesúr el ne vehesse, csak értékének felbecsültetése és kifizetése után. A legelőket a jobbágyok a földesúrral közösen használhatják. Az erdő használatáról úgy rendelkeztek, hogy abból a jobbágyok számára a saját szükségletük szerint „*dült és száraz fából, hogy ha pedig az nem találtnék nyersbűl is*” a tűzre való fa szedése engedélyezik. Kivételt képeznek ez alól a gyümölcsfák és a tölgyfák.

A következő pont a jobbágyok szolgálatait és robotját rögzíti. Eszerint minden egész helyes jobbágy köteles az urának hetente egyszer napkeltétől napnyugtáig szerszámaival, szekérével, két vonós marhával robotot teljesíteni. Kaszálás, aratás és szüret alkalmával minden robotot duplán lehet számítani. Évente egy alkalommal a jobbágyok a földesúr számára kötelesek voltak hosszú fuvart biztosítani négy marhás szekérrel. A szabad faszedés fejében a jobbágyok kötelesek voltak évente egy öl előre felhasogatott fát az uradalomba szállítani. Az „*ártalmas Vad állatoknak ki irtására*” a jobbágyok a rendes robot felett három napi vadászatra is kirendelhetők voltak. Ebben az esetben nekik az uraság puskát, puskaport, sörétet és golyót volt köteles adni. Megállapítható tehát, hogy egy-egy egész helyes jobbágnak évi 52 napi robotot kellett szolgáltatnia. Ez néhány jobbágy esetében jelentős változást eredményezett a korábbi időkben megkövetelt pár nappal szemben. Az egész helynél kisebb telekkel rendelkező jobbágyok a telek arányában csökkentve szolgáltatták robotot.

A negyedik pont a jobbágyok adózását tárgyalja. Minden jobbágy és házzal bíró zsellér adózásképpen köteles volt egy forintot fizetni két részletben az urának. Egyik részletet Szent György napra, a másikat pedig Szent Mihály napra kellett befizetni. Minden egész helyes jobbágnak évente 2 csirkét, 2 kappant, 12 tojást, 1 icce vaját is kellett adnia. „*Égettbor, vagy Pálinka égető Fazéktul, ha azzal valósággal fog a' jobbágy élni, fizessen a' földes Úrnak esztendőnként 2 forintot.*”

Az ötödik pont a kilencedet és a hegyvámot tartalmazza. Az úrbéri rendelet azokat a helységeket is kötelezi kilenced fizetésére, ahol eddig nem fi-

zettek. 1767 után már a batyki jobbágyoknak is szolgáltatott kilencedet földesuraiknak a termésből. Ezt a kilencedet természetben adták, nem pénzben. Batykon szőlőhegy nem volt, ezért hegyvámot sem adtak.

A következő pont az uraság jussait és jövedelmeit taglalja. Ezek szerint az utód nélkül elhalt jobbágy minden jószágá a földesurat illeti meg. *„Mindenféle Vadászat, Madarászás, és Halászat mindennemű halászó Vizekben egyedül az Uraságot illeti meg, ezért ezek a' Jobbágyoknak erőssen tiltatnak.”* A vendégfogadó tartásának joga a földesurat illette meg. Égetett bor, sör árusítása és készítése szintűgy a földesúr előjoga.

A hetedik pont a földesúr tiltott cselekedeteit sorolja fel. Tilos volt az uraknak a jobbágyokat a dohány, a méz, a viasz, a vaj, a len vagy kender kereskedelmében korlátozni.

A nyolcadik pont a jobbágyok tiltott cselekedeteit ismerteti és közli azok büntetését is. Az első bekezdés megtiltja, hogy a jobbágyokat magánúton büntetni lehessen, felettük csak az úriszék és a vármegye bírósága ítélkezhetett. A földesúr akkor ítélkezhetett, ha a jobbágy a mezőn vagy a faluban okozott kárt. Szigorúan tiltja az urbárium a pénzbeli vagy verés általi büntetést, csak a robottal való engedélyezi. Van azonban kivétel: *„Jóllehet pedig a' mint fönt jelentve vagyon, az jobbágyok sem Pénzben sem pedig testekben ne büntessenek, mivel mind azon által némelykor meg történhetik, hogy a' Paraszt, valamint az szabad Nyelvével vagy testével vétkezett ... úgy olyankor ötet az testében is büntetni szükséges légyen, ezért mind ezen hasonló Történetekben arra kölletik vigyázni, hogy a' midőn a' testbéli Büntetés eránt az dolog magát elől adgya, akkoron az bűnös, ha erős, és egészséges személy lészen, az Bűnök mivoltához képest legföllebb 24 Pálcza ütessel, az Asszonyi Állat szinte annyi Korbács Csapással büntettessék.”* Ha a jobbágy súlyosabb bűnöket követett el, akkor engedélyezett a tömlöcbe vetés is. Nézzünk néhány fontosabb tilalmat: tilos volt a jobbágyoknak az erdőben fát vágniuk az uruk engedélye nélkül, a sertéseiket engedély nélkül az erdőben makkoltatni, Karácsony után bort mérni, a robot elől elszökni, jövevényeket a házába befogadni az uraság engedélye nélkül. Szigorúan tilos volt a jobbágyoknak maguk között *„collecta”*-ba, azaz közösbe tömörülni és a *„Semmi Parasztnak fegyvert hordozni, és vadászó ebeket tartani.”*

A kilencedik pont a falu belső rendtartását szabályozza. A bírói hivatásra a földesúr három jobbágyot jelölhet, közülük a falu lakói választják ki bírájukat, az úr hozzájárulása nélkül választhattak esküdteket, jegyzőt.

A záró pontban igyekszik megvédeni a jobbágyokat az urak túlkapásaitól. *„Azon esetre mind azon által, ha a' Jobbágyoknak Panaszai önnön magát a földesurat illetnék, s'ehhez folyamodván Panaszikrúl emlétett földes Úr igazságot nem tenne, olyankor az jobbágyok egyenesen az Vármegyéhez*

folyamodgyanak. Azon földesúr, úgy annak tisztjei is, a' kik a' Jobbágyokat az Vármegyénél, vagy más föllebb való Helyeknél tett jelentések, és Instalációjok miatt meg büntetik, szintén úgy, valamint az Jobbágyokkal kegyetlenül bánók, el ítéltessenek."

Látható, hogy a jobbágyok a föld használata fejében rengeteg szolgáltatással tartoztak a földesuraknak. Sokféle robot, szolgáltatás és adó tartozott a jobbágyok kötelességei közé, de csak kevés joguk volt. Jelentős azonban a fejlődés, ha a közép- és törökkori jobbágyság helyzetét összehasonlítjuk a 18. századiakéval. A régebbi időkben nem csak dolgoztathatta és robotoltathatta a földesúr a jobbágyát, hanem szinte az életével is szabadon rendelkezett. A 18. század végére kissé csökkentek a jobbágyság terhei, életükkel és a szabad költözködésükkel már nem rendelkezhetek az urak, de ha mai szemmel nézünk a korra, így is jelentős volt az elnyomás. Szembetűnő Mária Terézia azon törekvése, aki igyekszik némi jogokhoz juttatni a jobbágyokat és próbálja megvédeni őket a túlkapasok ellenében.

Az urbárium elkészítésekor összegyűjtötték a jobbágyok korábbi kötelességeit is. 1768. július 18-án Hevenyesi László Zala vármegye táblabírája előtt 9 pontban vallottak a batyki jobbágyok, Mészáros János, Vincze János, Kovács István, Molnár György, Molnár Ferenc és Vidág György a korábbi szolgálataikról, amelyeket földesuraiknak nyújtottak.²⁶⁰ A bevallás szerint 1767-ig urbáriumuk nem volt, addig a Túrjei prépostság részéről szerződésük volt – amit 1742 táján foglaltak írásba, a Horváth urak részéről csak szóbeli szerződésünk volt, a Szegedy urak részére pedig már kezdettől fogva, mint örökös jobbágyok szolgáltak. A Batthyány uraságok a jobbágyainak sem szerződése, sem urbáriuma nem volt, hanem ha az uraknak valamire szükségük volt hol marhával, hol kézi munkával mentek, szám nélkül tették a szolgálataikat. A Szegedyek emberei hasonlóképpen tették a szolgálataikat. A Zalabéri Horváth család emberei szóbeli szerződés szerint, birtokukhoz képest szolgáltak. Egy egész helyes 52 markos robotot szolgált, a többiek birtokuk aránya szerint ennél kevesebbet. A Botka uraságok jobbágyai csak készpénzbeli árendát, azaz bérleti díjat fizettek, hol többet, hol kevesebbet. A Túrjei prépost emberei a szerződés szerint 2–5 forint vagy 1 tallér bérletet fizetnek birtokuk nagyságához képest a roboton felül, ezen kívül adnak egy pár csirkét is.

A Szegedy urak részéről száma nem volt a robotnak, mivel hol délben, hol pedig reggel („fölestökönkor”) mentek, ha korán mentek, akkor hol délben, hol uzsonnakor el is eresztették őket. Ha több napig ott tartózkodtak, akkor pedig kenyeret is adtak nekik. A Horváth urak emberei közül némelyek 52 napot, némelyek 22 napot szolgáltak egyezségük szerint. A Túrjei prépostnak árendát adnak a fentiek szerint. Az oda és visszaút a robotba nem

számít be, mivel közel vannak. Ha pedig későn mentek, illetve korán eljöttek, semmi bántódásuk nem esett.

Batyk jobbágynak haszna volt a mészárszékből és a Szent Mihálytól Karácsonyig tartó szabad kocsmáltatásból, amely idő alatt mintegy 30 akó bor elkelt. Határukban malmok vannak, ezért ami örölnivalójuk van azt nem kell máshova vinni. A kevés eladó jószágukat a közel lévő Szentgróti és Sümegi vásáron adhatják el. Kézi munkával a közel lévő helységekben pénzt kereshetnek. Némely földjük jó minőségű, ami a jobb búzát is megtermi, a szántást két marhával végzik. Némely réten sarjút is kaszálhatnak. Itatóhelye a marháiknak mind télen és nyáron is van. Papi dézsma nincsen.

Batyknak kára van abból, hogy legelője nincsen, ezért úgy bérelnék. Bögte földesurának 60 máriás, a Túrjei prépostnak 70 máriás napszámos robottal szolgálnak. A prépostnak saját erdejéből 60 kocsi fát tartoznak befuvarozni, amit az egész falu fizet és szolgál. A falu határában némely földek terméketlenek a soványságuk miatt, a rétek egy része a soványság miatt alig kaszálható. Fa a határban sem tűzre, sem épületre való nincsen.

A faluban élő jobbágyok közül kinek-kinek 11, 5, 3 és 2 hold szántója van. Rétjeik 9, 5, 2 és 1 szekérre valók. Ezeket részint kétszer, részint egyszer kaszálják

A falubeliek a Túrjei prépostnak és a Szegedy uraságoknak csak tizedet fizettek, kilencedet nem adtak. A Horváth uraságok emberei sem tizedet, sem kilencedet nem adtak. Ezen kívül semmilyen ajándékot vagy szolgáltatást nem adtak uraiknak. A helységben pusztá házhelyek ekkor nem voltak. A falubeliek közül a Szegedy uraságok jobbágjai mind örökös jobbágyok, a többi urak jobbágjai pedig szabad menetelűek. Az Urbárium mellékletei között megtalálhatjuk a faluban élő jobbágyok neveit is.²⁶¹

Batthyány Ádám emberei: öreg Tóth János, Druzma György, Ódor János, Ódor Mihály, Srágli Mihály János, öreg Tóth György, Jakab István, Koller András, Páll Márton István, Varga István és Ferenc, Jakab Péter, Török János, ifjú Tóth János, Pehm János, Srágli György, Koller János jobbágyok, Pál György, Tóth Ferenc zsellérek.

Túrjei prépostság emberei: Mészáros János, Vincze János, Kovács István, Pran András, Molnár Ferenc, Vidák György, Bognár Jakab, Laki János, Takács István, Gáll György, Rózsa György, Gáll János, Laki Mátyás, öreg Lisztes Mihály, Mészáros Pál, öreg Takács Pál, Ács József, Lisztes István, Pendli János, Tornyai János, Loder Takács György, Bognár Mihály, Rózsa Pál, Takács István, Kovács Pál, Takács Mihály, Körösi Ferenc, Bognár Péter, Heder Márton, Mázsi János, Lőrincz János, Bognár István jobbágyok, Pados Mátyás zsellér. Csapón: Rózsa Pál, Takács János, Kovács Pál, Takács Mi-

hály, Karosi Mihály, Már Márton, Heives Márton, Németh György, Lőrincz János, Káldi István.

Szegedy Ignác emberei: Hosszú János, Bakics Istvánné, Németh István, ifjú Németh Mihály, Hosszú István, Könnvid Ferenc, Németh Mihály, Vörös János, Pap Mihály jobbágyok, Körösi János, Szarvas György, Bognár Miklós, Mészáros Ferenc, Penész Pál, Takács János, Vigh Imre zsellérek, Gángó László cigány.

Zalabéri Horváth József emberei: Bognár Mátyás, Bognár Mihály, ifjú Bognár Mihály, Németh Mihály, Kuzma András, Loger István jobbágyok, Pran György zsellér.

Botka Bálint emberei: Kovács György, Kovács Pál jobbágyok.

Az összeírásban szerepelő akkori batyki dűlőnevek: Alsó-tölles, Berek-alla, Berekre-dűlő, Czigányok-szeri, Csapó, Csider-patak, Csider-patakra-dűlő, Csorda-csapás, Falu-réti, Fölső-Sík, Gyertyános-alatt, Háto-szeget, Hosszú-földek, Káplán-kút, Kenderáztató, Kertek-alatt, Középső-dűlő, Külső-Sík, Merkőce, Ökör-törés, Pusztá-Batyk, Szala, Szala-köz, Szala-mellett, Temetőre-dűlő, Tölös, Vadalmás. Ezekben a dűlőkben irtásföldek és rétek voltak: Berek alatt, Cigányoknál, Csapás, Csapó, Csider-patak-berke-alatt, Gyertyános, Gyertyános-alatt, Háto-szeget vagy -sziget, Hideg-kút, Kert-alatt, Kövecses, Közép-dűlő, Külső-Sík, Merkőce, Ökör-törés, Ökörcsapás, Sík-végi, Temető-fölött, Vadalmás.

Az urbárium adataiból nézzünk néhány statisztikai összeállítást.²⁶² Ha a telkek nagyságát figyelembe véve a következő eredményt kapjuk:

birtokos:	telek szám	egész telek	5/8 telek	4/8 telek	3/8 telek	2/8 telek	1/8 telek	telkes jobbágy	házas zsellér
Batthyány Imre	14	13	-	2	-	-	-	15	-
Türjei prépostság	5 4/8	-	-	-	2	18	2	22	-
a prépost Csapón	1 2/8	-	-	-	-	1	8	9	1
Szegedy Ignác	1 5/8	-	-	-	3	2	-	5	2
Szegedy Mihály	1	-	-	-	-	4	-	4	2
Z. Horváth József	1 3/8	-	2	-	-	3	-	5	1
Botka Bálint	- 2/8	-	-	-	-	1	-	1	-

Az adatokat összevetve megállapíthatjuk, hogy a Batthyány család jobbágyai messze a leggazdagabbak voltak a faluban, szinte mindegyik egész telekkel rendelkezett. A legszegényebbek a türjei prépostság csapói jobbágyai voltak, aki átlagban 2,25 holdon gazdálkodtak, szemben a Batthyány jobbágyok 18 holdjával. A telkes jobbágyok mellett találunk 6 olyan szegény zsel-

lért, akiknek földterülete sem volt, hanem béresként dolgoztak. Batykon a jobbágyok által művel urbéres terület összesen 750 hold volt, amiből 46 hold volt a belterület, 451 hold a szántó és 253 hold a rét. Ezt a területet összesen 67 jobbágy és zsellércsalád művelte.

A szomszédos falvak adataival összevetve Batyk adatait arra jutunk, hogy ebben az időben Batyk szinte nagyobb és gazdagabb volt, mint Zalabér és Zalavég együttesen, bár ehhez hozzá kell tenni, hogy mindkét szomszédos faluban volt egybefüggő uradalmi földterület, míg Batykon minden földet a jobbágyok műveltek. Zalabérben ekkor összesen 6 egész 2/8 jobbágytelek volt, Zalavégen 19 egész 4/8 jobbágytelek, szemben a batyki 25 egész 5/8 jobbágytelekkel. A zalavégi birtokokat 43 telkes jobbágy és 22 házas zsellér művelte, míg a zalabérieket 9 telkes jobbágy és 127 házas zsellér. Tehát a két szomszédos faluban sokkal többen művelték a jóval kisebb földterületet, ami annyit jelent, hogy nagyon kis terület jutott egy-egy jobbágyra. Zalabér területéből összesen 170 holdat, Zalavég területéből pedig 534 holdat műveltek a falubeli jobbágyok, a többi föld az uradalmi nagybirtokokhoz tartozott, a zsellérek valamint a cselédek művelték.

Batyk az úrbérrendezés után

Egy 1770-es összeírás szerint Batyknak jövedelme van a fuvarozás fel-emeléséből, só eladásából, pálinkafőzésből, kocsmából és mészárszékből, melyeket a földesurak hozzájárulásával bérfizetés nélkül használnak, s melyekből 50 Ft jövedelem folyik be. A községnek 4 kaszásnyi, a lakók által irtott földön lévő rétje van, melyet bérfizetés nélkül birtokol. Kára van a Zala folyó gyakori áradásából, a talaj vízenyősségéből, és terméketlenségéből, a katonai átvonulásokból. A községnek 108 Ft adóssága van, melyet a templom szükségletére 6%-os kamatra vettek fel.²⁶³ 1770-ben már 108 családban 545 fő lakik a faluban, akik közül 223 fő adófizető, 24 pedig szegény zsellér volt. Mellettük volt Batykon iparosként 1 mészáros, 2 molnár, 1 kőműves, 2 takács, 1 szabó, 1 kovács valamint 2 árendás juhász, 1 kanász, 1 csordás, 1 ökörpásztor. A falubelieknek volt 154 ígás állata, 190 különböző korú tehene, 144 disznója és a két juhásznak összesen 90 juha. A jobbágyok búzát, rozsot, árpat, zabot, kukoricát, hajdinát és dohányt termeltek. A falunak volt tanítója, aki gazdálkodást is folytatott.

1771-ben annyiban változott a helyzet, hogy a fentiekén kívül már 4 takács élt itt. Ebben az évben dohányt nem termeltek, ami azt mutatja, hogy nem jelentős mennyiségben és időszakosan foglalkozhattak a dohánytermeléssel Batykon. Ezen kívül még 1383 urnányi (ami szentgróti vederben számolva kb. 18.794 liter) boruk is termett. A jobbágyok által végzett kézműves-

ségre utalhat az összeírók által talált 290 fűzfa is, amiből a fonáshoz való fűzvesszőt nyerhették.²⁶⁴

Még mindig a legelőhiány volt a jobbágyok egyik legnagyobb gondja Batykon 1772-ben is. Ezen a korábbi, jól bevált módon igyekeztek úrrá lenni, mert szerződést kötöttek a legeltetésről a türjei prépostsággal. A legelőért cserébe 85 kaszást adnak és építésre alkalmas fát vagy a hetefői vagy türjei téglaegető kemencéhez.²⁶⁵

1777. július 18-án Zalabérben tartottak tanúkihallgatást, hogy a Batykon lakó Gál János és annak édesapja Gál János az előző esztendőekben kinek a telkén laktak, mert vita támadt a tulajdonosok között az ügyben.²⁶⁶ A tanúk szerint Gál János és fia régebben még Zalabéri Horváth János részén laktak, de a néhai Szegedy Ferenc a maga jussaként kiváltotta. Nem tudtak róla, hogy Gálék valaha a Szentgróti uraságok fundusán laktak volna. Földeket a batyki határban a „Soós” nevű fordulásban, a Csider-patak mellett, a Töllesben, a Síkon és a Hidegkútnál bírtak, még szomszédok neveit is felsorolta. Erdős János (Batthyány Ignác 70 éves házatlan zsellére Batyk meg-szállása óta a helységben lakik) a fentiekben kívül hozzátette, hogy a Pusztá-Batyk és Hátaszeget nevű dűlőkben is voltak szántóföldjeik.

1778-ban összeírás készült gróf Batthyány Ignác jáki apát birtokrészeiről. Batyki birtokán a Hármasi molnár 750 Ft árendát fizet, az uradalmi birkás 450 juh után 1–1 Ft-ot fizet. A faluból 18 ház Batthyány Ignácé, amely után 1–1 Ft-ot fizetnek. A Batykon lévő 14 és 1/2 helyes jobbágya van, akik meg-váltják szolgáltatásukat 218 Ft-ért, kivéve a kilencedet.²⁶⁷

A következő évben, 1779. április 9-én Dabroncon a Batthyány család batyki jobbágyainak panasza tárgyában tartott vizsgálatot Zala vármegye. A tárgyaláson megjelent a falu részéről Koller András (bíró?) és Druzma György (esküdt?) valamint a bepanaszolt Batthyány család részéről Kolpremer András tisztartó és Miskei József fiskális. A jobbágyok előadták, hogy a tisztartó már két éve a kulináris adózásukat nem az urbáriumnak megfelelően szedi, hanem két garassal többet szed minden egész helyes jobbágytól. A panasz jogosnak találtatott, amit a tisztartó is elismert, de mentségül felhozta, *„hogy az uraságok részére amikor tojás kívántatott, azt a szegény jobbágyok természetben be nem adhatták, ezért szedett be rajtuk minden 6 tojás fejében egy garast”*. Azért szedett 2 garassal többet a jobbágyoktól, mert Szentgróton ennyivel többbe került a tojás és ők ennyivel többet fizettek. A jobbágyoktól járó fonással is vita volt, mivel minden helyes jobbágytól 6 font fonás fejében 18 garast szedett be. Az urbárium szerint mindenki tartozott az uraságnak, amit pénzben megválthatott 3 garason, ez összesen 18 garas, ezért ő pénzben szedte a fonást. Panasz volt a szüreti robot ügyében is, mivel ekkor fél napi robotra egy napot kellett számolni ugyan úgy, mint ami-

kor Türről kellett ölfát hordani. A megyei emberek előtt a tisztartó és a jobbágyok „számot vetettek, abban megnyugosznak”, tehát egyezsége jutottak egymással.²⁶⁸

A 17. század végén II. József király a felvilágosodás eszméitől áthatva elhatározta a szerzetesrendek feloszlását. 1785. december 9-én került sor Batyk legrégebb földesurának, a türjei prépostságnak a feloszlására. A rendet csak II. József halála után I. Ferenc király állította vissza 1802. március 12-én.²⁶⁹ A feloszlás után összeírták a prépostság javait, közöttük a batyki és csapói birtokokat is. Ebben szerepel a türjei premontrei prépostsághoz tartozó 24 helyes jobbágy és 2 zsellér névsora, valamint a művelésük alatt lévő szántók és rétek. A két zsellérnek is volt szántóföldje, egyiknek 4, a másíknak 2 pozsonyi mérő. Szerepel benne György molnár is, aki 3 pozsonyi mérő szántóval is rendelkezik. Batyk kb. 1/3 részben volt az eltörölt türjei prépostság birtoka, a többi társbirtokosoké. A prépostság 24 jobbágya 14 egész 1/8 egész telken oszlik el, egész helye csak egynek van. Bérleti díjat, ígás robotot, konyhaszolgáltatásért készpénzmegváltást adnak, továbbá tűzifaszállítással, fonással és hosszú fuvarra szolgálnak. Termény és méh tizedet adnak. Törkölypálinka főzésére a község egy telket bérel az uradalomtól. Legelőhasználatért robottal fizetnek az uradalomnak, évi 200 gyalog robottal, illetve a szükséglet szerint megfelelő értékű ígás robottal, ha a téglaegető számára tűzifát szállítanak a türjei erdőkből. A volt prépostságnak volt Csapón a Kánya-patakon egy kétköves malma is, amely mellett molnárház és melléképületek voltak. A molnárnak évi 250 Ft bérleti díjat kellett fizetnie a malom és a mellette használt földek miatt. Ezen kívül évente 200 mérő gabonát kellett ingyen megőrölnie a prépostságnak a második kövön, azaz finomliszté őrlőni.²⁷⁰

A jobbágyságot a földesúri terhek mellett a 18. század végén a háború is sújtotta. 1787. december 2-án II. József király hadat üzent a Török birodalomnak. Ezt követően erőszakos újoncozás és rekvirálás folyt a katonaság ellátásának biztosítására. Azt nem tudjuk, hogy batykiak voltak-e az újoncok között, de a katonai szállításokban részt vettek idevaló jobbágyok. A háború után elkészült a „*török háborúban elpusztult állatok összeírása*” szerint Hosszú Józsefnek pusztult el egy 30 Ft értékű ökre amikor Hettyefőről katonai fuvarát végzett, Mészáros Pál egy 40 Ft-ot érő ökre pusztult el a Türről Varasdra végzett katonai fuvar alkalmával.²⁷¹

1769-től már nemcsak jobbágyok, hanem kisnemesek is éltek Batykon. Ebben az évben az elkészült összeírás szerint 3 nemes élt itt. 1786-ban kétséges nemes volt Katona György, aki később igazolta nemesi származást. A nemesi származás nem sokat jelentett a viselőik számára, hiszen jobbára ugyanolyan házakban laktak, mint a jobbágyok, csak a szabadabb jogi és

adózási helyzet jelentett némi kiváltságot. Ha meg akartak élni, ugyanúgy földet kellett művelniük, mint jobbágytársaiknak. 1790-ben nem lakott nemes a faluban, tehát erre az időre elköltöztek innen.²⁷²

A Mária Terézia által elvégzetett úrbéri rendezés után a jobbágyok helyzete nem sokban változott, inkább csak annyi a különbség, hogy egységesebb lett a szolgáltatások rendszere, nem voltak jelentősebb eltérések a különböző földesurak jobbágyságai tekintetében. A további lázongások után 1794. augusztus 22-én II. József király kiadta jobbágyrendeletét, ebben eltörölte a „jobbágy” elnevezést, biztosította a személyi és költözködési szabadságot. A paraszt ezután szabadon tanulhatott, mesterséget végezhetett, ingóságai és szerzett javai felett szabadon rendelkezhetett, telkének használatában földesura nem zavarhatta.²⁷³ A király „türelmi rendeletében” rendelkezett a vallásszabadságról is, amelyben engedélyezte a protestánsok számára a szabad vallásgyakorlást és a templomépítést. II. József 1790 januárjában, nem sokkal halála előtt visszavonta minden korábbi rendeletét, kivéve a most ismeretét türelmi és jobbágyrendeletét. Bár ezek után még mindig voltak jobbágylázongások (például 1802-ben a közelben fekvő Hosszúperesztegen is) de ezek Batykot nem érintették.

A 19. század elejének eseményei

1789. július 14-én Párizsban kitört a polgári forradalom, a nép elfoglalta Bastille-t. A forradalom híre és eszméi bizonyára hamarosan eljutottak Magyarországra és Batykra is, de itt különösebb visszhangot nem váltott ki. A forradalomnak másféle hatása és következménye lett a vidéken. Az 1799-ben hatalomra került Bonaparte Napóleon, 1804-ben császárrá koronáztatta magát és erőszakosan igyekezett megszerezni a hatalmat Európa felett. 1809-ben háború tört ki Napóleon és I. Ferenc osztrák császár között. A francia seregek megverték a császári sereget és május 13-án bevonultak Bécsbe. A francia csapatok május 15-én magyar területre léptek, a magyar nemeseket fegyverbe szólították a betolakodók ellen. A Napóleon vezette francia csapatok 1809. június 14-én Győr mellett megverték az elmaradott, osztrák és magyar nemesekből álló sereget. Az osztrák-francia háború eseményei közvetlenül érintették Batykot is. A magyar nemesi sereg a csata előtt Vas vármegyében, Szombathelyen gyülekezett, innen Hosszúperesztegre érintésével vonult Győr felé. A francia segédcsatások egy része Olaszországból a mi vidékünket útba ejtve vonult észak felé 1809 júniusának elején. A francia sereg útja Batykon át vezetett Győr felé. Előttük és utánuk osztrák és magyar csapatok vonultak erre.

Az események után készült a „Jegyzéke azon kárvallásoknak, melyeket ezen T.N. Zala vármegyei Szántói járásbéli Nemes urak és rész szerint adózó emberek a közelmúlt Francia háborúnak alkalmatosságával az ellenségétől és rész szerint a Császári katonaságnak több rendbéli általkelése és megállapodása miatt szenvedtek.”²⁷⁴ A jegyzékben szerepel Batyk is, a falubelieknek 2022 forint kára lett. Személy szerint Bolla István mester 194 forint 30 krajcár, Gál György és Magyarász László pinkóczi molnár 218 forint kárt szenvedett. A részletes felsorolásból kiderül, hogy a károkat nem is annyira a francia katonák okozták, hanem a császári csapatok. A franciák számlájára írható Pál György ládájának feltörése, amiből 14 Ft készpénzt és ruhaneműket raboltak el. A pinkóczi molnártól élelmiszert és ruhaneműket vittek el, 8 akó borát megittak és egy bögötei emberrel a lábáról lehúzták a csizmáját is. Bolla István tanítóra puskát fogtak a ládáját feltörték, belőle ruhaneműt és egy ezüst zsebórát vittek el, valamint élelmiszert is raboltak tőle. A Herczeg János vezette magyar nemesi felkelők leginkább takarmány vettek el az állataiknak, de Döme Istvántól egy ökröt is elhajtottak. Az utánuk átvonuló franciák a fent már ismertetett rablásokon kívül takarmányt kértek a falutól és 61 házikenyeret. Az utánuk nyomuló 4000 főnyi magyar sereg 30 akó bort megivott, 81 kenyeret valamint a helybeli zsidó levágott ökrét megették. A lovaiknak rengeteg takarmányt, szénát, zabot, gabonát vettek el. Miklós Mihálytól elvették a lovát, Pál Jánosnak, Pál Ferencnek, Koller Jánosnak a csizmáját vették el, Perom József csizmáját pedig az utcán feldöntve a lábáról húzták le. Az utánuk érkező Meskó tábornok vezette nemesi felkelők Zalabérben táboroztak le, a tábor őrei Batykon állomásoztak. Ez a nemesi sereg csak takarmány vett el a parasztoktól. Az utánuk érkező Jelasics féle horvát regiment szintén takarmányt és állatokat (ludat, malacot) vett el a batykiaktól. Készpénzben összehasonlítva a franciák által okozott kár 494 forint, az osztrák csapatok által okozott kár pedig 1968 forint volt. A károkról Koller János bíró, Bolla István jegyző, Adorán György, Pál János, Rózsa Pál, Lőrincz János, Perom György és Hosszú József esküdtek állítottak ki bizonyáglevelet. A katonai átvonulások okozta veszélyérzet a pénze elrejtésére ösztönözte a parasztokat, ennek köszönhető egy nagyon érdekes érelelet Zalavégen.²⁷⁵ A Napóleoni háborúról szólva Jókai Mór „A névtelen vár” című regényében megemlíti, hogy Zalabérben királyi sereg táborozott és vesztgelt egy hétig.²⁷⁶

A 19. század első felében került sor a falvak határainak a hivatalos megállapítására és kijelölésére. Ezeket az elhatárolásokat a vármegye tiszttségviselői végezték. 1823-ban Gyöngyössy Pál türjei prépost kérésére elhatárolták a türjei prépostság uradalmához tartozó birtokokat a szomszédoktól. Szeptember 30-án került sor a batyki határ bejárására Batyk-Türje-Szentpéter

hármashatártól egészen a Batyk-Véged-Türje hármashatárig. Batyk-Türje-Szentpéter faluk között a hármashatár egy „Hállás dombo” nevű helyen volt. Itt Batyki részéről megjelent Káldy György részbirtokos, Törös István Barthodeiczky úr ispánja, Vincze András bíró és a helység elöljárói. A jelenlévők Batyk és Türje között összesen 45 határjelet újítottak meg, ezek általában földhalmok voltak. A bejárás során érintett helynevek: Türjéről Batykra vezető postaút, Batyki szántóföldek és a Türjei erdő között húzódó határ, Batykról Ötvösre vezető szekérút, Batykról Peresztegre vezető út, Batyki Nyíres. A Szentgrót-Türje-Szentpéter közötti határok felsorolásakor említik a Szentgrótról Peresztegre a Zala folyó bal partján vezető szekérutat is.

1835. szeptember 3-án Batykon került sor arra a tanúkihallgatásra, amelyben a környékbeli emberek írásban bizonyították, hogy hol volt a Zalabér és Batyk közötti határ. Vég Ferenc ötvösi béres szerint – aki korábban zalabéri csordás szolga volt – ha a Pinkóczi patakon túl lévő éren átmént a zalabéri csordával, ahonnan a batykiak visszaverték, később az ökröket sem őrizhette a Zalán túl, a batyki réteken. A batyki határ a Zala folyó volt. Aki ezen túl ment, azt megverték, volt, akit a Zalába akartak vetni. Kertész János bögötei lakos, Horváth György Batykra benősült volt zalabéri lakos és Kulcsár Pál pakodi lakos is megerősítette a fentieket. Az írást hitelesítette Pogácsics Ferenc Batyk helység bírása és Perom József. Írni nem tudtak, így csak keresztet rajzoltak. Bognár István csehi lakos szerint a batyki határ az ún. Kis János hídján át az éren lefelé a Zala folyóig, innen a Zala folyó, a Hármási malomnál nem az ázott, hanem a valódi Zala folyó választja el a zalabéri és batyki határt. Szerinte a merkőcei és a Cigányrétre is csak erőszakkal hajtották át a zalabériket az állataikat. 1836. szeptember 3-án került sor a batyki és a zalabéri határ elválasztására. Ezen az elválasztáson Batyk birtokosai részéről megjelentek: Zalabéri Horváth János kamarás, Szita Sándor türjei kormányzó, Fr. Kovács Erasmus csornai és türjei nagyrépostság ügyvédje, Tárnok Alajos főszámvevő és Csértán Sándor a szentgróti uradalom ügyvédje, Horváth József Mezőszegedi Szegedy Ferenc verőcei főispán tisztartója. A falu részéről: Hosszú János öregbíró, Jakab Ferenc, Horváth György, Rózsa János, Perom József, Rózsa József, Bus Gergely, Varga József, Bognár Mihály, Koller György, Vincze András, Takács László, Vidák István esküdtek, Tóth János, Koller János, Pál János, Döme István több falubeli lakos. 1845-ben került sor a Batyk és Véged közötti határ kijelölésére.²⁷⁷

1826-ban Batyk adózói többször is panaszt tettek Zala megyénél a rájuk nehezedő terhek miatt. Az április 29-én kelt bejegyzés szerint a katonaság élelmezésére havonta beszállítják az előírt terményeket a rendeltetési helyre, ennek ellenére minden hónapban kötetezik őket, hogy a türjei „életes tárbul” Sümegre élelmet szállítsanak a katonaság részére. Május 29-én panaszt tettek,

hogyan katonatartás címén 1823-ban 55 Ft 18 krajcár, 1824-ben 66 Ft 41 krajcár, 1825-ben 43 Ft 12 krajcár összeget vittek el tőlük, amely kár megtérítését kéri Salamon Viktor volt katonai biztostól. A megye Horváth Antal főszolgabíró jelentésére intézkedéseket tett, majd augusztus 7-én, a közgyűlésén „a batyki és kiskomáromi helységek által a katonaság számára kiszolgáltatott természetmennyek ára adójukban be nem számítása eránt tett panaszoknak megvizsgálásáról” tett jelentést terjesztettek elő. Csík Boldizsár számvevő jelentette, hogy a vármegyegyűlésen elhangzott panaszokat Türrén megvizsgálta. Megállapította, hogy a szántói járás több helysége – nem csak a két falu – Katonatarló könyvéből kiderült, hogy 1812 óta több terményt szolgáltatott be a katonaság részére, mint amennyit az adóba beszámítottak. Az ügy kivizsgálására bizottság alakult a megye és a katonai biztosok részvételével.²⁷⁸

Egy 1830-as összeírás szerint Batyk többek között Káldy György türrői prépost és a Batthyány család uradalmához tartozik. A falubeli adózók száma: 178 fő. Az itt lakó családok közül jobbágy: 62, zsellér: 22, ház nélküli zsellér: 3, szolga: 4, kézműves: 3. A házak száma: 84.

Batyk földje az urbárium szerint II. osztályú, valójában azonban a földek 1/4 része I. osztályú, 1/4 része II. osztályú, 2/4 része III. osztályú, a földek egy része terméketlen, a többi föld kövecses, homokos sík, a Zala áradásainak ki van téve. Az őszi szántás háromszoros, a tavaszi kettős, azokat kettős befogóval végzik el. Egy pozsonyi mérőnyi földre 30 kocsi trágya kell, mely négy évig hatékony, évente a földek 1/50-ed részét trágyázzák meg. A szántóterület 990 mérőnyi, amelyet kétszeres vetésforgóval művelnek és két és félszeres átlagtermést hoz. A kettős vetésforgó szerint a földeket három egyforma kiterjedésű területre osztják, amelyből egyharmad rész az ugar. A földeket 3/4 részben őszi, 1/4 részben tavasszal vetik be. Ősszel búzát és rozsot, tavasszal árpat és zabot vetnek. Az átlag földbér 31 krajcár, a kilencedet természetben adják.

A községnek 18 kaszásnyi rétje van a bikák és ökrök téli eltartására. A 18 kaszásnyi rét, jövedelme 15 Ft 54 krajcár. A téli eltartására 6 libra szénát számítanak naponta, szalmával keverve. Ez 5 óra 900 libra szénát jelent. A batykiak által tartott állatok között 98 igás ökör, 43 különböző korú tehén, 24 három évnél öregebb ló, 50 juh, 48 sertés volt. A tehenet 5 hóig fejik.

Egy kovács, két molnár és egy juhász van a községben. A kovács negyedévig dolgozik, míg a molnárak egész éven át dolgoznak, mindhárman segéd nélkül végzik munkájukat.

Batykon a katonai élelmezési költség 133 Ft 2/5 krajcár volt. A házi italmérés, azaz „koresmáltatás” a községi kasszába 4–5 Ft hasznót hoz negyedévente. A községben sűrűn vannak katonai átvonulások, de sok előfogatot kell adniuk a szállításhoz és a közlekedéshez is.

Batyk legközelebbi piaca Keszthelyen volt. Az összeírás készítői a termények értékét a megye által megszabott árakhoz, 7 évre visszamenőleg a keszthelyi piac áraihoz viszonyították.²⁷⁹

Ebben az időben már több kisnemesi család is élt Batykon. Kétségtelen nemesnek tartottak négy családban összesen 10 férfit. Nemes volt Bolla Lukács, Katona Ferenc, Kulcsár István és másik Kulcsár István családja.²⁸⁰

Mivel a Batykon átvezető Sümeg-Zalaegerszeg között fontos vármegyei út volt, ezért nagy volt a falu átmenő forgalma is, azonban hátrányai is voltak, nemcsak előnyei. Batyk ezen az úton lóváltó állomás és pihenőhely volt. 1832-ben a közgyűlésen Bolla István batyki iskolamester „*avégett esedezik, hogy mivel Batykon nem csak az átvonuló katonaság, hanem a tisztviselő urak is lovakat váltanak, ez nagy terhekkel jár a községre, amiért eddig semmi jutalmat nem kaptak, ezért kérik a gyűlést, hogy a részökre valamely állandó jutalmat megszavazni méltóztassanak.*” A megye megvizsgálva a panaszt, jogosnak találta, mivel sok foglalatossággal jár a katonaság és a fuvarok kiszolgáltatása. Azonban nem adott rá pénzt, hanem elhatározta, hogy Rumy Károly alszolgabíró utasítsa a zalabéri állomáson lévő Fekete Ignác biztost, hogy tegye át a lakását Batykra, ahol több munka adódik, vagy egyezzen meg a panaszos tanítóval a teendők felosztásában. Mivel valóban sok fuvar esett a falubeliekre, ezért ugyanezen évben a Batyk helységbeli lovas adózók kérték a vármegyét, hogy adóban járó tartozásukon felül szolgált 71 Ft. 47 ezüst kifizetését. A közgyűlés a kérést kiadta a számvevőhivatalnak vizsgálatra.²⁸¹

A tiszti fuvarok ügye később sem jutott nyugvópontonra, mert a terheket a vármegye nem kívánta csökkenteni. Időszakonként ugyan kifizette a falubelieknek a felmerült többletköltségeket, de ezt a parasztnak kellett kérni. Ha ők nem kérték a járandóságukat, önként nem fizettek. Egy ilyen kérés után 1833. november 4-én a megyei gyűlés Batyknak a tiszti fuvarokért járó 116 Ft. 6 krajcárnak a házi pénztárból való kifizetésének elrendeléséről tárgyalt. 1834. május 10-én a közgyűlés újra csak Batyknak a tiszti fuvarokért járó 139 Ft. 48 krajcár kifizetésének a megrendeléséről tárgyalt. A megye hozzáállását mutatja egy négy évvel későbbi eset. 1838. november 26-án arról döntött, hogy a Batyk helységbeli adózók részére fuvar bérében főlegesen kifizetett 250 Ft. 30 krajcár visszafizetetését Koppány Ferenc főadószedőnek kiadják.²⁸² Tehát ha véletlenül túlfizetés fordult elő, akkor azonnal intézkedtek a visszavételéről.

1834 márciusa a környéken a tüzek hónapja volt. 18-án egy pipától nagy tűz támadt Batykon. A plébános visszaemlékezése szerint „*mivel szörnyű nagy szél fúj, egy fertál [negyed] óra alatt egész a falu végéig 40 házat a tűz meg emésztett.*” 19-én, a szomszédos Végeden (Zalavégen) is nagy tűz volt, a

fél falu a templommal együtt leégett, még a harangok is megolvadtak. Öt nappal az első tüzeset után, március 23-án újra tűz támadt Batykon és a körülötte épen maradt házak közül is leégett 12 ház.²⁸³

Mivel a tüzesetek a parasztoknak hatalmas károkat okoztak, mindenki a maga földesurához fordult segítségért és kölcsönért, hogy a házaikat újra felépíthessék. A jólelkű Batthyány Jánosné grófnő részint pénzben, részint anyagokban 1102 forint segítséget adott a batyki jobbágyoknak.²⁸⁴ A bajba jutott gazdáknak Zala megye is próbált segíteni. 1834. június 23-án a közgyűlés a Batyki és Végedi elégett adózók 3 évre adómentesség és elégett irataik érdekében benyújtott kérelmére küldöttség kiküldése ügyében tárgyalt. A bizottság megállapításai szerint március 18-án és 22-én volt tűz Batykon, amelyek során összesen 61 ház égett le, összesen 14.687 Ft kárt okozva. Az 1835. évre a falubeli adózóknak Batykon 1.741 Ft, Végeden 1.054 Ft adót engedtek el.²⁸⁵ 1838-ban újabb, bár arányaiban sokkal kisebb tűz lehetett Batykon, mert a károsultak, Koller János, Pál János, Könnyid János, Könnyid Mihály, Lisztes István kérték az adójuk csökkentését a károk miatt. December 7-én a vármegyei közgyűlés az adózóknak a tűz által okozott kára miatt a házipénztárba járó adó csökkentéséről tárgyalt. A közgyűlés kiadta Tolnay Károly szolgabírónak, hogy írassa össze a károsultak kárát és adójukat, ami alapján dönthetnek az ügyben.

A falubelieket a vármegyei tisztviselők is többször megkárosították, nem csak az uradalmi intézők. 1839. március 11-én a megyegyűlésen szó volt a Zalabér, Batyk és Véged falvakbeli adózóknak még Salamon Viktor katonai biztos idején, a katonaságnak járó élelmiszerek beszolgáltatása ügyében tett megkárosításáról. A beszolgáltatott élelmiszerek egy része nem került elszámolásra. A károsultak a sérelem orvoslását és káraik megtérítését kérték. Az ügy egy év múlva is húzódott, mert 1840. március 9-én a közgyűlés újra tárgyalt az adózók panaszáról. Ekkor a kiszolgáltatott „természetmények” azaz élelmiszerek árának az adóba való be nem számítása miatt kiküldött választmány jelentését hallgatták meg.²⁸⁶

1839-ben próbáltak lépni a falu lakói a rétjeik csatornázása ügyében. Jelenleg, sok évvel a Zala folyó szabályozása után is vannak vizenyős területek Batyk határában, ezért elképzelhető milyenek voltak akkoriban a viszonyok. Szeptember 14-én tárgyalta a megyei közgyűlés a Batyk helységbeliek kérését a határban levő posványos rétek felárkoltatása ügyében. A falubeliek kérését földesuraik közvetítették a vármegye felé.²⁸⁷

A megyegyűlés előtt más ügyek is szóba kerültek. Valamikor 1839-ben a batyki jobbágyok panaszt tettek Mároki József és fia valamint Laki József és szolgálja ellen, akik a réten lévő szénájukat elégették. December 9-én a megyegyűlés előtt Csány László bíró által Antal József, Kovács György és a

többi Batyk helységbeliek visszavonták a szénájuk megégetése tárgyában tett panaszukat.²⁸⁸ Közben valószínűleg valamilyen megegyezésre jutottak a kártétel ügyében a batykiak a károkozókka.

1839-ben újabb tüzeset is történt Batykon, mivel december 9-én tárgyalta a vármegye a Batyk helységbeli adózók kárának és a háziadójuk összeírásának ügyét Tolnay Károly szolgabíró előterjesztésben. Az öt károsult adóját mindössze 2 évre engedték el, mert csak a pajták és a termények égtek el, a házaik megmaradtak.²⁸⁹

A reformkor és a szabadságharc batyki eseményei

1839. augusztus 2-án, alig kilenc évvel a jobbágyfelszabadítás előtt Zala megye egyik tisztviselője, Hertelendy Imre járási főszolgabíró szégyenletes büntetést mért Batyk falubírójára Bus Gergely 60 éves parasztemberre. Az előzményekhez tartozik, hogy akkor lóváltó állomás működött Batykon, ahol a megyei tisztviselők, a katonaság és az utazók fáradt lovaikat pihentekre cserélhették. A tisztviselők előre jelezték, mikorra, hány lovat kérnek útjukhoz. Szokás szerint a levelet a falubíróhoz juttatták el, akinek kötelessége volt a lovakat a kért időre előkészíteni.

Az eset úgy történt, hogy Hertelendy Imre főszolgabíró előzetesen levélben kérte, hogy augusztus 2-án reggel 7 órára 4 hámos lovat tartsanak készenlétben a számára. A megérkezett levelet a jegyző magánál tartotta, tartalmát nem közölte a bíróval, hanem – mivel aratás ideje volt és nem voltak felhasználható lovak – előző nap Végedre ment lovakat kérni. Ezek a lovak fél hétre készen is voltak, de a főszolgabíró már háromnegyed hatra a faluba érkezett és a dolgokban tudatlan Bus Gergely bírót kérdőre vonta. A 60 éves ember semmilyen mérséklést figyelembe nem vette, hanem 12 botütésre ítélte. Miután a kimért büntetést kiosztotta a katona és elengedték a bírót, kijelentette, hogy jogtalan volt a büntetés. Erre Hertelendy újabb 7 botütést méretett rá. A botozást végrehajtó katona a bot vastagabbik végével összesen 19 csapást mért a falubíróra, méghozzá úgy, hogy két botot el is tört Bus Gergelyen. A veréstől az öregember egész nap nem tudott dolgozni, és lemondott a bírói állásról. A történeteken a falubeliek nagyon felháborodtak és panaszlevéllel fordultak Zala megyéhez. Az augusztus 6-án kelt levelet Bolla János batyki jegyző írta, összesen 82 aláírás található rajta. A levélben tudósítják a megyét a történetekről és közlik, hogy *„minden kedvüktől megfosztotta őket az eljárás, sajnálják az öreg embert, mivel nem tudják, hogy a főbírónak mi a baja velük”*. A panasz szerint eddig is erővel és hatalommal kellett bírót keríteni a sok terhes szolgálat miatt, de ezután még így sem kaphatnak. Kérik a vármegyét, hogy ne engedjék a hasonló eseteket a későbbiekben.

Augusztus 9-én után a vármegyei közgyűlés a batyki bíró megveretésének ügyéről tárgyalt, a vizsgálat bizonyította a fenti tényállást. Az első alispán a falubeliek védelmében hozzátette, hogy ugyan azon a napon éjjel, éjfél után két és három óra között utazott át a falun, a lovak váltása alkalmával a jegyző mondta neki, hogy a főszolgabíró is várják. *„Erre az időre rendelt lovakat, pedig most a helységbeliek a gabonahordással vannak elfoglalva.”* Hertelendy jelentése szerint, mivel a megrendelt időre a lovak nem voltak kiállítva, így a parancsának ellene szegültek, azért a bírót *„a jó rend és a függés fenntartása tekintetéből ötöt 12 pálca ütésekkel megbüntettette, s mivel a büntetés kiszenvédése után csak magát a büntetésre érdemtelennek állítván megtámadólag nyilatkozta, hogy a rendelete nem teljesítésének egyedül a jegyző az oka, ezen durván kiejtett kifejezésekért reá ezért újabb három pálca ütésekert rovatott.”* A megyegyűlés ez alapján a büntetést helybenhagyta, sőt mivel megállapította, hogy a főszolgabíró elleni *„méltatlan”* panaszt nem a bíró, hanem a mintegy 80 helységbeli aláírásával tették, továbbá, hogy a bíró a lemondott hivataláról, ezért kiküldték a másodalispánt és az alszolgabíró, hogy a bírót kötelezzék szolgálatának a kiszabott határidőig történő viselésére, valamint vizsgálják ki, kinek a felbujtására, ki írta a panaszlevelet.²⁹⁰

Augusztus 18-án Türrén tartottak vizsgálatot a kinevezett bizottság tagjai. Itt megjelent Bus Gergely batyki bíró, Koller György esküdt valamint Varga Péter, Török József, Srágli György, Bognár Ferenc, Ruzsa János, Vidák István, Varga István, Lőrincz József, Horváth György, Ruzsa László, Mészáros József, Perom László, Perom József, Takács László, Vincze András, Laki József, Könnyid József, Koller János, Varga József és Ferenc. A bizottság tagjai ismertették a megjelentekkel a megye határozatát. Erre a jelen volt batykiak közül többen *„felneszülve”*, de leginkább Koller György állította, hogy *„ha a vármegye ekképpen fog velük bántani ők ki nem állhassák, senki közülük az előljáróságot nem fogja viselni”*. Csak akkor csillapodtak le, amikor az alispán Koller Györgyöt *„belléntsre tetette”*, azaz megbilincselte. Ezután a következő dolgokat terjesztették elő: Bus Gergely a bírószágot nem szakította félbe, jelenleg is bírószkodik, a kérelemlevél írását pedig az egész helység kívánta, seregesen vonultak a jegyző házához és közösen kérték a megírását. A levél írását Bolla János jegyző elismerte. A vizsgálat után Koller Györgyöt is eleresztették.

Zala vármegye napirenden tartotta az ügyet, 1842. augusztus 8-án tárgyalt a közgyűlés az ügyről, ahol sorra vették a kiküldött bizottság jelentését és a törvényhatóságokkal való levelezés ügyét. A jelentés alapján még mindig jogosnak találták a büntetést. Megállapították, hogy kitűnik *„a Batykiak nyakas engedetlenségek ... hogy még az ottani lakosok a megye nevében ottan foglalatoskodó választmány előtt is oly annyira illetlenül viselték magukat,*

hogy közülük szinte megbilincseltetni is egy némelyet szükséges volt”. A megye tiltakozott amiatt, hogy a panasz a Helytartótanács elé került, mivel Hertelendy bíró és ők is csak a törvények és a gyakorlat szerint jártak el. A falu sem hagyta annyiban az ügyet, hanem országgyűlési képviselőjükhez fordultak, aki által a budai Magyar Királyi Helytartótanács elé került az ügy. 1842. április 5-én, a Helytartótanács ülésének döntéséről készült leirat a vármegye döntését törvénysértőnek találták. Kérik, hogy adjanak információt számára, mivel az ügy a „legfelsőbb figyelmet vonta magára”. A megye november 4-ei végzését, amit a törvényhatóságokkal való levelezés tárgyában és az országgyűlési követek panaszkodása ügyében hoztak, szintén törvénysértőnek találták. „A legfelsőbb meghagyások rosszallása mellett” kötelességévé teszik a megyének, hogy tartsa magát az 1809. május 30-án hozott rendelethez.²⁹¹

1842. szeptember 28-án tartott újabb ülésén a Helytartótanács a betervezett iratok tanulmányozása után azt a döntést hozta, hogy „miután a kérdésben forgó szolgabíró által rendelt pácza ütések sem indító okokra, sem pedig számukra nézve elegendőképpen nem igazolhatóknak nem tekintethetnek, ezen tisztviselő hasonló esetekben ezentúl szem előtt tartandó nagyobb mérséklésre utasítandó lészen”. Tehát a Helytartótanács Batyknak adott igazat, a súlyos igazságtalanságot elkövető szolgabírát viszont csak „ejnyebeyne” kategóriába sorolható ítélettel sújtotta. November 7-én a Helytartótanácsi döntést szó szerint átírta és megszavazta Zala vármegye közgyűlése, amit írásban ki is adtak Hertelendy Imre szolgabírónak.²⁹²

Mint láthattuk Batykon az átvezető út nagy forgalma miatt sok tisztviselő és katona megfordult. Ezek egy része károkat is okozott a falubelieknek, mint például 1840-ben az átvonult „Toscanai Nagyherceg” nevű ezred katonasága. Augusztus 10-én került a megyegyűlés elé a Batyk részéről betervezett panasz. A helység kérést terjesztett be a megyéhez a katonaság által igénybevelt 1 napi szállásolás költségeinek, 3 Ft 52 krajcár kifizetése tárgyában. A megye a kérés teljesítését elutasította, így annak lakóira hárította a megyei terhek egy részét. A katonaság egyébként ugyanekkor Zalabérben 2 napot szállásolt, akik hasonlóképpen panaszkodtak emiatt. Ugyancsak a terhek áthárítását érzékelhetjük az 1841. december 6-án tárgyalt panasz ügyében is. A Batykon lakó lovas adózók az általuk adón felül kiszolgáltatott fuvar árának a megtérítését kérik Zala vármegyétől.²⁹³

A batykiak több ízben a fentieknél kisebb horderejű dolgokkal is a megyéhez fordultak. 1841. április 26-án Batyk és Véged lakói együttesen tettek panaszt, miszerint Krausz Jakab és Radis Simon zsidók a tőlük megvásárolt széna árát nem fizették ki. A panaszosok kérték a vármegyét, hogy segítsen nekik a pénz megfizetésében. Esetenként a falubeliek egymás közötti vi-

szálya is a megye elé kerülhetett. 1842. március 3-án a közgyűlés Takácsi András batyki iskolamester batyki bíró elleni panaszja ügyében tárgyalta. A mester tiszti vizsgálatot kért a „*rajta elkövetett méltatlanság és Isten elleni káromlások*” kivizsgálására. (Sajnos a jegyzőkönyvben konkrétumot nem írnak az ügyről, még a bíró neve sem derül ki belőle.)²⁹⁴

1843. szeptember 18-án a megyegyűlés a batyki és végedi lakosok panasza kivizsgálására Csillagh Lajos másodalispánt nevezte ki. A két falu lakói a Hármasi malom zúgója által a merkőcei réteikben okozott kár kivizsgálását és a Hármasi malom vízszintjének a leszállítását, a batyki faluvégén alul lévő patak folyásának kiigazítását is kérték. 1844-ben a faluk lakóinak a közmunkákkal kapcsolatban adódtak problémái. Június 10-én a Batyk és Véged falubeliek az út csináltatás miatti túlzott terheléseik miatti panaszkodtak. Augusztus 12-én a vármegyei közgyűlés előtt Septey Ádám szolgabíró ellen tettek panaszt, miszerint ő a „*közmunkára szerfelett lett szorításukat*” intézi. Septey Ádám nyilatkozatából kiderül, hogy érdemtelenül panaszkodtak rá, mivel erejükhez arányosan állapította meg a közmunkát, a készítendő rendes országutak csinálását, a munkánál figyelembe vette a tűzvész által okozott káraikat is. Septey szerint a batykiakat a jegyző bujtotta fel azzal a reménnyel való kecsegtetéssel, hogy az útcsinálás alól fel lesznek mentve. Ezért a vármegye kiadta Tolnay Károly főszolgabírónak, hogy a batyki jegyzőt a „*bujtogatásért a helyszínen keményen dorgálja meg, és a jövődökre a fenyték terhe alatt azoktól eltiltsa*”. 1845-ben újra az elmaradt kifizetések ügye került terítékre, mert november 10-én tárgyalta a közgyűlés a batyki adózók kérelmét, amelyben a tiszti fuvar bére fejében járó 164 Ft 53 krajcár és a szállásbérről járó 98 Ft 41 krajcár kifizetését kérik.²⁹⁵

Az 1840-es évekből több bírói számadás is fennmaradt, amelyekben Batyk falubírói elszámoltak a vármegye felé az általuk beszedett adókról és egyéb pénzekről. 1843. október 30-án készült el Perom József, az 1842/43. évi számadása, ami összesen 99 adózó névsorát és a rájuk kivetett adót tartalmazza. A beszedett 383 Ft hadiadóról és 366 Ft házi adóról Perom József az új bíró, Tóth József és a képviselőtestület: Bognár Ferenc, Pogácsics Ferenc, Varga József, Perom László, Szilasi József, Laki József esküdtek valamint Jakab Ferenc, Kovács György, Bus Gergely, Rózsa János, öreg Vincze András, Ruzsa József, Könnyid János, Takács László, öreg Varga Péter, ifjú Varga József, Kiss György, Vidák István, Koller János, Horváth György előtt számolt el. 1844-ben készült Tóth József, az 1843/44. évi számadása. Az általa beszedett királyi adó 182 Ft 45 krajcár a hadiadó 322 Ft 16 krajcár volt. Az elszámolásban szerepel Bognár Mihály 1841. évi bírónak a 4 Ft 38 krajcáros tartozása is. Az elszámolásokat Takácsy András hites jegyző készítette el. 1846-ban készült el Rózsa József 1845. évi számadása. A beszedett adó ösz-

szesen 610 Ft 49 krajcár volt. Az elszámolást ezúttal Nagy József hites jegyző készítette.²⁹⁶

1847–48-ban változások álltak be Batyk földesurai sorában. A reformkor ideje alatt elszegényedett Zalabéri Horváth János császári és királyi kamarás arra kényszerült, hogy eladja családi birtokait. 1847-ben a környéken letelepedő báró Mikos Eduárdnak adta el batyki és végedi birtokainak egy részét, majd 1848. június 1-jén a zalavári konvent előtt eladta a maradék birtokait és az azokban lévő jogokat gróf Pejacevics Ferdinándnak és örököseinek. A birtokok – amelyek Zalabér, Nagytilaj, Batyk, Véged, Csáford, Dabrony falvakban valamint a pakodi és nagytilaji hegyekben voltak – nagysága 3400 hold, az ára pedig 310.000 ezüst forint volt.²⁹⁷

Sem az 1848. március 15-ét megelőző sem a forradalom kitörését követő időszakból nem maradtak fenn olyan adatok, amelyek a forradalom és szabadságharc helyi eseményeiről szólnak. A szabadságharc hadjáratai és csatái nem érintették Batykot, csak kisebb katonai átvonulások történtek. A falubeliek azonban így is kivették a részüket a harcokból, mivel összesen 17 katona – köztük többen önkéntesként – harcolt a honvédek között. (A 19. század elejétől voltak hagyományai a katonáskodásnak a falubeliek között. Ismerjük az 1807–15 között katonáskodó csapói Rózsa György, az 1820–31 között katonáskodó Pogacsics Sándor és az 1835–40 között katonáskodó Németh József nevét. Rózsa György a Napóleoni háborúkban veszthette életét, mert később csak az özvegye szerepel.²⁹⁸) A katonák egy része azonban nem önként, hanem a falura kivetett keret alapján lett honvéd, mivel az összlakosság száma alapján bizonyos számú katona állítására kötelezték a falvakat, így Batykot is. Azokról, akiknek a neve után nem szerepel semmilyen adat, csak annyit tudunk, hogy a szabadságharc bukása után büntetésből besorozták az osztrák seregbe és külföldre vitték. Előfordulhat olyan eset is, hogy közülük valaki már 1848 előtt is katona volt és egységével együtt átvált a szabadságharc során a magyar oldalra. A batyki honvédek mindegyike földműves származású lehetett és mint látjuk rang nélkül, közvitéztként harcoltak a honvédseregben. A következő batyki lakosok vettek részt a honvédsereg harcaiban:

Bencsik Gergely

Bognár Ferenc I. földműves közvitéz 56. honvédzászlóalj.

Bognár Ferenc II. földműves közvitéz 47. honvédzászlóalj.

Bognár Ferenc III.

Gál János

Hosszú Mátyás

Jakab Ferenc

Koller András	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Márkus Ferenc	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Márkus János	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Mészáros Ferenc			
Pál Ferenc	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Rózsa Antal	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Ódor János			
Ódor József			
Tóth József	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.
Török József	földműves	közüvitéz	56. honvédzászlóalj.

A következőkben, főbb vonalaiban nézzük át annak a két zászlóaljnak a történetét, amelyben batyki honvédek harcoltak. A 47. honvéd zászlóalj a zalai önkéntes nemzetőr-zászlóaljból alakult 1848 őszén. Katonái először a Mura-Dráva vonalon harcoltak, ahonnan Budára és az Alföldre vonultak, részt vettek a szolnoki csatában, majd Tokaj, Miskolc és Eger környékén harcoltak, részt vettek a Tavaszi hadjáratban. Ott voltak a tápióbicskei és az isaszegi csatában is. 1849 áprilisában a Felvidékre vonultak, ahol részt vettek a nagysallói és a komáromi csatában. Komáromból Buda alá vonultak, részt vettek a budai vár ostromában és május 21-ei bevételében, ahol nagy dicsőséget szerezve elsőként törtek be a várba. A zászlóalj zászlótartója Püspöky Grácián tűzte ki a várra elsőként a győztes lobogót. Buda bevétele után újra a Felvidékre vezetett a zászlóalj útja, majd Komáromból Vác, Losonc, Miskolc, Nyíregyháza, Debrecen, Nagyvárad és Arad érintésével jutott el a 47. honvédzászlóalj az augusztus 13-i világosi fegyverletételig. A zászlóalj fennállásának ideje alatt összességében több mint 15 csatában vett részt, sok-sok katonáját elveszítve.

Az 56. honvédzászlóalj 1848 októberében alakult teljes egészében zalai származású katonákból. Ez a zászlóalj is harcolt a Mura vonalának védelmében, majd Veszprém, Fehérvár útvonalon a Dunához vonult. 1849 januárjában a Dunán átkelve Szolnokra vonultak, Mezőköved vidékén harcoltak, majd 1849 márciusában a Tiszántúlra, onnan a tavaszi hadjárat során Pest vidékére vezetett az útjuk. Részt vettek az isaszegi csatában és Buda ostromában, majd az Esztergom, Érsekújvár vonalon a Vág-menti hadjáratban harcoltak. Később Komárom és Győr körül harcoltak, majd részt vettek a világosi fegyverletétel után is harcoló komáromi vár védelmében Klapka György tábornok vezetésével. Az 56. honvédzászlóalj az egyéves fennállása alatt 13 ütközetben vett részt, amelyekben hasonlóan a 47. honvédzászlóaljhoz, komoly veszteségeket szenvedett.²⁹⁹

A világosi fegyverletétel után Haynau és emberei igyekeztek megfélemlíteni az országot. Báró Vernhard tábornok, Pécs kerületi parancsnok október 15-én kiadott rendeletében intézkedett a fegyverek begyűjtése valamint a rablók és fegyvert fogók ellen hozandó rögtönítélet ügyében. A tábornok rendeletét a megyei aljegyzőnek és a járási alszolgabírónak kellett kihirdetnie és megmagyaráznia a vármegye falvaiban. Ennek megtörténtét 1849. október 30-án kelt levelükben Batyk helység előljárói bizonyítják. A levél aláírói: ifjú Laki József a helység bírása, Lőrincz József öreg esküdt, Pagacsics Ferenc, Jakab Ferenc, Vincze György esküdtek, a jegyző távollétében Székely József végedi jegyző által írásba foglalva. A fegyverbegyűjtésről szóló rendelet alapján a mindenkori batyki falubíró tarthatott fegyvert magánál. Mivel sem mezőőr, sem hegypásztor nem volt, ezért ő volt az egyetlen ember, akinél fegyver maradhatott Batykon.³⁰⁰

A földek tagosítása és a jobbágyfelszabadítás

A 18. század végére és a 19. század elejére a magyar mezőgazdaság egyik nagy problémájává vált, hogy a birtokok többsége egymástól távol, a falu határának különböző dűlőiben feküdtek. Ezért a földek művelése körülményes és bizonyos értelemben gazdaságtalan volt, mivel a megközelítés miatt sok idő ráakódott a tényleges munkaidőre. Ennek kiküszöbölésére szolgált az úgynevezett tagosítás, amelynek során közös megegyezés alapján az egy birtokoshoz tartozó földeket egy tagba vonták össze a falu határának átrendezésével. Magyarországon a reformkorban kezdődött el a különböző falvak területén szétszórta fekvő birtokok tagosítása. A szomszédos Végeden Zalabéri Horváth János királyi kamarás, végedi birtokos kérésére már 1840-ben sor került az első kísérletre, ami lényegesen megelőzte az ország távolabbi vidékein zajló tagosításokat.

Nem sokkal a később Batykon is sorra kerülhetett a tagosítás, mert 1845. május 26-án a vármegyegyűlés tárgyalta a batykiak és végediek kérését, miszerint az arányosítás eszközzésére egy választmány kiküldését kéri. A tagosítás során nemcsak egy tagba kerültek a több helyen levő birtokok, hanem elkülönítették egymástól az úri és jobbágyi tulajdont is. Az elkülönítés és tagosítás során különböző sérelmek érték a falubeli jobbágyokat. 1845. november 10-én a batyki jobbágyok a legelőjük elkülönítése érdekében szenvedett sérelmek orvoslását kéri. A következő évre sem oldódott meg a legelő problémája, mert március 2-án a vármegyei közgyűlés újra tárgyalta a batyki jobbágyoknak a legelő elkülönítése ügyében benyújtott panaszát, az őket ért sérelmek megvizsgálását kéri, és jelentést sürgetnek az ügyben.³⁰¹

1847-ben készült el Batyk birtokkönyve, ebben a következő adatokat találjuk a birtoknagyságra vonatkozóan:³⁰²

Birtokosok szerint:	hold	□-öl
Batthyány Károly	119	733
13 6/8 hely, 2 zsellér	403	293
Szegedy Ferenc	123	112
7 2/8 hely, 6 zsellér	213	63
Türjei prépostság	78	247
17 4/8 hely, 2 zsellér	501	576
Zalabéri Horváth János	44	803
3 egész hely, 4 zsellér	75	607
báró Mikos Eduárd	16	930
6/8 hely.	23	38

Jogállás szerint:	hold	□-öl
Majorsági birtok	402	120
Úrbéri birtok	1216	177
Plébános, mester, község	22	330
Közlegelő	278	600
Összesen	1920	93

A megkezdett tagosítás a különböző politikai természetű akadályok és az 1848–49-es szabadságharc miatt jelentősen elhúzódott, ebben a helyzetben érkezett el Magyarországon a jobbágyfelszabadítás. Az utolsó rendi országgyűlésen 1848. március 3-án Kossuth Lajos terjesztette elő javaslatát a közteherviselés kimondásáról és a kárpótlás melletti jobbágyfelszabadításról. A március 15-én elfogadott törvényt V. Ferdinánd király áprilisban szentesítette, ennek értelmében a jobbágyságot felszabadították a személyi kötöttségektől, az úriszék bírászkodása alól, megszüntették a földesúri szolgáltatásokat és az egyházi tizedet. Azok a jobbágyok, akik úrbéres jobbágytelekkel rendelkeztek, saját tulajdonként kapták meg azokat. Tehát a jobbágyok és zsellérek azt a jobbágytelket és a hozzá tartozó földterület kapták meg saját tulajdonuként, ami az urbáriumban a saját maga vagy ősei nevéen szerepelt. A földbirtokosok az így elvesztett területeikért cserébe állami kárpótlást kaptak.

A jobbágyfelszabadítás során Batykon összesen 42 egész 2/8 jobbágyhely valamint 14 zsellérhely ment át a felszabadítottak tulajdonába. Ugyanekkor Zalavégen 27 jobbágy- és 58 zsellérhely, Zalabérben 11 6/8 jobbágy-

és 82 zsellérhely került a volt jobbágyok és zsellérek tulajdonába. Az adatokat összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a batykiak szomszédaiknál sokkal előnyösebb helyzetbe kerültek, mert több volt az egy főre jutó földterület. Zalabérhez és Zalavéghez képest szinte elenyésző az itteni zsellérhelyek száma, ami a nagybirtokrendszerrel van összefüggésben, amíg a szomszédok területének nagy része valamilyen uradalom vagy nagybirtok részét képezte, addig Batyk földjei a jobbágyok és zsellérek művelése alatt álltak. Ez a helyzet azt is jelentette, hogy a falu lakói viszonylag gazdagabbak voltak, mint a másik településeken élők.

A jobbágyfelszabadítás után folytatódott a tagosítás is, de ebbe már a parasztok kezében lévő területeket is bevonták. Batyk és Zalavég különleges helyzetbe került, mert nagyjából azonosak voltak birtokosaik, akik ragaszkodtak ahhoz, hogy birtokaikat a két falu határában együtt tagosítsák. Ezzel Batykot és Zalavéget szinte egyesítették. 1851-ben végezték el az 1847-ben felvett birtokkönyvet, majd 1852-ben elkészítették a tagbirtokok könyvét is, ami nem került hitelesítésre. A tagbirtokok könyve szerint Batykon és Zalavégen gróf Batthyány Károly 110 hold, a türjei prépostság 79 hold, báró Mikos Eduárd 548 hold, gróf Pejacevics Ferdinánd 9 hold, Mezzőszegedi Szegedy Károly 289 hold, Bezeredy György 384 hold, Marich Dávid 137 hold földet tartott a saját kezében, a jobbágyoknak Batykon 1512 hold, Zalavégen 1342 hold jutott. 1863-ban készültek el a falu telekkönyvei, amelyeken nyilvántartották a falubeliek birtokait.

A tagosítással kialakult Batykon az a földszerkezet, amely kisebb változtatásokkal egészen a 20. század közepéig fennmaradt, az egy helyre került földekkel azonban csak időlegesen oldódott meg a parasztság problémája. Az örökösödések, földeladások következtében hamarosan újra aprózódni kezdett az egységes birtokrendszer, csak a nagybirtokosok tudták egyben tartani földbirtokaikat. A jobbágyfelszabadítás, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, a megtorlás és a kiegyezés után lecsendesedett a falu élete. Nem történtek nagy események, szinte csak a tüzesetek és járványok említésre méltók ebből az időből. Két nagyobb járványról maradtak fenn adatok a múlt század második feléből. A zalabéri plébánia Halotti Anyakönyve szerint 1855 áprilisában Batykon kolerajárvány kezdődött, ahonnan áterjedt a szomszéd községekre is. Kezdetben csak szórványos volt a megbetegedés, a járvány augusztusban és szeptemberben érte el csúcspontját, jelentősen megtizedelve Batyk és a környék lakosságát. Csak szeptember hónap végére szűntek meg teljes egészében a megbetegedések. Néhány évtized múlva, 1882 februárja és áprilisa között nagy vörhenyjárvány tizedelte meg újra a környék és Batyk lakosságát.³⁰³

A járványok mellett jelentős tüzesetek is voltak, amelyek közül néhányról írás is fennmaradt. 1864. június 26-án délután fél egykor Batykon, a nyugati részen egy pajta valószínűleg vigyázatlanságból meggyulladt és egy óra alatt 48 ház, közöttük a tanítói lak is leégett. A templom cserepes lévéen nem gyulladt meg, a fazsindelyes sekrestye azonban lángra kapott, de sikerült eloltani. 1882. július 3-án újabb tűz ütött ki Batykon, a nagy szél a külsőbéri házakra is átvitte a tűzcsóvát és égő zsuppot, amelynek következtében ott 5 ház égett le. Az itteni károkról nincs tudomásunk.³⁰⁴

A rendszeresen ismétlődő tüzesetek miatt 19. század utolsó harmadában Batyknak rossz híre volt Zala megyében. 1886. július 26-án délután 3 óra körül tűz keletkezett Batyk felső végén, amely az erős délnyugati szélben gyorsan továbbterjedt és hamarosan az egész faluvég égett. A tűzben a házak, a melléképületek, a gabona, az udvarokban tárolt takarmány és tűzifa is megsemmisült. Az oltásban részt vettek a helybeliek mellett a zalabéri, pakodi, végedi és türjei tűzoltók is. A „Zala Megye” című újság tudósításában hozzászól, hogy „a leégett épületek nagy része biztosítva volt.” Ebből a megjegyzésből tudható, hogy a tűzvész mögött biztosítási csalásra gyanakodtak. 1892-ben a már idézett újság azzal kezdte a tekenyei tudósítását, hogy „Idáig Batyk volt nevezetes arról, hogy évente több ízben riasztotta lakosságát s a szomszédos községeket tűzilármával föl, most Tekenye verseng ezen kétes dicsőségért. – Míg Batykon bizonyos időközönként ismétlődtek a tüzesetek, addig Tekenyén négy egymást követő napon volt tűz.” A lap 1889. április 21-én közölt egy írást „A korrupciónak egy új megnyilvánulása” címmel. Ebben a következők szerepelnek: „...Van a mi megvényben egy Batyk nevezetű község, amely híressé lett nemcsak a verekedésről, hanem az évenkénti kétháromszor történni szokott tüzesetek miatt is, melyeknek keletkezési okát sohasem tudta a hatóság kifürkészni.” Egy a tűzoltásokban résztvevő, nevét nem közlő tűzoltó panaszkodott, hogy amikor a tüzesethez kivonultak, a helybeliek majdnem megtámadták őket. „Minek itt oltani, úgysis minden biztosítva van. – hangzott több, a veszélyt összetett kézzel néző egyének szájából.” Ilyen idézetek is megjelentek: „Sógor, a szénád van-e biztosítva? – Dehogyan van. – volt a szomorú válasz. – Hát nem tudtad, hogy ez fog következni?” Egy másik ember bevallotta: „Én már háromszor elégtem és mégis 2 darab szőlőt tudtam szerezni.”³⁰⁵ Tehát a tűzoltók rendszeres gyűjtogatással gyanúsították meg a batykiakat. Ebben lehetett valami, mivel a környéken a biztosítótársaságok elterjedésével a biztosítási csalás is elterjedt. Ennek egyik elterjedt módja szerint miután bebiztosították a házat, a ház lakói elmentek dolgozni a hegyre vagy a földekre, de egy égő gyertyát hagytak valamely gyűlékony helyen, ami távozásuk után végigégve tüzet okozott. Ez tehetősebb gazdáknál fordult elő leginkább, akik ki tudták fizetni a biztosítás díját.

Az a szegény gazda, akinek háza nem volt biztosítva de leégett a csalókéval együtt, teljesen tönkrement.

A sok tüzeset miatt a falubeliek ellenlépéseket is tettek, hogy megtudják magukat óvni a nagyobb károktól. Iratok hiányában nem tudjuk, hogy mikor alakult meg az önkéntes tűzoltóegylet Batykon. Annyi bizonyos, hogy az 1887. augusztus 7-én délután 1 óra után Okolicsányi Dénes birtokos Véged határában lévő Okoli majorjában kiütött tűz oltásánál már a végediek és zalabériek mellett a batyki tűzoltók is megjelentek, próbáltak segíteni a fecskendőikkel. Ugyancsak részt vettek a batyki tűzoltók az 1888. szeptember 23-án. Végeden keletkezett tűz oltásában.³⁰⁶ Tehát már korábban, valamikor az 1880-as évek elején kellett létrejönnie a szervezetnek, az évtized végére már a kellő felszereltségük is megvolt, hogy nemcsak saját falujukban, hanem a szomszédos falvakban is segíteni tudjanak.

1888. február 25-én készült el Batyk község szervezési szabályrendelete, ebben szabályozták a község közigazgatását, lakóinak jogait, kötelességeit. Az előre elkészített, sablonnyomtatvány az általános szabályokat tartalmazta, csak a helyi adatokat kellett behelyettesíteni. A leírás szerint Batyk területe 1415 hold, lakossága 950 fő, hozzá tartozott a Hármasi malom, a Pinkóczi malom valamint az István major. A rendelet szerint a község 12 képviselőt állíthatott, 6 képviselő a legtöbb adót fizetők közül került ki, 6 képviselőt pedig a falubeliek választottak hat-hat évre. Az előjáróság a bíróból, helyettes bíróból, két tanácstagból és a körjegyzőből állt. A község szolgálói voltak a kisbíró, az éjjeli őr és a küldönc. A bíró 40 Ft, a jegyző 400 Ft fizetést kapott, amiből a falunak 80 Ft-ot kellett kifizetnie. A határozat hitelesítését Jakab Károly bíró, Perom József, Takács Imre esküdtt és Hernits Iván (?) körjegyző végezte.³⁰⁷ A rendeletet Zala vármegye törvényhatósága 1889. október 1-jén hagyta jóvá.

A 19. század végén kezdték egyre jobban kiépíteni a közutakat, ebben az időben lett lekövezve a Batykon átvezető főút is. A közlekedésben egyre nagyobb teret hódított a vasút is, amely a környékre a kiegyezés idején ért el, megépült a Szombathely-Nagykanizsa közötti vasútvonal. Batykra csak a 19. század vége felé jutott el a vasút, amikor építeni kezdték az Ukk-Csáktornya közötti vonalat. Az érintett batyki területek tulajdonosaitól a földet megvásárolták vagy kisajátították a vasúttársaság emberei. Az építés annyi segítséget jelentett, hogy a szegényebb, kevesebb földdel rendelkező falubeliek és környékeliek napszámosként (kubikosként) elszegődhettek vasutat építeni. A vonalon a forgalom 1890. október 12-én ünnepélyes körülmények között indult meg. Hiába vezetett át azonban a vasútvonal Batyk területén, a két szomszédos falu, Túrje és Zalabér kapott vasútállomást. Batykon ekkoriban meg-

állóhely, valamint a közút–vasút kereszteződéseknél „bakterházak” működtek.

A 20. század eseményei

A 20. század elejének történetéről inkább csak a zalabéri plébánia levéltárában található „*Historia Domus*” című könyv feljegyzései adnak tájékoztatást, mivel sem a község irattára, sem a körjegyzőség iratai nem maradtak fenn. Osadinszky György plébános a könyv jellegénél fogva inkább egyházi jellegű feljegyzéseket írt fel, de minden évben közölte a községeiben működő falubírók neveit és a fontosabb eseményeket. Szinte teljes a Batykon bekövetkezett tüzesetek listája, amiből az I. világháborúig terjedő időszak adatait nézzük meg:

1900. október 24-én Lisztes György gabonakazalja égett le.

1901. július 27-én Varga György házába belecsapott a villám, a ház leégett.

1904. június 30-án Keszler Bernát Hármasi molnár hidasa kigyulladt, de a tüzet eloltották, így nem terjedt át a malomra.

1908. február 7-én Katona Károly és Perom Károly háza leégett.

1908. október 15-én Szanyi Ferenc és Adorján Vince kazaljai égtek el.

1909. január 8-án nagy tűz ütött ki, amely során Tornyai István, Rózsa Ignác, Vincze Sándor, Perom Károly, Varga Péter, Gál Károly, Mészáros Károly, Németh Józsefné, Mázi József, Tulok Károly, Molnár János, özv. Szili Józsefné, Perom József, Horváth István, Pécz József, Varga István, Mészáros Ignác, Rózsa Alajos, Pál Sándor, Szilassy Péter, Rózsa Pál, Halász Sándor, Tóth Ferenc, Bognár Péter, Koller Kálmán, Pál János, Perom Sándor, Ódor Ferenc, Tulok József, Németh Károly, Németh Sándor, Pendli János, Vincze István, Vincze Károly, Szili Károly, Mázi János, Takács István, Pál Károly, Vincze Zsófia, Kóbor András, Pál István, Bors István gazdák házai és melléképületei elégték. A tüzet, mivel az utca mindkét oldalán égett, alig lehetett oltani.

1911. szeptember 8-án Csapón, villámcsapás okozta tűzben leégett Lőrincz Szidónia, Szilassy István, Márkus János, Egyed József, Döklen Miklós, Márkus József, Takács József, Vidák Károly, Dávid István, Koller József háza és melléképületei.

1912. december 21-én Márkus Lukács és Farkas János háza égett le.³⁰⁸

1908. augusztus 23-án készült el Batyk község Úrbéres közbirtokossága szervezési szabályzatának tervezete, amelyet Martincsevits István jegyző és Kóbor András bíró állított össze. A tervezetet a közbirtokosság az 1908. augusztus 29-én tartott közgyűlésén fogadta el, hitelesítését Perom Károly és

Tóth Ferenc végezte el. A megye 1909. július 28-án hagyta jóvá a hozzá benyújtott szabályzatot.³⁰⁹

A 20. század eleji, később boldog békeéveknek nevezett időszakban lassú, fokozatos fejlődés jellemezte Batykot. Nem mindenki volt gazdag ebben az időben sem, ezért voltak olyanok is, akik idegen földön keresve a boldogulást, kivándoroltak Amerikába. (Ilyen volt a század 30-as éveiben hazatért Laki Gyula is, aki a templom orgonáját készítette.) Ebben az időszakban folytatódtak a vasútépítések, a 20. század elején számos vasútvonal építését tervezték. Terveket dolgoztak ki a Túrje–Sárvár–Felsőpulya (ma Oberpullendorf), a Túrje–Rum, a Túrje–Porpác vasútvonalak megépítésére. Azonban 1911. április 27-én a MÁV és az Sopron–Vas–Zala Vármegyei Helyiérdekű Vasúttársaság (SVZHÉV) a Zalabér–Sárvár–Hegyfalu–Bük–Felsőlászló–Kőszeg közötti vasút megépítését határozta el. Az építési munkálatok megkezdésére 1912. október 29-én került sor. A Közlekedési Miniszter az engedélyokmányt 1913. augusztus 8-án adta ki a Dunántúli HÉV részére. A vasút építésébe fektetendő tőkét 12,5 millió koronában állapították meg, a DHÉV pedig kötetettséget vállalt, hogy két éven belül elkészíteti a vasutat és azt gőzvonatra berendezi. 1913. november 5–6-án volt a műszaki átadás, majd november 8-án aztán fényes ünnepségek keretében hivatalosan is megnyitották a vasutat. Az első építési tervekben nem szerepelt, de később megépítették Batyk vasútállomását is Csapón, a Zalavégre vezető út mellett. Itt egy rakodóvágány is épült, amely lehetővé tette a vasúti teherforgalmat.

Hamar véget értek azonban a békés évek, mind feszültebbé vált az európai helyzet, Ferenc Ferdinánd trónörökös sarajevói meggyilkolását követően pedig 1914. július 28-án kitört az első világháború. Batyk fiataljai közül is sokan kerültek a különböző frontokra, a fénykorát élő, 980 lakosú falutól 36 hősi halottat követelt a háború. Ennél azonban sokkal többen szolgáltak a hadseregben, de ők egészségesen vagy sebesülések árán éltek túl a harcokat. A harcok közvetlenül nem érintették a falut, de a hadsereg részéről sor került különböző rekvirálásokra. A katonák előzetes értesítés után 1916. augusztus 7-én elvitték a batyki templom tornyából az egyik harangot, ami valamikor a múlt században készült.³¹⁰

A vesztés háború után széthulló Osztrák-Magyar Monarchiában bizonytalanság és elégedetlenség valamint a legnagyobb szegénység uralkodott. A háború hatásaként Magyarország is széthullott, nemzetiségi területei elszakadtak az anyaországtól. A frontokról hazatérő katonák egy része magával hozta az oroszországi forradalom hírért is. A magyarországi politikai forrongás közepette 1918. október 28-án kirobbant az ún. Őszirózsás forradalom, majd a 1919. március 21-én a szocialista forradalom, amit orosz mintára a Magyar Tanácsköztársaság megalakulása követett. A forradalom hatása a

környéket is elérte. A faluban is működhetett a kommunista direktórium, bár erről írásos adatok nem maradtak fenn. A szegényebb emberek közül többen lettek vörös katonák. 1919-ben a megnyitott zalabéri Gutmann kastély kertjében tartották a május elsejei ünnepséget. A díszvendégek Nyisztor György kormánybiztos és Hamburger Jenő voltak. Nyisztor a beszédében a papokat és az apácákat szidta, de megemlékezett arról is, hogy őt évekkal ezelőtt a batykiak megverték. Erre egy Benkő nevű batyki vasúti munkás csillapította, hogy ne erről beszéljen, hanem a szocializmusról. A batykiak azonban nesztét vették a dolognak, az ünnepség után a falu végén megverték és kikísérték Nyisztort az állomásra, hogy a vonat mielőbb vigye el a vidékről is. 1919 őszére már nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunisták sem tudják megoldani a megcsonkított ország problémáit. A belső és külső nyomás hatására augusztus 3-án, 133 nap után végleg elbukott a kommunista rendszer és Horthy Miklós került hatalomra. 1919. augusztus 26-án éjjel Zalabérben – és talán a környéken – katonák és helyi fiatalok megtámadták a zsidókat, az ablakaikat beverték, és más károkat is csináltak. (A kirosszabító okról nem írt a plébános semmit.)³¹¹ Nincs információnk arról, hogy a kommunisták a 133 nap alatt valamilyen súlyosabb bünt követtek volna el a környéken, bár gyakran erőszakos eszközöket alkalmaztak, arról sem maradt fenn semmilyen adat, hogy valakit súlyosabb megtorlás ért volna a forradalom alatti cselekedeteiért. 1922. október 23-i számában azonban a „Bécsi Magyar Újság” a „Hadjárat a magyar földmunkásság ellen” című cikkében azt írta, hogy 25 embert tartóztattak le Zalaszentgrót környékén, így Batykon is. Tény, hogy a Hármasi, Keszler-féle malomban tartóztatták le Hadik Imre zalaszentgróti lakost.³¹²

A lezajlott események után hamarosan kezdett normalizálódni a helyzet, magukhoz tértek a községek is. 1920-ra Batyk elérte az eddigi legnagyobb lélekszámot, 1088 fő élt a népszámláláskor a faluban. Az 1925-ös közigazgatási mutató szerint 1 kocsmá, 2 vegyeskereskedés és a „*Hangya Fogyasztási Szövetkezet*” működött a faluban, iparos tevékenységet folytatott 5 cipész, 1 szabó, 2 kőműves és 1 bognár. A községre 3.075,42 korona földadót, 953,15 korona háziadót, 870,11 korona vagyon és jövedelemadót vetettek ki. A falu jövedelme ezeken kívül a bor- és húsfogyasztási adóból, az ipardíjból és az italmérési illetékből állt.

A század elején Batyk és Zalavég kivált a Zalabéri körjegyzőségből, közösen létrehozva a Batyki körjegyzőséget. Ennek vezetője 1910-től 1945-ig Kósa Károly jegyző volt, 1925-től 1936-ig Szilassy Károly, 1936-tól 1945-ig Adorján Gyula volt a segédjegyzője. 1923. július 1-jétől a falu kivált a zalabéri anyakönyvi kerületből is, helyette a Batyki anyakönyvi kerület lett felállítva.

Megindult a faluban a közösségi élet is. 1924. december 26-án Batykon tartotta alakuló ülését a helyi „Levente” egyesület. A gyűlésen részt vett Kósa Károly körjegyző, Rózsa Kálmán, Vidák Károly, Szilassy József, Vincze József, Vida István, Szilassy Ferenc, Németh Sándor, Födemes József, Halász József, Káldi József, Kiss Imre, Laki József, Pál Imre, Pogacsics József, Németh Géza, Pál Géza, Pál Antal, Pusztai Pál, Adorján Vince, Laki Gyula, Adorján István, Márkus Jenő, Pogacsics Károly, Könnyűd Ernő, Vincze Lajos, Perom Lajos, Simon István, Káldi Gyula, Németh Lajos, Adorján Gyula és Bognár József. Kósa Károly körjegyző a községi képviselőtestület nevében bejelentette az egyesület megalakulását és ismertetette a Batyki Levente Egyesület alapszabályait. A jelenlévők közfelkiáltással választották meg a tisztikart és a választmányt. Elnök: Perom Antal. Alelnök: Káldi István. Jegyző: Adorján Gyula. Pénztáros: Perom Károly. Ellenőr: Laki József. Könyvtáros: Szilassy Károly. Választmányi tagok: Rózsa Kálmán, Könnyűd Ernő, Laki Gyula, Szilassy Ferenc, Szilassy József, Szilassy Ferenc, Halász József, Simon István, Vincze József, Vidák Ferenc, Pler Sándor, Káldi Lajos.³¹³

1927. április 3-án fogadta el alapszabályát a Batyki Önkéntes Tűzoltó Egyesült, amely egyesület hivatalosan 1921-ben alakult, de amint láttuk már korábban is működött.³¹⁴ A közgyűlésen részt vett: Szilassy Károly elnök, Nyúli László titkár, Kiss László, Lisztes János, Bognár József, Cömpöl György, Németh Károly, Perom Károly, Ódor Károly, Németh Ferenc, Pál Gyula, Lisztes István, Egyed Ferenc, Szíjártó János, Osbáth József, Pler Sándor, Halász József, Pál Imre, Bátai János, Varga Sándor, Soós Gyula, Adorján István, Jáger Mátyás, Födemes József, Kiss István, Szilassy József, Tóth Ferenc tagok. A tagok elfogadták az előterjesztett alapszabály-tervezetet. (Az egyesület pecséttel is rendelkezett, amelynek felirata: * BATYKI ÖNKÉNTES TŰZOLTÓ EGYESÜLET * 1921 Középen: B. Ö. T. E. a mezőben pedig egy tűzoltósíisak és két tűzoltó csákány.) Az alapszabály mellett megtalálható a tagok névsora is: Szilassy Károly s.jegyző, parancsnok, Kiss László tanító, alparancsnok, Bognár József földműves, szakaszparancsnok, Czömpöl György cipész, szakaszparancsnok, Németh Károly földműves, szertáros, Perom Károly földműves, pénztáros, Ódor Károly cipész, őrparancsnok, Laki István cipész, őrparancsnok, Németh Ferenc földműves, őrparancsnok, Pál Gyula földműves, rajparancsnok, Lisztes István földműves, rajparancsnok, Egyed Ferenc földműves, rajparancsnok, Szíjártó János földműves, rajvezető, Osbáth József cipész, rajvezető, Pler Sándor kovácssegéd, rajvezető, Rózsa Kálmán, Halász József, Vincze József, Pál Imre, Bátai János, Varga Sándor, Sós Gyula, Adorján István, Jáger Mátyás, Födemes József, Kiss István, Szilassy József, Tulok János, Tóth Ferenc, Kiss Lajos földművesek, tűzoltók és Nyúli László jegyző. A tűzoltóság megalakulása után érezhetően csökkent

a tüzesetek száma a faluban, ami arra mutat, hogy megszűntek a múlt század végén jellemző biztosítási családok is.

Az I. világháború befejezése után megkezdődött a falvakban az emlékművek készítése. 1928. május 22-én került sor a batyki hősök emlékművének leleplezése. A misét és az emlékmű felszentelést Osadinszky György zalabéri plébános végezte. Az ünnepi beszédet Kósa Károly körjegyző mondta, de beszédet mondott Gyömöreý Sándor, a körzet országgyűlési képviselője is.³¹⁵ (1929. június 9-én volt a zalavégi hősök emlékművének felszentelése, ahol a díszvendégek mellett jelen voltak a zalavégi és a batyki leventék, a zalavégi, a batyki és a zalabéri önkéntes tűzoltók.)

Az első világháború után következő békés évek csak rövid ideig tartottak, ekkor mindenki élte az életét a faluban, végezte a munkáját, nagyobb jólét azonban nem alakulhatott ki a bekövetkezett gazdasági világválság következtében. Sok olyan szegény ember volt ekkor a falu lakói között, akiknek a mindennapi betevő falat megszerzése, a megélhetés is gondot jelentett. Az eltelt évtizedek alatt folyamatosan és jelentős mértékben csökkent az egy-egy parasztgazdára jutó föld nagysága. Ennek a folyamatnak az érzékeltetésére nézzünk egy táblázatot:

	1924–25			1930		
A gazdaság nagysága	Gazdák száma	Összes terület	ebből szántó	Gazdák száma	Összes terület	ebből szántó
hold		hold			hold	
1 alatt	69	31	17	95	52	27
1,1–2	33	49	31	51	75	45
2,1–3	31	78	53	33	82	51
3,1–5	46	180	114	51	192	118
5,1–10	62	434	283	63	461	282
10,1–19	18	243	146	15	186	110
20–50	3	73	43	7	174	67
50,1–99	1	61	3	1	63	19
100–200	2	240	81	1	135	–
Összesen:	265	1389	771	317	1420	719

1930-ra 52-vel nőtt a gazdálkodók száma az öt évvel korábbihoz képest, de a megművelhető terület csak 31 holddal nőtt. A táblázatból kiderül, hogy Batyk gazdálkodóinak döntő többsége 5 holdnál kisebb területen gazdálkodott, a legtöbb gazdának csak egy hold körüli terület jutott. A kisbirtokosokkal szemben két nagybirtokos (a zalabéri báró Gutmann Lászlóné és a

dabronci özvegy báró Széchenyi Pálné) 100 holdnál nagyobb területen gazdálkodott. 1935-re annyi változás történt ehhez a helyzethez képest, hogy a gazdák száma 269-re esett vissza. Ebben az időben a már említett batyki Ürbéres közbirtokosságnak 135 hold legelője volt.³¹⁶ A gazdák a megtermelt terményeiket felérték, vagy eladták a helyi kereskedőknek esetleg a szentgróti piacra vitték. A szegényebb réteghez tartozó napszámosok a környező uradalomokban, a zalabéri Gutmann majd Neumann uradalomban vagy a zalavégi Okolicsányi uradalomban dolgoztak. Voltak olyanok, akik eljártak Fejér vagy Somogy megyébe summás munkára is.

A szegénység és a bizonytalanság következtében csökkent a népszaporulat. A zalabéri plébános feljegyzései szerint a hozzá tartozó három faluban a világválság előtti évi 100 újszülöttről 70 körülire esett vissza a születések száma. Ettől az időszaktól számíthatjuk Batyk kezdődő lassú hanyatlását is, hiszen az 1920-as 1008 főből 1930-ra már csak 997 maradt. Ez még nem jelentett drasztikus csökkenést, de jelzi, hogy megkezdődött egy folyamat, ami kisebb-nagyobb mértékben a mai napig is tart.

1929. november 29-én, Zalaegerszegen Gyömörey György főispán vezetésével megalakult Zala vármegye törvényhatósága. A vármegyéből legtöbb adót fizető bizottság rendes tagjai mellé választott bizottsági tagként bekerült a zalaszentgróti kerület képviselőjében Perom Sándor batyki gazda is.³¹⁷

Az I. világháború után mintegy húsz évig tartó békés élet után újra háború köszöntött az országra. Ebben a könyvben nem lehet cél a II. világháború kitörésének az okait ismertetni, feltétlenül meg kell jegyezni, azonban, hogy Magyarország részben a korábbi igazságtalanságok és az ország megcsonkítása miatt keveredett bele a háborúba. Az ország vezetői Horthy Miklós kormányzóval az élen Adolf Hitler mellett látták biztosítottak Magyarország és az elszakított területek újraegyesítését. Ezzel a döntéssel a későbbi vesztes oldalon került bele az ország az újabb háborúba.

A világháború az első időszakban nem érintette közvetlenül a környékünket. A falubeli fiatalok közül azonban sokakat bevonultattak katonának, akik azután részt vettek 1938–41 között a Felvidék, Erdély és a Délvidék visszacsatolásában és megszállásában. Ezek a győzelemnek tekintett visszacsatolások még nem követeltek áldozatokat. Az 1941. július 26-i, kassai bombázás után Magyarország belépett a Szovjetunió elleni háborúba, a frontra vezényelve a 2. magyar hadsereget. A Don-kanyarban bekövetkezett katasztrofális vereség nagy emberáldozatokkal járt. A megsemmisült 2. magyar hadsereg soraiban szolgáltak a környékbeliekkel együtt batykiak is.

Idéhaza még csak a nehezedő élet és az előretörő fasizmus okozott nehézségeket a falubeliek életében. Az 1938–39-ben hozott zsidótörvények

egyre súlyosabb korlátozásokat jelentettek a zsidók életében. Később, 1941-ben mindenkinek igazolnia kellett a magyar származását azt, hogy nem zsidó vallású. Az 1942. évi XV. törvénycikk értelmében zsidónak minősülő személy rendelkezhetett mezőgazdasági tulajdonnal. A már meglévő tulajdonait és ipari üzemeiket az állam kárterítés ellenében kisajátította. Ez érintette a Keszlád család Tüskeszentpéteri és Hármasi malmát és a zalabéri Neumann uradalomhoz tartozó Pinkóczi malmot.

A frontokon bekövetkező vereségek hatására egyre közelebb ért Magyarország határaihoz a háború. Egyre több fiatalembert hívtak be katonai szolgálatra. 1943 elején került sor arra, hogy felmérjék Batyk légóhelyzetét is. Április 21-én Kósa Károly körjegyző jelentette a szombathelyi M. Kir. 3. Honvéd Kerületi Parancsnokságnak a légóhelyzetet. Eszerint tűzoltásra megfelelő körülmények állnak rendelkezésre, az éjjeliőrök kettős beosztásban őrködnek, telefon Batykon a jegyzői irodában van. A batyki és zalavégi önkéntes tűzoltók 90%-a azonban katonának lett bevonultatva.³¹⁸ A felmérésre azért volt szükség, mert – már 1942-től kezdődően – Magyarországon is sor került bombázásokra. Egy ilyen támadás során, 1942 nyarán valószínűleg egy sérült repülőgép Pókaszepetk és Dabrony felett szabadult meg bombaterhétől.³¹⁹ 1943 nyarán jelentek meg a magyar légtérben az észak-afrikai repterekről induló angol-amerikai bombázók, ezek Itália déli része elfoglalása után, 1943 végén áttelepültek Dél-Olaszországba, ahonnan már könnyen elérhető volt számukra a magyar légtér. Egyidejűleg megszorodott a magyarországi bevetéseik száma is.

1944. január 23-án a nyugati szövetségesek légierije első alkalommal bombázta Zalaegerszeget, aminek kísérteties fényét innen is látni lehetett de a robbanások zaja is idehallatszott.³²⁰ A légierő bombázásának célpontja természetesen egyetlen esetben sem Batyk és környéke volt, de ennek ellenére néhány alkalommal a környékre is hullottak bombák. 1943 őszén bombázásból visszatérő vagy sérült repülő három bombát dobtak Bérbaltavár Avás nevű erdejébe. 1945. január 1-jén, Újév napján délelőtt 6 bombát dobtak le Zalavég Bóha nevű határrészére. A falu és környéke légtérében többször folytak légiharcok is. Egy ilyen összecsapás után Batyk határában a Berek közelében, a vasúti töltésnél motorhiba miatt zuhant le egy kétmotoros német gyártmányú gép – magyar pilótával. A gép pilótája súlyosan megsérült. 1944 nyarán egy alacsonyan repülő sérült amerikai bombázóból különféle eszközöket és berendezéseket szórtak le Zalavég területére. (A 6–800 méter magasan repülő gépet a magyar légvédelem Lovászi környékén lelőtte.) 1944 nyarának végén Tüskeszentpéter közelében, a Zala réten végzett kényszerleszállást egy légiharcban találatot kapott német Messersmith Bf.109 vadászgép.³²¹ 1944 nyarától megszorodtak a vasútvonalak és állomások elleni támadások is.

Bombázás nem érte a szomszédos zalabéri és türjei állomásokat, de vadászgépek több alkalommal is végig géppuskázták a zalabéri állomást. Ilyen eset történt augusztus 22-én és októberben is. November 20-án Sárvár és Zalabér vasútállomások közelében a nyílt vonalon támadtak meg vonatokat vadászgépek, ennek során 3 mozdonyt kilóttak.³²²

Az első menekültek még 1940-ben érkeztek a környékre, a német támadás elől menekült lengyel tisztek és közkatonák egy csoportját szállásolták el a tulajdonosaitól elvett zalabéri Gutmann kastélyban. Összesen 100 tisz és 25 közkatonára érkezett a kastélyba. Ahogy a front közeledett az országhatárokhoz, úgy nőtt a menekültek száma. 1944. május 3-i levelében Kósa Károly körjegyző jelentette, hogy Batykra 17, Zalavégre 33 menekült érkezett az előző időszakban. Ez a szám később állandósult, mert az 1944. december 1-jén készült jelentés szerint Batykra 18, Zalavégre 39 menekült érkezett.³²³ 1944 őszén lett Batykra telepítve egy lengyel internálótábori részleg, körülbelül 80–90 ember, akiket 1945. január vagy február havában elszállítottak Fertőszentmiklósról.³²⁴ A menekültek egy része ideiglenesen le is telepedett a faluban. 1945. január 8-án kelt levelében a járási főszolgabíró tudatja a jegyzővel, hogy az internáltakkal érkezett, szintén lengyel báró Aywas Tadeusné lakhatási engedélyt kért Batykon. Kósa Károly január 16-án kelt levelében megadta az ideiglenes tartózkodási engedélyt báró Aywas Tadeusné és családja részére.³²⁵ A hölgy 1945 júniusában utazott vissza Budapesten keresztül hazájába. Az 1944–45-ben Batykra érkezett menekültek nagy része a délvidéki, bácskai Óbecséről és környékéről jött – többségük vasutas volt, akik hozták magukkal a családjukat is. A közvetlenül a front előtt érkező, oroszok elől menekülők már nem álltak meg a faluban, legfeljebb rövid pihenőt tartottak.

A háború elhúzódásával egyre nagyobb szüksége volt az iparnak nyersanyagokra, ennek során – hasonlóan az I. világháborúban alkalmazott módszerhez – begyűjtötték a harangokat is. Az Iparügyi miniszter rendeletére 1944. július 27-én leszedték a batyki templom tornyából a kisebbik, 1872-ben készült harangot. Mivel nem lehetett az ablakon át ledobni, mert előtte volt a nagyobbik harang, ezért összetörve vették le.³²⁶ A háború nem csak az iparban, hanem a lakosság ellátásában is nehézségeket okozott. Ennek enyhítésére szervezték meg a közellátási bizottságokat. 1944. szeptember 23-án kelt levelében Kósa Károly jegyző értesítette Mészáros József, Varga Károly, Szilassi Károly, Sziva Károly, Heri János, Perom Károly, Szilasi József, Varga József, Vincze Lajos, Laki Gyula, Mészáros Károly, Lisztes János batyki lakosokat, hogy a főszolgabíró őket nevezte ki a Községi Közellátási Bizottság tagjaivá.³²⁷

A Hitleri Németország katonai vezetése az ellenállás szervezése során a védelemi tervekben szerepet szánt a környéknek is. A szomszédos Zalavég az egyik végpontja lett a Harmadik Birodalom utolsó magyarországi védővonalának, a Zsuzsanna-vonalnak. (Utána már csak a megerősített országhatár, az ún. Birodalmi védőállás állt a szovjet támadás útjában.) A német Szárazföldi Haderők Főparancsnoksága 1944. szeptember 22-én adta ki parancsát a védővonal kiépítésére, ami után a magyar és német utász és műszaki csapatok katonái megkezdték a munkát. A Zsuzsanna-vonal a Rába folyó bal partján húzódott Győrtől Vasváron át Körmendig. A Vasváron kiépített hídfőállástól egy reteszállás húzódott Zalavégen át a Zala folyóig, aminek fő feladata, a támadó szovjet csapatok útjának lezárása volt a Rába és a Zala folyók közti területen. Zalavég és Batyk körzetében különösebben nagy erődítési munkálatok nem folytak, azonban lövészárkokat ástak. A reteszállás zalavégi részén a magyar Erődítési Parancsnokság repülőtér építő százada egy szükségrepte-
ret is épített. A munkákhoz mindenütt igénybe vették a helyi, civil lakosság munkarejét is.

1944 októberében egy kaposvári magyar katonai alakulat, egy század érkezett Batykra, a már itt lévő német alakulatok mellé beszállásolva a falu házaiba.³²⁸ A falu házaiban a németek laktak, a magyar katonák és a helybeliek leginkább az istállóban aludhattak. (Így járt a visszaemlékező Jeli József is – aki a Fő utca 20. számú házába Takács János gyermekei házába, Takács Gézához és Irmához lett beszállásolva – a német katonák miatt nekik is az istállóban kellett meghúzniuk magukat.) A németek és az időközben hatalomra került nyilasok elvették és elhajtották a falubeleik állatait is. A front közeledése miatt Batykon is rendkívüli állapot és kijárási tilalom volt érvényben, őrzérek jártak az utcákon, engedély nélkül nem lehetett elhagyni a falut. Érvényben volt a már 1942-ben elrendelt elsötétítés is. Az emlékezések szerint az emberek ekkorra már tisztában voltak azzal, hogy a németek a háborút elvesztették.

Ahogy a szovjet csapatok a Dunántúlra léptek, úgy nőtt a falvakban az átmenő forgalom, az utak tele voltak visszavonuló német és magyar katonai alakulatokkal és menekülő civilekkel. Mivel Batyk éppen egy kelet-nyugat irányú főúton fekszik, ezért itt rendkívüli módon megnőtt a forgalom. Keletről menekülők és katonai alakulatok érkeztek, de katonai alakulatok vonultak az ellenkező irányba is. Mivel beköszöntött a tél, fontos lett az utak járhatóságának biztosítása is. 1945 januárjában a járási főszolgabíró rendeletet adott ki az utak hófúvás elleni védelméről, január 26-án Kósa Károly jelentette, hogy Batykon néhány helyen esetleg szükség lenne hóvédművek készítésére, azonban a szükséges anyagokat az anyagihiány miatt nem lehet beszerezni. A vasvári német katonai parancsnok már két ízben járt Batykon az ügyben, aki-

nek megígérték, hogy ha a közutakon hófúvások keletkeznének, azokat eltávolítják a közlekedés zavartalanlásának biztosítására.³²⁹ Egyre több munkásra volt szüksége a nyilasoknak az erődítmények és védelmi vonalak építéséhez, akik a németek oldalán végsőig harcolni akartak. 1945. február 7-én kelt levelében a 641. Ideiglenes Honvéd Munkavezető Törzssparancsnokság a honvédelmi munkások igénybevétele ügyében intézkedik. Felszólítja a jegyzőt, hogy az Okolicsányi Viktor Zalavég újmajori gazdaságából kijelölt munkásokat eskesse fel és jelentse ennek megtörténtét. Közlik, hogy kérjenek Okolicsányitól megbízottat, akit pótlólag vegyenek fel a listára és eskessék fel őt is! (Tehát jogtalanul és kényszerből egy plusz ember is felesketésre került) A rendelet alapján 1945. február 17-én Kósa Károly eskütételre berendelte a kijelölt 7 batyki és zalavégi lakost.³³⁰ A levél végén fenyegetés és a szokásos formula: *„Aki nem jelenik meg, azonnal bevonultatom! Kitartás! Éljen Szálasi!”* Érdekes, hogy a listán szerepel az 1899-ben született batyki Bognár József is, aki ekkor a falu nyilas pártvezetője volt. Ő azonban nem vette át az idézést és nem is tett esküt. Magatartása rávilágít a nyilasok hozzáállására, minden embert a frontra küldtek volna, maguk azonban biztonság távolban akartak maradni az ellenségtől.

Mivel minden férfira szüksége volt a nyilasoknak a fronton, ezért folyamatosan újabb és újabb jogcímen igyekeztek embereket bevonultatni. Zalaszentgróti járási Leventeparancsnokság 1945. január 30-án adott ki parancsot a bevonulási hirdetményekre be nem vonult illetve visszahagyott leventék névsorának összeállítására végett. A február 19-én Kósa Károly által összeállított listán 12 név szerepel, 1924–28 között született fiatalok. Köztük öt nyilas pártszolgálatos, 3 erdőmunkás, 2 leserelt, beteg katona, 1 molnárszolgálatos, 1 állomásépítési fuvaros szerepel.³³¹ Ekkor készítették fel a 17 év alatti leventéket arra, hogy szükség esetén a Német Birodalomba kitelepítsék őket, ahol kiképzést kaptak volna a harcra. A kitelepítésre közvetlenül a front érkezése előtt, március végén került sor, azonban a terv csak részlegesen lett végrehajtva.

A helyzet súlyosbodásával újra alakították a már korábban alakult Közellátási Bizottságot. 1945. február 20-án a körjegyző jelenti, hogy a bizottságot a Nyilaskeresztes párt községi pártvezetőjével és a községi bíróval egyeztetve a következőkkel kívánja újjáalakítani: elnök: Tóth Ferenc községi bíró, tagok: Bognár József községi nyilas pártvezető, Tóth István (Döme), idős Varga Géza, ifj. Döklen József, Pál Lajos, alsó Pál Géza, Tulok Ernő, Takács József, Rózsa József (Döme), Németh János (Francia), Németh János (Köncöl), Kóbor Gyula kisbirtokosok.³³²

A nyilas uralom és a német megszállás idején gyilkosságokat is követtek el Batykon. Ezek előzményeihez tartozik, hogy 1944. október 23-án

Beregfy nyilas honvédelmi miniszter egyezményt írt alá a németekkel a majdan Waffen-SS kötelékbe tartozó 25. SS. „Hunyadi” gránátos hadosztály felállításáról, ahova önként jelentkezőket vártak. A toborzásról szóló rendelet november 20-án érkezett meg Batykra, amit Kósa körjegyző november 22-től január 20-ig többször közzétetett. A jelentkezésnél az 1927-ben születetteket (17 évesek) is figyelembe vették szülői engedéllyel.³³³ Az alakulatba Batykról, Zalavégről, Zalabérből és környék más falvaiból is jelentkeztek önkéntesek, később már szolgáló katonákat is ide vezényeltek át. A 25. SS. „Hunyadi” páncélgránátos-hadosztály egyik újonc zászlóalja 1944. november végén érkezett Zalabérbe. A távozásuk előtti napon, december 6-án éjjelkor a batyki Hármasi malomban pár „Hunyadista” SS-katona lemészárolt három, a zalabéri kastélyban elszállásolt lengyelt, név szerint Moszczenzsky Tádé alveziredest, Hajduk Tádé mérnök hadnagyot és Czeluszniak Vince közkatonát. Holttesteiket a malmon alul a Zala folyóba dobták és a jegyző szerint „itt ez ideig [1945. 08. 18.] nem kerültek elő”. A plébános nyomozására és közbenjárására sem adták ki a gyilkosokat a parancsnokok.³³⁴ 1945 elején újabb gyilkosságokat követtek el a környéken maradt „Hunyadisták”. Batyk községben a legyilkolták Groczhowszky József káplár, Baran András és Florek András lengyel származású közkatonákat, holttestüket részben Batykon temették el, részben a Zala folyóba dobták. A gyilkosságok talán az 1944 októberében Zalaszentgrótra érkezett, „újvidéki hóhérnak” nevezett Zöldi Márton csendőr majd SS-százados hatására történtek, aki személyesen irányította a „Hunyadisták” kiképzését.³³⁵ A batyki jegyző szerint a községi temetőben van eltemetve egy lengyel férfi holtteste, a Zala folyó községen áthaladó szakaszából dobta ki a víz a partra. Nevét, személyi adatait, halálának okát nem lehetett megállapítani, temetése 1945 elején történt. A bűnügyben 1948. október 24-én a szombathelyi Népügyészség indított pert, de tájékoztatást kértek a batyki előljáróságtól is.³³⁶

1944. november végén eljutott a környékre a hír, hogy az oroszok a Balaton déli oldalán Sármellékig jutottak, már idehallatszott az ágyúzás is. A részben elkészült és megerősített Zsuzsanna-vonalat 1945. március végén, Húsvét nagyhétében érte el a front. A zalabéri plébános krónikája szerint nagyhétén „vad csordákban vonult keresztül a szövetségesek elől futó katonaság” a falvakon. A Zalabér-Sárvár vasútvonalat ekkor már nem használták, a katonai szállításokat akadályozó, menekülő civil lakosság holmijait tartalmazó vagonokat ide tolták felfele. A március 27-ről 28-ra virradó éjszakán a német és magyar katonaság mindenütt visszavonult a támadók elől Zsuzsanna-vonalbeli állásaiba. Már korábban a környékre érkezett a magyar „Szent László” gyaloghadosztály parancsnoksága, akik irodájukat Zalavégen rendezték be. A Vasvár-Zalavég között kiépített védelmi állásokat elsősorban a

magyar katonaság, közöttük a „Szent László” gyaloghadosztály védte. A védők között volt a német 6. Hadsereg III. páncélos hadtestének jobb szárnya – a 99./II. hegyizászlóalj, az I. és a III. páncélos hadosztály egy tábori kiképző zászlóalja, a 303. rohamlőveg dandár, az 509. „Tiger” nehézharckocsi-osztály megmaradt 3 harckocsija, a 17. és a 18. népi sorozatvető dandár, 5. SS. „Wiking” páncélos hadosztály maradáka és az I. Lovashadsereg néhány hadosztályának maradáka. Ezekkel a csapatokkal szemben a szovjet 27. hadsereg egységei támadtak, a 33. 35. és 37. lövész- és 18. harckocsi hadtest. Az említett reteszállás a 27-ről 28-ra virradó éjszakán része volt a német részről a Zalabér–Baltavár–Oszkó, szovjet részről pedig a Batyk–Zalavég–Mikosszéplak között húzódó frontvonalnak. Batyk környékét a csatárláncba fejlődött, támadó szovjet gyalogság keleti irányból felvonulva március 27-én délután, estefelé érte el, az utóvéd német csapatok visszavonultak. A szovjet hadsereg már nem folytatta tovább a támadást, hanem éjszakára beásta magát. A német védelem a nagytilaji hegyen beásott 10.5-es „Göring” típusú ágyúival lőtte a Túrje–Batyk közötti országúton felvonuló szovjet harckocsikat. Az éjszaka nagyobb harc nélkül, néhány puskalövessel telt el.

A szovjet 27. hadsereg naplója szerint a Zsuzsanna-vonal elleni támadást március 28-án reggel 7 óra 30-kor heves tűzérségi támadással és harckocsi bevetésével indították meg. Még délelőtt sikerült elfoglalniuk Batykot, Zalavégen azonban elakadt a támadás. A német I. Lovashadsereg 9 óra 30-kor kiadott jelentése szerint a szovjet csapatoknak Batyknál és Mikosdpusztánál sikerült áttörnie a német-magyar védelmet. A német jelentés szerint a védelemnek sikerült 6 szovjet harckocsit kilőnie, de így is 19 harckocsi jutott el Pakodig. A roham során a batyki templomtól alig pár méterre lévő lövészgödörben várakozó német katona páncélöklővel két szovjet T–34-es harckocsit kilőtt. A kiégett, füstös harckocsik roncsai, a szénné égett, halott személyzettel együtt még napokig a Hármási úton maradtak.³³⁷ A támadó szovjet csapatokat a németek továbbra is lőtték a nagytilaji hegyből, délelőtt még erős ágyúzás volt Batyk körül, amely során a falu kigyulladt. A tűzérségi harc következtében a templom tornyát lesodorták az ágyúlövedékek. (Ennek emlékeképpen még ma is van egy 10,5 cm-es lövedék a torony falában, ennek az orrkúpja látható a déli oldalon.) Az utcán pár tank is égett, maguk a németek gyűjtötták fel saját tankjaikat, mivel nem volt benzinjük a visszavonuláshoz. (Ezek egyike lehet az egyik kertben a föld alatt található harckocsi.) A reggel folyamán az utóvéd németek felrobbantották Zalabér öt közúti Zala hídját és a Zalabér–Sárvár vasútvonal hídjait is.³³⁸

A front elvonulása után a körjegyzőségen összeírták a falut ért károkat. A harcok során leégett Pál Károly, Tóth Ferenc, özv. Farkas Józsefné, Kiss Károly, Kiss József, Pál Géza, Mázsai Péter háza. Mázsai Károly háza előtt ak-

na robbant, az üvegek betörték. Németh Ferenc házának az alapja megrepedt, tűzfala ledőlt. Laki Jánosné háza leégett és egy része összeomlott. Németh Károly (Herceg) háza leégett és összedőlt. Sörös Géza házát aknatalálat érte.³³⁹ A zalabéri plébános szerint a zalabéri és zalavégi templom sértetlen maradt, de a batyki templom tornyát lesodorták az ágyúlövedékek, a falon sok puszkagolyónyom látható. A templom belsejét szétdúlták és megbecstelenítették, az otthagytott silányabb ruhaneműt elvitték. Az értékesebb miseruhákat és kelyheket elrejtették, így azok megmaradtak. A batyki iskola falán akna-robbanás miatt nagy rés tátongott. Az épület megrongálódásán kívül nagy károsodás érte az iskolát a megszállás előtt is. A beszállásolt katonák feltörték a szekrényeket, szétszórták a könyveket, naplókat. A megszálláskor elpusztultak a fizikai felszerelések.

A harcoló szovjet csapatok átvonulása során nem volt tapasztalható különösebb erőszak, azonban a nyomukban érkező megszálló erőkre általános panasz volt, hogy hajtóvadászatot tartottak a nők után, még gyermeklányokat is megerőszakolták. A front elől a környékeliek egy része a zalabéri és aranyadi hegyre menekült, azonban a harc után vissza kellett térniük, részben mert a házaikat a „felszabadító, hős szovjet katonák” teljesen kifosztották, részben pedig azért, mert a hegyben sem voltak biztonságban, a részesegkedő, bört kereső katonák ott is zaklatták őket. A zalabéri plébános emlékei szerint a falubeliek zsúfolásig megtöltötték a templomot, amikor a helyreállítás után újra megáldotta, „*pedig a leányok és a fiatalasszonyok nem is voltak ott, mert egy csoport katona megjelenése miatt elbújtak. A tőlük való rettegés akkor sem szűnt meg, mikor a német fegyverletétellel megszűnt a háború.*”³⁴⁰ A szocializmus évei idején „felszabadításnak” nevezett, azonban a valóságban megszállásnak tekinthető esemény utáni nagyon nehéz napokról nem is lehetett szólni, holott az orosz katonák minden mozdíthatót elloptak és rengeteg erőszakosságot követtek el, semmivel sem voltak jobbak mint a németek. A harcok elvonulása után hamarosan, 1945. április 1-jén megalakult a járási Kommandantura Zalazsentgróton, amelynek parancsnoka Alexandr Strigin gárdakapitány volt. Ehhez a parancsnoksághoz tartozott az a katona is, akit a hármasi malomban hagytak őrként, mivel a felrobbantott hidak újjáépítéséig itt és zalabéri malomnál vert pontonhídon lehetett átkelni a Zalán. A zalabéri plébános feljegyzései szerint „*sokat garázdálkodott a Hármasi malomban őrnek alkalmazott orosz katona, akit a főmolnár 20 éves tisztviselő fia egy kislány molesztálása miatt agyonlőtt. A fiút rövid úton kivégezték, apja sokáig letartóztatásban volt.*” Az ügyben 1945. május 2-án a zalabéri körjegyzőség értesíti a batyki körjegyzőt, hogy a Batykhhoz tartozó Hármasi malomban tartózkodó orosz katona halálának ügyében, a haláleset körülményeinek tisztá-

zására a malomban lakó összes személyt ki kell hallgatni a főszolgabíró rendelete alapján.³⁴¹

A második világháború során 42 katona és polgári áldozata volt Batyknak. Rajtuk kívül 6 hadirokkantat, 34 hadigondozottat és 46 polgári gondozottat tartottak nyilván 1945-ben a faluban.³⁴² A fogságba hurcolt katonák egy része csak évek múlva került haza a szovjet fogoly- és munkatáborokból. A faluban folyó harcban elesett szovjet, magyar és német katonákról nem áll rendelkezésre információ. A menekültek egy része már a front előtt elment Batykról, de 1945. augusztus 11–12-én még mindig 8 menekült család, 28 személy van a két községben. Batykon lakott Kerekes Tibor és 4 tagú, Komáromi Ernő és 3 tagú, Soós Viktor és 3 tagú, özv. Tojzán Sándorné és 4 tagú családja. A jelentés szerint Batykra a deportáltak közül senki nem tért haza, Zalavégre is csak egy. Augusztus 28-ára annyi változás állt be a menekültek helyzetében, hogy özv. Tojzán Sándorné hazament a szüleihez Bajára, Komáromi Ernőné a szüleinél lakik, Kerekes Tibor és Soós Viktor pedig közös háztartást állítottak fel a többi polgári menekülttel, így az ellátásukról közösen gondoskodnak.³⁴³

A harcok után a károk helyreállítása következett, a falubeliek igyekeztek megrongálódott házaikat, épületeiket helyreállítani, a munkát azonban jelentősen akadályozta az anyagihiány. A legnagyobb károkat elszenvedett házak tulajdonosai Némethi Jánossal az élen a vármegyei alispánhoz fordultak segítségért, kérelmet adtak be a hadműveletek során megrongálódott épületek helyreállításához szükséges épületanyagok kiutalása tárgyában. 1945. július 3-án a szentgróti járás főjegyzője közli a batyki jegyzővel a hozott intézkedést, csak épületfát tud kiutalni, a többi anyagot a magánkereskedelemnél kell beszerezni, mivel nem áll rendelkezésére.³⁴⁴ Hamarosan megkezdődött a tanítás, 1945. május 17-én Kósa Károly jegyző jelenti a megyei tanfelügyelőnek: Batykon a rendes tanterem egyikében megkezdődött a tanítás, a másik tanterem gránátbelövés miatt (az egyik sarkot érte találat) használhatatlan. Az iskolában a két rendes tanerő Kiss László és neje Simon Rozália tanít. A korábban ide beosztott menekült tanerő, Veress Erzsébet tanítónő visszament Kabára. Az iskola felszereléséből kevés van, mert a háborús események miatt tönkrementek.³⁴⁵

Az utakat is meg kellett tisztítani a sok elhagyott jármű roncsaitól. 1945. május 1-jén a jegyző jelentette, hogy „közsegeimben csupán a kilőtt vagy felgyújtott harckocsik, páncélkocsik és autók maradványai állnak. Ezek idő szerint is ott hevernek, ahol azokat a találat érte. Alkatrészeiket a lakosság leszerelte és elhordta s csak a nagyobb alkatrészek fekszenek még mindig a szabadban. ... A széthordott alkatrészek visszaadására a lakosságot dobsszóval figyelmeztettük, de eredménytelenül, így a rendőrség fogja házkutatás út-

*ján azokat összegyűjteni.” 1945. június 2-án újra jelenti, hogy „a hadműveletek következtében megsemmisült autó és egyéb járműroncsok a közlekedést sehol sem akadályozzák, mert mindenütt az útárokbán fekszenek, így azok eltávolítása iránt intézkedni nem szükséges.” Az egy helyre való összegyűjtésük nagy súlyuk miatt nem lehetséges.*³⁴⁶

A német és nyilas valamint a szovjet alakulatok nagyon sok állatot (főleg lovakat és marhákat) elvettek és elhajtottak, de sok kisebb állatot helyben leöltek az élelmezésük miatt. A front elvonulásakor néhány gazdátlan állat maradt a faluban, néhány fáradt és beteg lovat pedig a szovjetek hagytak itt cserébe az elvett pihent jószágokért. A legyengült állatállományt száj és körmömfájás járvány támadta meg, ezért 1945. április 28-án a járási főállatorvos zár alá vette Batykot. A faluban három helyen is előfordult megbetegedés. A bevezetett zárlatot július 20-án oldották fel.³⁴⁷

Nem egész egy hónappal a harcok után a falu lakói napirendre vették a közigazgatás helyreállításának ügyét is. 1945. április 24-én a batyki község-házán megtartotta alakuló ülését a Nemzeti Tanács. A gyűlésen jelen voltak a községi előjárói: Tóth Ferenc községi bíró, Laki József helyettes bíró, Tulok Ernő és Katona Károly előjárók, Adorján Gyula helyettes jegyző és Veress Gyula beosztott jegyző. A Magyar Kommunista Párt részéről: Németh János, Pogacsics Károly, Marics László, Szilasi Károly és mintegy 100 falusi választó. A jegyzőkönyv hitelesítésére Laczi Gyula és Mészáros János lett felkérve. *„Németh János felhívja a közönség figyelmét, hogy az eddigi rendszerrel szakítani kell és a község ügyeinek intézésére egy 10 tagú tanács választatik, amelyben 6 tagot mint kisebbség ők megválasztottak [mármint az MKP. tagjai], 4 tagot pedig a közönség választ. Az előjárósági tagjai újraválaszthatók. A közönség egyhangúlag közfelkiáltással Tóth Ferenc bíró, Laki József helyettes bíró, Tulok Ernő és Katona Károly előjárósági tagokat állásukban megerősíti, illetve a 10-es tanács tagjaiul megválasztja, minek utána a Magyar Kommunista Párt által megválasztott 6 tagot pedig Németh János, Pogacsics Károly, Lisztes János, Szilasi Károly, Marics László és Rába József batyki lakosokkal a 10-es tanács megalakult. Németh János ismételten a rend fenntartására és a közös munka és megsegítés szükségességére hívja fel a jelenlévőket és a gyűlést berekeszti.”* Még ugyanazon a napon meg is tartotta első ülését a Nemzeti Tanács, ahol jelen voltak a nem sokkal korábban megválasztott tagok. A tanácsülés egyhangúlag Németh Jánost (Francia) választotta meg elnöknek. A pénztárnok Lisztes János lett, ellenőrnek pedig Pogacsics (Pogácsa) Károlyt, Laki Józsefet választották meg. A Nemzeti Tanács hamarosan átalakult Nemzeti Bizottsággá. Ennek alakuló ülésére 1945. szeptember 9-én került sor. Itt jelen voltak a *„Batyk községben szabályszerű módon megalakult demokratikus pártok küldöttei.”* A Parasztpárt részéről:

Varga Sándor, Perom Antal, Németh Károly (Herceg), a Kommunista Párt részéről: Németh János (Francia), Lisztes János, Márkus István, a Kisgazda Párt részéről: Németh Károly (Tóth), Kiss István (Török) Varga József, a Szociáldemokrata Párt részéről: Mázsai Károly, Tóth Ferenc (Gyukli), Ható László és Adorján Gyula batyki segédjegyző, mint jegyzőkönyvvezető. A Nemzeti Bizottság elnökévé egyhangúlag Németh Jánost (Francia) választották meg, tagjai: Marics László, Perom Ferenc, Németh János (Köncöl), Németh Károly (Herceg), Ódor Károly, Varga József, Lisztes István, Kiss István (Varga), Ható László, Szőke Gyula és Fekete Sándor. A Nemzeti Bizottság egyhangúlag elhatározta, hogy a községi képviselőtestületi tagok megválasztását illetve az alakuló közgyűlést még a nap folyamán megtartják, a községbírói, előjárói és a körgyámi tisztség betöltésére a választást megejteti.³⁴⁸ Amint látható, a faluban kezdetben demokratikus alapon szerveződött újjá a közösségi élet. Hasonlóan Magyarország más településeihez, Batykon is megalakultak a demokratikus pártok, amelyek tagsága részt vett a falu vezetésében, bár a kommunisták már ekkor kezdtek hatalomra törni.

A megalakulása után folyamatosan működött a batyki Nemzeti Bizottság. 1946. január 26-án a körjegyzői hivatalban tartotta együttes ülését a községi képviselőtestülettel. Jelen voltak: Németh János elnök, Ódor Károly, Németh Károly (Herceg), Varga József, Lisztes János, Perom Ferenc, Sziva Károly bíró, Tulok Ernő, Török István, Szilasi Károly, Németh János (Köncöl), Pogacsics Károly, Szilasi József és Kiss István (Török), Adorján Gyula helyettes körjegyző. Németh János *„ismerteti a Hármasi malom igénybevételenek lehetőségét a község részére és kéri a megjelenteket, hogy hozzanak e tárgyban határozatot. Előadja, hogy van rendelkezés a szóban forgó malom községezésére. Tekintettel arra, hogy a község szegény, számottevő vagyonnal nem rendelkezik, javasolja a malomra az igénylés bejelentését, illetve az ez irányú határozat meghozását.”* A gyűlés elfogadta a határozati javaslatot. Az 1946. március 21-én tartott együttes ülésen a tárgy lakás biztosítása volt a batyki Magyar Állami Rendőrség részére. Németh János előadta, hogy a rendőrség megkereste azzal, hogy a Rendőrség részére a község megfelelő lakást biztosítson a jelenlegi helyett. A rendőrkapitányság javaslata szerint a felfüggesztett körjegyzőt, Kósa Károlyt költöztessék a rendőrlakásba, a helyettes jegyző Adorján Gyula költözzön a jegyzői lakásba, az ő lakását pedig foglalja el a rendőr. A gyűlés határozata: Kósa Károly felfüggesztett körjegyzőt a jegyzői lakásból kitelepítik a Hármasi malomhoz, a helyét pedig a rendőrség foglalja el. A végrehajtást a rendőrségre bízták.³⁴⁹

Még a Dunántúl felszabadulása előtt hozta meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány a 600/1945. számú rendeletét a *„nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról”*. Ennek során elvették és ki-

osztották az 1000 holdnál nagyobb uradalmi birtokokat, a volt nyilasok és fasiszták birtokait, a kisebb birtokosok 100 holdon felül lévő földeit. Az elvett földekből a volt cselédek, mezőgazdasági napszámosok, törpebirtokosok igényelhetek. A megalakultak a Földosztó Bizottságok. Batykon kiosztásra kerültek a faluban lévő egyházi földek, a zalabéri Neumann Károlyné, Gutmann Edit birtokai. Mivel nem volt elég igénybe vehető földterület, ezért 1945. június 12-én a zalavégi bizottság által az Okolicsányi és Szegedy birtokból átengedett 132 holdat és a Türrétől kapott 32 holdat kiosztották, de még igényeltek Tüskeszentpétertől 41 hold rétet is.³⁵⁰ A földosztás 1945. szeptember 21-re zárult le Batykon. Ekkor azonban birtoklevél még nem volt kiosztva az új tulajdonosok között.³⁵¹ Az újra fölaprózódott birtokrendszernek szüksége volt tagosításra, hogy a birtokok egy helyre kerüljenek, erre 1948. június 25-én került sor.³⁵² A régi földesurakat a „kommunista” elveknek és az orosz irányításnak megfelelően minden módon üldözték, ami egészen addig tartott, amíg rá nem kényszerültek, hogy minden veszni hagyjanak és külföldre meneküljenek. A földosztás után hamarosan sor került az üzemek államosítására is, amelynek során a faluban lévő malmok is állami tulajdonba kerültek.

A helyzet normalizálódása után sor került a háborús bűnösök és a nyilasok felelősségre vonására is. Felállításra kerültek az Igazoló Bizottságok, ahol az igazolás alá vont személyeknek bizonyítani kellett, nem követtek el háborús és népellenes cselekményeket. Az eljárás során 1946. szeptember 30-án Zalaszöntgróton igazolás alá vontak három batyki lakost is egy földművest, egy cipészt és egy bérceplőt, a falu nyilas pártvezetőjét. A nyilas pártvezető elleni eljárást december 2-án megismételték, mivel talán nem jelent meg a bizottság előtt.³⁵³ A tisztogatások során nem mindig csak a bűnösök lettek félreállítva, hanem ártatlanok is. Ilyen akciónak tekinthetjük, hogy 1945. szeptember 10-én Liptai Jenő járási főjegyző felfüggesztette az állásából Kósa Károly batyki főjegyzőt, de nyugdíjat állapított meg számára.³⁵⁴ Helyette kinevezte batyki körjegyzővé Adorján Gyula addigi helyettes jegyzőt. Kósa Károly bűne talán csak annyi volt, hogy 1910 óta folyamatosan hivatalban volt és a nyilas rendszer idején is a helyén maradt. Később tovább folyt üldöztetése, 1946 márciusában kitelepítették a faluból is, a Hármási malomba kellett költöznie.³⁵⁵ Üldöztetést kellett elszenvednie a háború előtt csendőrként dolgozóknak is. 1945 szeptemberében összeírták őket, ebből kiderül, hogy 5 volt csendőr lakott Batykon, 1 főtörzsőrmester, 2 őrmester és 2 szakaszvezető.³⁵⁶

A háború után 13 iparos működött Batykon. Németh József bognár, Fekete Sándor, Laki Gyula, Márkus István cipész, Ható János és Pler Sándor kovács, Bódis Géza és Mázsai Károly kőműves, Zarka János hentes és mészáros, Mészáros Józsefné és Ódor Jánosné úri szabó valamint a Keszler Márton

féle malom és Sopronyi Imre pinkóczi molnár. Az iparosokat a járási ipar-
terület különböző adóosztályba sorolta. A mezőgazdaságban dolgozók mű-
velés alá vették a korábban kiosztott földeket is. Az állam azonban a városiak
ellátása érdekében egyre nagyobb beszolgáltatásokat és adókat követeltek a
parasztoktól. Fennmaradt egy 1947. január 16-án készült jegyzőkönyv, ami a
megyei Pénzügyi Igazgatóság rendelete alapján tartott adóbehajtás ellenőrzé-
se során készült. Az irat részletesen ismerteti a búzára vonatkozó beszolgál-
tatási adatokat. Név szerint szerepelteti a nagyobb hátralékosokat, felsorolja a
velük szemben megteendő intézkedéseket, többek között bírósággal és rend-
őrséggel fenyegeti a gazdákat. 1948-ra a mezőgazdaság ellenőrzése egyre in-
kább a kommunisták kezébe került. Ennek jegyében május 10-én a
zalaszentgróti járás Gazdasági Felügyelője kinevezte Pogacsics Károly Batyk
gazdajegyzőjének.³⁵⁷

Nem sokáig folyhatott azonban a békés termelőmunka az országban, a
Szovjetunió által támogatott kommunisták egyre nagyobb teret nyertek a ha-
talomban. Mint láhattuk a háború után több párt is működött a községben, a
Nemzeti Parasztpárt, Kommunista Párt, Független Kisgazdapárt, Szociálde-
mokrata Párt. Az 1947-es úgynevezett „*kék cédulás*” választás során a de-
mokratikus pártokat a baloldaliak igyekeztek kiszorítani a hatalomból. 1948-
ban Rákosi Mátyás vezetésével megalakult a Magyar Dolgozók Pártja
(MDP). Batykon már 1945-ben megkezdődött a kommunisták szervezkedése.
Ebben leginkább Németh János (Francia), Lisztes János és Pogacsics Károly
vett részt. A későbbiek folyamán Pogacsics Károly kiszorította a többieket a
helyi pártvezetésből és maga vette kézbe a vezetést. (Később a Zala Megyei
Tanács elnökhelyettesi tisztségéig jutott.)³⁵⁸

Az MDP megalakulása után négy nappal fogadta el az országgyűlés az
egyházi iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvényt, azonban
már ezt megelőzően megkezdődött az előkészítés. 1948. május 26-án
Batykon a járási főjegyző 1835/1948. számú rendelete alapján az iskolák ál-
lamosításával kapcsolatban megalakult a helyi bizottság, itt jelen volt Kiss
László tanító, Pogacsics Károly, Németh Károly (Hosszú), Németh János
(Köncöl), Zarka János és Adorján Gyula körjegyző. A Kommunista Párt ré-
széről Lisztes János, a Független Kisgazdapárt részéről Katona Károly, a
Nemzeti Parasztpárt részéről Varga Sándor, a Szociáldemokrata Párt részéről
Zarka János lettek a bizottságba kinevezett tagok. Hivatalból került a bizott-
ságba Kiss László tanító és Adorján Gyula körjegyző. Az államosítás végre-
hajtása után sort kerítettek az iskola helyreállítására és felújítására is. Au-
gusztus 25-én tartotta ülését az iskola helyreállítása ügyében alakult Népi Bi-
zottság, ahol jelen volt Pogacsics Károly, Varga Sándor, Németh Károly,
Marics László, Pál Ernő valamint Lisztes János községi bíró, Adorján Gyula

körjegyző és Perom Tibor jegyzőkönyvvezető. Megtárgyalva az államosított iskola helyreállításának ügyét, megállapították, hogy a munkák már augusztus 23-án elkezdődtek és terv szerint 27-én befejeződnek, így nincs akadálya a szeptember 1-jén kezdődő tanításnak. Az iskola államosításával párhuzamosan, július 3-án megalakult a Népi Sport Bizottság is. Ennek a tagjai között – egy fő pártonkívüli kivételével – már csak MDP-hez tartozókat találunk. A megalakult Sport Bizottság volt hivatott a község sportéletét irányítani.³⁵⁹

A gazdaságban bevezetett tervgazdálkodás elérte az első eredményeit is. 1948. augusztus 27-én Adorján Gyula körjegyző jelentette a járási főjegyzőnek a következőket: A felügyelete alá tartozó községekben az iskolák rendbe hozása társadalmi munkával megtörtént. A hároméves tervből Batykon megvalósult az utcarendezés 8.000 forint értékben, a községházára és a körjegyzői irodába különböző dolgokat szereztek be 2.000 forint értékben és a hadműveletek során megsemmisült irodai felszereléseket pótolták 300 forint értékben. A Tapolca–Vasvár útvonalon 200 méter hosszban nagyobb mértékű útjavítást végeztek összesen 200.000 forint értékben. Tervbe van véve a községháza tatarozása és az apaállatok istállójához kút létesítése.³⁶⁰ Ekkor már megjelentek a kommunista rendszer első népellenes intézkedésének az eredményei is, ugyanis a jegyző jelenti a községben uralkodó politikai hangulatot is! (Ez a hangulatjelentés egészen az 1989 utáni rendszerváltásig szokás volt, eddig készítették a szigorúan titkos jelentéseket a pártvezetők részére.)

1950-re teljesen átalakult az ország közigazgatási rendszere. Az 1950. évi I. törvény szerint megszűnt a korábban a falu irányítását végző falubírói rendszer, helyette szovjet mintára tanácsok alakultak. Ezek a tanácsok egy erősen központosított rendszert képviseltek, szinte semmilyen önkormányzati joguk nem volt ezután a falubelieknek. A Batyk Községi Tanács V.B. első elnöke Lisztes Jánosné, az első V.B. titkár pedig a korábbi körjegyző, Adorján Gyula lett. (A későbbi tanácsi tisztviselők felsorolása megtalálható a mellékletek között.) Az önkormányzat átalakításával párhuzamosan folyt a mezőgazdaság átalakítása is. Már 1949-ben megkezdték a szovjet mintájú „kolhozok” létrehozását. Ennek során először augusztus 18-án majd, 1950. január 1-jén alakult Batykon kolhoz „Vörös mező” néven. Az első szövetkezetekben leginkább a földosztásból kimaradt nincstelenek és a törpebirtokosok voltak. 1951-től kezdve azonban erőszakos kampány bontakozott ki a termelőszövetkezetesítés mellett. A közép és nagyobb birtokos gazdákat erőszakkal és adminisztratív eszközökkel kényszerítették a Tsz-be. A szövetkezetekbe beállni nem akaró gazdákat „kuláknak” nevezték és rájuk hárították a felelősséget az ellátás akadozása miatt. A „néphatalmi” ÁVO illetve ÁVH zaklatta a kulákoknak nevezett gazdákat, a padlásaikról az utolsó szem gabo-

nát is lesöpörték, teljesen ellehetetlenítve őket. Az erőszakos szervezés hatására Batykon 1953. június 30-án alakult meg a „Vörös mező” Tsz. Ennek első elnöke Sebestyén Ferenc lett. Ezt folyamatosan bővítették, aminek eredményeként 1955-ben már 96 taggal 566 holdon, 1956-ban pedig már 223 taggal 1327 holdon gazdálkodtak. A falubeliek egy része – aki nem értett egyet a szövetkezetekkel, de az állami terhek folyamatos növelése miatt nem tudott gazdálkodni – felajánlotta földjét az államnak és az iparban keresett megélhetést. Mivel sokan el is költöztek a faluból a jobb megélhetést nyújtó ipari városokba, ezzel meggyorsult a már korábban megkezdődött népességcsökkenés. A faluban maradtak életszínvonala az állami segítségnyújtás, a kulturális mozgalom és más intézkedések dacára csökkent.

A nép széles rétegeit elnyomó Rákosi-rendszer, a hozzá kapcsolódó személyi kultusz, az emberek életének minden területére betörni kívánó és azt erőszakosan irányítani akaró kommunista pártvezetők ellen elégedetlenség bontakozott ki, ez 1956 októberében forradalmat robbantott ki. A forradalom országszerte változásokat okozott. A korábban hatalmon lévő kommunisták elmenekültek és átadták a hatalmat a népnek. 1956. október 26-án Batykon is megalakult a Községi Forradalmi Bizottság, tagjai.³⁶¹

Nagy Zsigmond	1927. elnök				
Döme Károly	földműves	1910. elnökhelyettes			
Acsádi Mihály	földműves	1908. jegyző			
Csécs Elemér	földműves	1926.	Németh Árpád		1922.
Horváth János	asztalos	1913.	Pál Ernő	földműves	1907.
Kiss Imre	földműves	1907.	Pál Géza	földműves	1909.
Kiss István	földműves	1903.	Perom Zoltán	földműves	1928.
Márkus Jenő	földműves	1909.	Tóth Ferenc	földműves	1897.
Márkus László		1939.	Tulok János	földműves	1906.
Mészáros Ferenc	földműves	1921.	Vincze Lajos	kereskedő	1910.
Molnár János	földműves	1919.	Zarka Lajos	alk. munkás	1894.

A helyi nemzetőrség parancsnoka Döme Károly volt. A kivívott szabadság eredményeképpen feloszlott az erőszakkal létrehozott Tsz. is. A forradalom alatt a faluban senkit nem ért súlyosabb atrocitás. A Szovjetunió fegyveres beavatkozása után a forradalom néhány nap alatt megbukott, a résztvevőkre pedig szigorú megtorlás várt. Az üldözés elől a Forradalmi Bizottság elnöke Nagy Zsigmond külföldre menekült, jelenleg Amerikában él.

1956-tól kezdve a Kádár János vezette szocialista rendszer működött. Kezdetben sok-sok embert ért retorzió a forradalomban vállalt szerepe miatt. 1957-ben újra létrehozták a forradalom alatt megszűnt „Vörös mező” Tsz-t.

Később a helyzet konszolidálódott, sőt bizonyos szintű „szocialista jólét” teremődött az országban. A rendszer viszont nem bírta megtagadni önmagát, a falubeliek minden lépését figyelemmel kísérték a párt és rendőrség beépített besúgói. Ezekről a megfigyelésekről a helyi Tanács iratai közt és a párt archívumában is fennmaradtak titkos iratok. A Kádár-rendszer erős központosítást hozott létre, ami az 1960-as évek végére teljesedett ki. A kibontakozó körzetesítés hatására a kisebb falvak önállóságát megszüntették, nagyobb közigazgatási egységeket hozva létre. 1969. június 29-én Zalabéri Községi Közös Tanács néven, Zalabér székhellyel Zalabér, Batyk, Dötk, Pakod, Zalavég is körzetesítésre került az Elnöki Tanács határozata értelmében. Ezen a napon Zalabérben tartotta utolsó ülését Batyk Községi Tanácsa, jelen voltak Takács Ferenc V.B. elnök, Léránt János, Balogh Ferencné, Bangó József, Tóth Ferenc, Németh Kálmán, Rózsa Tibor, Perom Rezső, Perom Lajosné, Mázsai Jánosné, Pál Józsefné tanácsstagok, Balogh Ferenc MSZMP. titkár, Laki István Népfront elnök és Husz István a Járási Tanács V.B. elnöke. Az üléstől távol maradt Mészáros Ferenc, Németh János és Bognár László. A napirend értelmében az önálló tanácsok közös tanácsba szervezése folytán a megszűnő tanács bizottságainak a visszahívása volt, előadója pedig Takács Ferenc. A tanácsülés 11 szavazattal, ellenszavazat nélkül megszavazta az utolsó határozatát, a 8/1969. számú határozatot. *„A tanácsülés visszahívja a Végrehajtó Bizottságot, a Gazdasági-Községfejlesztési, Szociális-Kulturális-Egészségügyi Állandó Bizottságát és a Szabálysértési bizottságát, amelyek azonnali hatállyal megszűntnek tekintendők. Visszahívja továbbá a gyermek és Ifjúságvédelmi Bizottságot is.”*³⁶² Nem csak a Tanács került azonban körzetesítésre, hanem 1969. január 1-jével a Tsz. is megszűnt, „Közép-Zalamenti MGT SZ” néven egyesült Zalabér, Dötk, Pakod, Zalavég szövetkezeteivel. Nemsokára az iskola is megszűnt a faluban, az is Zalabérbe került. A körzetesítés a legnagyobb károkat okozta Batyknak, hiszen minden intézményt elvittek a faluból, az irányítás idegen emberek kezébe került, akik leginkább Zalabér érdekeit képviselték. Egyedül a Tsz. átszervezése nem járt hátránnyal Batyk számára, mivel állattenyésztő-telep, géptelep és tárház, majd a 80-as évekbe terményszárító épült itt.

A '60-as években a „Közlekedéspolitikai Konceptió” is változásokat hozott Batyk életében. A közlekedés és áruszállítás nagy részét a közutakra kívánták áttérlni. 1964-ben a Minisztérium megtiltott minden felújítást a Zalabér-Sárvár és Túrje-Balatonszentgyörgy vasutakon, ennek ellenére 1970-re mégis megépülhetett a Zalabér-Batyk nevű vasútállomás a zalabéri és a türjei állomások helyett. Új vonalra kerültek a korábbi vasútvonalak is. Nem sokáig működhetett teljes kapacitással a falu új állomása, mert 1973. november 28-án döntöttek a Zalabér-Batyk-Sárvár vonal végleges megszüntetéséről,

1975. május 31-én 24 órakor pedig megszűnt minden közlekedés a vasúton. Az utolsó vonatot elkísérte Moldova György író is, útiról beszámol az „*Akit a mozdony füstje megcsapott*” című könyvében. Megszűnt a Zalaszentgrót-Balatonszentgyörgy közötti vonal is. Az állomás építésével együtt új úthálózatot alakítottak ki Batyk déli végén, megépítették a Batykot Zalabérrel összekötő új utat, ami a vasúti felüljáró alatt vezet. A vasút visszafejlesztésével párhuzamosan megnőtt a közlekedésben az autóbusz-közlekedés szerepe. A falun átvezető főúton megnőtt az átmenő teherautó és személyautó forgalom.

Az 1950-es években villanyt kapott a falu. Az 1970-es évek elején került kiépítésre a Batykon átvezető Nagylengyel-Devecser földgázvezeték, majd a felső faluvégén újabb gázvezetékét fektettek, de ezeknek semmi gyakorlati haszna nem lett Batyk számára, mivel csak e könyv írásának napjaiban kezdődött meg a földgáz bevezetése a faluba. A szocializmus évei alatt annyi fejlődést mutat Batyk, hogy a 70-es években kiépült a jelenlegi Napsugár utca, amit az akkori fiatalok letelepítése miatt hoztak létre. A régi házak egy része helyett modern lakóházak épültek a faluban, a volt iskolában létrehozták a Kulturházat. A körjegyzőségi épület helyett szövetkezeti Bolt és Kocsma létesült, létrehozták a körzeti orvosi hálózatot. A falu vezetékes vízhálózatot is kapott.

A szocializmus bukása és a rendszerváltoztatás után, 1990. január 1-jén újra önálló község lett Batyk, helyben intézik a falu ügyeit, megalakult Polgármesteri Hivatal. Már nem idegen érdekek a mérvadóak, hanem a falu polgárai intézhetik a saját ügyeiket. Az önállósodás után megépült az iskola és óvoda a faluban. Jelenleg folyik a gázvezeték kiépítése is. Talán megáll a sokat emlegetett visszaesés és a 21. század küszöbén újra fejlődésnek indulhat Batyk is.

A kutatás jelenlegi állása szerint kérdéses, hogy a középkori Batykon létezett-e templom. Sajnos csak egyetlen adat származik ebből a korszakból, ami alapján nagyon nehéz eldönteni a kérdést. 1311-ben a viennai zsinat a Szentföld visszafoglalásának költségeire tizedadót állapított meg, amit Magyarországon csak jóval később, XII. János pápa felszólítására hajtottak be. A veszprémi egyházmegyében 1331–37 között került sor a beszedésre, a tizedszedők Jacobus Berengarii és Raymundus de Bonofato pápai követek voltak, ránk maradt az általuk készített jegyzék, amely alapján viszonylag jól feltérképezhetők Zala megye templomos helyei is. A két pápai követ és a kíséretükben lévők 1333–34-ben jártak a környéken. Itt, a környékbeli települések között található egy település, amelyet először „Boch” másodszer „Bozarek” alakban írnak, ennek papja Bertalan volt, aki az első alkalommal 40 széles dénárt, második alkalommal pedig 20 széles dénárt fizetett a tized fejében.³⁶³ A kutatók ezt a települést Batykkal azonosítják.³⁶⁴ Az azonosítást az első névalakra („Boch”) vonatkozóan minden vita nélkül el is lehet fogadni, azonban a második névalak („Bozarek”) Batykhöz kapcsolása már nehezebb. A tizedjegyzékből megismerhetjük a környékbeli egyházas helyeket és azok plébánosait is. 1333-ban Végeden (Zalavég) Pál (Paulus de Vegeg), Zalabérben Pál (Paulus de Beer), Türrjén pedig Márton nevű (Martinus de Gurle) plébános van.

Ezután hosszú szünet következik és csak 1642-ben bukkanunk újabb adatra, ami sajnos hasonlóan az előzőhöz, elég talányos. A nádor utasítja a veszprémi káptalant, hogy tartson tanúkihallgatást többek között a batyki birtok határaitra vonatkozóan.³⁶⁵ A feltett kérdések között találjuk a következőket: „A 450 holdnyi Három királyok földé hol van? A batyki Szent egyház fele keletre meddig tartott az említett föld határa?” A meghallgatott tanúk között más falukbéli jobbágyságok mellett meghallgattak batykiakat is, azonban a kérdésekre adott válaszok között egyik tanú sem említi meg templomot. A feltett kérdések alapján talán joggal feltételezhető, hogy valóban állt templom Batykon. Ha pedig létezett, akkor annak sokkal korábban kellett épülnie, mivel a török korban sem anyagi, sem egyéb lehetőségek nem nagyon voltak a templomépítésre. Sajnos a korábbi források nem írnak Batyk templomáról, pedig a 16. század közepén Gáspár mester egerszegi plébános végigjárja az egerszegi és kapornaki kerület plébániáit, hogy megállapítsa azok kárait, hiányosságait. Jelentésében ír Zalabér, Zalavég és Zalaszeg plébániájáról is, de szót sem ejt Batykról.³⁶⁶ Nem szól azonban Türrjéről sem, ami esetleg magyarázatát adhatja a források hallgatásának. Tudjuk, hogy a premonstratensis szerzetesek helyükön pasztorációs tevékenységet is végeztek, sőt sok helyen a plébániai

funkciókat is teljes egészében ellátták. Könnyen lehet, hogy ez esetben sem csak Türrére vonatkozott, hanem a prépostság birtokaira is: a batyki hívek lelki gondozását a premontreiek is végezhatték, azaz Batyk temploma Türréhez tartozhatott. Ez esetben elfogadható magyarázatot kapunk, miért maradt ki Türré és Batyk a püspökség dokumentumaiból. Nagyjából azonosítható az említett egyház helye is. Mivel az 1642-es forrásban a Csapóhoz tartozó területekről esik szó, valószínűleg az akkori Ágas-, mai Szajkipataktól keletre lehetett a falu temploma és a Három királyok földje. Nem elképzelhetetlen, hogy a jelenlegi templom a régi helyére épült. Erre utalhatna talán az is, hogy a falu jelenlegi temploma a középkorban épült templomokhoz hasonlóan keletelt. Egy óvatos feltételezést is megkockáztathatunk még. Arra is gondolhatnánk, hogy az egyház mellett elterülő föld annak titulusáról kapta a nevét, ami ily módon Három királyok tiszteletére lehetett szentelve.

Sajnos a fent leírt feltételezéseknek ellentmondani látszanak a Göcseji Múzeum volt igazgatójának, Szentmihályi Imrének feljegyzései. Az 1950-es években gyűjtött adatai szerint Batykon népmonda szól arról, hogy a falu korábban a Pusztá-Batyk nevű dűlőben volt. Ezt a törökök elpusztították, azután költöztek a megmaradtak a falu mai helyére. Templomuk a mai Aranyadi határában levő „Szalaszeg” hegyen volt. Ezt is a törökök pusztították el.³⁶⁷ Kétségtől hiteles a falubeliek emlékezete, hiszen a Pusztá-Batyk helynév valóban a középkori falu emlékét őrzi. A mondában az is hiteles, hogy a ma „Kelemen-sűrűnek” nevezett helyen állt Zalaszeg falu, itt megtalálhatók a régi templom alapjai is. Valóban a török időkben pusztult el ez a templom is. Mindent összevetve azonban különös, hogy Batyk lakói még a 20. században is emlékeznek a több mint háromszáz évvel korábban elpusztult régi falu helyére és szomszédos falu templomára is, de annak semmi nyoma emlékeztükben, hogy Batyknak temploma is lett volna, sőt azt állítják, hogy a zalaszei templom volt a templomuk.

A következő adat a 18. század elejéről származik, ekkor az újjáalakított zalabéri plébánia „filiája” azaz leányegyháza lett Batyk. A zalabéri plébánia levéltárában őrzött anyakönyvekben az 1720-as évektől kezdődően előfordulnak a batyki lakosok nevei. Az 1735-ben készült összeírás szerint Zalabér az egerszei kerület plébániája volt, a filiái Pakod és Batyk voltak.³⁶⁸ Krizmarics zalabéri plébános 1745–1747 között összeírta egész plébániáját, eszerint Pakod, Batyk és Véged voltak a plébánia filiái.³⁶⁹

Az 1748-as kánoni vizitáció szerint „Szalabér” filiája Batyk.³⁷⁰ A községek lakói magyarok, némettel vegyesen, vallás szerint többségében katolikusok, kevés lutheránussal és kálvinistával. Batykon 8 pár lutheránus volt. A protestánsok gyermekeit is a katolikus plébános kereszteli. Batykon ekkor

templom nem volt, csak egy fa harangláb a tetején vas kereszttel. A harangláb-
bat kb. 50 évvel korábban ismeretlen személy állíttatta.

A 18. század közepén összefogott a falu, hogy ne csak egy harangláb
álljon a faluban, hanem legyen templomuk is. Nem állnak rendelkezésre a
templom építéséről bővebb források, így csak a szűkszavú feljegyzésekre va-
gyunk utalva. A veszprémi püspökség irataiból annyi derül ki, hogy valószí-
nűleg már 1769-ben megkezdték a templom építését, amit 1771-ben fejeztek
be, ez a dátum olvasható a templom tornyán is.³⁷¹ A templomról szóló első
dokumentum csak hat évvel később, 1777-ben kelt. A felépült templomot
Szent István király tiszteletére szentelték fel, ez egyhajós, barokk stílusú
építmény, lapos gúlasisakos homlokzati toronnyal, rajta kulcslyukablakkal.
Szentélye keletelt, a hajónál keskenyebb, a nyolcszög három oldalával záró-
dik. A berendezési tárgyak közül a barokk szószék (rajta a négy evangélista
szobrával és egy magvetőt ábrázoló domborművel), az oltár és a rokokó fara-
gású keretben lévő Szent István királyt ábrázoló oltárkép mindenképpen eb-
ből az időből származik.³⁷² A templom építése ellenére Batyk továbbra is
Zalabér fiókegyháza maradt, nem kapott önálló plébániai rangot. A zalabéri
plébános vagy káplánja csak meghatározott ünnepeken mondott misét a
templomban, más alkalmakkor a falubelieknek a zalabéri templomba kellett
misére menniük. A templom építése idején 642 lakosa volt Batyknak, tanítója
pedig 5 gyermeket oktatott.

1835-ben Szalay István zalabéri plébános a saját költségén négy ke-
resztet állíttatott plébániája területén, a zalabéri plébánia mellé, a zalabéri te-
metőbe, a batyki és a végedi templom mellé. A keresztek karbantartására 20
forint alapítványt hagyott hátra, ebből kellett őket rendben tartani. A keresz-
teket a híres keszthelyi kőfaragó mester, Kugler Mihály műhelyében készí-
tették. Hasáb alakú alapzaton áll a kereszt, előtte a Fájdalmas Anya alakjával,
ami azonban nem egyidős a kereszttel, hanem valószínűleg a II. világháború
során megsérült eredeti helyére állított, későbbi munka. Az egyenes szárú ke-
reszten a halott Jézus Krisztus. Az egészet szalagfonatos kerítés veszi körül,
anyaga szépen kidolgozott homokkő. A Szalay István által állíttatott keresz-
tek műemlék jellegűek.³⁷³ Található Batykon egy ennél régebbi kereszt is, a
Hármasi malom lakóépületével szemben. Ezt a homokkő keresztet az akkori
molnár Körmendi Ferenc állíttatta 1814-ben.

1838. május 14-én tartotta vizitációját Szalay István zalabéri plébániáján
a veszprémi püspök, jelen volt Gyöngyössy Pál türjei prépost, Laky Pál táb-
labíró, Szegedy Ferenc ügyvédje, Tárnok Alajos, a Batthyány család
szentgróti főszámvevő-tisztje a birtokosok nevében. Batyk képviselőjében
Bolla István jegyző, Szabó Antal, Jakab Ferenc, Rózsa József, Vincze And-
rás, Koller György, Varga Péter, Horváth Péter, Bognár Mihály és Perom

László esküdtek jelentek meg.³⁷⁴ Az írásból kiderül, hogy az 1834-ben leégett végedi templom újjáépítésére a batyki templom kölcsönadott 50 aranyforintot, az összeget öt éven belül kellett visszafizetni.

A batyki szentegyház jövedelmei: 332 Ft 53 krajcár tőkepénze van, amely kisebb összegekben ki van adva kamatra. A helység által „*esztendőnként törkölyből és söprőből égettetni szokott pálinkának harmadrésze a Szent Egyházé*” amit a templomatyá a templom számára elad. A harangozásért semmit sem fizetnek. A toronyban harang, a nagyobbik 320 fontos, kisebbik 120 fontos. A harangokhoz csupán a katolikusok tartanak jogot. A templom ládájában 22 Ft 18 krajcár volt. Megegyezés szerint a templom ládájának ezután két külön kulcsa lesz, az egyik a plébánosnál a másik a templomatyánál. A templom számadása a helység jegyzője, bírása és egy esküdte jelenlétében minden esztendőben Mindenszentek napja táján készül el, majd a veszprémi püspöki hivatalhoz beküldik. A fenntartáshoz a készpénzbéli költségeket, a szükséges építőszereket a helybeli hívek biztosítják, de a szekeres és kézi munkákat is ők teszik meg.

A templomban Szent István király napján – a templom búcsújakor – tartanak Istentisztelet, mely énekes miséből, prédikációból és délutáni litániából áll. Ezen kívül Szent Flórián, Szent Alajos és Szent Vendel napjain, mint fogadott ünnepeken tartanak misét. (A 19. század során sok volt a tűzvész, ezért különösen tisztelték Szent Flóriánt, tiszteletére az esti harangszó után egy órával ismét meghúzták a harangot. Az éjjeli őr is végigénekelte minden este a falun: „*Tűzre, vízre vigyázzatok, hogy károkat ne valljatok.*”³⁷⁵) Szent Flórián napján körmenet vezet a szoborhoz, ahol litánia van, ami imádsággal végződik, majd a templomban misét mond a plébános. Szent Alajos napján szintén misét szolgáltatnak, amin könyörögnek az égi háború (vihar, villámcsapások) elmúltáért. Szent Vendel napján a templom előtti kereszthez vezet körmenet. Az Istentisztelet minden alkalommal magyar nyelven van megtartva.

Plébános jövedelmei a batyki fiókegyházban: lélekgabona, lélekpenz, szántás, vetés, aratás, behordás és tűzifa helyett a hívek kötelesek fizetni – az 1761-es szerződés szerint – 48 Ft összeget, amit Szent György napkor a helység bírása tartozik a plébánosnak átadni. A stóla jövedelmet úgy fizetik, mint a végediek. Szülés után az avatáskor 18 krajcár, házasulandó fizet 1 forintot, ha a menyasszonyt elviszik a faluból, dupla stóla jár, a temetés 15 krajcár, a birtokosok és a gazdák házas cselédjei dupla stólát fizetnek.

A templomatyának a templom pénzéből esztendőnként 2 forint a fizetése. A dékánnak Szent István király napján a csengető (persely) pénzből van a fizetése, 1 Ft 15 krajcár valamint fel van mentve a helység doltától.

Batykon van Temető is, ami körül vagyon árkolva és elég nagy. Van itt egy fakereszt is, de a megfeszített Üdvözítő képe nélkül. A temetkezés sorban, válogatás nélkül történik, de egyedül csak a katolikusok temetkeznek ide.

Nem mindig volt súrlódásmentes azonban a batyki hívek és a zalabéri plébános kapcsolata. A fenti vizitáció után vita támadt, mert a plébános a járandóságát ezüstpénzben szedte be tőlük. 1838. június 22-én a vármegyei közgyűlés is tárgyalt erről a kérdésről, az a döntés született, hogy Batyk lakói kérése alapján eltiltják Szalay István plébánost attól, hogy a járandóságát ezüstben szedje. 1839. március 11-én tárgyaltak Szalay plébános fellebbezése ügyében, amit korábbi döntésük ellen tett, de elutasították a keresetet. Augusztus 5-én Batyk panasa alapján azonban újra tárgyaltak az ügyről, kéri Szalay Istvánt eltüntetni, hogy járandóságát és fizetését tőlük ezüst pénzben kérje. Szeptember 14-én a megyegyűlés a panaszt megvizsgálva azt Szmodis János veszprémi püspöki helytartónak utalták át.³⁷⁶

A vallásos falubeliek időnként adományokat tettek az egyház számára. Az 1840. május 18-án Batykon Tóth János a zalabéri plébániára hagyta 120 Ft kamatát örökös misékre. Tóth Jánosnak az aranyadi hegyben volt egy darab szőlője Szegedy Ferenc uraság területén – szomszédai a batyki Kígyós István és Perom László valamint a szentpéteri Bokkán János voltak – amelyet még az első felesége életében szerzett, ezért a tőle származó leányaira Julianára és Teréziára hagyja 120 forint értékben, aminek a kamata fejében évente 7 Ft 12 krajcárt fizessenek a zalabéri plébánosnak, aki ezért Zalabérben egy öreg misét és egy kismisét, Batykon pedig két öreg misét fog szolgáltatni érte és feleségéért Perom Katalinért. A hagyatéklevelet Vincze András és Varga József, mint hegybéli esküdtek és Bolla István batyki jegyző hitelesítette.³⁷⁷

1891-ben Széll János zalabéri plébános a panaszai között sorolja, hogy pénz és a képviselőtestület hozzájárulása hiányában nem tudta tűz ellen biztosítani a batyki és a végedi templomot. Az újabb felszólításra a végediek hozzájárultak, a batykiak nem. 1891. február 17-én Széll János jelezte a helyzetet a püspökének, akivel vitában állt a zalabéri plébánia jövedelmei tekintetében. Idézet a leveléből: „*Alázattal jelentem: hogy Batyk fiók községben a templom tűzkár ellen nincs biztosítva. A templomnak ipartőkéje 144 forint 26 krajcár, ennek 7% kamatja 10 forint 10 krajcár, a templom csöngettyűből 3–4 Ft összes jövedelme, tehát 13–14 Ft, mely összeg a templom szükségleteinek a fedezésére is alig hogy elégséges. A községet többször fölszólítottam a biztosításra, de sikere nem lett.*” Válaszul a püspök azt írta, hogy szólítsa fel a falut még egyszer, meg is tett, de nemleges volt a válasz. Erre a püspökség válasza az volt: „*Ha el fog égni a templom, segedelemre ne számítsanak.*”³⁷⁸

A 19. század során már nem csak a nagyurak, hanem az egyszerű emberek is állítottak keresztet az utak mellé fogadalomból vagy valamilyen esemény emlékére. 1841-ben Sípos György végedi lakos a batyki határban, a pinkóczy malomnál állíttatott egy fakeresztet, amelynek a teteje színezett bádog, a Krisztus és a Mária kép pedig színezett és aranyozott bádogból volt. A kereszt 1858-ra nagyon megrongálódott, ezért a plébános helyreállíttatta, fenntartására a Batykon elhalt Halász Éva tett alapítványt 20 forinttal. Ezt az alapítványt 1859. január 1-jén foglalta írásba az elhunyt rokona Varga József.³⁷⁹ A 20. század elejére megszorodtak a keresztállítások Batykon. Ha a faluban lévő út menti keresztet számát környékkel összevetjük, akkor megállapíthatjuk, hogy Batyk messze megelőz minden más falut. Röviden nézzük át, hogy ki és mikor állíttatott keresztet.

- 1901. 08. 22. Varga György a temetői dűlőben állíttatott keresztet.
- 1905. 08. 08. Németh Károly és neje a házuk előtt állíttatott keresztet.
- 1907. 08. 15. Perom Sándor a hátszegi dűlőben állíttatott kőkeresztet.
- 1907. 08. 15. Perom Károly a faluban, saját földjén állíttatott kőkeresztet.
- 1908. 08. 07. A malomúti dűlőben állíttatott kőkereszt.
- 1915. 10. 12. Kürnyek Pál felesége a temetői dűlőben állíttatott keresztet.
- 1916. 03. 21. Márkus Ignác a háza előtt állíttatott kőkeresztet.
- 1916. 10. 24. Hosszú Antal kőkeresztet állíttatott meghalt fia emlékére.
- 1917. 03. 09. Könnyid Imréné kőkeresztet állíttatott.
- 1927. 09. 08. Németh Péter a saját földjén kőkeresztet állíttatott.
- 1938-ban Pendli Erzsébet Szent Vendel szobrot állíttatott fel.

A keresztet fenntartására és javítására általában 100 korona alapítvány tettek az állíttatók, de ezek az I. világháború utáni válság során teljesen elértéktelenedtek.

Nem csak keresztet állíttattak a hívek, hanem a templom felszerelésére is áldoztak. 1904. július 5-én Batyk Pádúai Szent Antal szobrot hozatott. 1907. március 16-án a templom és a sekrestye is ki lett kövezve, ára 589 korona volt. 1921. augusztus 15-én Marton János Lourdesi Szűz Mária oltárt készíttetett, 3000 korona alapítványt tett le az oltárra és az érte tartandó misére. 1934-ben egy Jézus Szíve szoborral és új oltárszőnyeggel gyarapodott, 1938-ban a Szent Év tiszteletére 4 miseruhát, palástot, 2 ministránsruhát, Kis Szent Terézke szobrot kapott a templom.³⁸⁰

Amint azt a községtörténeti részben láttuk 1916. augusztus 7-én a hadsereg elvitte a batyki templom tornyából az egyik harangot, ami valamikor a múlt században készült. 1924-ben Baráth Imre zalabéri káplán mozgalmat indított Zalabérben, Batykon és Zalavégen a világháború során elvitt harangok

pótlására, ez eredményre vezetett, mivel mindhárom falu gyűjtést rendezett a harangok beszerzésére. A batykiak egy 400 kilós harangot rendeltek. Ez a harang hamarosan el is készült, majd 1925. május 21-én érkezett meg Zalabér vasútállomására, ahonnan bandérium vitte a faluba, a Szent Jánosnál a zalabérierk is csatlakoztak a kísérethez. A harangot Osadinszky György plébános szentelte fel a templom előtt, az ünnepi beszédet Baráth Imre káplán tartotta. (Jelenleg is ez a harang van a toronyban. Szövege: „Jézus szentséges szívének dicsőségére, Szent István király tiszteletére öntették Baráth Imre káplán gyűjtésére Batyk község hívei 1925-ben.” „Ecclesia Harangművek öntött engem 5256. F. W. Rincker által Budapesten.” A harangon egy Jézus szíve dombormű található, felül pedig egy körbefutó rózsacsokor díszítés.)

1928. május 22-én emlékművet állítottak a templomkertben a világháborúban elesett batyki hősök emlékére. A felszentelést Osadinszky György zalabéri plébános végezte. Az ünnepi beszédet Kósa jegyző mondta, de beszédet mondott Gyömöreý Sándor, országgyűlési képviselő is.

Nem sokkal később, 1928. augusztus 12-én, a templom tornyába belecsapott a villám, megrongálva a tornyot és az orgonát is. A tornyot bádoggal fedték be és feltettek egy villámhárítót is. 1931-ben a templom nagyharangjának tartóállványa eltörött, szerencsére sem a harangnak, sem a toronynak nem történt nagyobb baja. A hívek által összegyűjtött 400 pengő költségen új harangállványt készített a Szlezák cég. 1932-ben a négy évvel korábbi villámcsapás során megrongálódott és használhatatlan régi orgona helyett a hívek 600 pengő, valamint Laki Gyula, Amerikát megjárt hívő 2200 pengő adományából új orgona készült. A falubeliek a rettenetes nagy gazdasági válság és a nagy szegénység ellenére is megvették az új orgonát.

Az egyházközségi szervezetről ritkán maradtak fenn adatok, az első név szerint ismert templomatyá Petrovics József, ő 1900 előtt került a tisztségbe. 1918. november 17-én bekövetkezett halála után a hívek Tóth Károlyt választották templomatyának. Arról is van egy feljegyzés, hogy 1931-ben Batykon is megalakult az új egyházközségi szervezet, de bővebb információt nem ad. 1934-ben Pál Károly viselte a templomatyá tiszteét.

A hitéletről csak néhány adat maradt fenn. 1938. január 18–25 között Zalabérben missziót tartottak a bucsuszentlászlói ferences atyák, P. Markó Marcell és P. Hudák Polikárp. Batykon is tartottak egy egynapos missziót, amelyen teljesen megtelt a templom. A misszió utolsó napján, január 25-én este hatalmas vörös fény jelent meg az északi égbolton, majd a vörös fényben fehér sugarak is megjelentek. Tehát sarki fényben gyönyörködhetek az emberek. 1938. május 29-én, akik nem tudtak elmenni Budapestre az Eucharisztikus Kongresszusra, azok számára körmenetet szervezett helyben Kovács József zalabéri plébános. A körmenet résztvevői Zalabérből indulva

Zalavégre mentek, ahol misén vettek részt, Zalavégről Batykra vezetett az út, ahol litánia volt, majd innen visszamentek Zalabérbe, ahol szintén mise volt. A plébános szerint a megtartott körmeneten óriási volt a részvétel. 1940. június 30-án tartotta Batykon az újmiséjét Hosszú József Szombathelyi Egyházmegyei kispap. A tűzoltószertár előtt állt a tábori oltár. A szónok Dr. Géfin Gyula szombathelyi szeminárium tanár volt. Egy ezüst feszületet kapott Hosszú József az újmiséje emlékére Kovács József zalabéri plébánostól. Az újmiséis szülei hatalmas sátrakban vendégelték meg a papságot, a rokonokat és a vendégeket.

Az egyházi egyesületek közül Batykon is működött a KALOT és a Kalász egyesület. A KALOT a katolikus legényegylet volt, a Kalász pedig a leányok egylete. A KALOT-ról bővebb információk nem állnak rendelkezésre. A Kalász egyesület 1941-ben alakult meg Batykon 29 taggal. 1942-ben tartották meg az egyesület zászlószentelő ünnepségét.

1942 júliusában alapos tatarozást tartottak a batyki templomon. A külső vakolatot teljesen megújították, a toronyra új sisak került, a kórust két pillérrel megnagyobbították, így az orgona asztala is középre kerülhetett, mivel eddig helyhiány miatt a sarokban állt. A tatarozás után Csébi Gál József festőművésszel kifestették a templomot. A plébános visszaemlékezése szerint *„nagyon megható volt a batyki hívek áldozatkészsége. Először csak a festésre kértem fedezetet 2200 pengőig. Egymás után kért a képviselőtestület több-több munkát, úgy hogy a költségvetés 10.000 pengőre rúgott fel. Még csak abba sem mentek bele, hogy 5 évre elosztva fizessék. «A templom nem lehet adós» mondták. Ki is fizették egy év alatt. Mindkét község túláradó boldogsággal nézte megújított, szép templomát, amikor Lehman Jenő esperes megáldotta az új köntösbe öltözött templomokat.”* (Ekkor került sor a zalabéri és zalavégi templomok kifestésére is. Mindhárom templomban Csébi Gál József készítette a festményeket. Ezek közül már csak a zalavégi templom festése van meg, mivel Szabó Imre plébános a működési ideje alatt fehérre meszeltette a batyki és a zalabéri templom festményeit, így megsemmisítve azokat.)

1944. július 27-én leszedtek a batyki templom tornyából a kisebbik, 1872-ben készült harangot. Mivel nem lehetett a harangot a toronyablakon át ledobni, mert előtte volt a nagyobb harang, ezért összetörve vették le. A harang alsó átmérője 69 cm volt, a Seltenhofér cég készítette Sopronban.

Az 1945. március 28-án, napszerdán ideért front harcait nem csak a falu, hanem annak temploma is megszenvedte. Dél előtt még erős ágyúzás volt Batyk körül, a melynek során a templom tornyát lesodorták az ágyúlövedékek. A plébános szerint a falon sok puskagolyónyom volt látható, de ekkor sérült meg a templomkertbe Szalay István plébános által 1835-ben állíttatott kereszt is. A templom belsejét szét dúlták és megbecstelenítették, az ottha-

gyott silányabb ruhaneműt elvitték. Szerencsére az értékesebb miseruhákat és kelyheket elrejtették, így megmentetve azokat. A háború után a templom tornyát a szétlőtt bádogdarabok felhasználásával ideiglenesen helyreállították, de sokkal alacsonyabb lett, mint korábban, de pótolták a tetőcserép hiányokat is. A hívek zsúfolásig megtöltötték a templomot, mikor a helyreállítás után Kovács József plébános újra megáldotta. Annak ellenére megtelt a templom, hogy a leányok és a fiatalasszonyok nem is voltak ott, mert egy csoport katoná megjelenése miatt elbújtak.

Az egyházközség a világháború után az országra kényszerített szocializmus ideje alatt is fennmaradt, működött minden nehézség ellenére is. A kommunista faluvezetés válogatott eszközökkel igyekezett megnehezíteni a hívők vallási életét. A szerencsés véletlen folytán fennmaradt batyki Tanács titkos irataiból kiderül, hogy figyelték a templomba járókat, rendszeresen jelentést készítettek a számukról, arról, hogy mint mondott a plébános a misén stb. A hittanra beíratott gyermekek szüleit Takács Ferenc V.B. elnök, a párttitkár és a tanító együttesen próbálta lebeszélni a hitoktatásról. A háború után a hívek helyreállították a templomot, de folyamatosan gondoskodtak később is a karbantartásáról, renoválásról. Az egyházközség jelenleg is működik a falu vallásos lakóinak akaratából. Pendli József templomatyja 1998-ban bekövetkezett halála óta Horváth József viseli ezt a tisztséget és intézi az egyház helyi ügyeit.

Az újkori Batyk egyetlen papot adott az egyháznak: Hosszú Józsefet. Batykon született 1915. április 15-én. Középiskoláit Szombathelyen végezte a premontreiek gimnáziumában. 1935-ben került a szombathelyi papi szemináriumba, 1940. június 16-án szentelték pappá. 1941–43 között segédlelkész Jánosházán, 1943–45 között káplán és hitoktató volt a visszakerült muravidéki vendek között Bántornyán, illetve Muraszombaton. 1945-ben rövid ideig tábori lelkész, 1946–48 között Csehimindszenten, Vépen és Szombathelyen segédlelkész. 1948–50 között a szombathelyi főplébánián káplán és hitoktató, 1950–59 között plébános Zalaszentgyörgyön. 1959-től lett plébános Becsehelyen, ahol mint tiszteletbeli kanonok és egyúttal, mint az esperesi kerület jegyzője is működik.³⁸¹

Befejezésül nézzük az 1700-as évek eleje óta itt is működő zalabéri plébánosok névsorát:³⁸²

1. Szolmotz László (1718–1720)
2. Simonai János (1720–1727)
3. Lenty István (1727–1732)
4. Krizmarics András (1732–1760)
5. Farkas István (1760–1775)

6. Sidó László	(1775–1794)
7. Szalay István	(1794–1840)
8. Hámos József	(1840–1853)
9. Széll János	(1853–1900)
10. Osadinszky György	(1900–1930)
11. Kovács József	(1930–1961)
12. Szabó Imre	(1961–1988)
13. Horváth Zsolt	(1988–)

Az iskola

Batykon valamikor a 18. század elején, a falu újratelepülése után jött létre iskola. Az első adata 1733-ból származik. A tanító javadalma 3 Ft 30 dénár, ebből a párbér 10 dénár.³⁸³ Az első batyki tanító Malinics Ferenc volt, aki ugyancsak 1733-ban szerepel. 1748-ban Zalavégen még nem volt iskola, ezért a gyerekek a szomszéd faluból is a batyki tanító elé jártak.³⁸⁴

1771-ben Batyk tanítója Szabó István, akinek 8 leánytanulója van. Minden pár után kap évente 1/4 pozsonyi mérő kenyérgabonát és 10 Ft-ot. A leányok tanításáért kap egyenként 1 Ft 50 dénárt, és mindegyikért 1–1 koci tűzifát. Javadalma 50 Ft. Az ellenőrzést végzők szerint munkáját megfelelően végzi. A tanítót a lakosság fogadja fel a plébánossal egyetértésben, s együttesen látja el a felügyeleti jogkört is munkája felett. A tanító egyben jegyző és harangozó is. Előbbiért semmit sem kap, az utóbbiért külön díjazás jár. A tanítólakás uradalmi telken épült, egy szobából, konyhából, kamrából áll, tartozik hozzá egy istálló is. A lakás renoválásához a lakosok kézi és igásmunkával, sőt készpénzzel is hozzájárulnak.³⁸⁵

1809-ben, Napóleon császár hadainak átvonulása alkalmával Bolla István iskolamester 194 Ft 30 krajcár kárt szenvedett.³⁸⁶ A tanítóra puskát fogtak, ládáját feltörték és belőle ruhaneműt, valamint egy ezüst zseborát vittek el, de élelmiszert is raboltak tőle. Úgy látszik, hogy Bolla István nagyon hosszú ideig tevékenykedett a faluban, mert ő az, aki 1832. november 5-én a megyegyűlésen panaszt tesz a falubeliek túlzott terhei miatt.³⁸⁷

1838-ban a batyki tanító jövedelmeit: Van egy káposztáskertje és belső telke, ez egy hold, van három szántóföldje is, a Posta út mellett, a Marha csapás mellett, a Kertek alatt, összesen négy hold, 8 pozsonyi mérő alá való. Ezeket a helybeliek munkálják el, az őszi vetés alá háromszor, tavaszi vetés alá kétszer megszántják a földet, a mester gabonájával elvetik, beboronálják, az őszi gabonát learatják, behordják, és asztagba rakják. A tavaszi gabonát hasonlóképpen, de az aratást és a behordást nem ők végzik. A falu rétjéről van egy szekér szénája, melyet a mester házához beszállítanak, van a rétből számára kiszakítva egy darab, mely kétszeri kaszálásra két szekér fűvet terem. A fűvet a mester maga takarítja le, a helybeliek csak behordják. Korábban 16 szekér tűzifája volt, de most a szerződés szerint csak két szekér fát adnak, a mester által vett fát pedig levágják, összehasogatják és hazahordják. A mester szarvasmarháinak és sertéseinek szabad a legeltetése. Lélekgabonaként minden külön kenyéren lévő gazda ad egy fertály mérő rozsot, lélekpenzként hét forintot adnak, amit minden Szent György napkor a helység bírája ad át. A temetésről 7 krajcár, hirdető cédula írásról 7 krajcár a jövedelme. Harangozásért minden hold földről kap egy kéve gabonát, őszből vagy tava-

sziból, amilyen terem. A tanításért minden gyermektől – akitől a fizetés kitélik – van 15 krajcárja, és télen minden gyermektől az iskola fűtésére Szent György napig reggel és délután egy darab fája. Orgonálásért és éneklésért misénként 15 krajcár jár neki. A mester ház fenntartása és javítása a község feladata. Az iskolaépület elég nagy, jó állapotban van, ezt is a helységbeliek építik.

1838-ban „méltóságos gróf Batthyány János özvegyének meghatalmazottja” bejelentette, hogy a grófné batyki lakosoknál lévő 1102 Ft [ezt 1834-ben segélyként adta át] tőkepénzét az iskola szükeire, iskolai könyvekre és a mester állapotának javítására ajándékozza oly módon, hogy a tőke után járó kamat felét évente az iskola belső készületeire és könyvekre, második felét pedig a szegényebb gyermekek – a jobbágyok közötti különbségtétel nélkül – ingyenes tanításáért a mester megsegítésére fordítsák, azon kikötéssel, hogy a pénz kezeléséről évente a templom számadása között nyilvántartást vezessenek. 1859-ben a plébános vette át az alapítvány kezelését, ami a legnagyobb lelkiismeretességgel történik. Az 1870-es évekig biztos, hogy folyamatosan működött az alapítvány.³⁸⁸

A 18–19. században a tanító látta el a helység jegyzőjének a feladatát, ő foglalta írásba a különböző ügyeket. 1839. augusztus 6-án Katona György jegyző állított ki panaszlevelet Batyk lakói nevében, mivel a járási szolgabíró jogtalanul 19 botütést méretett a bíróra. A megyegyűlés megállapította, hogy a főszolgabíró elleni „méltatlan” panaszt nem a bíró, hanem 80 helységbeli tette, kiküldi Csillagh Lajost és Tolnay Károlyt, hogy vizsgálják ki, kinek a felbujtására, ki által íródott a panaszlevél.³⁸⁹

1842. március 3-án a vármegyei közgyűlés előtt Takácsi András batyki iskolamester tiszti vizsgálatot kért a falubíró ellen a „*rajta elkövetett méltatlanság és Isten elleni káromlások*” kivizsgálására.³⁹⁰

1864. június 26-án délután a faluval együtt a tanítói lak is leégett.³⁹¹

1891-től kezdve vita folyt a zalabéri egyházi iskola ügyében. A falu meg akarta szüntetni az iskola egyházi tulajdonát és közös kezelésébe akarta venni, de bővíteni is akarták az iskolát és a tanítólakot. A község és a plébános között hosszas vita és pereskedés támadt. Az ügybe külső birtokosként Batyk és Véged is belekeveredett, mivel nem akarták megfizetni rájuk kivetett költségeket. 1893-ban a főszolgabíró elrendelte az iskola építési költségeinek beszedését és befizetését, amelyre Takáts Imre batyki, és két végedi lakos fellebbezést nyújtott be. Az alispáni hivatal ennek ellenére elrendelte a befizetést, szükség esetén pedig végrehajtás útján történő beszedést. A pereskedésnek csak 1894-ben lett vége.³⁹²

Batykon 1925-ben, mint római katolikus felekezeti, elemi iskola működött az intézmény, 2 tanteremben 2 tanerővel. 1926. október 1-jén 40 évi

szolgálat után nyugdíjba vonult Tamaskó János kántor-tanító. Nem sokkal később meg is halt a volt tanító, 1927. szeptember 8-án temették el Gércén. Helyére az osztálytanító, Kiss László került, az ő helyére pedig Nyüli László lett megválasztva. A választások egyhangúlag történtek, ennek ellenére többen megfellebbezték a választást, köztük hat iskolaszéki tag is, aki korábban megszavazta a választást. Osadinszky plébános szerint szegény emberek voltak, akikre a gazdagok nyomást gyakoroltak. A választást azonban a püspökség megerősítette és helyben hagyta.³⁹³

1928-ban az állami iskolaépítési alapból a batyki tanítói lakás építésére 8.000 pengő támogatást kapott a falu az államtól. Ezután hamarosan, 1929 júniusában kezdték meg építeni a batyki kántor-tanító lakást. A Magyar Testvérek Társaságának támogatását is elnyerve december 12-én fejezték be. A szép lakás 11.148 pengő 33 fillérbe került. Ebből 2.000 pengő volt az a segély, amelyet a miniszter adott az építési alapból.

1931-ben Batykon is megalakult az új egyházközségi szervezet. Ugyanekkor az iskola költségvetését megpróbálták bevetetni a község költségvetésébe, a falu még 1924-ben dobta ki a költségvetéséből az iskola költségeit. 1931-ben az új plébánosnak, Kovács Józsefnek sikerült megváltoztatni és Batykon bevetetni a falu költségvetésébe az egyházi iskolát.

1940-ben meghalt Nyüli László batyki tanító, akinek a helyére Kissné Simon Rozáliát választották meg titkos szavazással tanítónak.

Az 1945. március végi harcok befejezése után a batyki iskola falán egy aknarobbanás miatt nagy rés tátongott. A beszállásolt katonák feltörték a szekrényeket, szétszórták a könyveket, naplókat. A megszálláskor elpusztultak a fizikai felszerelések is. 1945. május 17-én Kósa Károly körjegyző jelenti a tanfelügyelőnek: Batykon a rendes tanterem egyikében megkezdődött a tanítás, a másik tanterem gránátbelövés miatt használhatatlan. Két tanerő, Kiss László és Simon Rozália tanít. A korábban ide beosztott, menekült Veress Erzsébet visszament Kabára. Az iskola felszereléseiből kevés van, mert a háború miatt tönkrementek.³⁹⁴

1948-ban fogadta el az országgyűlés az egyházi iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvényt. Azonban a törvény elfogadását megelőzően megkezdődött annak előkészítése. 1948. május 26-án Batykon a járási főjegyző 1835/1948. számú rendelete alapján az iskolák államosításával kapcsolatban megalakult helyi bizottság. Az államosítás végrehajtása után sort kerítettek az iskola helyreállítására és felújítására is. 1948. augusztus 25-én tartotta ülését az államosított iskolák helyreállítása ügyében alakult Népi Bizottság. Az ülésen megtárgyalták az államosított iskola helyreállításának ügyét. Mint megállapították a munkálatok már augusztus 23-án elkezdődtek és terv szerint 27-én befejeződnek, így nincs akadálya a szeptember 1-jén

kezdődő tanításnak.³⁹⁵ A későbbiekben már állami általános iskolaként működött a batyki iskola, egészen a körzetesítésig, amikor megszüntették és a zalabéri iskolába kellett járnia a gyermekeknek. A szocializmus ideje alatt a korábbi hat osztályos iskola nyolc osztályosra bővült. A kezdeti koncepcióknak megfelelően kiszélesítették az iskola tevékenységét. Különbféle közösségi programokat tartottak, a korábban megszüntetett ifjúsági mozgalmak helyett az iskolán belül működött a kisdobos- és úttörőcsapat. A szocializmus idején egy ideig óvoda is működött a községben, de létrehozták a könyvtárat is. A körzetesítés után hosszú ideig csak a kultúrházzá átalakított korábbi iskola működött Batykon, a gyermekek iskolai nevelése Zalabérbe került. Ezen a helyzeten csak a rendszerváltás után történt korrekció, amikor állami támogatást igénybe véve létrehozták a ma is működő óvodát és alsó tagozatos iskolát.

Befejezésül nézzük a batyki tanítók névsorát. Sajnos csak kevés adat ismert, szinte csak egy-egy alkalommal szerepeltek valamilyen írásban.³⁹⁶

Malinics Ferenc	1733.	
Kiss István	1747.	✠ 1747. 03. 04.
Varasdi János	1754.	
Szabó István	1771.	
N.Katona György	1784–1797.	✠ 1797. 02. 18.
Novák István	1797–1801.	✠ 1801. 12. 03.
Bolla István	1809–1832.	
N. Bolla János	1839.	
Kemény Ignác	1848.	
Takácsy András	1852–1858.	✠ 1858. 02. 05.
Sörös ...	1854–1855.	
Hegyí Julianna		✠ 1869. 03. 28.
Kákossy József	1872.	
Kontor Zsigmond	1874–1882.	
Tamáskó János	1886–1926.	✠ 1927. 09. 08.
Kiss László	1920–	
Nyúli László	1926–1940.	
Kissné Simon Rozália	1940–	

Batyk életében az Árpád-kor óta egészen a 20. század közepéig nagyon jelentős, meghatározó szerepet töltött be a malomipar. 1251-ben, tehát már az első említés alkalmával a falu egy részét a rajta lévő malommal együtt adományozzák a türjei prépostságnak.³⁹⁷ Ez az 1251-es említés azt is bizonyítja, hogy már sokkal korábban is állt itt malom, amit a Türje nemzetség tagjai építhettek. Valószínűleg a magyarok itteni letelepedését is az indokolta, hogy megfelelő volt a hely malmok létesítésére. 1299-ben pedig az is kiderül, hogy már nem csak egy, hanem két malom is van Batyk területén. Ekkor a Türje nemzetségből származó rokon családok tagjai megosztottak nemzetségbeli birtokaikon. Az osztozkodásról szóló oklevél elmondja nekünk, hogy több malom is van Batykon, amelyek közül az egyik a Szentgróti családhoz tartozó bizonyos nemesé. Ez a szóban forgó malom ekkor még egykerekű volt.³⁹⁸

A későbbi forrásokban is folyamatosan szerepelnek a batyki malmok. A 14. század elejétől kezdve már a nevüket is megismerhetjük. 1322-ben a jogtalanul elfoglalt batyki birtokot a „Kettős” nevű malommal együtt kapta vissza a türjei prépostság.³⁹⁹ 1393. január 2-án egy osztozkodás során a Szentgróti családnak jutott Batyk falu határában lévő, a „Hármas” nevű malom.⁴⁰⁰ Tehát nagyon könnyen megállapítható, hogy a türjei prépostság malmát „Kettős malomnak”, a Szentgróti család malmát pedig „Hármas malomnak” hívhatták akkoriban. Ezek közül a Hármasi malom neve egészen napjainkig fennmaradt, a Kettősmalom később megszűnt és egy másik patakon építették újjá, aminek a neve 19. századra Pinkóczi malom lett. Szerencsére a nevek azt is elárulják, hogy milyen felépítésű malmokról van szó. A Kettős malomban két malomkerék, a Hármas malomban pedig három malomkerék működött. A malomkerekek csak alulcsapók lehettek, ami annyit jelent, hogy a víz a malomkerék alatt elfolyva hajtotta meg azt. Hogy a szárazabb időszakban is rendelkezésre álljon, mindig megfelelő ereje legyen a víznek ezért a folyókat gátak építésével duzzasztották fel, így halastavakat alakítva ki. A 17. században említik is a Kettősmalom gátját és a fölötte lévő halastavat is.⁴⁰¹ A malomipar mellett folytatott halászatra utal az is, hogy az 1659-ben készült urbárium szerint a malomban lakó Molnár Mihály és az öccse Benedek Karácsonyra többek között egy vödör menyhalat is tartozott adni uraiknak.⁴⁰² Az 1393-as oklevél szerint a Hármas malom egy házban őrlött, ami talán annyit jelenthet, hogy nem finomította le a megdarált gabonát lisztté. 1656-ban azt írják róla, hogy a malomba „egy bokor kű kívántatik” azaz talán a régi, megkopott őrlőkő helyett új malomkőre volt szükség.⁴⁰³

A középkortól, a 13–14. századtól kezdődően szinte minden Zala folyó parti településnek volt malma, de Batyk kivételével nem tudunk olyan esetről, hogy egy faluban két malom is működött volna, bár ilyen vízrajzi helyzetű falu sem volt több. A környező falvak malmairól nem sokat tudunk, annyi bizonyos viszont, hogy csak jó kétszáz évvel később, a 17. század táján említettek Tüskeszentpéteren és Végeden háromkerekű malmokat.⁴⁰⁴ Mivel Batykon a helyi igényeknél sokkal nagyobb malomipari kapacitás állt rendelkezésre, ezért a felszíni vizekben szegényebb Kemenesalja vidékéről is jártak ide öröltetni még a 20. század során is.

A középkor végén és a török korban is folyamatosan szerepelnek az íráskokban a batyki malmok. Úgy látszik, hogy legalábbis a Kettős malom elkerülte az 1532. évi török hadjárat során a pusztítást, mert a következő év elején bizonyosan működött. 1533 februárjában ugyanis Béry István kirabolta a türjei prépostság batyki Kettősmalmát, a malomból elvitette a prépost ott található összes gabonáját, magát a prépostot pedig megfenyegette, hogy betöri a fejét.⁴⁰⁵ Bizonyára a török által elpusztított gabona pótlása miatt követte el a Béry család ezt a rablást.

A középkor folyamán a Szentgróti család tulajdonában lévő malom a 16. század elejére a Hagymássyak majd később a Batthyányiak kezébe került. 1594-ben már a Hagymássyak osztoznak a Batyk territóriumán lévő háromkerekű malom fölött.⁴⁰⁶ Az 1654-ben Hagymássy István és Batthyány Ádám között létrejött szerződés szerint Hagymássy többek között Batyk birtokát a Zala folyó fölött lévő háromkerekű malommal együtt átadta Batthyáynak.⁴⁰⁷

Mivel a malmok jelentős értéket képviseltek ezért gyakran különböző zálogügyletek szereplői is voltak. Ennek megfelelően a batyki malmokat is gyakran adták zálogba tulajdonosaik. 1642. április 9-én Sümeg városában Santich Mátyás türjei prépost a prépostság birtokainak védelme miatti perek költségeire felvett 66 tallér fejében zálogba adta a Batyk határában a Zala vizén lévő Kettősmalom hasznának a felét Pály Mátyásnak.⁴⁰⁸

1669. június 19-én kelt zálognyilatkozatában Batthyány Pál közli, hogy adósa maradt Ákosházi Sárkány Istvánnak 1000 Ft összeggel. Ennek felét lefizette készpénzben, a másik 500 Ft összeg fejében pedig öt évre zálogba adja Sárkánynak a Batykon a Zala vizén lévő „Hármos” nevű malmát minden hasznával és igazságával. A szerződés szerint az öt év letelte előtt a malmot nem válthatják ki a zálogból, de azután Sárkány István minden perpatvar nélkül köteles visszaadni a malmot. Ha időközben épületeket emelne a malomhoz, annak az árát kötelesek megtéríteni a felbecslés alapján a Batthyány család tagjai.⁴⁰⁹ A malmot azonban az öt év letelte után sem váltották ki, ezért 1675. augusztus 30-án Ákosházi Sárkány István kijelenti, hogy Gyöngyösy Nagy Ferencről „az batyki harmos malomra” kölcsönbe felvett ötszáz forint-

tot. Ezt a malmot a néhai Batthyány Pál gróftól kapta annakidején zálogba, mégpedig ugyancsak 500 Ft-ban. Ez a zálogügylet visszaváltásig szól.⁴¹⁰

A molnármesterség jól jövedelmező foglalkozássá válhatott a 17. század végére, mert a Hármasi malom molnárai földbirtokokat is zálogba tudtak venni. 1691. szeptember 8-án Esterházy Mihály fiai a végedi birtokukból elzálogosítottak egy részt a hármasi molnároknak. Esterházy Dániel és László 200 aranyforintért három egykori jobbágytelket adott zálogba Molnár Mihálynak és négy fiának, Jánosnak, Pálnak, Mihálynak és Andrásnak.⁴¹¹ Molnár Mihály és fiai a három jobbágytelket a hozzájuk tartozó szántóföldekkel, rétekkel, erdőkkel együtt egészen addig használhatták, amíg a zálogösszeget nekik vissza nem fizetik. Abban az esetben, ha Esterházyék az esedékességkor nem tudnának fizetni, akkor Dongó Balázs telkének a tulajdonjogát teljes egészében megkapják. A zálogba adott három jobbágytelek ügye még a 18. század elejére sem rendeződhetett. A fennmaradt írásból kiderül, hogy valamikor a 17. század végén a batyki hármasi molnároktól megvette Telekesi Török Imre az egyik végedi pusztá jobbágytelket.⁴¹²

A török háborúk során Batyk falu 1683-ban elpusztult, de a malmok hamarabb újjáépülhettek, mint maga a falu. Egy 1704-ben készült jegyzék szól azokról a károkról, melyeket a horvát bán átvonuló hadai okoztak. A Batthyány család batyki malmát kifosztották, a szerszámokat és a gabonát elcipeltek.⁴¹³ 1733 előtt pedig a néhai Bors György és Rácz Gergely a türjei prépostság Csapón lévő Kettős nevű malmánál laktak.⁴¹⁴ Tehát a 18. század elején már újra állt mind a két batyki malom.

Az 1768-ban készült urbárium szerint a batyki jobbágyoknak hasznuk van abból, hogy a határukban malmok vannak, mert ami örölnivalójuk van, azt nem kell máshova vinniük.⁴¹⁵ Egy 1787-ben készült szerződés szerint volt a türjei prépostságnak Csapón, a Kánya-patakon egy kétköves malma, amely mellett molnárház és különböző melléképületek voltak. A molárnak évi 250 Ft bérleti díjat kellett fizetnie a malom és a mellette használt földek fejében. Ezen kívül még évente 200 mérő gabonát kellett ingyen megörölnie a prépostságnak a második kövön, azaz finomliszté örölni.⁴¹⁶

A 19. századra már folyószabályozást is alkalmaztak a malmok gazdái. 1835-ben arról olvashatunk, hogy Batyk határa a Zala folyó volt, de nem a Hármasi malomnál ásott meder, hanem a valódi Zala folyó választja el a zalabéri és batyki határt.⁴¹⁷ A folyó vízszintjének szabályozása azonban nem minden esetben sikerült közmegelegedésre. 1843. szeptember 18-án a vármegyei közgyűlés tárgyalt a Batyk és Véged helységbeliek panaszáról, miszerint a Hármasi malom zúgója által a merköcei rétjeikben okozott kár kivizsgálását kérték. Valószínűleg olyan magasra emelték a molnárok a vízszintet, hogy az elöntötte a folyómeder melletti réteket. A két falu lakói a Hármasi malom

vízszintjének a leszállítását és a Batyki faluvégen alul lévő patak folyásának kiigazítását kérték.⁴¹⁸

A 19. század közepén készült földkönyvek szerint a Hármasi malom Batthyány Ferenc fiai Ferenc és Ervin tulajdona, a Pinkóczi malom pedig a Türjei prépostság tulajdonában volt. A malmok tulajdonviszonyaiban változások álltak be a 20. század elején. A Pikói malmot 1900. április 10-én adta el a Türjei prépostság Hajós Ignác zalaegerszegi ügyvédnek 27.600 koronáért, aki 1905. október 26-án továbbadta Mayer Mór és Schlesinger Eugénia zalabéri lakosoknak. 1926. február 7-én tőlük vette meg báró Guttmann László zalabéri nagybirtokos 700.000.000 koronáért. A Hármasi malmot 1910. február 25-én Londonban 105.000 koronáért vette meg Keszler Bernát és felesége Holczer Janka a Batthyány család tagjaitól. A két malmot a II. világháború előtti időszakban báró Guttmann Edit és Keszler Márton birtokolta és működtette.

Mint láttuk a Batykon lévő malmok a 20. századra is megmaradtak, de a jelentőségükből egy kicsit vesztek a bekövetkezett modernizáció miatt, ugyanis már nem feltétlenül volt szükség a malmok működéséhez folyóvízre, hanem a feltalált gépek segítségével e nélkül is megoldható volt az őrlés. A Hármasi malomban később már gőzgép és működött, nem csak vízierővel őrltek.

A második világháború idején, 1943-ban a zsidótörvények értelmében a malmokat elvették korábbi tulajdonosaiktól de továbbra is működtek. A Keszler malom az Országos Földhitelintézet tulajdonába került. A malom tulajdonosait Keszler Mártont és Károlyt 1944 júliusában deportálták és németországi koncentrációs táborok felé indították útnak. Keszler Márton 1944. augusztus 15-én ismeretlen helyen, Keszler Károly pedig december 28-án Mühldorfban halt meg. A Pinkóczi malmot is elvették Végvári Neumann Károlyné Guttmann Edittől, a Földműves Szövetkezet működtette a háború utáni időszakban is.

A háború után a malmokat bérlők működtették, a Hármasi malmot először Iván Antal molnársegéd majd 1945. július 26-tól 1947. szeptember 30-ig Kovács József főmolnár, 1947. október 1-jétől pedig Schlesinger Ferenc üzemeltette haszonbérlőként. A malom tulajdonjogának megszerzésére a község is lépéseket tett. 1946. január 26-án a batyki Nemzeti Bizottság és a községi képviselőtestület együttes ülést tartott, ahol a Keszler-féle Hármasi malom község részére történő igénylése volt a téma. Németh János szerint lehetőség lenne a Hármasi malom igénybevételére a község részére, ezért kérte a megjelentekeket, hogy hozzanak e tárgyban határozatot. Tekintettel arra, hogy a község szegény, számottevő vagyonnal nem rendelkezik, javasolja a malomra az igénylés bejelentését, illetve az ez irányú határozat meghozását. A gyűlés

elfogadta a határozati javaslatot, és felkérte Németh Jánost a további lépések megtételére az ügyben.⁴¹⁹ A kérelmek ellenére 1949. április 6-án került sor a Hármasi malom államosítására. Batyk malmai egészen az ötvenes évekig működtek, amikor megszüntették őket. A Pinkóczi malmot lebontották, a Hármasi malom helyén a '90-es évekig TSz. major működött. Napjainkra már csak a Hármasi malom lakóépülete van meg nagyon romladozó állapotban. A malmoknak szinte már a helyét sem lehet megtalálni, mindkét helyen csak a malomkerékhez vezető vízcatorna van meg, minden mást leromboltak és elhordtak a szocializmus évei alatt.

A batyki malmok molnáraitól nem sok adat maradt fenn. Annyi bizonyos, hogy a nevek kialakulása ideje előtt, a 18. század elejéig a molnárokat végzett munkájuk alapján általában Molnár néven említik. Erre találunk példát 1643-ban, amikor a hármasi malomban lakó Molnár Andrásról esik szó.⁴²⁰ 1659-ben a hármasi malomban lakó Molnár Mihályt és öccsét, Benedeket említik.⁴²¹ 1667-ben újra említik a Hármasi malom molnárát, az akkor 50 éves Molnár Mihályt.⁴²² A fenti állítást bizonyítja az is, hogy 1702-ben a türjei prépostság kettősmalmi molnárát Pály másképp Molnár Jánosnak hívják.⁴²³ Mint tudjuk 1642-ben Pály Mátyásnak adta a türjei prépost zálogba a malmot, tehát az itt említett János az ő leszármazottja lehetett, ami annyit bizonyít, hogy legalább 60 évig ugyanannak a családnak a tagjai voltak a malom molnárai. A szakmájuk neve bekerült a család nevébe is, elhomályosítva az eredeti nevüket.

1691-ben a Hármasi malom molnárai Molnár Mihály és négy fia, János, Pál, Mihály és András voltak.⁴²⁴ 1745-ben pedig Molnár Györgyöt néven említik a malom molnáraként.⁴²⁵

A 18. század végén megszorodtak a batyki molnárok említései, az adóösszeírásokban sokuk nevével találkozhatunk. Nem tudjuk, hogy a következő molnárok melyik malomban dolgoztak, csak a foglalkozásuk ismert. Tehát a 18. század végén Prontbájner Márton 1775–1779, Vizinai Antal 1775 és 1783–1787, Praizler Pál 1776, Kulcsár János, Pál, Ferenc 1776, Felkhaltner György 1783–1787 között volt itteni molnár. Név nélkül említik a Hármasi molnárt 1779-ben.

Az ismert molnárok nevei alapján azt az érdekes következtetést is levonhatjuk, hogy a 18–19. század fordulóján a batyki molnárok egy része német nevet viselt, tehát a Magyarországra betelepített német nemzetiségből származtak. Valószínűleg nekik volt meg a kellő szakmai képzettségük ahhoz, hogy malmokat működtethessenek.

Batyki molnárok

Hármasi malom

Szacos Istvánné	1797.
Pezenhoffer Antal	1799.
Pezenhoffer Antalné	1800–1802.
Albrecht Gábor	1804.
Körmendi Ferenc	1807–1820.
Rába István	1822–1839.
Szili Andor (?)	1839.
Keszler Jakab	1840–1844.

Pinkóczi malom

Praizler Farkas	1797–1802.
Magyarász László	1804–1820.
Vincze István	1825–1844.
Sopronyi Imre	1946.

Batyk fontosabb útjai

A korábbi évszázadok során a közlekedés egészen más úthálózaton folyt, mint jelenleg. Mivel nagyon sok volt a sáros, ingoványos terület, ezért utak inkább csak a magasabban fekvő területeken voltak, azonban tavasszal és ősszel valamint a nagyobb esőzések után szinte járhatatlanok voltak. A többi történeti adathoz hasonlóan a középkori utakról sem maradt fenn sok adat. A legkorábbi időszak útjairól, a tatárjárást megelőző utakról semmit sem tudunk. Az első olyan út említése, ami Batykon át vezetett, a 14. század legelejéről való. 1301. március 4-én a zalavári konvent előtt Márton türjei prépost és rendházának tagjai Zalaszegi Tamás ispán fia Pál mestertől zálogba vették annak a Nádasd patak partján fekvő Szentpéter nevű földjének egy részét.⁴²⁶ A terület határainak leírásánál találkozunk a Szentgrótról Peresztegre vezető út említésével, amelyet az oklevélben néhány sorral lejjebb „*Pereszteg uta*” néven is neveznek. Ez az út a Zala folyó bal partján Szentgrót–Szentpéter–Batyk–Véged (Zalavég)–Szajk–Pereszteg falvakat kötötte össze. Az út kezdőpontja a kutatók szerint Sopron volt, innen Sárváron, Peresztegen, Szentgróton. Szabaron át vezetett Kanizsára.⁴²⁷

Nem tudjuk, hogy hova vezetett az az út, amelynek két oldalán a falu házai álltak. Egy 1393-ban történt osztozkodás során készült oklevél leírja Batyk fekvését.⁴²⁸ Eszerint a falu utcája kelet-nyugat irányú – egy déli és egy északi oldali házsorból áll – valamint egy patak osztja ketté. Ha az út irányából próbálunk meg következtetni, akkor azt mondhatjuk, hogy a falu bizonyára a Türje–Bozol közötti út két oldalán feküdt. A két szomszédos faluba mindenképpen útnak kellett vezetnie Batykról, tehát lehet, hogy éppen ez volt az. Mindemellett még másik utak is átvezettek a falu területén, de ezek nem mindig érintették a lakott területet és adatok sem szólnak róla minden esetben.

Ilyen út volt az a főútvonal, ami az ország fővárosából, Buda várából vezetett Fehérvár–Veszprém–Sümeg–Vasvár–Muraszombat városokon keresztül Itália és Velence irányába.⁴²⁹ Ennek az útnak Sümeg és Vasvár között lévő szakasza haladt át Batyk területén, amelynek vonala Türje–Véged–Martonfa–Kisbér falvakon át vezetett. Ezt az olaszországi utat a középkor végén a „*régi katonák útja*” néven ismerték, amelynek Zalavégen átvetető szakaszára 1508. január 15-én II. Ulászló király vámszedési engedélyt adott a Sitkey családnak, mivel a Sitkeyek nagy költséggel töltést építettek és ezzel a megye érdekeit is szolgálták.⁴³⁰ Az út forgalmát mutatja egy 1515. február 10-én kelt levél is.⁴³¹ Ebben egy velencei marhakereskedő összeírta azokat a magyarországi vámokat, amelyeken keresztülhajtották a kivitt marhákat. A marhacsordát Szegedről hajtották ki Velencébe, az állatokkal Fehérvárnál tértek rá erre az útra.⁴³² Az évszázadokon át használt útnak a nyomai még a

rá erre az útra.⁴³² Az évszázadokon át használt útnak a nyomai még a 18. században is megvoltak, azonban az utat magát már nem használták. (1750-ben a Batyk és Véged közötti határ vonala a „*régi katonák útján*” tart kelet felé, az út nyomvonala ekkor még felismerhető volt.⁴³³)

A falu területén átvezető utakon időnként rablások is történtek. Egy ilyen eset történt 1543-ban is. Amikor a török császár Pécsét elfoglalta Chernelházi Chernel Ambrus, Pécsi Luka János és Galion András pécsi polgárok – a panasztétel idején már pozsonyi lakosok – elmenekültek a városból és Chernel Ambrus Sopron vármegyei Chernelházi nemesi kúriájába igyekeztek, amikor Szentgrót és Batyk között a közúton (publica via) Csabi Farakas a 3000 Ft értékű ingóságait elrabolta.⁴³⁴ Ez az út, amin a polgárok menekültek, azonos lehet az 1301-ben említett Szentgrót és Pereszteg közötti úttal.

A 17. században a türjei prépostok által folytatott határperek is szolgáltatnak adatokat Batyk útjairól. 1637-ben a batyki birtok határa a Bozolba vezető út közepétől az Ágas patakra, majd a Zalára vezet. A Zala folyótól – valószínűleg a hármasi malomtól – egy keresztút vezet a peresztegi „*Partos úton*” felül Bögötére.⁴³⁵ 1639-ben egy tanúkihallgatáson a 13. tanú megemlíti a Türjéről Batykra vezető utat.⁴³⁶ 1642-ben az Ágas patakon lévő Sarnok kelő helyét keresik a tanúkihallgatást végzők.⁴³⁷ (Mivel a régi időkben a folyókon és patakokon csak ritkán építettek hidakat, a legtöbb esetben gázlókon lehetett átkelni rajtuk. Ezeknek a helyeknek volt a neve „*Kelő*”). 1678-ban szó esik az Ötvösről jövő nagy útról, amely áthalad Nyavalád (ma Zalaerdőd)–Batyki úton. Az Ötvös–Vérkö közötti utat „*örülő útnak*” nevezik, tehát ezen járhattak a batyki malomba öröltetni az északabbra eső települések lakói.⁴³⁸ A Nyavaládról Batykra tartó utat keresztelte a Türje–Pereszteg közötti út.⁴³⁹

A török alóli felszabadulás után teljese megváltozott a közlekedés szerkezete, az utak új nyomvonalaire kerültek, más irányok lettek fontosabbak, mint korábban. Mint láttuk a régi legfontosabb út, a „*Katonák útja*” megszűnt, helyette a Sümeg–Türje–Zalaegerszeg közötti út lett a főút. Továbbra is megmaradt azonban a Szentgrót–Pereszteg közötti út, bár ez is más nyomvonalon haladt, mint korábban. Az 1832-ben készült „*Tekéntetes Nemes Zala Vármegyének Vízi Leírása*” című összeírásban ezt találjuk Batyk vizeiről és útjairól: „*A Helységek, melyek a Zala völgy jobb oldalán fekszenek, ezek: – Battyk, melynek határába a Pinkóti, Szajki, és Kender Áztatói vizek egyenes szög alatt a Zalába folynak.*”⁴⁴⁰

Az országutak felsorolásában a „*Grätzi vagy Körmendi Posta és Kereskedő Út*” leírásánál találjuk: „*Battyk, – népes egy helység tsupán. Jobbágy lakja – több Földes urai vagynak – Szántó földjei és Réjtjei termékenyek, Erdeje nints s a legelője szűk; vagyon benne egy Catholicus Templom, és tarto-*

zik a Zalabéri Plébániához – nevezetes, az itt termő Torma, erősségére és édességére nézve.” Az út részletes ismertetése szerint „A Túrjei Város végétől egész Battyki Helységig 2525. öllekre homokos, helyel helyel fel van árkolva és megkövetseztve. Battyki Helységnek Utzája 243. öllekre számlál, a feneke atykos és a színe meg van hordva követsel. Ettől a Szajki víz völgyön és Kő hidján keresztül a Pinkótzai Malom Kő hidig 497 öllekre, az út homokos, mel-lék árok, és követs is van rá hordva.”

Batyk vizei: „A Végedi vagy Szajki víz, mely eredetét veszi Vas Várme-gyében és Véged alatt elfolyván, Battyki Helységnek nyugotti felén a Posta utat keresztül vágja bé ömlök a Zala vizébe. A Pinkótzai víz, mely hasonlóul Nemes Vas Vármegyében ered, és Zalabéri és Battyki közös völgyön lefolyván és az úgy nevezett Pinkótzai Malmok alul a Posta Utat keresztül hasítván bé foly a Zalába – Zalabéri határ végénél. Batyknál a Végedi víz és a Zalabérnél a Pinkótzai víz a Posta úton keresztül foly – Pinkótzai Malomtul fogva a Bozali vendégfogadóig 300–320 öllekre több helyen a Töltésen víz ke-resztül tsap, a Zalának nagyobb ki áradásaikor.”

Megtaláljuk Batykot egy másik út, a „Végedtől kezdve, Szent Gróth Vá-roson, Balatonhídvégi, s. a többi Helységeken keresztül Ormányhidig menő Kereskedő Út.” leírásában is. A részletes ismertetés szerint a jelenlegi Dózsa utcával azonos út a „Végedi templomtól a Szajki víz völgyig 143 öllekig eresz-kedés. Ettől a Végedi temetőig 147 öllekig kapaszkodás és terhes szekereket azon meg kell kötni, ezen pedig vontatni kell. Ettől a Zalabéri Posta Utig lej-tős menetelő és nem meredek hegy. A Nemes Vármegyei szélűl a Zalabéri Posta Utig vagy Kenderáztatói fa hidig 2532 öllekig, felárkolt út nincsen, szélessége 2. öltől 5 öllekig változik, földje agyagos és csinátatlan.” A pata-kokról itt a következő szerepel: „Végednél, Szajki víz, mely eredetét veszi Felső Szajknál, szomszéd Nemes Vas Vármegye szélén, a honnan neveztetik és Batyknál befoly a Zalába. – regulázva s Canalizálva nints azért kiöntései gyakoriak. A Battyki határban a Kenderáztatói kis folyó hol ezen út a Zalabéri Posta úthban jön.”⁴⁴¹

A 19. század elején kezdtek nagyobb gondot fordítani az utak építésére és karbantartására. A Túrje–Zalaegerszeg közötti úton 1833-ra már kőhidak szolgálták a közlekedést, mivel ezek karbantartásáról tárgyalt a megye. Ekkor szó volt a „battyki útnak a célirányosabb vezetésének” ügyében végzendő munkák a megrendeléséről és az érdemi végzésről. A következő évben Batyk határában egy kőhid megépítésének a megrendeléséről tárgyaltak. Ez 1835-re el is készülhetett, mert a megyei közgyűlés a Batyk és Túrje között elkészült töltésen lévő híd mellékének a feltöltésének az elrendelése ügyében tár-gyalt.⁴⁴²

Az utak jelenleg is fennálló rendszere csak a 20. század hatvanas éveiben alakult ki, amikor a régen a Pinkóci malom melletti töltésen vezető zalabéri út helyett megépítették a ma is használt, a vasút alatt aluljáróval átvezető utat.

Batyk falubíróinak névsora (18–20. század)

1750.	Erdős János	1909.	Perom Sándor
1768.	Mészáros János	1910.	Szilassy Károly
1774.	Vörös János	1911–1912.	Takács Imre
1774.	Vidak György	1913.	Perom Károly
1809.	Rózsa László	1914.	Tulok Károly
1810.	Koller János	1915–1916.	Pendli János
1823.	Vincze András	1917–1918.	Pogacsics Ádám
1832–1833.	Horváth György	1919.	Varga István
1835.	Pogacsics Ferenc	1920.	Tóth Ágoston
1835–1836.	Pogacsics Ferenc	1921.	Varga István
1836.	Hosszú János	1922.	Takács István
1841.	Bognár Mihály	1925.	Tulok József
1842.	Rózsa János	1926.	Döklén József
1842–1843.	Perom József	1927.	Pál János
1843.	Tóth József	1928.	Kis István
1845.	Rózsa József	1929.	Németh Péter
1849.	Laki József ifj.	1934.	Molnár István
1888.	Jakab Károly	1940.	Mészáros János
1900.	Laki Ferenc	1942–1945.	Tóth Ferenc
1901.	Kóbor Ignác	1945–1946.	Sziva Károly
1902.	Németh Károly	1946–1947.	Tulok Ernő
1903.	Rózsa Lajos	1947–1948.	Perom Károly
1904–1905.	Pendli János	1948–1950.	Lisztes János
1906–1908.	Kóbor András		

Batyk tanácselnökei és V.B. titkárai 1950–1969.

V.B. elnök:

Lisztes Jánosné 1950–56.

Takács Ferenc 1956–69.

V.B. titkár:

Adorján Gyula 1950–51.

Takács Ferenc 1951–52.

Tóth Ernő 1952–53.

Török József 1953–63.

Takács Mária 1963–69.

Batyk 1969–1989 között Zalabér társközsége volt. A falu ügyeiben a mindenkor zalabéri tanácselnök és V.B. titkár volt az illetékes.

Batyk községi elöljárója 1985–1989 között Takács Ferenc volt.

A falu a rendszerváltást követően, 1990-től újra önálló lett.

A községi vezetőtestület tagjai 1990–1998.

1990–1994.

Polgármester: Képviselők:

Adorján Péter Mázsi Gyuláné

Pendli József

Perom Lajos*

Sándor János*

Tóth Tibor

1994–1998.

Polgármester: Képviselők:

Adorján Péter Csordás Imréné

Farkasné, Németh Gyöngyi

Marton András

Perom Lajos

Sándor János

* Képviselői lemondások miatt Perom Lajos helyett 1991 októberétől Tóth Imre, Sándor János helyett 1993 decemberétől Lendvai Károly lett képviselő.

1998–

Polgármester: Képviselők:

Adorján Péter Csordás Imréné

Farkasné, Németh Gyöngyi

Horváth József

Pendli Gábor

Rózsa László

Batyk népességösszeírása 1748-ból:

A családok előtti számok a házak sorszámai, a nevek utáni számok az életkort jelölik. Az f. betű feleséget jelent, az utánuk csak keresztnévvel említettek a házaspár gyermekei. (Ördög Ferenc munkája nyomán.)

1. Pehem Jakab 40, f. Zsuzsanna 38, István 17, Ilona 15, Ferenc 8, János 5, Katalin 3, szolga Mihály 20, szolgáló Katalin 18.
2. Takács János 24, f. Barbara 19.
3. Pintér György 36, f. Katalin 33, Rozina 14, Katalin 7, Anna 4.
4. Takács Ferenc 26, f. Orsolya 20.
5. Ódor Mihály 46, f. Katalin 40, Mihály 19, Ferenc 16, Ilona 14, Katalin 12, Éva 9, Mihály 6, Márton 4. Ugyanott lakik Nagy Barbara 60.
6. Druzma Márton 60, f. Margit 34, György 12, Ferenc 10, Jakab 6, Éva 4.
7. Laki Farkas 44, f. Judit 39, Mihály 18, István 16, János 13.
Ugyanott lakik Bognár Éva 46, gyermekei: János 14, István 13, Orsolya 10, Katalin 6. szolgáló Magdolna 17.
8. Takács Pál 32, f. Anna 30, István 10, Éva 7.
9. Bognár Mátyás 36, f. Zsuzsanna 34, Marianna 12, Ilona 8.
10. Gaál János 32, f. Katalin 30, István 12, Erzsébet 8.
11. Rózsa György 30, f. Anna 27, György 6.
12. Németh György 26, f. Rozina 20.
13. Németh Antal 32, f. Katalin 30, György 8, Julianna 6, szolga György 20.
14. Laki Mátyás 28, f. Zsuzsanna 24, Krisztina 6.
15. Takács Mihály 37, f. Lőrincz Katalin 35, Anna 16, István 8, Pál 6.
Ugyanott lakik Sándor Erzsébet 48, szolga Imre 24.
16. Takács Pál 26, f. Ilona 24.
17. Ács József 32, f. Katalin 30, Éva 12, József 8.
18. Németh György 24, f. Anna 20, Ugyanott lakik Szántó Orsolya 60.
19. Toron János 40, f. Éva 30.
20. Németh János 36, f. Katalin 34, Julianna 7.
21. Nagy Pál 36, f. Katalin 32, Katalin 12, Anna 8, Mihály 6, Ferenc 4.
22. Mészáros János 30, f. Ilona 26, Éva 7.
23. Takács Mátyás 36, f. Erzsébet 34, György 15, szolga István 20.
24. Takács István 30, f. Katalin 28.
25. Varga István 26, f. Katalin 20,
Ugyanott lakik Torma Éva 50, János 20, Judit 18, Julianna 16.
26. Kulcsár István 40, f. Ilona 38, István 19, Mihály 16, Erzsébet 14, János 8, Ilona 6.
27. Bognár György 36, f. Barbara 30.

28. Konczid Ferenc 34, f. Erzsébet 32, Ilona 9, Marianna 6, szolga István 20.
29. Bakics Farkas 43, f. Ilona 36, Márton 17, Ferenc 14, Mihály 8,
Erzsébet 6.
30. Praon Mátyás 42, f. Barbara 38, Mihály 16, Jakab 14, Mátyás 8,
Marianna 6.
31. Bakics István 30, f. Katalin 26.
32. Pál Mátyás 34, f. Barbara 32, Judit 12.
33. Pál Márton 30, f. Katalin 26, Erzsébet 7.
34. Varga György 26, f. Katalin 20.
35. Pap Mihály 46, f. Éva 40, István 18, Mihály 16, Katalin 14, József 10.
36. Praunt András 36, f. Éva 38, István 12, Ilona 8, Éva 6.
37. Tóth Tamás 37, f. Zsuzsanna 35, Mihály 14, Marianna 12.
38. Pehem Péter 32, f. Barbara 30, János 6, Uo. Barbara 40.
39. Török György 50, f. Anna 40, János 18.
40. Tóth György 36, f. Erzsébet 34, János 13, Katalin 11, Ferenc 8,
Erzsébet 6.
41. Klin Pál 33, f. Zsuzsanna 30, Barbara 8, Ferenc 6, Pál 4.
42. Szalai Mihály 30, f. Katalin 28, János 9, György 6.
43. Sragel Mihály 40, f. Julianna 36, Mihály 14, István 7, József 4.
44. Döme János 30, f. Erzsébet 26, István 7, György 4,
Ugyanott lakik Bognár Katalin 46.
45. Kondér András 38, f. Katalin 34, István 14, Erzsébet 12.
46. Bognár Mátyás 26, f. Katalin 20, Éva 2. Uo. Rózsa András 36, János 14.
47. Erdős Demeter 42, f. Erzsébet 38, Benedek 16, Anna 14, Éva 8.
48. Szabó Mihály 26, f. Katalin 20.
49. Ádám László 30, f. Katalin 26, György 4.
50. Németh Mihály 36, f. Marianna 30.
51. Laska János 28, f. Erzsébet 22.
52. Bognár András 36, f. Zsuzsanna 33, Katalin 16, István 14, Mihály 12,
Miklós 8.
53. Tóth György 30, f. Judit 26, Anna 7, Katalin 4, Erzsébet 2.
54. Loger János 26, f. Katalin 20.
55. Sovány Judit

A batyki és csapói adófizetők névsora 1800-ból

Batyk

Adorán János	Koller János ö.	Németh Györgyné	Stajer Mihály
Bangó György	Kovács György	Németh György	Szarvas György
Bognár István	Kovács István	Németh István ifj.	Takács György
Bognár János	Kovács János ifj.	Németh István ö.	Takács István
Bognár Mihály ifj.	Kovács János ö.	Németh János	Tornyai György
Bognár Mihály ö.	Kozma András	Németh Mihály	Tornyai Jánosné
Bognár Pál	Könnnyid Ferenc	Pál Györgyné	Tóth György ifj.
Döme István	Könnnyid János	Pál István	Tóth György ö.
Druzma György	Körösi Jánosné	Pál Mihály	Tóth János alsó
Druzma István	Körösi Mihály	Pap Mihály	Tóth János ö.
Gál György	Kun József	Pehem Ferenc,	Tóth Mihály
Gál János	Laki Ferenc	Pehem János	Török János
Gál Mihály	Laki György	Pehem Péter	Varga István
Gróff János	Laki István	Pendli János	Varga János
Hosszú István	Laki Istvánné	Pron András	Vidák István
Hosszú József	Laki Pál	Rózsa Antal	Vidák János
Hosszú Márton	Lisztos György	Rózsa László	Víg Imre
Katona György	Lisztos István	Rózsa Pál	Vincze István
Kígyós József	Mészáros Jánosné	Srágli György	Vincze János ifj.
Koller János ifj.	Mészáros Pálné	Srágli János	Vincze János ö.

Csapó

Bognár István	Pados Mátyás
Bognár Péter	Pezenhoffer Antalné molnár
Bolla Mihály	Praizler Farkas molnár
Héder György	Rózsa Ferenc
Hosszú János	Rózsa Pál
Körösi Ferenc	Topler János juhász
Lőrincz Mihály	Tóth Mihály
Mázsi Jánosné	Varga György

Batyk háztulajdonosai 1863-ban.

1. Szilágyi János	29. Török István	64. Szombat Mártonné
(kovácsmester)	30/a. Pogacsics Ignác	65. Rózsa Ferenc
2. Tulok György	30/b. Pogacsics József	66. Tóth Mihály
3. Németh Antal	31. Takács Lajos	67. Ács Istvánné
4. Pendli Mihály	32. Németh (Bús) József	68. Pál György
5. Vincze András	33. Tóth Józsefné	69/a. Vidák István
6. Adorán János	34. Szilasi Józsefné	69/b. Kocsis Józsefné
7. Takács Imre	35. Horváth Andrásné	70. Vidák János
8. Perom János	36. Döklén Józsefné	71. Csuka Péterné
9/a. Vincze Ferenc	37. Kóbor Gergelyné	72. Pál (István) József
9/b. Vincze József	38. Pásztorház	73. Jakab József
10/a. Gergál Vendel	39. Srágli János	74/a. Varga György
10/b. Pusztai Józsefné	40. Tóth János	74/b. Pál Jánosné
11. Császár József	41. Szegedy Pál nemesi háza	75/a. Kis József
12. Laki József	42. Katona József	75/b. Kis György
13. Bognár János	43. Gál János	76. Pogacsics György
14. Mankovics Ignác	44. Kígyós István	77. Varga János
(kereskedő)	45. Laki Istvánné	78. Tóth Mihály
15. Keszler Jakab	46. Bencsik Gergelyné	79. Lőrincz József
(molnár)	47. Varga (bárdos) Ignác	80. Iskola
16. Könnyűd József	48. Németh János (bíró)	81. Szabó Antal (nemes)
17. Adorán Mihály	49. Pusztai Ferenc	82/a. Rózsa Márton
18/a. Pál János	50. Németh (karika) József	82/b. Szilasi Ferenc
18/b. Pál József	51/a. Sándor József	83. Varga József
19. Koller István	51/b. Németh József	84/a. Horváth István
20/a. Varga Ferenc	52. Tórh István	84/b. Körösi József
20/b. Sörös Károlyné	53. Födemes Józsefné	85/a. Perom József
21/a. Kovács János	54. Könnyűd Mihály	85/b. Molnár Ferenc
21/b. Bús Imre	55. Tóth Mihályné	86. Keszler Mózes (nemes)
22. Rózsa József	56. Csordásház	87. Vincze György
23. Jakab György	57/a. Tóth (Király) József	88. Rózsa László
24. Géczi (Somogyi) Imre	57/b. Bognár Ferencné	89. Koller Andrásné
25. Pehem József	58. Török István	90. Rózsa Antal
26. Varga (Olajos) György	59. Bognár Ferenc	91. Laki József
27/a. Koller József	60. Németh János	92. Varga Péter
27/b. Koller György	61. Bencsik János	93. Mészáros Ferenc
28/a. Rózsa Antalné	62. Varga József	94/a. Németh András
28/b. Könnyűd József	63. Iván Györgyné	94/b. Németh Antal

- 95. Mészáros József
- 96. Perom János
- 97. Mészáros János
- 98. Pál Ferenc
Csapó
- 101. Vidák György
- 102. Pál József
- 106. Szilasi István
- 107. Márkus Ferenc
Tökös dőlőben lakik
Rózsa (Bakics) Ferenc
Mészáros János
Koller József
Cigányszerben lakik
Németh (Jáger) József

Batyk háztulajdonosai 1948-ban.

Fő utca

1/a. Koller Máté	38 Osbáth István	72. Jäger Mátyás
1/b. Pál Sándor	tejcsernok	73. Ható László (műhely)
2. Kiss Károly	39 Herczeg István	74. özv. Karáth Istvánné
3. Pál Károly	40 Márkus Jenő	76. ifj. Szijjártó János
4. Tóth Ferenc	41 Koller József	78. Soós György
5. Németh Ferencné	42 Kiss István	79. özv. Perom Józsefné
6. Pál Lajos	44 Szilasi József	80. Batyk közs. lakóháza
7. Perom Antal	45 Rózsa Boldizsár	80/a. Katona Károly
8. özv. Ódor Józsefné	46 Kóbor Gyula	80/b. Srágli Károly
9. Pál Ernő	47 Ódor József	81. özv. Laki Zsigmondné
10. Ódor János	48 Molnár Józsefné	81/a. Németh Sándorné
11. özv. Pendli Józsefné	49 Keskeny János	82. Tóth Józsefné
12. Fekete Sándor	50 Soós József	83. Sándor József
13. Bognár István	52 Perom József	84. Bognár Sándor
14. Mázsai Lajos	53 Sándor István	85. Szilágyi Istvánné
15. özv. Szili Károlyné	54 Batyk közs. lakóháza	86. Lisztes István
16. Szövérfy Béláné	55 özv. Sörös Sándorné	87. Ágoston János
17. Perom Zsigmond	56 özv. Sebestyén	88. Szijártó János
18. Németh Ferenc	Józsefné	89. Németh János
19. Bognár István szatócs	57 Halász Józsefné	90. Kiss Józsefné
20. Szilasi Ferenc	58 Németh Géza	91. Csordás Gyula
21. Perom Lajos	59 Szetei Gyuláné	92. Rózsa József
22. Káldi Lajos	60 Németh József	93. Bognár Józsefné
23. Mészáros Károly	61 Bódis Géza	darálótelep
24. Szilasi Károly	62 Szántó János	94. Heri János
25. özv. Káldi Jánosné	63 Tulok János	96. Tóth József
26. Györfári Józsefné	64 Sziva Károly	97. Németh Zsigmondné
27. Adorján István	65 Osbáth Imre	98. Kovács Józsefné
28. Körjegyzői iroda	65/a. Géczy József	99. Tóth Vince
29. özv. Koller Józsefné	66 Horváth Józsefné	100. Márkus Gyuláné
30. Nagy István	asztalosműhely	101. Bátai János
32. Rózsa Géza	67 Kiss Gyula	102. Tóth István
33. Németh János	67/a. Mázsai Péter	103. Czirók Józsefné
35. Rendörpihenő	68 Kocsis István	104. Sós Lajos
Tűzoltószertár	69 Simon Sándor	106. Cseh Németh Ferenc
36. Laki József	70 Kern Jánosné	107. Németh Sándor
37. Kiss István	71 Végh Ferenc	108. Batyk közs. lakóháza

109. Németh Károly	149. Tornyai Gyula	175/b Török István
110. Tulok József	150. Kígyós Józsefné	176. Németh Ferencné
111. Kiss Péter	151. Pál Sándor	Hármas
112. Perom Károly	152. Varga Károly	177. Keszler Márton örökösei
113. Perom Ferenc	154. Laczi Gyula	178. Keszler Márton örökösei
115. Rózsa József	155. Németh József	179. Keszler Márton örökösei
116. Rózsa Józsefné	156. Sörös Irma	180. Malom
117. Szilassi Károly	157. Tulok Károlyné	Újtelep
118. Rózsa Sándorné	158. Szilassi Ferenc	181. Sós János
119. Pler Sándor (műhely)	Malom u.	182. Herceg Józsefné
120. Nagy Zsigmondné	159. Kecskés József	183. Tóth József
121. Vincze Lajos (üzlet)	160. Pál Géza	184. Finta István
122. Vidák Albert	161. Molnár Ferenc	185. Mihályi István
123. Kovács Gyuláné	162. Szilassi Ferencné	Csapó
124. Sebestyén Ferenc	163. Halász Sándor	186. Németh József
125. Zarka János	164. Tóth Antal	186/a Egyed Ferenc
hentesüzlet	165. Németh István	187. Koller József
126. Németh Károly	165/a Ódor Károly	188. Dávid Ferenc
127. Németh Jánosné	165/b Kovács József	189. Vidák József
128. Rózsa József	166. Lisztes János	190. Takács József
129. Pál Géza	166/a Laki Jánosné	191. ifj. Márkus József
131. Németh Károly	166/b Tulok Ernő	192. özv. Egyed Jánosné
132. Németh Károly (telek)	166/c Márkus Lajos	193. Adorján István
133. Laki Gyula	166/d Mázi Károly	194. Rába József
134. Varga Géza	166/e Pál György	195. Vidák Lajos
135. Döklen József	166/f. Mészáros József	196. Kosáros Lajos
136. Lőrincz Józsefné	167. Laki Istvánné	197. Márkus Zsigmond
137. Tanítólakás	168. Pogacsics Józsefné	197/a Németh Mihály
138. Általános iskola	169. Kovács Istvánné	198. Pál János
139. Templom	169/a Farkas Józsefné	199. Takács Gézané
140. Csécs János	Fő utca	200. Rózsa József (telek)
141. Vincze József	170. Varga István	201. özv. Kovács Józsefné
142. Varga József	171. Mészáros János	202. Mázi János
143. Halász Istvánné	172. Kiss Károly (telek)	203. Németh József
145. Tóth Ferenc	173. Maródi Istvánné	204. Varga Ignác
146. Batyk község telke	174. Bene Sándor	205. Marton Józsefné
147. Káldi István	175. Márkus István	206/a Pinkóci Malom
148. Fabricius Frigyes	175/a Nyuli Lászlóné	206. Földműves Szövetk.

Irodalom

- A történelem* = A történelem segédtudományai.
Szerkesztő: Kállay István. Budapest, 1986.
- Bencze* = Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban.
Zalai Gyűjtemény 23. Zalaegerszeg, 1986.
- Csánki* = Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. Budapest, 1894. III. Budapest, 1897.
- Gaál* = Gaál Antal: Zala megye közigazgatási beosztása és a tanácsok tisztségviselői 1950–1985 Zalai Gyűjtemény 22. Zalaegerszeg, 1986.
- Glasser* = Glasser Lajos: A Dunántúl középkori úthálózata.
Századok. LXIII. évf. (1929) 138–167. és 257–285. o.
- HO* = Hazai Okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I–IV. Győr, 1865–1873.
- Ipolyi Arnold*, Nagy Imre és Véghely Dezső. Budapest, 1876–1891.
- Holub I.* = Holub József: Zala megye vámhelyei és úthálózata a középkorban. Századok. LI. évf. (1917) 45–60. o.
- Holub II.* = Holub József: Zala megye története a középkorban.
Pécs, 1929.
- Holub III.* = Holub József: Zala megye középkori vízrajza.
Zalaegerszeg, 1963.
- Holub IV.* = Holub József: Zala vármegye története a középkorban. Falvak. Kézirat a Zala Megyei Levéltárban.
- Iványi* = Iványi Béla: Zalaszentgrót története. I–II.
Kézirat a Zala Megyei Levéltárban.
- Karácsonyi* = Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900–1901.
- Korai Magyar* = Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)
Főszerkesztő: Kristó Gyula. Budapest, 1994.
- Kovács* = Kovács Imre: A türjei Premontrei Prépostság története.
Zalai Gyűjtemény 32. Zalaegerszeg, 1991.
- Magyar Történelmi* = Magyar Történelmi Fogalomtár I–II.
Szerkesztő: Bán Péter. Budapest, 1989.
- Mon. Veszpr.* = Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. I–IV.
(A veszprémi püspökség római oklevéltára.) Közrebocsájtja: Római Magyar Történeti Intézet. Budapest, 1896–1908.
- Müller* = Müller Róbert: Római-kori leletek Zalaszentgrótról.
Zalai Gyűjtemény. 6. Zalaegerszeg, 1976. 33–68. o.
- Nagy Imre* = Nagy Imre: Helytörténeti regeszták.
Kézirat a Zala Megyei Levéltárban.

Helytörténeti Lexikon = Zala Megyei Helytörténeti Lexikon.

Kézirat a Zala megyei Levéltárban.

Nagy Iván = Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIII. Pest, 1857–1868.

Ördög = Ördög Ferenc: Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) I–II. Bp.-Zalaegerszeg, 1991–92.

Pákay = Pákay Zsolt dr.: Adalékok a tapolcai és a sümegi járás török kori történetéhez a rovasadó összeírások alapján. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. Szerk: Uzsoki András, Töröcsik Zoltán. Veszprém, 1985. 233–272. o.

Payr = Payr Sándor: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924.

Ruzsa = Ruzsa Károly: Zalavég története.

Zalai kismonográfiák 1. Zalaegerszeg, 1994.

Sorok = Sorok János: Zalabér története

Zalai kismonográfiák 3. Zalaegerszeg, 1997.

Történeti Kronológia = Magyarország Történeti Kronológiája I–IV.

Főszerkesztő: Benda Kálmán. Budapest, 1982–1984.

Vass = Vass Előd: Források a székesfehérvári szandzsák történetéhez 1543–1688. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 19.

Székesfehérvár, 1989. 69–200. o.

Veress I. = Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban.

Budapest, 1983.

Veress II. = Veress D. Csaba: Várak a Balaton körül.

Budapest, 1996.

Zala Megye = Zala Megye Földrajzi Nevei.

Szerkesztő: Papp László és Végh József. Zalaegerszeg, 1964.

ZO. = Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II.

Szerk: Nagy Imre, Nagy Gyula, Véghely Dezső. Budapest, 1886–90.

ZsO. = Zsigmondkori oklevéltár. I–II.

Összeállította: Mályusz Elemér. Budapest, 1951–1958.

Levéltárak

GySML. 2. = Győr-Sopron Megyei Levéltár, 2. sz. Soproni levéltára.
OL. = Magyar Országos Levéltár, Budapest.
VaML. = Vas Megyei Levéltár, Szombathely.
VeML. = Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém.
ZML. = Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
DI. = Az adott levéltár diplomatikai levéltára, Mohács előtti gyűjteménye.

Batthyány cs. lt. = A Batthyány család levéltára az OL. p. szekciójában.

Jelzete: OL. p. 1313.

Csornai konvent lt. = A Csornai Konvent Hiteleshelyi levéltára a soproni levéltárban.

Dic. Zala. = Zala megye adóösszeírásai a 16–17. századból az OL-ben.

Jelzete: OL.E.158.

Festetich cs. lt. = A Festetich család levéltára az OL. p. szekciójában.

Jelzete: OL. p. 234.

Zalabéri Horváth cs. lt. = A Zalabér Horváth család levéltára az OL. p. szekciójában. Jelzete: OL. p. 316.

Sibrik cs. lt. = A Sibrik család levéltára az OL. p. szekciójában.

Jelzete: OL. p. 600.

Vasvári káptalan lt. = A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi levéltára a szombathelyi levéltárban.

Veszprémi kápt. lt. = A Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi levéltára a veszprémi levéltárban.

Zalavári h.h. lt. = A Zalavári Konvent Hiteleshelyi levéltára a zalaegerszegi levéltárban.

Jegyzetek:

- ¹ Göcseji Múzeum adattára: 1529–91. az 1991 tavaszán, 1541–91. az 1991 őszén, 1683–93. az 1993 őszén végzett terepbejárások naplója.
- ² Horváth László András: Zalavég története az őskortól a honfoglalásig. Ruzsa: 7. o.
- ³ Müller: 33. o. és Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990. 122. o.
- ⁴ Müller: 64. o.
- ⁵ Magyar honfoglalás kútfoi 312–313. o. és Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992. Szerkesztő: Költő László, Vándor László. Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996. Szőke Béla Miklós: Karoling-kor. 123. o.
- ⁶ Dienes István: X. századi magyar temető Zalaszentgróton. Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve. Zalaegerszeg, 1960. 107–126. o., valamint Szőke Béla Miklós – Vándor László: Pusztaszentlászló XI. századi temetője. Zalai Gyűjtemény. 6. Zalaegerszeg, 1976. 142. o.
- ⁷ Korai Magyar.: 488–89. o.
- ⁸ Kovács: 3–8. o.
- ⁹ Karácsonyi: III. 119–126. o.
- ¹⁰ Karácsonyi: III. 122. o.
- ¹¹ ZO. I. 22–23. o. Eredetije OL. DI. 101644. Az oklevélnek az 1639. május 1-jén Santich Mátyás türjei prépost kérésére a vaskvári káptalan által átírt másolata is megvan OL. DI. 103263. szám alatt.
- ¹² ZO. I. 27. o.
- ¹³ Az oklevélben tévesen László püspök szerepel, de ez a tévedés az 1501-es átírás következménye lehet, amikor az írnok a „*Zlandi episcopi*” kifejezést „*Ladislai episcopi*”-nak olvasta. Az 1251-ben kiállított oklevélben még helyesen Zlaudus püspök szerepel.
- ¹⁴ Ruzsa: 14. o.
- ¹⁵ Kubinyi Ferenc: Árpád-kori oklevelek. Magyar Történelmi Emlékek. I. kötet. Pest, 1867. 171–172. o. Eredetije: OL. DI. 40254.
- ¹⁶ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Budapest, 1980. I. kötet. 178. o.
- ¹⁷ Karácsonyi: III. 119. o.
- ¹⁸ A Batyk név különböző alakjai: (nem teljes a felsorolás)
 - 1251. Bogk. ZO. I. 22. o.
 - 1254. Bogc. ZO. I. 27. o.
 - 1299. Bochgk OL. DI. 40254.
 - 1322. Boghk ZO. I. 159. o.
 - 1392. Bagk ZsO. I. 2689. eredetije: OL. DI. 68034.

1469. Bagk OL. Dl. 68417.
 1483. Bayk OL. Dl. 46068.
 1521. Bagyk OL.Df.262455.
 1526. Baghk Zalavári h.h. lt. №2170.
 1539. Bath Batthyány cs.lt. Maj. 50. cs. Alm. I. Lad. 29. №.112/L.
 1545. Bathk Dic. Zala. LII. kötet. 430. o.
 1548. Bagkh Dic. Zala. LII. kötet. 357. o.
 1548. Bathkh Dic. Zala. LII. kötet. 322. o.
 1549. Batk Dic. Zala. LII. kötet. 419. o.
 1550. Bathyk Dic. Zala. LII. kötet. 483. o.
 1555. Battk Dic. Zala. LIII. kötet. 91. o.
 1567. Baytk Dic. Zala. LIII. kötet. 655. o.
 1569. Batthyk Dic. Zala. LIII. kötet. 755. o.
 1582. Battik Dic. Zala. LIII. kötet. 283/a. o.
 1590. Bagika Batthyány cs. lt. Török iratok. 249/a. csomó. fol. 759.
 1598. Bagik Zalavári h.h. lt. Jegyzőkönyvek. „A” №.220–2.
 1636. Bachk Batthyány cs. lt. Major. 50. cs. Alm.I. Lad. 29. №.68.
 1639. Batky Batthyány cs. lt. Major. 50. cs. Alm.I. Lad. 29. №.84.
 1649. Bacsik Batthyány cs. lt. I. Ádám iratai 4. cs. „A” könyv. p. 203–7.
 1656. Bagyk Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm. 3. Lad. 7. №.6.
 1733. Battyk Festetich cs. lt. 44. cs. Ser.V. fasc.B. №.49.
- ¹⁹ Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár. Bp. 1983. 62. o.
- ²⁰ Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok. Budapest, 1993. 119, 227. o.
- ²¹ Dic. Zala. IV. kötet. 474. o.
- ²² 1659-ben: Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm. 3. Lad. 7. №.7., 1681-ben: U. o. №.15.
- ²³ Csánki: III. 29. o. és Vasvári kápt. lt. Metales. №.4, №.7.
- ²⁴ Csánki: III. 118. o. és Kovács I.: 8. o.
- ²⁵ Csánki: III. 109. o. és ZO. I.120. o.
- ²⁶ Csánki: III. 29. o.
- ²⁷ Csánki: III. 125. o. és Történeti Kronológia I. 171. o.
- ²⁸ Csánki: III. 35. o. és ZO. I. 20. o. és ZO. I. 27. o.
- ²⁹ Csánki: III. 121. o. és ZO. I. 20. o.
- ³⁰ Csánki: III. 32. o. és ZO. I. 17. o.
- ³¹ Csánki: III. 38. o. és ZO. I. 20. o.
- ³² Csánki: II. 717., 774. o. és ZO. I. 20. o.
- ³³ Csánki: II. 737. o. és HO. VII. 335. o.
- ³⁴ Csánki: II. 799. o. és ZO. I. 111. o.
- ³⁵ Csánki: II. 810. o. és OL. Dl. 654.

- ³⁶ Csánki: II. 784. o. és OL. Dl. 654.
- ³⁷ Csánki: II. 739. o. és OL. Dl. 7339.
- ³⁸ ZO. I. 17. o. és Holub III.: 17. o.
- ³⁹ Ifj. Kubinyi Ferenc: Magyar Történelmi Emlékek I. kötet. Árpádkori oklevelek 1095–1301. Pest, 1867. 171–172. o. eredetije: OL. Dl. 40254.
- ⁴⁰ Solymosi László: A jobbágyköltözésről szóló határozat helye a költözés gyakorlatában. Agrártörténeti Szemle. 14. (1972) 1–37. o.
- ⁴¹ ZO. I. 158–59. o.
- ⁴² Kovács: 11. o.
- ⁴³ OL. Dl. 101815.
- ⁴⁴ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. kötet. Budapest, 1923. 259. o. Holub gyanakvásának oka, hogy Szentpétery hamisnak tartja az 1247. szeptember 6-ára keltezett, Barlabáshida birtok adományozásáról szóló oklevelet, amelyet a ZO. egy 1483-ban készült átiratból közöl. Zalabér 750. éves évfordulója kapcsán azonban Rácz György jóvoltából előkerült a veszpremi káptalan eredeti iktatólevele, amely az adománylevelet átírja. (OL.Df.243651.) Ez az oklevél viszont eredetinek tűnik. Holub Szentpétery alapján nem tartja jogszerűnek a barlabáshidai birtoklást, ezért tartja hamisnak az 1322. évi, a birtokok visszaadásáról szóló oklevelet is. A türjei prépostság rendszeresen birtokosként szerepel a felsorolt birtokokon, batyki birtoklását pedig soha nem vitatta senki sem.
- ⁴⁵ OL.Df.281369.
- ⁴⁶ OL. Dl. 101670.
- ⁴⁷ Korai Magyar.: 519. o.
- ⁴⁸ Holub József: Középkori fiúsítások. Turul. 41. (1927) 84–88. o. Eredetije: OL. Dl. 104934.
- ⁴⁹ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Budapest, 1996. I.k. 236. o.
- ⁵⁰ ZsO. I.2689., eredetije OL. Dl. 68034.
- ⁵¹ ZsO. I.2760., eredetije OL. Dl. 68034. Az osztozkodás Zalabért érintő részeihez kapcsolódik: Major Jenő: Szempontok a faluépítési hagyományok kutatásának módszereihez. Településtudományi Közlemények. 11. évf. 1959. 3–16. o.
- ⁵² ZsO. I.2919. és ZO. II.254. o. (itt tévesen 1392 év alatt szerepel), eredetije OL. Dl. 31117.
- ⁵³ Holub IV.: Batyk. Holub szerint az oklevél a Hg. Batthyány cs. lt. Körmend Lad. 42. №.102. alatt volt, azonban nincs a mai anyagban.
- ⁵⁴ OL.Df.262608. eredetije VaML.Dl.1151.
- ⁵⁵ OL. Dl. 68417. és OL. DL. 68418.
- ⁵⁶ OL. Dl. 17628.
- ⁵⁷ OL. Dl. 46068.

- 58 ZO. I. 28. o. és Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó Alm.I. Lad. 29. №.122.
 59 Kovács: 43. o.
 60 Csánki: II. 127. o.: Fajszai Ányos cs. Az oklevél a Hg. Batthyány cs. lt. Alm.3.
 Lad.3. №.128. alatt volt, de ma nem található az anyagban.
 61 OL. Dl. 68041.
 62 Holub IV.: Batyk. Hivatkozik Inkey cs. lt. T.2.20.
 63 OL. Dl. 70104.
 64 Kovács: 19. o. és Vándor László: Szentgrót vára. Kutatások a zalaszentgróti volt
 Batthyány-kastély területén. Zalai Gyűjtemény 8. Zalaegerszeg, 1978. 61–79. o.
 65 OL. Dl. 93730.
 66 OL. Dl. 101815.
 67 OL.Df.262455.
 68 Zalavári h.h. lt. №.2170.
 69 OL. Dl. 40254.
 70 ZO. I.159. o. és OL. Dl. 101815.
 71 OL. Dl. 103548. és OL. Dl. 103549.
 72 OL. Dl. 68417. és OL. Dl. 68418.
 73 OL. Dl. 70104.
 74 OL.Df.262455. Az oklevél regesztája: Kóta Péter: Regeszták a vasvári káptalan
 levéltárának okleveleiről. (1130) 1212–1525. Vas megyei levéltári füzetek 8.
 Szombathely, 1997. 222. o.
 75 Zalavári h.h. lt. №.2170.
 76 Történeti Kronológia I. 171. o.
 77 OL. Dl. 938.
 78 OL.Df.261264.
 79 Korai Magyar.: 304. o.
 80 ZsO. I.2889., eredetije OL. Dl. 31117.
 81 ZsO. I.2865. és I.3011.
 82 OL. Dl. 55236.
 83 A hadjárat állomásairól és a kiadott oklevelek jelzeteiről lásd: Ruzsa: 35. o. és
 174. o.
 84 Bándi Zsuzsanna: Körmend a középkorban. Körmend, 1987. 49. o.
 85 OL. Dl. 93730.
 86 ZO. I. 551. o.
 87 HO. IV. 456. o.
 88 Dic. Zala. LII. kötet. 38. o.
 89 Magyar Történelmi: I. 222. o.
 90 Magyar Történelmi: II. 14–15. o.
 91 Bariska István: Köszeg ostromának emlékezete. Budapest, 1982. 175. o.
 92 Dic. Zala. LII. kötet. 66. o.

- 93 Kovács: 25. o.
- 94 Dic. Zala. LII. kötet. 117/b. o.
- 95 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.111.
- 96 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.112.L.
- 97 OL. p. 583.Rajky cs. lt. 1. csomó. 1542.
- 98 Történeti Kronológia: II. 174. o.
- 99 Sibrik cs. lt. 1. csomó.
- 100 Dic. Zala. LI. kötet. 65. o.
- 101 Sorok: 25. o. és Sibrik cs. lt. 1. csomó. 1543.
- 102 Sibrik cs. lt. 1. csomó. 1545. A későbbi birtokügyekben Batyk általában együtt szerepel az itt említett 11 másik faluval, így azok neveit külön nem említem.
- 103 Dic. Zala. LI. kötet. 430. o.
- 104 Dic. Zala. LII. kötet. 357. o.
- 105 Zalavári h.h. lt. fasc. 17. №.921.
- 106 Zalavári h.h. lt. fasc. 20. №.1063.
- 107 OL. p. 57.Bezerédy cs. kámi lt. Új rend. A.II.14.
- 108 Zalabéri Horváth cs. lt. 1. csomó.
- 109 Zalavári h.h. lt. Jegyzőkönyvek. „B.” №.157. p. 81. Valamikor a 16. század közepén a zalavári konvent előtt Béry István fia Ferenc leánya Anna asszony is zálogosított el a birtokaiból. Az ügyben szerepel Botka Mátyás leánya Ilona, Kapolth János valamint Örvényessy és Sibrik családbeliek. Az érintett falvak: Bér castellum, Bér, Bozol, mindkét Pakod, Batyk, Barba, Dabronc, Lak, Vásárhely, Csáford, Botkaháza és Széplak. U. o. „C.” №.18. p. 10. és №.395. p. 243.
- 110 Zalavári h.h. lt. fasc.20. №.1060.
- 111 Pl.: Dic. Zala. LII. kötet. 759/a. o. és LIII. kötet. 229. o. Ennek ellene mond, hogy 1557-ig találkozhatunk Béry Bernáttal, aki neve alapján szintén a Béry család tagja lehetett. Nem tudni, hogy melyik ágából származik a családnak, de feltűnő, hogy nem szerepel a neve a fenti leányági perekben. Nem tudjuk utólag megállapítani, hogy mi is lehet itt az igazság.
- 112 OL.Liber Regius III. köt. №.127.
- 113 Zalavári h.h. lt. fasc. 43. №.2231. és fasc. 47. №.2432.
- 114 Zalavári h.h. lt. fasc. 43. №.2231.
- 115 NRA 603/6.
- 116 Zalavári h.h. lt. fasc. 14. №.771.
- 117 Zalavári h.h. lt. fasc. 14. №.765.
- 118 Zalabéri Horváth cs. lt. 1. csomó.
- 119 Zalavári h.h. lt. fasc. 37. №.1914.
- 120 Zalavári h.h. lt. Jegyzőkönyvek. „D.” №.32–4. p. 36–8.
- 121 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1567. №.30. (V. 277. o.)
- 122 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.25.

- 123 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.26.
- 124 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.27.
- 125 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1581. №.119. (IX. 708. o.)
- 126 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1586. №.149. (XI. 180. o.)
- 127 Veress II.: 73. o.
- 128 Veress II.: 73. o.
- 129 Veress I.: 57. és 62. o.
- 130 Veress II.: 78. o.
- 131 Történeti Kronológia: II. 377–397. o.
- 132 Dic. Zala. LIII. kötet. 371. o.
- 133 Dic. Zala. LIII. kötet. 534. o.
- 134 Kovács: 58. o.
- 135 Veress II.: 108. o.
- 136 Bariska: i.m. 255. o. (91. jegyzet.)
- 137 Vass: 106. o. A defterben Batyk Batika néven szerepel.
- 138 Vass: 110. o.
- 139 Ruzsa: 63. o.
- 140 Vass: 89. o.
- 141 Vass: 110. o.
- 142 Magyar Történelmi: II. 203. o.
- 143 Batthyány cs. lt. Török iratok. 249/a. csomó. fol.759. A levelet közli: Benczik Gyula. Vasi Honismereti Közlemények. 1991/2. 72. o.
- 144 Dic. Zala. LIV. kötet. 487. o.
- 145 Dic. Zala. LI. és LIII. kötetei.
- 146 Dic. Zala. LI. kötet. 304. o.
- 147 Dic. Zala. LI. kötet. 303. és 304. o.
- 148 Veress II.: 131. o.
- 149 Dic. Zala. LIII. kötet. 236. és 283/a. o.
- 150 Veress II.: 131. o.
- 151 Veress II.: 137. o.
- 152 Veress II.: 145. o.
- 153 Veress II.: 146. o.
- 154 Dic. Zala. LIV. kötet. 474. o. A korábbi határjárások arra utalnak, hogy a Zalabérrel szemben lévő – a Zala folyó, Kánya patak és Ágas patak által határolt – terület Zalavéghez tartozott, a Sitkey család tulajdona volt. A batyki birtok határa az Ágas-patak, a bozoli birtok határa a Kánya-patak volt. (Batyk határjárása: ZO. I.22. o., Barlabáshida határjárása: ZO. I.19. o. valamint OL. p. 234.Festetich család lt. 15. csomó. fasc.II.G.214.) A Kánya- és az Ágas-patak közötti terület (Csapó) hovatartozása miatt a 18. század elején lesznek majd hosszas perek Batyk és Zalavég birtokosai között.

- 155 Göcseji Múzeum adattára: 1529–91. Az 1991 tavaszán végzett terepbejárások naplója.
- 156 V. Molnár László: Kanizsa vára. Budapest, 1987. 80. o.
- 157 Ivanics Mária: A császári felmentő sereg útja Kanizsára egykorú ábrázolások tükrében (1600. szeptember 16–október 13.) Zalai Múzeum 4. Szerk.: Vándor László Zalaegerszeg 1992. 44–54. o. Hans Leonhard von Zell naplójában fennmaradt a Véged melletti tábor rajza is. Ezen a tusrajzon egy 11 részre felosztott sereg hadrendjét láthatjuk, Végedet pedig látképszerűen rajzolta meg a főkvártélymester.
- 158 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1588. №.83. (XI. 537. o.)
- 159 Zalavári h.h. lt. Jegyzőkönyvek. „A.” №.220–2. 224–6. p.
- 160 Zalavári h.h. lt. Jegyzőkönyvek. „A.” №.224. p. 228.
- 161 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1594. №.118. (XVI. 142. o.)
- 162 Dic. Zala. IV. kötet. 487. o.
- 163 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1595. №.69. (XVI.255. o.)
- 164 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1611. №.130.
- 165 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1612. №.238. (XXIII.315. o.)
- 166 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1612. №.239. (XXIII.316. o.)
- 167 Ruzsa: 77. o.
- 168 Dic. Zala. LIV. kötet 602. o.
- 169 OL. p. 431.Kisfaludi család id. ág lt. 1. csomó. 1631. №.1.
- 170 OL. p. 638.Szily család lt.
- 171 Kovács: 61–70. o.
- 172 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.68.
- 173 Veszprémi káptalan lt. Jegyzőkönyvek. I. 1637.
- 174 Veszprémi káptalan lt. Jegyzőkönyvek. I. 1637. №.80.
- 175 Kovács: 94. o.
- 176 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/b. és №.84.
- 177 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.83.
- 178 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/a.
- 179 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/d.
- 180 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.112.E
- 181 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.112/I.
- 182 Csornai konvent lt. Túrjei lt. fasc.109. №.46.
- 183 Kovács: 93. o.
- 184 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.102.
- 185 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.100.
- 186 ZML.Testimonialium. 1648. fasc.2. №.2.
- 187 Veszprémi káptalan lt. Decime episcopales 77.
- 188 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1653. №.98. (XXXVI.137. o.)

- 189 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1654. №.88. (XXXVI.129. o.)
- 190 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.144. és Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.8. és №.9.
- 191 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.6. (Három összeírás is található ezen a számon: 1655.06.11., 1656.03.15., 1656.04.03.)
- 192 Batthyány cs. lt. Missiles. №.38755. 1656.06.26.
- 193 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.7.
- 194 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.105.
- 195 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/e.
- 196 Festetich cs. lt. 15. csomó. fasc.II.G.214. 159. p.
- 197 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.107.
- 198 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.28/2. Folytatása №.28/3, №.28/4, №.28/5, №.28/6, №.28/7-es számok alatt.
- 199 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1679. №.59. (XLIII.54. o.)
- 200 Batthyány cs. lt. Acta antiqua. Alm.3. Lad.7. №.15.
- 201 Veress II.: 151. o.
- 202 Veress II.: 158. o.
- 203 Batthyány cs. lt. Missiles. №.11281. 1640.12.13.
- 204 Batthyány cs. lt. Batthyány I. Ádám iratai. 4. csomó. „B” másolati könyv. 318. p., valamint Dr. Vándor László: Zala megye várai. Kiskomár vára. Zalai Hírlap. 1991.11.16.
- 205 Batthyány cs. lt. Missiles. №.17989. 1641.04.05.
- 206 Bilkei Irén – Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555–1711. II. kötet. 1611–1655. 92. o. №.1464–65. Zalai Gyűjtemény. 39. Zalaegerszeg, 1996.
- 207 Sorok: 27. o.
- 208 Veress II.: 165. o.
- 209 Batthyány cs. lt. Török Iratok. 249/a. csomó №.II/37.
- 210 Batthyány cs. lt. Batthyány I. Ádám iratai 4. csomó. „A” Másolati könyv. p. 203–207.
- 211 Batthyány cs. lt. Missiles №.701.
- 212 Batthyány cs. lt. Batthyány I. Ádám iratai 4. csomó. „A” Másolati könyv. p. 307–308.
- 213 Batthyány cs. lt. Missiles. №.38753. 1656. 05. 09.
- 214 Ruzsa: 87. o. és Sorok: 31. o.
- 215 Sorok: 15. o.
- 216 Festetich cs. lt. 15. csomó. fasc.II.G.214. 159. p.
- 217 ZML.Inquisitiones. fasc.16. №.7.
- 218 Sorok: 28. o.
- 219 ZML.Inquisitiones. fasc.17. №.35.

- 220 Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. História Könyvtár. Monográfiák 7. Budapest, 1995. 54. o.
- 221 Veress II.: 186. o.
- 222 ZML.Inquisitiones. fasc.17. №.35.
- 223 Festetich cs. lt. 44. csomó. Ser.V. fasc.B. №.49.
- 224 ZML.Inquisitoria. 1735. fasc.19. №.44.
- 225 ZML.Inquisitoria. 1760. fasc.57. №.143.
- 226 Esterházy cs. cseszneki ág lt. fasc.73. №.72. Állami levéltár. Pozsony, Szlovákia.
- 227 Dic. Zala. IV.686.v.l.
- 228 Festetich cs. lt. 15.cs. fasc.II.G.214. Ebben az időben a falvakban még nagyon ingadozó volt a lakók száma. Például Zalabérben 1701-ben 73 gazda élt, 1711-ben azonban már csak 24. Az ingadozásban közrejátszott a földesurak személye és az általuk követelt járadékok közti különbség, de a Rákóczi-szabadságharc és az 1709–10-es pestisjárvány is.
- 229 Csornai konvent lt. fasc.111. №.6. és №.8. 1703.
- 230 Batthyány cs. lt. Körmen di központi igazgatás iratai. 186. csomó №.236. valamint Veress D. II. 194. o. és P. Kovács Imre: Hosszúpereszteg évszázadai. (Hely és év nélkül) 39. o.
- 231 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.15. és OL.N.78.Conscriptiones. Batyk. valamint ZML.Conscriptiones Universales. 21/1720. 108–109. p.
- 232 ZML.Inquisitoria. 1760. fasc.57. №.143.
- 233 OL. p. 285.Festetich lt. Sallér cs. lt. 2693. csomó. fasc.95. №.247.
- 234 Festetich cs. lt. 44. csomó. Ser.V. fasc.B. №.5. Az új adomány annyit jelentett, hogy a birtok már korábban is a tulajdonos kezében volt, de ezzel megerősítették a birtokjogait.
- 235 Kovács: 119. o. és ZML.Conscriptiones Universales. F.4. Ö.29.
- 236 Veszprémi érseki lt. Canonica Visitatio. 1748.
- 237 Zalabér plébánia lt. Anyakönyvek I. (1718-ban alakult a zalabéri plébánia, amelynek a körzetébe csatolták az újraterlepitett Batykot is a környékbeli lakott helyekkel együtt. A plébánia levéltárában megtalálhatók az 1720 óta vezetett anyakönyvek, amelyben már a kezdeti idők óta folyamatosan szerepelnek a Batykon lakó jobbágyok.)
- 238 Ördög: 141–145. o.
- 239 Kovács: 161. o.
- 240 Nagy: 1.432. o., Fényes: I.499. o., Fényes II.100. o.
- 241 ZML.Inquisitoria. fasc.30. №.32.
- 242 ZML.Inquisitoria. fasc.16. №.7.
- 243 ZML.Inquisitoria. fasc.17. №.35.

- 244 ZML.Inhibitoria. 1740. fasc.2. №.2. és 1741. fasc.2. №.1., ZML.Protestationes. 1741. fasc.4. №.11., Kovács: 124. o. és Csornai konvent lt. 121. csomó. №.14.
- 245 ZML.Processus Civiles. f.133. №.36. és Inquisitoria f.36. №.175.
- 246 ZML.Protestationalia. 1756. fasc.7.№.38.
- 247 ZML.Inquisitoria. 1745. fasc.30. №.54.
- 248 ZML.Inquisitoria 1750. fasc.38. №.53.
- 249 ZML.Inquisitoria 1750. fasc.39. №.160.
- 250 ZML.Inquisitoria. 1735. fasc.19. №.44.
- 251 ZML.Inquisitoria. 1753. fasc.44. №.202.
- 252 ZML.Inquisitoria. 1748. fasc.36. №.179. és Testimonialia. 1756. fasc.12. №.20.
- 253 ZML.Inquisitoria. 1760. fasc.57. №.143.
- 254 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1735. №.148.
- 255 ZML.Inquisitoria. 1748. fasc.36. №.179.
- 256 ZML.Testimoniales. 1742. fasc.10. №.1. és Csornai konvent lt. 86. cím. fasc.121. №.15.
- 257 Helytörténeti Lexikon. Batyk. Csornai konvent lt. 79.cím. fasc.113. №.4. Ugyanitt megvan az 1756, 1768, 1753, 1746, 1752. Az 1756-os szerződésre 1763-ig évenkénti megerősítés rávezetve. és ZML.Urbáriumok. Batyk. Mellékletek.
- 258 Vikár Tibor: Zalaistvánd története. (hely és év nélkül.) 9. o.
- 259 ZML.Urbáriumok. Szántói járás. 1. Batyk.
- 260 ZML.Urbáriumok. Mellékletek. Szántói járás. 1. Batyk.
- 261 ZML.Urbáriumok. Mellékletek. Szántói járás. 1. Batyk.
- 262 Az Urbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. kötet. Dunántúl. Szerkesztő: Felhő Ibolya Budapest, 1970. adatai alapján.
- 263 ZML.Conscriptiones Universales. 1770. Szántói járás. Ö. 46/21.
- 264 ZML.Conscriptiones Universales. 1771. Szántói járás. Ö. 46/14.
- 265 Csornai konvent lt. 1743.dob. 78.cím. fasc.113. IV. 2.
- 266 ZML.Inquisitoria. 1777. fasc.88. №.70.
- 267 OL. p. 507.Nádasdy cs. nádasdladányi lt. III. 149. csomó. №.999.
- 268 ZML.Urbáriumok. Mellékletek. Szántói járás. 1. Batyk.
- 269 Kovács: 147–49. o.
- 270 OL.Helytartótanácsi lt. C.103.Invent 30.cs. fasc.Türje 1786. 01. 13–19-i Consr. f.128–9.
- 271 ZML.IV-9/7. A török háborúban elpusztult állatok összeírása.
- 272 ZML.Conscriptiones nobilitares alapján.
- 273 Magyar Történelmi:: II.595. o.
- 274 ZML.IV-9/k. Az ellenség fosztogatásából származó kár összeírása.
- 275 1917-ben Zalavégen Molnár János házat épített, alapozásakor egy másfél literes agyagedényben nagymennyiségű régi pénzérmét találtak. Az éremleletből a

Magyar Nemzeti Múzeumba összesen 72 db. arany, ezüst és rézpénz került be. A pénzek 1663–1802-ből valók.

- 276 Jókai Mór: A névtelen vár. Budapest, 1980. 265. o. 1809-ben Zalabérben katonai raktár működött, ahol élelmet és katonai felszerelést tároltak. A győri csata után június 15-én a Meskó hadosztály, hogy elkerülje a fogságba esést, kitört a győri sáncátáborból (3966 gyalogos, 1295 lovas, 10 ágyú) déli irányba. Meskó József csapatai június végén érkeztek Zalabérbe és itt egy hétig várakoztak, hogy egyesüljenek a VIII. császári hadtesttel. Azonban a császári hadtest más irányba vonult el, így a Meskó hadosztály a Balatont délről megkerülve a komáromi sáncátáborba vonult vissza. Sorok: 18. o.
- 277 ZML.Metates. fasc.6. №.259., fasc.8. №.325. és fasc.9. №.333.
- 278 Vármegyei Közgy. jkv. 1826. 49. o. №.927., 383. o. №.1399., 218. o. №.1920.
- 279 Helytörténeti Lexikon anyaga.
- 280 ZML. Nemesi összeírások. 1929. 95. o.
- 281 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1832. №.2433. 214. o., 1832. №.2445. 217. o.
- 282 Vármegyei Közgy. jkv. 1833. №.2341. 142. o., 1834. №.936. 55. o., 1838. №.3199. 35. o.
- 283 Zalabéri plébánia lt. Anyakönyvek. Születési anyakönyv III. 43. o. és III. 44. o.
- 284 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. Alapítványok. 27. o. №.11.
- 285 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1834. №.1092. 88. o.
- 286 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.1200. 379. o., 1840. №.666. 85. o.
- 287 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.2754. 113. o.
- 288 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.3348. 78. o.
- 289 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.3350. 79. o.
- 290 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.2474. 181. o.
- 291 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1842. №.2186–87. 47. o., №.2186. Melléklet.
- 292 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.2474. Melléklet., 1842. №.3117. 42. o.
- 293 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1840. №.2049. 378. o., 1841. №.3741. 69. o.
- 294 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1841. №.1569. 285. o., 1842. №.984. 236. o.
- 295 Közgy.jkv. 1843.№.2398.110. o., 1844.№.2188. és №.2135. 177. o., 1845. №.5288. 386. o.
- 296 ZML.IV-9./s. Helységek birói számadása. Szántói járás. 1842., 1844., 1846.
- 297 ZML.Zalavári apátság házi lt. 9. doboz. №.213.
- 298 ZML.Conscriptiones Universales.

- 299 A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerk.: Molnár András. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg, 1992. A névsor és a zászlóaljok története a könyvből lett kivonatolva. A batyki honvédek sorsának tisztázása idő hiányában nem történhetett meg, ez a jövő feladata lesz.
- 300 ZML.IV.151/b. Megye főnöki ált. iratok. 2. doboz. 1849/1850.
- 301 Vármegyei Közgy. jkv. 1845. №.2533. 283. o., №.5194. 34. o., 1846. №.885. 363. o.
- 302 ZML. Úrbéri földkönyvek. Batyk. 1200 öles holdakban számítva. (A kutatás során a levéltárban nem került elő a birtokkönyv, így kénytelen voltam a Helytörténeti Lexikon adataira hagyatkozni, ezért a jobbágyság földterületének nagyságát sem sikerült személyekre lebontani.)
- 303 Károly B. Ferenc zalavégi plébános gyűjtése az anyakönyvekből.
- 304 Zalabéri plébánia lt. Anyakönyvek. Halotti anyakönyvek VIII. 39. o., Sorok: 22. o.
- 305 Az adatok Balázs Béla: „*Tűzek a századvégen*” című cikkéből valók, amely a Zalai Hírlap. 1991. augusztus 24-ei számában jelent meg.
- 306 „Zala Megye” újság. VI. évf. 33.szám. 1887.08.14. 1888.09.30.
- 307 ZML.Letétek. №.1031. Batyk község szervezési szabályrendelete.
- 308 Zalabéri Plébánia lt. Historia Domus.
- 309 ZML.Letétek. №.3189. Batyki közbirtokosság szervezési szabályzata.
- 310 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 311 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 312 Zalaszentgrót Nagyközség Munkásmozgalmának Története 1917–1975. A Felszabadulás 30. évfordulójának tiszteletére írta Székelyhidi Vilmos. ZML.Kézirattár. XXXII.8. 6/1. 49. o.
- 313 ZML.Letétek. №.1494. Batyki Levente Egyesület alapszabálya.
- 314 ZML.Letétek. №.1965. Batyki önkéntes tűzoltóegylet alapszabálya.
- 315 Zalabéri Plébánia lt. Historia Domus.
- 316 Helytörténeti Lexikon anyaga.
- 317 Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Budapest, 1930. 54. o.
- 318 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 60/193.
- 319 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. A zalabéri plébános iratai szerint orosz bombázó lehetett a gép, ami itt dobta le a bombáit.
- 320 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 321 Az adatok Balázs Bélának a „*Zalavég története*” című könyv megjelenése után a könyv szerzőjéhez írott leveléből valók.
- 322 Dr. Kövér István: A szombathelyi vasútigazgatóság a második világháborúban. Emlékkönyv II. Szombathely 1944–45. 139–223. o.
- 323 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 812/1944.
- 324 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 886/1945.

- 325 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 156/1945. és 97/1945.
- 326 Zalabéri Plébánia lt. Historia Domus.
- 327 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 106/1945.
- 328 Jeli József: Batyk falu néprajzi adata 1944-ből. Göcseji Múzeum adattára. 949–82.
- 329 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 181/1945. (Erre az időre a nyilasok hatalomátvétele eredményeképpen már megjelent a „Kitartás! Éljen Szálasi!” köszönési formula. A körjegyző is ezzel zárja az ekkor kiadott hivatalos iratait.)
- 330 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. D.125/I.-1945. és 271/1945.
- 331 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. Iktatószáma nincs.
- 332 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 476/1945.
- 333 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 476/1945.
- 334 Zalabéri Plébánia lt. Historia Domus.
- 335 Székelyhidi: i.m. 65. o. (312. jegyzet)
- 336 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 1948.Nü.274/21. A szombathelyi népbíróságon folytatott per anyaga kutatási korlátozás alá esik. Az anyagából hiányzik az ítélet, tehát nem ott hoztak ítéletet a vérengzés elkövetői ellen. A gyilkosok neveit más forrásból ismerem, azonban a személyiségi jogok tisztázatlansága miatt mellőzöm. A bűnösök e nevek alapján környékbeliek, talán zalabérik lehettek? A téma bővebb feldolgozása egy e könyvtől független, másik tanulmány célja is lehet a közeljövőben. (A Hunyadi hadosztályról és a kapcsolódó témákról lásd: Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Főszerk.: Simon Péter, Szerk.: Ravasz István. Budapest, 1997., Gergely Ferenc – Kiss György: Horthy leventéi. A leventeintézmény története. Budapest, 1976., Tilkovszky Loránt: SS-toborzás Magyarországon. Budapest, 1974., Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalai Gyűjtemény 3. Zalaegerszeg, 1975. (A gyilkosságokról nem ír semmit.)
- 337 Az adatok egy része Balázs Bélának a „Zalavég története” című könyv megjelenése után a könyv szerzőjéhez írott leveléből valók.
- 338 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. Kovács József plébános visszaemlékezései.
- 339 ZML.Batyki körjegyzőség iratai.
- 340 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 341 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus, és ZML.Batyki körjegyzőség iratai. Iktatósz. nélk.
- 342 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. Iktatószám nélkül.
- 343 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 806/1945.
- 344 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 1454/1945.
- 345 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 476/1945.
- 346 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 526/1945. és 537/1945.

- 347 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 50/1945.
- 348 ZML.XVII.4.Nemzeti Bizottság iratai. Batyk. Zala megye történelmi olvasó-
könyve. Szerkesztő: Molnár András. Zalaegerszeg, 1996. 323. o.
- 349 ZML.XVII.4.Nemzeti Bizottság iratai. Batyk.
- 350 ZML.Zala megyei Földhivatal, Zalaegerszeg. 260/1947.
- 351 ZML.Főispáni iratok. 822/945.
- 352 ZML.Batyki körjegyzőség iratai.
- 353 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 205/1946. és 206/1946.Ig.biz.
- 354 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 2111/1945.
- 355 ZML.XVII.4.Nemzeti Bizottság iratai. Batyk.
- 356 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 161/1945.
- 357 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. Iktatószám nélkül ill. 174/1948.
- 358 A témáról bővebben olvashat az érdeklődő a Sorsfordító évek Zalában (Vissza-
emlékezések az 1945–1948-as évekre. Zalaegerszeg, 1985.) című könyvben. A
könyvben a kommunisták büszkén vallanak az általuk 1945 után végrehajtott
cselekményekről. Ezek demokratikus szemmel nézve azonban nemritkán tör-
vénybe ütköző, népellenes tettek voltak.)
- 359 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. Iktatószám nélkül ill. 1025/1948.
- 360 ZML.Batyki körjegyzőség iratai. 1355/1948.
- 361 '56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956–
1958. Zalai Gyűjtemény 40. Zalaegerszeg, 1996. Szerkesztő: Csomor Erzsébet
és Kapiller Imre. 505. o.
- 362 ZML.Batyki Községi Tanács Iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 8/1969.
- 363 Mon. Vespri. II.66., 75. o.
- 364 Ortvy Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. Buda-
pest, 1891. №214., Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a
középkorban. Budapest, 1907. 184. o., Holub IV.: Batyk.
- 365 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/a.
- 366 Pfeiffer János dr.: A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai.
Veszprém, 1947. 31. o.
- 367 Göcseji Múzeum. Szentmihályi Imre gyűjtőnaplója. 1957.
- 368 Petrák Mihály dr.: Acsády Ádám veszprémi püspöksége. 1725–1744. Veszprém,
1944.
- 369 Zalabéri plébánia lt. Anyakönyv I. Krizmarics plébános összeírása.
- 370 Veszprémi Érseki lt. Canonica Visitatio. 1748. Distr. Egerszeg. Zalabér. és Ör-
dög: III. 264–69. o.
- 371 OL.Helyt. lt. C.99. Conscr. prov. eccl. et ludim. A.100. csomó. és Veszprémi ér-
seki lt. Canonica Visitatio 1778./III.
- 372 Németh József: Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979. 55. o.

- 373 Műemlékvédelem. XXIV. évf. 1980. 2. száma 102. o., valamint Historia Domus
Zalabér. Alapítványok. 1835. 25. o. №.7.
- 374 Veszprémi érseki lt. Canonica Visitatio. 1838.
- 375 Sorok: (kéziratból.)
- 376 Vármegei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1838. №.1766., 1839. №.1187. 373. o.,
1839. №.2488. 191. o., 1839. №.2625. 59. o.
- 377 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. Alapítványok. 19. o. №.4.
- 378 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. 49–50. o.
- 379 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. Alapítványok. 25. o. №.6.
- 380 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 381 A szombathelyi egyházmegye névtára. 1972. 163. o.
- 382 Sorok: 48–51. o.
- 383 OL. Helyt.lt. Acta Cassae Paroch. Dioc. Veszprém. Acclusum ad №. I. 57. csomó.
- 384 Károly B. Ferenc zalavégi plébános adatai a vizitációból.
- 385 OL. Helyt. lt. Acta fund. Lad. E. fasc. 12. I. 178–179. l.
- 386 ZML. Az ellenség fosztogatásából származó kár összeírása.
- 387 Vármegei Közgyűlési jegyzőkönyv. 1832. №.2433. 214. o.
- 388 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. Alapítványok. 26. o. №.11.
- 389 Vármegei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1839. №.2474. 181. o.
- 390 Vármegei Közgyűlési jegyzőkönyv. 1842. №.984. 236. o.
- 391 Zalabéri plébánia lt. Halotti anyakönyvek VIII. 39. o.
- 392 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus. 56–57. o.
- 393 Zalabéri plébánia lt. Historia Domus.
- 394 ZML. Batyki körjegyzőség iratai. 476/1945.
- 395 ZML. Batyki körjegyzőség iratai. Iktatószám nélkül.
- 396 A fennmaradt iratok, a zalabéri anyakönyvek és Kotnyek István: Alsófokú ok-
tatás Zala megyében 1918-ig. Zalai Gyűjtemény. 9. Zalaegerszeg, 1978. 217. o.
alapján.
- 397 OL. DI. 101644.
- 398 ifj. Kubinyi Ferenc: Magyar Történelmi Emlékek I. kötet. Árpádokori oklevelek
1095–1301. Pest, 1867. 171. o. Eredetije: OL. DI. 40254.
- 399 ZO. I. 159. o. eredetije: OL. DI. 101815.
- 400 ZsO. I. 2760., eredetije OL. DI. 68034.
- 401 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. cs. Alm. I. Lad. 29. №. 75/a. és 75/d.
- 402 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm. 3. Lad. 7. №. 7.
- 403 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm. 3. Lad. 7. №. 6.
- 404 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1618. №. 76. és 1632. №. 26.
- 405 Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm. I. Lad. 29. №. 111.
- 406 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1594. №. 118. (XVI. 142. o.)
- 407 Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1654. №. 88. (XXXVI. 129. o.)

- 408 Batthyány cs. lt. Majoratus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.112/I.
- 409 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.11.
- 410 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.12.
- 411 Esterházy cs. cseszneki ág lt. fasc.73. №.72. Állami levéltár. Pozsony, Szlovákia.
- 412 Festetich cs. lt. 15. csomó. fasc.II.G.214. 182. p.
- 413 Batthyány cs. lt. Körmendi közp. igazg. iratai. 186. csomó №.236.
- 414 ZML.Inquisitiones. fasc.16. №.7.
- 415 ZML.Urbáriumok. Mellékletek. Szántói járás. I. Batyk. f.38–39.
- 416 OL.Helytartótanácsi lt. C.103.Invent. 30.cs. fasc.Türje 1786. 01. 13–19-i Conscri. f.128–9.
- 417 ZML.Metales. fasc.9. №.333.
- 418 Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1843. №.2398. 110. o.
- 419 ZML.XVII.4.Nemzeti Bizottság iratai. Batyk.
- 420 Batthyány cs. lt. Majoratus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/d.
- 421 Batthyány cs. lt. Acta Antiqua. Alm.3. Lad.7. №.7.
- 422 Batthyány cs. lt. Majoratus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.105.
- 423 Festetich cs. lt. 15. csomó. fasc.II.G.214. p. 158–164.
- 424 Esterházy cs. cseszneki ág lt. fasc.73. №.72. Állami levéltár. Pozsony, Szlovákia.
- 425 ZML.Inquisitoria. 1745. fasc.30. №.32.
- 426 ZO. I.120. o.
- 427 Glasser: 11–12. o.
- 428 ZsO.I.2760., eredetije OL. Dl. 68034.
- 429 Glasser: 143. és 261. o.
- 430 OL. Dl. 46836.
- 431 Kardos Tibor: Velencei vonatkozású gazdaságtörténeti adatok a Jagelló-korból. (1502–1518) Századok. LXXXV. évf. 1951. 442. o., és Tagányi Károly: Marhakivitel Velencébe 1514. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle VI. évf. 1899. 144–145. o.
- 432 A „Katonák útja” témakörében létezik egy másik álláspont is, mégpedig Kiss Gábor és Tóth Endre munkája alapján. (A vassvári „Római sánc” és a „Katonák útja” időrendje és értelmezése. Communicationes Archeologicae Hung. 1987. 101–137. o.) A szerzők végigkísérik a vasi Hegyháton a „Katonák útját”, de biztos adatokkal csak Hosszúpereszteg határáig tudják igazolni elméletüket. Szerintük az út Karakónak ment tovább, de erről igazából semmilyen adatot nem tudnak felmutatni. Bizonyíthatóan létezett azonban Zalavég és Batyk határára egy „Régi Katonák útja” helynév.
- 433 ZML.Inquisitoria 1750. fasc.39. №.160.
- 434 Zalavári h.h. lt. fasc.11. №.580.

- ⁴³⁵ Veszprémi káptalan lt. Jegyzőkönyvek. I. 1637. №.80.
⁴³⁶ Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/b.
⁴³⁷ Batthyány cs. lt. Majorátus. 50. csomó. Alm.I. Lad.29. №.75/a.
⁴³⁸ ZML.Metales. fasc.4. №.1.
⁴³⁹ Vasvári káptalan lt. Jegyzőkönyvek. 1678. №.28. (XLI.k. 238. o.)
⁴⁴⁰ Bencze: 124. eredetije OL.S.81. Vízrajzi Intézet iratai. Zala megye Vízi Leírása.
29. kötet.
⁴⁴¹ Bencze: 125.
⁴⁴² Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1833. №.699. 104. o., 1833. №.2272.
111. o., 1834. №.1193. 150. o., 1835. №.1315. 118. o.

Zalai Nyomda Rt. 98 3632
Felelős vezető: Czirkli György vezérigazgató

